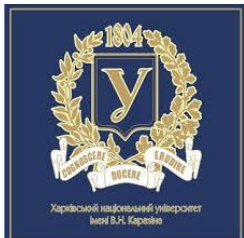

With the support of the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

Національна академія
правових наук України

Юридичний факультет
Кафедра конституційного
і муніципального права

Науково-дослідний інститут
державного будівництва та
місцевого самоврядування

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЄС В АСПЕКТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

(21 квітня 2023 року, м. Харків)

УДК 342.25
К 43

*Рекомендовано до друку
Вченою радою юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
протокол № 10 від 5 травня 2023 року*

К 43 Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України:
тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції
(м. Харків, 21 квітня 2023 року). Харків: ХНУ імені
В. Н. Каразіна, 2023. 372 с.

До збірника увійшли тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України», що відбулася 21 квітня 2023 року на базі юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна в межах реалізації проекту ЄС Еразмус+ Модуль Жан Моне «Конституційне право ЄС» / 'EU Constitutional Law' (Project 101047498 – EU-Const). Тези наукових доповідей розподілені на п'ять напрямів (секцій): «Конституційне право та процеси галузевої диференціації права ЄС», «Верховенство права та повага до прав людини як конституційні цінності ЄС: виклики для України», «Конституційні засади територіальної організації влади в ЄС і перспективи децентралізації влади в Україні», «Галузеві проблеми європейської інтеграції України», «Конституціоналізація права ЄС та сучасні тенденції міжнародного права».

Редколегія: В.О. Серьогін, д. ю. н., проф. (головний редактор); М.М. Воронов, к. ю. н., доц. (заст. головного редактора); Н.В. Гришина, к. ю. н., доц.; Г.С. Рибалко, к. ю. н., доц.; Т.Л. Сироїд, д. ю. н., проф.; О.А. Устименко, к.ю.н.

Адреса редколегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, юридичний факультет, майдан Свободи, 6, м. Харків, 61022, тел.: (057) 707-53-81.

Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за їх зміст. Тези друкуються в авторській редакції.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, 2023
© Юридичний факультет, 2023

ОРГКОМІТЕТ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЄС В АСПЕКТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ»

Воронов Марк Миколайович – завідувач кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент, керівник робочої групи проекту Модуль Жана Моне, співголова організаційного комітету.

Серьогіна Світлана Григорівна – директор Науково-дослідного інституту державного будівництва і місцевого самоврядування НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, співголова організаційного комітету.

Серьогін Віталій Олександрович – декан юридичного факультету, професор кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор, член робочої групи проекту Модуль Жана Моне.

Зубенко Ганна Вікторівна – заступник декана юридичного факультету з наукової роботи, доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент, відповідальний секретар організаційного комітету.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРАВОПОРЯДОК ЯК ПРОЯВ БАГАТОРІВНЕВОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Кагановська Тетяна Євгеніївна,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
ректор Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: rektor@karazin.ua

Процес європейської інтеграції України, котрий отримав тепер і конституційне закріплення, вимагає від вітчизняної науки більш глибокого і детального розгляду доктринальних засад формування і розвитку Європейського Союзу (далі – ЄС) як особливого наднаціонального утворення. Серед політико-правових доктрин, котрі були покладені в основу конституціоналізації ЄС, визначне місце належить концепції багаторівневого конституціоналізму, запропонованій та обґрунтованій наприкінці 1990-х років німецьким державознавцем Інгольфом Пернісом (*Ingolf Pernice*).

Варто відзначити, що в історії європейської інтеграції небагатьом концепціям так пощастило, як концепції «багаторівневого конституціоналізму». Вона допомагає нам зрозуміти, що ЄС не є державою, і зосереджується на співвідношенні між ЄС і національним законодавством. Таким чином, багаторівневий конституціоналізм забезпечує базову теоретичну основу для аналізу як традиційних, так і нових питань. На відміну від інших концепцій, таких як наднаціоналізм чи виконавчий федералізм, концепція «багаторівневого конституціоналізму» не наголошує на вищому статусі права ЄС. Вона радше вказує на взаємодію між правом ЄС та національними джерелами у виконанні традиційних завдань конституціоналізму, як-от встановлення, організація, розподіл та обмеження повноважень. Без сумніву, як форма, так і зміст такого підходу, набули значного авторитету й відіграли важливу роль у формуванні правового поля ЄС.

Концепція багаторівневого конституціоналізму, за свідченням самого Інгольфа Перніса, була запропонована ним в якості «нормативної теорії для кращого розуміння ЄС як нового способу самоорганізації народів у Європі, котрий надає їм змогу спільно, через наднаціональні інституції, вирішувати проблеми, з якими окремі держави не спроможні ефективно впоратися самостійно» [1, с. 541]. Це означає, що процес європейської політичної інтеграції можна кваліфікувати як конституційний процес, який із самого

початку 1950-х років охоплює як національний, так і наднаціональний (європейський) конституційний рівень. За такого підходу первинне право ЄС розуміється як набір конституційних актів, які доповнюють кожен з національних конституцій, побудовані на них і частково змінюють їх охват, зміст і значення.

Термін «багаторівневий конституціоналізм», на перший погляд, передбачає певну ієрархію конституційних правопорядків. Однак насправді наднаціональний як додатковий конституційний рівень не стоїть ієрархічно вище чи нижче національної конституції, а зіставляється в плюралістичному сенсі: європейське конституційне право не відмежоване від національних конституцій, а ґрунтується на них.

На відміну від ідеї, що ЄС є просто різновидом багаторівневої організації, концепція багаторівневого конституціоналізму забезпечує значний прогрес у порівнянні з попередніми теоріями у трьох аспектах. По-перше, вона уточнює, що ЄС не є державою, і виводить деякі наслідки з цього в перспективі постнаціонального конституціоналізму. По-друге, вона зосереджується на кореляції між законодавством ЄС і національним законодавством і вказує на припущення, на яких базується така кореляція. По-третє, професор Перніс виступає за перехід від інституційного виміру до виміру громадянства.

Тепер коротко розглянемо кожен із цих аспектів окремо.

Оскільки раніше стверджувалося, що ЄС не є державою і не має на меті стати свого роду наддержавою, стає важливим уточнити, в якому сенсі його можна розглядати з точки зору конституціоналізму. Якщо конституціоналізм, як ми його знаємо, виникає з інституційної практики держав, а також з теорій, заснованих на такій практиці, як ми можемо концептуалізувати його поза державою? Аналіз професора Перніса в його есе про багаторівневий конституціоналізм дає нам можливість зрозуміти новий підхід до конституціоналізму.

Відправною точкою його аналізу є те, що ЄС «є не державою, а наднаціональним устроєм, заснованим на державах» [2, с. 352]. Як наслідок цього факту, політично та юридично релевантний, багаторівневий конституціоналізм має свої специфічні риси, які не слід ігнорувати. Його специфіка проявляється в двох аспектах.

Перш за все, щоб визначити місце розташування ЄС, ми повинні почати з відмови від широко поширеної тенденції розглядати його через традиційну призму теорій, розроблених у контексті держав. Відповідно, як переконливо стверджує професор Перніс, ми повинні усвідомлювати, що, якщо розглядати його як політичну інституцію, ЄС не вписується в наші звичні категорії. Іншими словами, ЄС не повторює логіку національної держави у більшому масштабі.

Розвиваючи свою позицію, професор Перніс зауважує, що Союз трансформує свої держави-члени, а не замінює їх. Це робиться з тієї дуже

простої, хоча й фундаментальної причини, що коли держава вирішила приєднатися до ЄС, вона приймає процес змін, що впливає як на її внутрішню структуру, так і на її стосунки з громадянами та іншими особами [2, с. 374]. Як наслідок, більшість старих теорій виявляються просто непридатними для розуміння нової реальності та відповіді на нові виклики нашого часу. Розглянемо, наприклад, суверенітет, головною характеристикою якого є його неподільність. Або держава могла це здійснювати, або їй бракувало суверенітету. Дотримуючись цієї лінії міркувань, було б неможливо передати деякі суверенні повноваження ЄС. Однак традиційна риса суверенітету, а саме повноваження в монетарній сфері, тепер здійснюється Європейським центральним банком (ЄЦБ), принаймні для багатьох держав-членів. Звідси можна зробити висновок, що суверенітет більше не слід розглядати як абсолютний і неподільний. Це є необхідною умовою для розуміння того, що в новій глобальній перспективі ефективного здійснення суверенітету не виключає, а навіть передбачає приєднання до багатосторонніх режимів [3; 4].

Це підводить нас до другого моменту сили теорії багаторівневого конституціоналізму, тобто до її здатності переглянути старий розрив між монізмом і дуалізмом у розумінні співвідношення між правом ЄС і національними правовими системами держав-учасниць. З одного боку, Перніс наголошує на важливості змін, яких зазнала інституційна структура ЄС, щоб зробити її більш відповідальною очікуванням і внескам у процес європейської інтеграції, що надходять від національних політичних груп. Він послідовно вірить у те, що розвиток ЄС може підтримуватися в межах, встановлених національними конституціями. З іншого боку, зауважує Перніс, національні конституції теж не залишаються без змін. Дійсно, до конституцій Франції та Німеччини, зокрема, були внесені змінені з огляду на ратифікацію Маастрихтського договору, а Конституція Італії зазнала змін після прийняття Амстердамського та Ніццького договорів, саме для того, щоб узгодити національний правопорядок із правопорядком ЄС. Тому, з одного боку, правовий порядок ЄС не повинен ігнорувати обмеження, що випливають з національних конституцій, а з іншого – самі ці конституції мають розвиватися, щоб адаптуватися до європейської інтеграції. За словами професора Перніса, це посилює узгодженість їхніх відповідних норм і слугує додатковим аргументом на користь багаторівневого конституціоналізму, який розглядає ЄС як складену конституційну систему – Конституційний союз (нім. *Verfassungsverbund*) [2, с. 353; 5, с. 707].

Саме через цю концептуальну основу, яка розглядає процес європейської інтеграції як щось на кшталт тихої революції, постає питання, чи породжує певні ризики нова «складена конституційна система». Один із найбільш істотних ризиків полягає в тому, щоб пожертвувати почуттями приналежності та ідентичності, які були розвинені в місцевих і національних спільнотах. Теорія багаторівневого конституціоналізму не

ігнорує цей ризик, але припускає, що цього ризику можна уникнути, використовуючи нові можливості, якими не слід ігнорувати. Такі можливості, які вже надає дотримання принципу недискримінації за національною ознакою, ще більш посилюються із запровадженням європейського громадянства.

У європейській правовій думці традиційно вважалося, що єдиний спосіб зберегти почуття ідентичності – це зберегти його зв'язки з національною державою. Натомість професор Перніс цілком чітко дає зрозуміти: фундаментальне політичне рішення закласти основи «щодалі тіснішого союзу між народами Європи» означає, що ті ідентичності та зв'язки як національного, так і місцевого характеру, котрі існували раніше, не є незмінними; зрештою, вони також є культурними конструктами. Як наслідок, в ЄС національна конституційна ідентичність має «європейський вимір». Водночас він підкреслює, що національна ідентичність людей, які живуть в окремих державах-членах, має поважатися та розвиватися й надалі – це юридичний обов'язок Союзу, на якому наголошується і в Лісабонському договорі. Цей договір важливий, крім того, через його імпульс для іншого фундаментального елементу ЄС – його відносин із суспільством. Наголошуючи, що Союз – це «про громадян та їхні проблеми, а не про абстрактні суверенні держави» [2, с. 376], професор Перніс має на увазі більше, ніж просто повторення того, що було цілком зрозуміло з перших кроків європейської інтеграції, тобто, що Співтовариство було союзом держав і народів. По суті, він стверджує, що «багаторівневий конституціоналізм заохочує концептуалізацію Союзу з точки зору його громадян» [5, с. 739].

Дотримуючись цієї лінії міркувань, ЄС слід розглядати як організацію співгромадян, на відміну від простого союзу держав, який містить різні типи представницьких інституцій. Запровадження громадянства ЄС, яке доповнює національне громадянство, є ще одним елементом, який підтверджує новий статус, визнаний членами національних політичних спільнот, і посилює необхідність забезпечення ефективного захисту прав осіб. Це свідчить про дуже важливу зміну парадигми, оскільки юридична література про ЄС протягом тривалого періоду часу зосереджувалася переважно на його відносинах між державами. Виходячи з таких міркувань, конституціоналізація ЄС являє собою, в стратегічному плані, політико-правовий перехід від союзу інституцій до союзу індивідів, від інтеграції держав – до інтеграції народів і соціальних спільнот.

Європейське та національне конституційне право багато в чому переплетені та взаємозалежні; вони утворюють єдину систему права, сутнісну єдність, що дає в ідеалі єдине юридичне рішення у кожній конкретній справі. Ця системна єдність відображена у трьох наборах принципів, що регулюють конституційну архітектуру ЄС, невідомих у контексті міжнародного права, але загальних для федеральних систем:

1. Що стосується розподілу повноважень, принцип наділення (ст. 5(2) Договору про ЄС та ст. 7 Договору про функціонування ЄС), керуючись принципом субсидіарності у широкому розумінні, забезпечує обмежене та збалансоване наділення ЄС повноваженнями, тоді як здійснення повноважень, наданих ЄС, регулюється принципами субсидіарності (у більш конкретному плані щодо змісту та під контролем національних парламентів) та пропорційності (ст. 5 Договору про ЄС).

2. Що стосується взаємозв'язку між законодавством Союзу та національним законодавством, то перше передує останньому, якщо між ними виникає конфлікт. Національні адміністрації, застосовуючи європейське законодавство (ст. 4(3) Договору про ЄС та 291(1) Договору про функціонування ЄС), а також національні судді, забезпечуючи ефективний правовий захист у сферах, охоплених законодавством Союзу (ст. 19(1), підп. 2 Договору про ЄС), діють як європейські агенти, пов'язані принципом першості у всіх випадках, як того вимагають принципи одноманітного застосування права Союзу, ефективності та рівності перед законом. Приведення в дію законодавства ЄС включає дотримання принципу верховенства і, як його частину, обов'язок інтерпретувати національне законодавство відповідно до законодавства ЄС.

У межах національного правопорядку потрібно, щоб національне законодавство тлумачилося таким чином, аби привести в дію відповідну європейську норму та уникнути колізій із європейським правом. Автономія таким чином не виключає нормативної взаємозалежності, взаємної поваги та впливу, а лише втручання: європейські інституції не можуть анулювати національний закон, а національні органи не можуть анулювати європейський закон: обидва правопорядки мають власні джерела права та свої власні та окремі положення про судовий перегляд та визнання правових актів недійсними. Водночас правило першості гарантує, що, незважаючи на багаторівневу структуру системи, як зазначалося вище, з кожного правового питання існує лише одна юридична відповідь.

3 Для подальшого забезпечення функціонування системи передбачені конкретні конституційні гарантії: положення про загальні цінності й загальні принципи права (ст. 2 Договору про ЄС), а також принцип взаємопроникності між двома конституційними рівнями і, зокрема, конкретне положення про ефективний захист основних прав на обох рівнях, де застосовується право Союзу (ст. 6(1) Договору про ЄС та ст. 51 Хартії основних прав ЄС).

Всі ці положення мають сенс, якщо розуміти їх як спосіб організації народами публічної влади на національному та наднаціональному рівні, спосіб наділення відповідних інституцій різними повноваженнями для дії в спільних інтересах, для різних цілей в якості спільних «агентів та піклувальників». Отже, ЄС можна розуміти – з юридичної точки зору – як складену конституційну систему, що ґрунтується на волевиявленні

громадян у їх статусі як громадян своїх відповідних держав-членів, так і громадян Союзу. Ці громадяни є «володарями Союзу» – в юридичному та політичному плані, і крім них (громадян) немає іншого джерела легітимності політики, що проводиться відповідними владними інституціями на кожному з рівнів. Визнання прямої дії положень договорів, а також директив ЄС у прецедентному праві Європейського суду та розвитку прав, що випливають із договорів, від індивідуальних прав національного громадянства до прав громадянства Союзу дозволяє громадянам відігравати фундаментальну роль у захисті європейського права як «охоронцям» установчих договорів.

Визнання зрештою політико-демократичного статусу та відповідальності громадян ЄС можна знайти в положеннях про подвійне представництво громадян, безпосередньо в Європейському парламенті та побічно в Європейській раді та Раді ЄС, члени якої підзвітні, як визначає ст. 10(2) Договору про ЄС, «або своїм національним парламентам, або своїм громадянам». Це визнання також можна знайти у ст. 11 Договору про ЄС щодо участі громадян та громадянського суспільства у політичному процесі ЄС та, зокрема, про громадянську ініціативу. Зрештою, більш ніж символічно, що у ст. 14 Договору про ЄС зазначено стосовно Європейського парламенту, що він «складається з представників громадян Союзу», а не, як за старих часів, із представників народів держав-членів.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що багаторівневий конституціоналізм стосується ролі особистості у формуванні конституційного правопорядку багаторівневої політичної системи, якою є ЄС. Він ставить громадянина в центр, тоді як конституції держав-членів залишаються основою конструкції, а держави-члени відіграють важливу роль у функціонуванні всієї системи. Це концептуальний підхід, який дозволяє узгодити між собою принципи державного і народного суверенітету, верховенства права і визнання основоположних прав людини в межах складеного конституційного правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Pernice I. Multilevel Constitutionalism and the Crisis of Democracy in Europe. *European Constitutional Law Review*. 2015. Vol.11. P. 541–562.
2. Pernice I. The Treaty of Lisbon: Multilevel Constitutionalism in Action. *Columbia Journal of European Law*. 2009. Vol. 15. P. 349-408.
3. Chayes A., Chayes A. H. The New Sovereignty: Compliance with International Regulatory Agreements. Cambridge: Harvard University Press, 1996. 417 p.
4. Slaughter A.-M. A New World Order. Princeton: Princeton University Press, 2004. 368 p.
5. Pernice I. Multilevel Constitutionalism and the Treaty of Amsterdam: European Constitution-Making Revisited. *Common Market Law Review*. 1999. Vol. 36. P. 703-750.

CONSTITUTIONAL CONSEQUENCES OF ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION. SELECTED REMARKS IN THE CONTEXT OF THE POLISH EXPERIENCE

Eckhardt Krzysztof, Ph.D., Prof.,
WSPiA Rzeszów School of Higher Education,
Chair of Constitutional Law and International Relations
e-mail: Krzysztof.Eckhardt@wspia.eu

I. Merger clause

In the period preceding accession to the European Union, Polish constitutional law doctrine primarily debated whether the Constitution of April 2, 1997 provided sufficient grounds for Poland to accede to the European Union, and thus to be able to transfer the competencies of Polish state bodies to the EU [3, p. 14].

The main significance here was the provision of Article 90 of the Polish Constitution, which provides in paragraph 1 that: “The Republic of Poland may, on the basis of an international agreement, delegate to an international organization or international body the competence of state organs in certain matters” [5, p. 145-170].

Ratification of such an agreement required a special procedure. The Polish Constitution here provides for a choice between two options, leaving the decision in the hands of the Sejm. It can decide by an absolute majority in the presence of at least half of the statutory number of deputies that such consent will be given either by referendum or by a law passed by the Sejm by a two-thirds majority in the presence of at least half of the statutory number of deputies and by the Senate by a two-thirds majority in the presence of at least half of the statutory number of senators (Article 90(2), (3) and (4)).

In the case of the Accession Treaty, the Sejm decided to hold a referendum. According to Article 125 of the Constitution, the result of this referendum was to be binding if more than half of those eligible to vote participated.

The referendum was held on June 7 and 8, 2003. According to the State Electoral Commission, 58.85% of eligible voters took part and 77.45% of them were in favor of Poland’s accession to the European Union (<http://referendum2003.pkw.gov.pl/sww/kraj/indexC.html>).

II. System of law sources

The accession of the European Union had serious implications for the Polish system of legal sources. A detailed discussion of the problems involved is beyond the scope of this paper, thus I shall limit mainly to the issue of a place of the so-called secondary (derivative) law of the European Communities (Community Law) in the Constitutional system of the Republic of Poland.

In general, Community law consists of primary law, the sources of which are mainly the so-called founding treaties, i.e. the Treaty of Rome of 1957, the Treaty of Maastricht of 1992, the Treaty of Amsterdam of 1997, the Treaty of

Nice of 2001, the Treaty of Lisbon of 2007, and precisely secondary law, i.e. regulations and directives enacted by the organs of the European Communities. Primary law consists of international agreements, and therefore their place in the system of law sources of the Republic of Poland is determined by Article 91(1) and (2) of the Constitution.

A ratified international agreement, after its publication in the Official Journal, is a part of the national legal order and directly applicable, unless its application depends on the enactment of a law (Article 91(1) of the Constitution).

The place of ratified international agreement in the hierarchy of law sources depends on whether its ratification required the consent of a law or not. In the first case, the agreement takes precedence over the law if the law cannot be reconciled with it (Article 91(2) of the Constitution). In the second, the primacy of law is preserved, but sub-legislative acts must also be consistent with ratified agreements without the need for consent by law. The Treaty of Accession falls into the first of these categories, because according to Article 89 of the Constitution, the ratification by the Republic of Poland of an international agreement and its termination requires prior consent expressed by law if the agreement concerns: 1) peace, alliances, political or military agreements, 2) freedoms, rights or duties of citizens as defined in the Constitution, 3) the Republic of Poland's membership in an international organization, 4) a significant financial burden on the state, 5) matters regulated by law or in which the Constitution requires a law.

Secondary law relates to Article 91(3) of the Constitution, according to which, laws enacted by international organizations are applied directly, taking precedence in the case of a conflict with laws, if it results from an agreement ratified by the Republic of Poland constituting such organizations. Such an agreement is the Treaty of Accession of Poland to the European Union. Therefore, it must be assumed that from the day Poland became a member of the European Union: the Community derived law should be directly applied in our country, which means that its norms are binding on the bodies applying the law, i.e., in particular, courts issuing judgments or administrative bodies issuing administrative decisions. In the case of a conflict between Community law and laws and normative acts of a lower rank, this law takes precedence.

It follows that secondary law does not take precedence over the Constitution. Such an approach is contrary to the principles established in the case law of the Court of Justice of the European Union, which gives supranational law precedence, including over the constitutions of the member states. This view is not shared by many constitutional courts in the Union, including the Polish Constitutional Court.

III. Failed attempt to amend the Polish Constitution as it relates to participation in the European Union

In many member states, constitutions have been amended in relation to the reforms of the European Union, introduced in successive treaties [2, p. 25; 3,

p.203-215]. An attempt to amend the Constitution of the Republic of Poland to the extent that it pertains to participation in the European Union was made in the Sejm of the Republic of Poland for the sixth term [1, p. 111]. The Extraordinary Commission appointed for this purpose submitted a report to the Sejm on July 14, 2011, in which it proposed adding a new chapter to the Constitution Xa entitled “Membership of the Republic of Poland in the European Union” (Sejm print 4450). It was to have 9 papers and regulate the following issues: the axiological basis of Poland’s membership in the European Union, the principles of further transfer of competencies to the Union, the status of citizens of the European Union, the basic principles of accepting Poland’s position in the Union institutions, the place of Union law in the domestic legal order and the execution of this law by Polish public authorities. It also regulates the procedure for the possible withdrawal of the Republic of Poland from the European Union [6, p.15].

IV. Conclusion

The aforementioned project was generally positively evaluated in the doctrine, but the upcoming parliamentary elections made it impossible to amend the Constitution, and to this day, in a formal sense, the proposals contained therein have unfortunately not been revisited [1, p. 115]. The assumptions that guided it [6, p. 14] can be treated as general guidelines for any legislator intending to undertake work adapting the Constitution to membership in the European Union:

- Firstly, to adopt solutions for the effective implementation of European Union law;
- Secondly, to adopt solutions that enable the state’s public authorities to act effectively in the forum of the European Union in order to effectively defend national interests;
- Thirdly, to regulate with relative precision the mode of working out the state’s position on EU affairs, as well as to normalize the mode of decision-making on withdrawal from the European Union.

List of sources used:

1. Balicki R. The European function of the Sejm of the Republic of Poland. Wrocław, 2019.
2. Biernat S. Law of the European Union and the Constitution of the Republic of Poland and Polish law – reflections. *State and Law*. 2004. № 11.
3. Jaskiernia J. Poland’s membership in the European Union as a premise for possible changes in the Constitution of the Republic of Poland. *Review of Constitutional Law*. 2021. № 5.
4. Jaskiernia J., Poland’s membership in the European Union and the problem of amending the Polish Constitution. Warsaw, 2004.
5. Mik C. Transfer of competencies by the Republic of Poland to the European Union and its legal implications (remarks against the background of Article 90(1) of the Constitution). *The 1997 Constitution of the Republic of Poland and Poland’s membership in the European Union* / Cezary Mik ed. Toruń,

1999.

6. Amendments to the Constitution of the Republic of Poland concerning membership in the European Union. Documents of the Scientific Team appointed by the Marshal of the Sejm. Warsaw, 2010.

EU LAW IN NATIONAL CONSTITUTIONAL PARADIGM: LITHUANIAN EXPERIENCE

Žalimas Danius, Prof., Dr.
Dean at the Faculty of Law,
Vytautas Magnus University (Kaunas),
member of the European Commission
“Democracy through Law” (Venice Commission),
former President of the Constitutional Court
of the Republic of Lithuania (2014-2021)
e-mail: Dainius.Zalimas@vdu.lt

1. A national constitutional paradigm comprises a set of values, principles and rules, inter alia, which guide the Constitutional Court in performing its functions – deciding on constitutionality of legal acts and interpreting the Constitution and which are reflected in the jurisprudence of the Constitutional Court. One can find the following traditional elements of national constitutional paradigm which are a result of the activities of the Constitutional Court: 1) the Constitution is perceived as supreme law, to which all legal acts must comply (even international and EU acts); 2) it is jurisprudential Constitution – an inseparable combination of the text of the Constitution and the official constitutional doctrine developed in constitutional jurisprudence and providing the official and binding interpretation of the text of the Constitution; 3) as a consequence, there are only two main sources of the Constitution (constitutional law): the text of the Constitution and the acts of the Constitutional Court (the official constitutional doctrine); 4) as a consequence, national legal system can be described as constitution-centric. Therefore, the distinguished position of the constitution is expressed in this regard that many countries proclaim the principle of supremacy of their constitution, including supremacy over international and supranational legal orders (in Lithuania and Ukraine this principle seems to be firmly established). On the other hand, the EU law (in the case law of the European Court of Justice) claims supremacy over national law in the reign of its respective legal order. One need to pay attention also to the fact that a State cannot invoke the provisions of its internal law (even of the Constitution) for justification of its failure to comply with the EU law.

Thus the question arises what is the place of international and EU law in national constitutional paradigm? Since the texts of national constitutions usually

are modest on this issue (in Lithuania there are only two provisions defining the place of treaties and general international law), a particular responsibility here belongs to constitutional courts: they face the challenge how to interpret the constitution in clarifying its relationship with the EU law. Perhaps only the place of the EU law is clearer defined, as all the EU countries should have specific constitutional provisions on at least two principal issues related to EU membership (Articles 1 and 2 of the Constitutional Act on Membership of the Republic of Lithuania in the European Union): 1) delegation of certain competences to the EU supranational institutions; 2) incorporation of the EU law into national legal system.

2. The Constitution is an integral act: no constitutional provision may be understood in isolation. Therefore, in finding the proper place in national constitutional paradigm for the EU law, the overall constitutional regulation has to be considered. In particular, the following constitutional principles common to our Constitutions have to be taken into account: *pacta sunt servanda*, rule of law, open civic society, Western geopolitical orientation. At least, first three of them are of a universal character. Therefore, they can lead to the same answers in our countries as regards the place of the EU law in national constitutional paradigm, despite the differences in the wording of our Constitutions.

2.1. The first principle which is *pacta sunt servanda*. According to the Lithuanian Constitutional Court, the principle of *pacta sunt servanda* obliges the Republic of Lithuania to implement in good faith all its international obligations arising out of treaties, general international law and the EU law. The principle of respect for international law (*pacta sunt servanda*) has become a Lithuanian constitutional tradition and an inseparable part of the principle of the rule of law. That corresponds, for example, with the approach expressed in the Rule of Law Checklist approved by the Venice Commission.

2.2. Not surprisingly, the second principle which is important for understanding the place of the EU law in the national constitutional paradigm is the principle of a state under the rule of law, whose essence is the rule of law. This principle has a wider meaning. According to the Lithuanian Constitutional Court, this principle is one of the universal and unquestionable values upon which the Constitution is based on. The rule of law means also the supremacy of highest universal values such as human dignity, democracy. These values may not be understood in isolation from universally recognized context so as to form the basis for the so-called “sovereign democracy”.

2.3. The third principle which is significant for understanding the place of the EU law in the national constitutional paradigm is the principle of open civic society entrenched *inter alia* in the preamble of the Constitution. The Lithuanian Constitutional Court has emphasized that this principle suppose the openness of the State and its people to international community and to international law. The Court noted, that “the preamble of the Constitution declares that the Lithuanian nation strives for an open, just, and harmonious civil society and a state under the

rule of law. One of the most important ways of implementing this striving is the consolidation of a democratic and humanistic legal order on the basis of constitutional provisions and principles”.

In its ruling of 18 March 2014 the Court noted that respect for international law is also linked to the striving for an open, just, and harmonious civil society, which is expressed through the constitutional principle of a state under the rule of law and implies, *inter alia*, the openness for universal democratic values and integration into the international community founded on these values. Therefore, this principle is the opposite excludes self-isolation of the country and the supremacy of the Constitution of the Republic of Lithuania cannot be interpreted as isolation from international and the EU law.

2.4. The fourth principle which is important for understanding the place of the EU law in the national constitutional paradigm is the principle of the Western geopolitical orientation. This principle implies the full membership of the Republic of Lithuania in the EU and NATO and the necessity to fulfil the international obligations related with that membership. As underlined by the Constitutional Court, this geopolitical orientation is grounded on the universal democratic constitutional values which are common with Western (European and North American) states.

The principle of geopolitical orientation also (as the principle of *pacta sunt servanda*) is an important element of constitutional identity and also is a part of constitutional tradition of Lithuania. Its origins can be also traced to Paragraph 22 of the Declaration of the Council of the Lithuanian Freedom Fight Movement of 16 February 1949. It means the orientation of the State of Lithuania which is completely different from that of the then occupying state – the Soviet Union.

2.5. Regrettably, the Ukrainian Constitutional Court missed the opportunity to explore the principle of the Western geopolitical orientation in its 22 November 2018 conclusion on constitutionality of the draft constitutional amendments regarding the strategic course towards the EU and NATO membership. Actually, the Court limited itself to a formalistic approach that the proposed constitutional amendments were not aimed at the restriction of human rights, liquidation of independence or breach of territorial integrity of the state. It did not provide any other arguments in favor of constitutionality (contrary, e.g., to the 16 July 2019 judgment where the Court has exhaustively grounded the legitimate aim of de-communization). Neither the Court explained how, on the contrary, the constitutional amendments could strengthen the protection of state sovereignty and human rights, nor it disclosed the implications of the constitutional amendments to the whole national legal system.

Taking into account the Lithuanian experience, the principle of the Western geopolitical orientation should be regarded as the well-established and long-standing constitutional tradition of a State, which is an essential element of national constitutional identity, rather than the constitutional novelty. This principle is traced to the fundamental act of supra-constitutional nature, such as

the 16 February 1949 Declaration of the Council of the Lithuanian Freedom Fight Movement (the key act of the Resistance against the Soviet occupation, which proclaimed the continuity of the State of Lithuania and the principles of the restoration of its independence). We can find the Western geopolitical orientation in its modern sense implied from the provision of the Declaration, which declared the commitment of the State of Lithuania to full implementation of “the true principles of democracy stemming from the understanding of Christian morality and declared in the Atlantic Charter, the Declaration of Human Rights and other declarations of justice and freedom“, as well from the appeal to all of the democratic world for assistance. Moreover, the Communist party was declared illegal, as its aims were dictatorial and contrary to the independence and constitutional order of the Republic of Lithuania (similarly the Communist party is described in the 16 July 2019 judgment of the Ukrainian Constitutional Court on de-communization).

I am sure that there should be the acts of the Ukrainian Resistance against the Soviet Union, in which we could find the origins of the modern understanding of the Western geopolitical orientation of Ukraine (historically, perhaps we can trace the origins of this principle to the 1710 Pylyp Orlyk Constitution or the 3 May 1791 Constitution, or to the acts of the Ukrainian People's Republic). At least, we can follow the Moldovan example: as proclaimed by the Constitutional Court of Moldova in 2013, the European integration, as an element of a national constitutional identity, follows from the 1991 Declaration of Independence; since it was the independence from the Soviet Union, the Declaration *per se* implied the rejection of the Soviet totalitarian past and the direction towards the European community of democratic states. Once we agree that the European identity of the Ukrainian nation is implied from the 1991 Declaration of Independence, the corresponding amendments to the Preamble of the Constitution can be seen as simply the reflection of the Ukrainian constitutional tradition.

This finding is not an end in itself. As the consequence, it results in the rejection of the Soviet (post-Soviet Russian) system as alien and incompatible with national constitutional traditions. The fictitious Soviet constitutions cannot be regarded as a part of national legal legacy; therefore, the declarations of the Soviet authorities (e.g., the supreme soviets of the Ukrainian SSR) on neutrality or other aspects of international relations cannot be binding on the Ukrainian State that declared its independence from the USSR.

Thus, the high place in the hierarchy of the constitutional principles and values can be assigned to the Western geopolitical orientation. Most probably, this principle should take the next place after the eternal principles of the Ukrainian Constitution, such as the independence, the territorial integrity and the respect of human rights. It is due to the fact that the Western geopolitical orientation can be treated as the constitutional tradition that is closely related and follows from the above mentioned highest constitutional values. For instance, in the 24 January 2014 ruling the Constitutional Court of Lithuania stated that the

geopolitical orientation of the State is closely interrelated with the fundamental unchangeable constitutional values consolidated in Art. 1 of the Constitution (such as independence and democracy); therefore, the core element of the geopolitical orientation amounts to the *de facto* eternity clause that is practically impossible to change. In coming to this conclusion, the Constitutional Court took into account the historical circumstances and the meaning of the restored independence in 1990. That is why the constitutional prohibition to enter any post-Soviet union deserves pretty much the same protection as the independence and democracy clauses.

3. Due to the above mentioned explicit and implicit constitutional principles, we can come to the same conclusion regarding the place of the EU law in national constitutional paradigm. These five conclusions are the following.

3.1. First, it is the presumption of compatibility of the EU law with the Constitution. In particular, the commonness of the protected universal values and openness of the Constitution leads us to the necessity to presume that it is compatible with the EU law rather than seek inconsistencies.

3.2. Second, the EU law is a source for interpretation of the Constitution (if it is open – it should be understood accordingly, in line with the same universal values). There is no ground or reason to invent a bicycle – any other standards than those already developed on a EU scale, in particular when the official constitutional doctrine on a specific issue is not sufficiently developed: e.g., in cases when the content of law is widely developed in the sphere of EU law (for example, human rights law, competition law, environmental law), there is no constitutional ground to invent national standards. One of the most prominent examples of EU law as a source of interpreting constitutional provisions in Lithuania could be taken from the ruling of 24 January 2014 when the Court interpreted the constitutional status of the Bank of Lithuania.

Due to the principle of the Western geopolitical orientation, the Constitutional Court has the duty of harmonisation of the Constitution, on the one hand, and the EU law or, sometimes, the NATO standards, the good practices in the EU and NATO countries, on the other hand. This cannot be seen as the contradiction to the principle of supremacy of the Constitution. On the contrary, the Constitution itself obliges to comply with the EU law in the areas where, under the same Constitution, the state competence is conferred on or shared with the EU.

For example, as it follows from the 14 December 2018 ruling the Constitutional Court of Lithuania, the constitutional obligation to implement properly the requirements of EU law is applicable to the whole judiciary, including the Constitutional Court itself. In the 20 December 2017 decision the Constitutional Court of Lithuania stated that the EU law is a source for the interpretation of the Constitution in the areas where Lithuania shares with or confers on the EU the competences of its state institutions; therefore, there are no grounds for interpreting the provisions of the Constitution in the areas of

agriculture and internal market in a different manner than regulated by the EU law. Similarly, in the 7 July 2011 ruling the Constitutional Court declared that, under the constitutionally established geopolitical orientation, Lithuania may not establish lower standards of the protection of classified information than those of the EU and NATO. In the 1 March 2019 ruling, deciding on unconstitutionality of the compulsory legal representation in the appellate procedures, the Constitutional Court of Lithuania took into account the practice of the Romanian, Latvian and Moldovan constitutional courts rather than the different position of constitutional courts of some non-EU countries.

The same principles may and should be applied to the interpretation of the Ukrainian Constitution. This follows from the Ukrainian Constitution as well, which clearly establishes the irreversible aim of fully fledged membership in the EU. Even before the accession to the EU, the constitutional courts have the duty to interpret national constitutions in line with the EU law, taking into account also the European aspirations (association) and revealing the European orientation of their respective states as arising out of the independence declarations and other fundamental constitutional acts.

3.3. Third, the EU law has to be perceived as the minimum necessary constitutional standard, in particular for the protection of human rights. The Constitution can be interpreted only as providing a higher standard of protection.

This follows, e.g., from the 18 March 2014 ruling of the Lithuanian Constitutional Court, where it was confirmed that the State cannot apply to its own nationals the standards lower than those established by international law. In the Ukrainian case, once the European identity of Ukraine and irreversibility of the Euro-Atlantic course is constitutionally confirmed and the EU membership is considered to be one of the highest constitutional values, it is the constitutional duty of the Ukrainian State to provide the adequate human rights protection and to harmonise the whole legal system with the EU requirements without waiting for the accession to the EU. Thus, the main advantage of the constitutional principle of the Western geopolitical orientation for all Ukrainian people is that any person, relying on the Constitution of Ukraine, is entitled to request from judiciary and other law applying authorities not less favourable treatment than he or she would receive under the EU law.

3.4. Fourth, in case of rare collisions that may occur due to a parallel development of national and EU legal systems, the solution must be found in the framework of the above mentioned principles: *pacta sunt servanda*, rule of law, open civic society, the Western geopolitical orientation. In light of those principles, the incompatibility between the Constitution and the EU law must be seen as an anomaly: the Lithuanian Constitutional Court held that there is a duty for the Republic of Lithuania to remove such incompatibility even by means of respective amendments to the Constitution so that international obligations regarding human rights could be carried out. Another theoretical possibility of renouncing respective international obligations, at least in the sphere of human

rights' protection, might be incompatible with the principles of open civic society and geopolitical orientation of the State of Lithuania (it is not an option in human rights sphere at least); however, in some other situations perhaps it could be discussed.

3.5. Fifth, the respect for the EU law is the material (substantive) criterion for constitutionality of constitutional amendments. Taking into account the above mentioned principles, in particular that of the Western geopolitical orientation, open civic society and *pacta sunt servanda*, the Lithuanian Constitutional Court derived from the Constitution the substantive restriction on the amendments to the Constitution: no amendment to the Constitution, which can be contrary to the EU membership obligations, can be adopted, unless at the same time the constitutional grounds for the EU membership are renounced by a referendum. A failure to comply with these limitations would constitute a ground for declaring a particular constitutional amendment to be contrary to the Constitution. Therefore, as a consequence, in practice no amendments to the Constitution, which would be contrary to the EU membership obligations, can be adopted.

4. Thus, we can see what a huge transformation is hidden behind the short passages in the Ukrainian Constitution about the European identity and irreversibility of the Euro-Atlantic course of Ukraine as well as the strategic aims of fully-fledged membership in the EU and NATO. Together with such constitutional principles, as the rule of law and the supremacy of the Constitution, the Western geopolitical orientation ensures the harmony and integrity of all the constitutional principles, values and provisions. It requires the Europeanisation of the Constitution and the whole legal system, thereby providing guidelines for all the ongoing reforms. However, the Europeanisation of the Constitution usually does not require the changes in the text of the Constitution (except those necessary upon the accession to the EU). What does it really require is the appropriate development of the interpretation of the Constitution, including by jurisprudential means, by opening the Constitution to the influence of the European law and by disclosing the 'living' content of the Constitution that has to evolve together with the requirements of the Western geopolitical orientation. As soon as we realize the potential of this principle, we will be able to leave far behind our back the wall that had stuck Ukraine in time and in between various civilisations.

СТАНОВЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА: ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВОПОЛОЖНІ ЗАСАДИ

Баймуратов Михайло Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук і права
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського,
Заслужений діяч науки і техніки України,
академік Української академії наук
e-mail: baymuratov@ukr.net

Кофман Борис Якович,
доктор юридичних наук, старший дослідник,
професор кафедри права, політології
та міжнародних відносин
Університету імені Альфреда Нобеля,
Заслужений юрист України
e-mail: pravo.kaf@duan.edu.ua

1. Становлення та розвиток сучасного європейського права як:

а) яскравого свідчення наявності єдиної історичної спадщини у розвитку європейської цивілізації, що базується на досягненнях Стародавньої Еллади, Риму, епохі Відродження, засадах Магдебурзького права та інших ідеалах муніципалізму, демократичних гаслах буржуазних революцій та глибокого усвідомлення антивоєнного дискурсу (історичний аспект. – авт.);

б) відображення єдиних чи загальних підходів до організації повсякденної життєдіяльності в умовах державної організації і локального існування в умовах місцевого самоврядування в межах територіальної людської спільноти (територіальної громади /далі – ТГ/) в умовах повсякденності, що мають в тому числі й нормативне вимірювання (екзистенційно-повсякденний аспект. – авт.);

в) наявність загальних інтересів людей в повсякденному житті, що кристалізуються у формування загальних атитюдів (поведінкових настанов) і габітусів (практичних форм життєдіяльності), що мають й правове вимірювання (поведінково-діяльнісний аспект);

г) єдиних телеологічних домінант для посилення єдності держав та їх народів та з метою подальшого сумісного розвитку і вирішення його загальних задач (телеологічний аспект. – авт.);

г') відображення відповідних конституційних цінностей, що виникли на основі визнання, легалізації і легітимації пріоритету прав і свобод

людини перед правами держави (гуманістично-аксіологічний аспект. – авт.);

д) запровадження демократичних механізмів формування і регулярного оновлення, а також здійснення публічної влади (політико-аксіологічний аспект. – авт.);

е) сукупності відповідних систем правових норм, що регулюють сфери інтеграційної взаємодії держав-членів європейської родини народів на різних рівнях її існування і функціонування (Рада Європи /далі – РЄ/, Європейський Союз /далі – ЄС/, ОБСЄ, НАТО тощо) (нормативний аспект. – авт.);

є) сукупності різних джерел права (актів, договорів, конвенцій, хартій, резолюцій для РЄ, ОБСЄ і НАТО; установчі договори /«первинне законодавство»/, міжнародні (додаткові) угоди з міжнародними організаціями та іншими країнами, регламенти, директиви, рекомендації та висновки /«вторинне законодавство»/ для ЄС) (джерелознавчий аспект. – авт.);

ж) інституційної феноменології, що демонструє створення загальних управлінських структур, що здійснюють загальне керівництво визначеними договірним шляхом сфер співробітництва, взаємодії та зближення держав, їх органів, народів, громад, конкретних людей (управлінський аспект. – авт.) тощо, – свідчать про глибоку органічну схожість та єдність народів Європи, причому, як в історично-онтологічному, так й в сучасно-перспективному розумінні і значенні.

2. Усім наведеним аспектам органічно відповідає інститут місцевого самоврядування, що виступає елементом загальної європейської спадщини, який й у сучасному світі відіграє основоположну роль і має конституююче значення у формуванні, існуванні, функціонуванні і вдосконаленні демократичної правової державності та посиленні і поглибленні інтеграційної взаємодії держав-членів європейської спільноти (ЄС, СЄ, ОБСЄ, НАТО тощо), – а тому виступає важливою частиною європейського правового порядку [1, с. 15] і, ба більше, інтенсифікує процеси інституціоналізації європейського муніципального права.

Наведений висновок підтверджується тим, що локальний соціум у вигляді ТГ та у її структурно-функціональному розумінні як сукупності жителів, що функціонують на територіях адміністративно-територіальних одиниць або їх об'єднань в рамках однієї держави, – представляє собою колективний суб'єкт права, що знаходить свою належну, достатню, оптимальну та ефективну: а) організаційну, б) ресурсну, в) функціональну, г) управлінську, г') нормативну, д) технологічну і е) компетентну суб'єктність, –насамперед, в межах національного конституційного і муніципального законодавства, а також в рамках стабільної і передбачуваної управлінської парадигми, яка зазвичай реалізується в демократичній державі.

Більш того, виходячи саме з їх конотаційного та наративного

потенціалу, а також змістовності і телеологічних домінант існування і функціонування інституту МСВ та органів, що сформовано самою ТГ (представницькі органи ТГ) або при її участі та з її дозволу (виконавчі органи) /далі – ОМСВ/, можна констатувати, що саме вони трансформуються у головних провідників супроводження і забезпечення реалізації загальнолюдських цінностей в межах ТГ та сприяють створенню, закріпленню у індивідуальній, груповій і колективній свідомості, а також затвердженню на ментальному рівні зразків загальнолюдської практики (габітусів), що відображають найбільш вживані форми життєдіяльності людини, в умовах здійснення нею свого життєвого циклу на рівні її природного та екзистенційного існування – локального соціуму.

Такий висновок, що володіє стратегічним потенціалом та методологічною властивістю, детермінується тим, що саме ОМСВ [2] виступають:

А) самими наближеними до населення органами публічного управління та рівнем публічної влади, що Б) відображає їх екзистенційно-повсякденні інтереси та який В) відповідає за організацію локального існування та розвитку, структурування та визначення пріоритетів місцевого життя, надання системного комплексу муніципальних послуг, включаючи й комунальні послуги, Г) а в широкому розумінні за реалізацію прав людини в межах локального соціуму (створення саме ОМСВ локальної системи захисту прав людини на локальному рівні соціуму в межах ТГ [3, с. 97-101]), Г') на фоні глибоких самоврядних змін, що обумовлені об'єктивною необхідністю реалізації основних форм життєдіяльності людини на рівні локального соціуму в сфері МСВ та в умовах повсякденності в межах ТГ в контексті вирішення індивідуальних, групових і колективних екзистенційних інтересів та які лежать в основі реформування та демократичної реновації суспільства і держави, Д) в контексті стратегічного формування феноменології муніципалізму, який, безперечно, виступає важливою складовою частиною національного і глобального конституціоналізму.

Треба наголосити на тому, що наведені положення носять системний характер, бо об'єктивуються та підтверджуються екзистенційною парадигмою та глибинними алгоритмічними функціонально-статусними настановами існування локальної людської спільноти, бо: А) саме на рівні місцевого самоврядування (сфера соціального простору. – авт.); Б) в межах локальної людської спільноти – ТГ (сфера дії та умова існування системи міжсуб'єктного існування. – авт.); В) через комунікаційну взаємодію з іншими членами такої локальної спільноти (сфера міжособистісної комунікативної взаємодії. – авт.); Г) в процесі формування індивідуальної і колективної соціалізації в контексті реалізації повсякденних природних наративів і нормативів людської діяльності та її найбільш поширених форм, що набули стереотипного характеру (сфера праксеологічного існування та

впливу на людину та її асоціації соціальних, в тому числі й правових факторів. – авт.); Г') конкретна людина-житель відповідної території держави і одночасно член відповідної територіальної громади (сфера екзистенційного існування людини як біологічного виду та соціальної істоти. – авт.); Д) в умовах повсякденності (основоположний та іманентний філософський стан існування людини та її спільнот. – авт.); Е) реалізує свій життєвий цикл (основна і стратегічно-визначальна телеологічна домінанта існування людини. – авт.); Є) через продукування екзистенційних потреб, запитів, інтересів у вигляді прообразу прав і свобод (сфера виникнення соціальних, пара- і мета- нормативно-правових атитюдів, а також формування індивідуальних, групових і колективних габітусів. – авт.); Ж) що виступають у вигляді прав і свобод людини (формування нормативного дискурсу та нормативних конструкцій, що засновані на формулі екзистенційно-функціональної властивості «екзистенційний інтерес – конкретне право людини». – авт.); З) які визнаються і легалізуються державою, нею охороняються, захищаються, гарантуються у такому контексті та в контексті їх реалізації (основоположна рольова функція держави у формуванні системи прав і свобод людини і громадянина у вигляді його правового статусу. – авт.); И) і у підсумку формалізуються і легалізуються патримоніальною державою у вигляді конституційних прав і свобод людини, що є пріоритетними перед правами держави (ст. 3 Конституції України) (надання самою патримоніальною державою обов'язкового характеру та пріоритету прав людини перед правами держави. – авт.); І) саме конституційні права і свободи людини, складають конституційно-правовий статус людини і громадянина в конкретній державі (фактор нормативно-правового оформлення реального стану прав людини в межах демократичної держави. – авт.); Й) саме завдяки цим конституційним правам і свободам людини на рівні МСВ формується масив муніципальних прав людини [3], який з одного боку, фактично детермінує, продукує і копіює такі конституційні права і свободи людини і громадянина, а з іншого боку – додатково і суттєво легітимує інститут локальної демократії, підкреслюючи його виключно важливу екзистенційну роль у стабільному існуванні та функціонуванні демократичної правової державності і, створюючи реальні умови для реалізації таких прав і свобод в умовах повсякденної життєдіяльності людської спільноти, – через відповідні стандарти локального життя в межах локальної людської спільноти (ТГ) (фактор просторово-інструментального забезпечення прав і свобод людини через використання інституту муніципальних прав людини. – авт.); К) крім того, завдяки наведеним складним процесам і тенденціям гуманістичної спрямованості формуються, проявляються, розвиваються і реалізуються на рівні конкретної людини, їх груп, асоціацій та спільнот феноменології муніципальної свідомості і муніципальної психології, що фундаментально ідеологічно і психологічно забезпечують існування локальної демократії, а

звідси й існування, функціонування і реалізації системного комплексу конституційних прав і свобод людини, що реалізуються на локальному рівні соціуму у вигляді індивідуальних, групових та колективних муніципальних прав людини (фактор свідомо-психологічного забезпечення прав і свобод людини через використання інституту муніципальних прав людини. – авт.); Л) вказані процеси знаходять своє відображення у колективній свідомості членів ТГ, причому не тільки на національному, а й на міжнародному регіональному і універсальному рівнях, трансформуючись у феноменологію глобального муніципалізму, що: а) сприяє формуванню міжнародного муніципального права як самостійної галузі міжнародного європейського права, заснованого на договірній основі [4], б) суттєвій трансформації феноменології «м'якого права» (soft law) в сфері муніципальної діяльності в чіткі договірні норми [5]; в) формуванню на рівні національного конституціоналізму автономного нормативно-галузевого блоку муніципальних правовідносин в контексті розуміння структурологічної організації конституціоналізму (історія, теорія та практика конституційного будівництва) [6] та, г) на рівні національного конституційного права – формування і виокремлення самостійної галузі національного права – права муніципального [7], на рівні європейського конституціоналізму – європейського муніципального права, а на рівні глобального конституціоналізму – міжнародного муніципального права [5, с. 8].

Отже, виходячи з наведеного вище, можна констатувати, що існування інституту МСВ та функціонування ОМСВ в контексті виконання ними своїх компетенційних повноважень та основоположних функцій фактично створює осередок життя в межах ТГ (своєрідний «осередок цивілізації») та напряму сприяє жителям-членам такої громади у розумінні, формуванні, реалізації та гарантії реалізації їх життєвого циклу, – в процесі повсякденної життєдіяльності шляхом вирішення системної сукупності питань екзистенційної значущості, – через формування і реалізацію на локальному рівні соціуму індивідуальних, групових і колективних прав і свобод людини. Звідси можна визначити, що існування саме МСВ та функціонування ОМСВ сприяє формуванню, функціонуванню і вдосконаленню локальної системи охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина, завдяки чому формуються та рельєфно виокремлюються одні й найважливіших функцій МСВ – правозахисна і правоохоронна [8].

Звідси можна зазначити, що наведені настанови та тенденції фактично формують *предметно-об'єктну основу муніципального права*, що, по-перше, володіє не тільки національною, але й могутньою міжнародно-правовою складовою, в тому числі й на регіональному – європейському рівні, а, по-друге, формує один з найважливіших складових елементів формування міжнародного європейського муніципального права як галузі європейського права і, своєю чергою, підгалузі міжнародного муніципального права.

3. Міжнародно-правове супроводження і забезпечення МСВ в межах європейського правового простору базується на міжнародному договірному праві, в межах якого проходить інтенсивна нормопроектна і нормотворча діяльність міжнародних європейських міждержавних та міжурядових організацій інтеграційного характеру (ЄС, СЄ, ОБСЄ, НАТО тощо) та їх структурних або допоміжних інституцій, а також міжнародних неурядових організацій, що виступають важливими елементами загальноєвропейського громадянського суспільства – щодо розробки проектів міжнародних угод та прийняття міжнародно-правових договорів профільної спрямованості, – тобто міжнародних угод, предметом яких виступає легалізація, регламентація, регулювання муніципально-правових відносин у вигляді або закріплення їх принципів засад, або відповідних конкретних організаційних та організаційно-правових форм взаємодії ТГ, ОМСВ з іншими суб'єктами муніципального та конституційного права патримоніальної держави з міжнародними органами публічної влади (включаючи муніципальні або державні, а також їх асоціації), і з іншими суб'єктами права зарубіжних країн, включаючи їх підприємницькі, банкові та інші комерційні та некомерційні структури. Причому, наведені принципи або форми сформульовано у вигляді конкретних міжнародно-правових зобов'язань держав в сфері становлення і визнання, нормативної регламентації, розвитку і вдосконалення інституту локальної демократії на своїй території, включаючи їх нормативно-правове супроводження, забезпечення, а також передбачаючи можливості здійснення міжнародного конвенційного контролю.

До таких міжнародно-правових договорів належить відносно широке коло договорів, що можна класифікувати наступним чином:

А) міжнародні угоди, що конституують і інституціоналізують сам інститут локальної демократії державою-учасником такої угоди, визначають принципів засади його організації та реалізації на її території (Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р. та Додаткові протоколи до неї);

Б) міжнародні угоди, що фіксують і легалізують відповідні напрямки діяльності ОМСВ в межах системи міжнародного європейського співробітництва (Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями 1980 р. та Додаткові протоколи до неї);

В) міжнародні угоди, що скеровано на визначення правового статусу окремих категорій суб'єктів – жителів, що одночасно виступають й членами ТГ (Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні 1992 р.; Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті 2003 р.)

Г) міжнародні угоди, що скеровано на формалізацію міжнародних стандартів електоральної демократії та виборчого процесу (Кодекс

належної практики у виборчих справах, ухвалений Венеційською Комісією 18–19 жовтня 2002 р. (англ. Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report, CDLAD (2002) 023rev)] [9]; Кодекс належної практики щодо референдумів (англ. Code of Good Practice on Referendums, CDL-AD (2007) 008rev), ухвалений Радою з демократичних виборів 16 грудня 2006 р. та Венеційською Комісією 16–17 березня 2007 р. [10]; Кодекс належної практики щодо політичних партій (англ. Code of Good Practice in the field of Political Parties, CDL-AD (2009) 002), ухвалений Венеційською Комісією 12–13 грудня 2008 р. [11]; Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень (англ. Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision Making Process, CONF/PLE(2009) CODE1), ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій РЄ на засіданні 1 жовтня 2009 р.) [12];

Г) міжнародні угоди, що скеровано на формалізацію провідної ролі і значення міст у втіленні МСВ (Європейська хартія урбанізму, робота над якою розпочалась у 1980 р., а завершення її відбулось у 1993 р. (розроблена і прийнята вона була Постійною конференцією місцевих і регіональних влад РЄ); Європейська Декларація міських прав, прийнята на пленарній сесії Постійної конференції місцевих і регіональних влад РЄ (березень 1992 р.);

Д) міжнародні угоди, що скеровано на формалізацію становлення, легалізації та розвитку регіонального самоврядування (Європейська хартія регіонального самоврядування, що розроблена і прийнята у рамках РЄ (1999 р.) та відкрита для підписання державами – членами РЄ; Європейська хартія регіонального / просторового планування (англ. European regional / spatial planning Charter) також відома як Торремолінська хартія (англ. Torremolinos Charter) 1983 р.);

Е) міжнародні угоди, що скеровано на формалізацію просторових меж МСВ (Європейська конвенція про ландшафти, розроблена Конгресом місцевих і регіональних влад Європи, прийнята РЄ (жовтень, 2000 р.);

Є) міжнародні угоди, що скеровано на формування суб'єктності людини в державі та на рівні ТГ, а також формалізацію правозахисної функції МСВ (Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (з протоколами) /прийнята РЄ та є його статутно-основоположним договором на основі якого запроваджено Європейський суд з прав людини/;

Ж) міжнародні угоди, що скеровано на формалізацію правового статусу міст, які оголосили себе правозахисниками, або містами прав людини (Human Rights Cities): Європейська хартія для захисту прав людини в місті (травень, 2000 р.);

З) міжнародні угоди та документи, що формують нові напрямки діяльності європейських органів місцевого самоврядування, зокрема на міському рівні, наприклад, Лейпцизька хартія сталих європейських міст 2007 р. (Leipzig Charter on Sustainable European Cities), Марсельська заява

2008 р. (Marseille Statement), Толедська Декларація 2010 р. (Toledo Declaration), Познаньські висновки 2011 (Poznan Conclusion), Звіт «Міста завтра 2011 р. (Cities of Tomorrow Report), Ризька декларація 2015 р. (Riga Declaration) [13], – що були прийняті на міжнародних зборах міністрів держав-членів ЄС, які є відповідальними за міський розвиток з метою визначення, закріплення і первинної міжнародної легалізації нових і сучасних принципів та стратегії міського розвитку з врахуванням їх просторової, бізнес-ділової і темпоральної характеристик;

И) документи т. зв. «м'якого права» (soft law), що в недалекій перспективі набудуть силу міжнародних договірних домовленостей: Робочий документ співробітників Комісії щодо результатів громадських консультацій відносно ключових особливостей міської програми ЄС 2015 р. (Commission Staff Working Document on the results of the public consultation on the key features of an EU Urban AGENDA), результатом яких стало виникнення «Acquis URBAN» (Використання найкращих практик міст для Європейської політики згуртованості) [14], що призвело до появи загальноєвропейського “urbain acquis” [15]. Отже, «міський вимір» був визнаний та включений суттєвим елементом в політику згуртованості, під якою в останні роки в ЄС зазвичай розуміють його регіональну політику [16].

Наведений комплекс міжнародних угод та документів ставить перед містами Європейського Союзу на сучасному етапі нагальні проблеми, які вони повинні вирішувати в повсякденному житті своїх жителів, а саме: 1) забезпечення населення роботою і підготовка кваліфікованих кадрів для місцевої економіки; 2) подолання міської бідності; 3) забезпечення населення житлом; 4) інтеграція у суспільство мігрантів та біженців; 5) стале використання ресурсів та природоохоронних рішень; 6) циркулярна економіка; 7) кліматична адаптація; 8) енергоефективність; 9) міська мобільність; 10) якість повітря; 11) цифровізація; 12) інноваційні проекти; 13) відповідальні та прозорі закупівлі [17, с. 5–6].

Отже, ми бачимо, що наведені міжнародні угоди, документи soft law, що прийнято фахівцями та керівниками в сфері муніципального розвитку, скеровані на посилення економічної і матеріально-фінансової бази МСВ, якісне формування компетенційної бази ОМСВ через процеси децентралізації компетенційних повноважень органів публічної влади, посилення оптимізації ТГ через об'єднання останніх, зростання їх реальних можливостей на варіабельність локального розвитку особливо в контексті підвищення рівня життя жителів-членів ТГ, їх можливостей задовольняти свої повсякденні потреби та вирішувати екзистенційні питання стратегічного характеру – через зростання самостійності ОМСВ та підвищення їх відповідальності у вирішенні питань місцевого значення.

Тобто, можна стверджувати, що в межах європейського права фактично формується нова галузь – європейське муніципальне право, що,

по-перше, володіє досить чітким предметом (об'єктом) міжнародно-правового регулювання, а також має відповідний метод такого регулювання. Причому, останній можна охарактеризувати як комбінований – з одного боку, це імперативний метод, що базується на міжнародному договірному праві та обов'язковому виконанні державами-учасниками міжнародних багатосторонніх угод своїх міжнародно-правових зобов'язань по міжнародному договору, що ними підписаний; з іншого – особливо відносно документів soft law – диспозитивний метод, що дає широкі можливості для формування державами своїх обов'язків на початковому етапі міжнародних домовленостей та міжнародного договірного нормопроєктування та нормотворчості.

Список використаних джерел:

1. Лендбел М.О. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи: монографія. Ужгород: Мистецька Лінія, 2011. 687 с.
2. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Компетенційні повноваження органів місцевого самоврядування в сфері захисту прав людини в період миру і воєнного стану в Україні: актуальні питання регламентації та регулювання. URL: <https://constitutionalist.com.ua/bajmuratov-m-o-kofman-b-ia-kompetentsijni-povnovazhennia-orhaniv-mistsevoho-samovriaduvannia-v-sferi-zakhystu-prav-liudyny-v-period-myr-i-voiennoho-stanu-v-ukraini-aktualni-pytannia-rehlamentatsii/>
3. Баймуратов М. О. Локальна система захисту прав людини в Україні: сутність та становлення. Юридична освіта і правова держава: зб. наук. праць. Одеса, 1997. С. 96–101.
4. Баймуратов М., Кофман Б. Муніципальні права людини як нова константа національного муніципального та конституційного права. *Право України*. 2020. № 10. С. 63–80.
5. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Міжнародне муніципальне право як галузь міжнародного публічного права: до питання про формування галузі. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2021. № 2 (3). С. 7–31.
6. Chinkin C. M. The Challenge of Soft Law: Development and Change in International Law. *The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 38. No. 4 (Oct., 1989). P. 856-858.
7. Орзих М. Ф. Современный конституционализм: теория и перспективы развития / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян. URL: http://www/kspm.com/MAG/?id_article_4d a 0dac591. (Дата звернення: 05.05.2022).
8. Батанов О. В. Феноменологія сучасного муніципального права. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Unzap_2012_1_24.pdf. (Дата звернення: 5.05.2022).
9. Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory

Report, CDLAD(2002)023rev. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDLAD\(2002\)023rev2-cor-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDLAD(2002)023rev2-cor-e)

10. Code of Good Practice on Referendums, CDL-AD (2007) 008rev. URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282007%29008-e>.

11. Code of Good Practice in the field of Political Parties, CDL-AD (2009) 002. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2009\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2009)002-e).

12. Code of Good Practice for Civil Participation in the Decision Making Process, CONF/PLE(2009) CODE. URL: <https://www.coe.int/en/web/ingo/civil-participation>.

13. Leipzig Charter on Sustainable European Cities and other urban development documents. URL: <https://city2030.org.ua/en/document/leipzig-charter-sustainable-europeancities-text>

14. The Acquis URBAN'. Using Cities' Best Practises for European Cohesion Policy. Common Declaration of URBAN cities and players at the European Conference "URBAN Future" on June 8th and 9th, 2005 in Saarbrücken (Germany). URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/newsroom/docum

15. Acquis ЄС (у скороч. виді *acquis*) – це накопичене законодавство, правові акти та судові рішення, які становлять сукупність законодавства Європейського Союзу, яке виникло з 1993 року. Цей термін французький: *acquis* означає «те, що було придбано або отримано», а *communautaire* означає «спільнота». URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Acquis_communautaire

16. Див. з цього приводу відповідні матеріали на сайті Європарламенту: European Parliamentary Research Service Blog. The EU Urban Agenda. URL: <https://epthinktank.eu/>

17. Бочарова Н. В. Міський порядок денний (eu urban agenda) як складова політики згуртованості Євросоюзу. URL: [260-Chapter Manuscript-15047-1-10-20221109.pdf](https://www.researchgate.net/publication/358111091)

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЙОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Батанов Олександр Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
провідний науковий співробітник відділу
конституційного права та місцевого
самоврядування Інституту держави і
права ім. В. М. Корецького НАН України
e-mail: batanov_olexandr@ukr.net

Однією із загальноусталених парадигм організації та функціонування сучасної демократичної соціально-правової державності є наявність ефективної та дієвої моделі місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування і децентралізація стають тепер провідними принципами демократичної внутрішньої та зовнішньої державної політики та конституційно-правового регулювання у країнах Європейського Союзу.

Децентралізація як світовий тренд останніх десятиліть імовірно пов'язана з завершенням холодної війни і втотою від централізованого управління, що особливо помітно в країнах Східної та Центральної Європи, де відповідні реформи стали реакцією на провал політики комуністичного режиму. Накопичений з того часу практичний досвід та проведені муніципально-правові дослідження дають можливість урядам інших держав оцінити переваги децентралізації та самоврядування територіальних громад.

В останнє десятиліття в Україні в силу об'єктивних та суб'єктивних, внутрішніх та зовнішніх чинників, які мають політично та економічно мотивувати як центральну, так і місцеву владу, склалася ситуація «вікна можливості» для реалізації найзначнішого реформаторського проекту періоду новітньої незалежності України – проведення повномасштабної реформи у сфері децентралізації. Адже реальне місцеве самоврядування та самоорганізація територіальних громад – це конкретний крок у напрямі подальшої лібералізації управління на місцях, пов'язаний з вирішенням проблем формування громадянського суспільства та соціальної, правової, демократичної держави, посиленням захисту прав людини, їх практичною реалізацією. До того ж, реалізація справжньої муніципальної реформи в нинішніх умовах є однією з відповідей на загрози унітарності та територіальній цілісності України.

Якщо останні десятиліття конституційного розвитку України пройшли під трендом формування України як «нації самоврядних громад» (В. А. Ющенко), визнання того, що «європейська демократія – найкращий

спосіб державного правління, винайдений людством», а децентралізації – не лише як однієї найзатребуваніших, а й і найуспішніших реформ в Україні (П. О. Порошенко), «історії великого успіху багатьох громад», яка «буде історією успіху всієї нашої держави» (В. О. Зеленський), то після повномасштабної збройної агресії путінської московії проти України та триваючої понад 9 років російсько-української війни, без перебільшення, саме децентралізація та самоорганізація територіальних громад тисяч сіл, селищ та міст з перших хвилин вторгнення стали одним з найвагомійших чинників спротиву на шляху споконвічного ворога.

У силу цього, слід звернути увагу на низку питань, які мають концептуальне та системоутворююче значення як у процесі становлення та розвитку місцевого самоврядування в цілому, так і, особливо, здійснення муніципальної реформи у сучасній Україні в умовах викликів сьогодення та втілення її євроінтеграційних устремлінь.

У цьому аспекті слід відзначити, що одним з чинників у становленні та розвитку демократичної правової системи України є формування муніципального права як самостійної галузі права України. Сьогодні муніципальне право – це галузь права яка динамічно розвивається. В основі її формування знаходяться об'єктивні матеріальні передумови, які пов'язані насамперед з наявністю самостійного для муніципального права предмета правового регулювання як особливої сфери суспільних відносин, які виникають на базі тієї системи самоорганізації людей, яка визнається та функціонує за місцем їх проживання.

Формування доктрини та практики муніципального права є своєрідним детектором розвитку демократії в Україні, що концентрують у собі усі найскладніші суспільно-політичні, господарсько-економічні, соціально-культурні та інші проблеми перехідного періоду, віддзеркалюють його суперечливість, незавершеність та невизначеність багатьох процесів та рішень.

За останні три десятиліття вітчизняна юридична наука виробила певні підходи до проблем місцевого самоврядування та муніципального права (М. О. Баймуратов, В. І. Борденюк, О. М. Бориславська, І. А. Галіахметов, К. В. Головка, В. П. Грובה, І. В. Дробуш, Б. В. Калиновський, В. М. Кампо, М. І. Корнієнко, В. В. Кравченко, П. М. Любченко, Н. В. Мішина, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, М. О. Пухтинський, С. Г. Серьогіна, В. А. Стрільчук). Прийняття Конституції України, формування законодавства про місцеве самоврядування, розвиток муніципального статутного права стали потужним поштовхом до активізації української муніципалогії. У сфері гуманітарного знання свідченням цьому є практика викладання окремої навчальної дисципліни у юридичних закладах освіти, виділення муніципального права в рамках окремої наукової спеціальності 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право, за якою можуть захищатися дисертації тощо.

Нові юридичні категорії та конструкції, запозичені зарубіжні моделі та рециповані міжнародні стандарти, реалізовані муніципально-правові інститути й окремі норми стали об'єктом багатьох наукових розвідок. І, як наслідок, в Україні з'явилися десятки доволі оригінальних дисертаційних та монографічних досліджень, а муніципально-правова наука наповнилася новими іменами молодих та перспективних учених. Водночас поряд із цікавими та серйозними дослідницькими проєктами, періодично з'являються доволі консервативні підходи, адепти яких взагалі заперечують галузеву самостійність муніципального права.

Тому в сучасних умовах вкрай важливо зрозуміти, що саме відбувається з муніципальним правом та місцевим самоврядуванням, в чому суть та чинники їх розвитку або стагнації? Які існують ефективні муніципальні моделі та успішні європейські практики децентралізації, а також організаційно-правові інструменти та нормативно-правові запобіжники рецентралізації – перетворення місцевого самоврядування на своєрідний додаток державної влади на місцевому рівні? Де знаходяться об'єктивні політичні, економічні або соціальні передумови того, що відбувається, а де суб'єктивізм та помилки законодавця? Якою мірою розвиток правових основ місцевого самоврядування детермінований муніципально-правовою доктриною, а якою – реальними функціями муніципальної влади у державі та суспільстві?

Надати вірні, науково-обґрунтовані відповіді на ці питання можна тільки на основі комплексного та системного аналізу вітчизняної конституційної моделі місцевого самоврядування, формування сучасної доктрини муніципального права, а також концептуального аналізу тенденцій його розвитку як галузі права, науки та навчальної дисципліни в умовах глобалізації та євроінтеграційних процесів.

Незважаючи на складний, багатоплановий та різнофункціональний характер муніципально-правової матерії (муніципальні права людини, муніципальна демократія участі, муніципальні органи та їх служби, муніципальний устрій, муніципальна власність, муніципальні фінанси тощо), колосальну джерельну базу, суттєвий вплив муніципальних традицій, установок, доктрин, звичаїв тощо, муніципальне право є явищем динамічним, мобільним, яке швидко розвивається, вдосконалюється під впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників, зовнішніх, так і внутрішніх процесів, які відбуваються у сучасних державах тощо.

Суспільно-правовий статус муніципального права значно підвищується та ускладнюється у зв'язку з тенденціями його антропологізації, політологізації, соціологізації, економізації, екологізації, психологізації, впливу на нього сучасних цифрових технологій, підвищення ролі фундаментальних академічних досліджень та муніципально-правової освіти при підвищенні теоретичного та практичного інтересу до муніципальної (насамперед, статутної) нормотворчої техніки та технології

муніципально-правового будівництва тощо.

У фокусі проблем європеїзації та конституціоналізації муніципального права важливо звернути увагу на тенденції його антропологізації, що розкриваються у цілій системі детермінант та телеологічних орієнтирів визнання місцевого самоврядування, існування та розвитку муніципалізму, які мають життєутворююче значення, гарантування місцевого самоврядування тощо. Саме місцеве самоврядування оптимально фіксує у собі як елементарні проблеми людської життєдіяльності, так і політичні, економічні, духовно-моральні цінності та соціальні досягнення людства у будь-якій галузі суспільного розвитку. В силу цього, відносно невеликі територіальні розміри територіальних громад, локальність діяльності їх органів, здебільшого безпосередній характер взаємовідносин жителів між собою та з органами місцевого самоврядування, природний характер проблем життєдіяльності – усе це в цілому обумовлює особливу муніципальну соціальність. Адже народження людини, її здоров'я, дорослішання, навчання, працевлаштування, шлюб та сім'я, старіння, смерть – у рамках цих життєвих циклів в основному замикається життєдіяльність місцевого співтовариства.

Саме в межах територіальних громад людина реалізує переважну більшість своїх прав, що об'єктивно підтверджує наявність у неї спеціального муніципально-правового статусу. Результатом перманентного формування кадастру муніципальних прав людини, локальної системи їх захисту стає так звана «муніципальна людина» (див., зокрема, праці М. О. Баймуратова, Б. Я. Кофмана, О. О. Боярського), феноменологія якої виникає на стику права і соціуму, права і людини, індивідуального і колективного, приватного та публічного, – тобто в межах науки про людину і соціум, їх органічної взаємодії, взаємного впливу та взаємозалежностей, їх (впливу і взаємозалежності) аксіологічного, конотаційного, наративного, інформаційно-комунікаційного значення та потенціалу, що, насамперед, розкривається у межах юридичної антропології. Виникнення профільної феноменології також пов'язане з формуванням, проявами і реалізацією екзистенційних інтересів людини в процесі здійснення нею свого життєвого циклу та функціонування в межах територіальної громади в умовах місцевого самоврядування, – причому, наведені інтереси трансформуються в «муніципальні права людини». Наріжним камінням у формуванні феноменології «муніципальна людина», її внутрішньою основою є т. зв. «синдром демократії участі», що, насамперед, характеризує людину-члена територіальної громади як носія системи політичних, економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів та якостей.

У цьому контексті сучасне муніципальне право варто розглядати як нормативний інструмент реалізації одного з головних завдань сучасності – поєднання в єдине ціле інтересів держави, суспільства, територіальних громад та людини, оскільки головний сенс та сутність місцевого

самоврядування полягають у тому, щоб на рівні кожної окремо взятої особистості здійснювати гармонізацію прав людини з інтересами держави, суспільства та територіальних громад. Варто відзначити й те, що серед багатьох турбот сучасного суспільства одні з найгостріших проблем – проблеми відчуження людей, ксенофобія, гомофобія, патологічний егоцентризм, нігілізм, патерналізм та індивідуалізм. У поєднанні з гострими кризовими явищами в економічному та політичному житті ці проблеми спричиняє існування цілої низки песимістичних поглядів на долю людства взагалі, свідченням чого є офіційно визнана ООН «стратегія виживання». Людська цивілізація протягом своєї історії нагромадила цінний досвід подолання ворожнечі і взаємоненависті, досвід, який акумулювався в такій соціальній та духовній цінності, як людська солідарність.

У цьому аспекті необхідно усвідомлювати, що перспективи модернізації соціально-економічної, політичної, правової, духовно-культурної та інших систем суспільства у даний час визначаються не тільки об'єктивними закономірностями інноваційного розвитку держави в умовах глобалізації та європейської міждержавної інтеграції, процесами зближення правових систем сучасності, а й необхідністю врахування та гармонізації у процесі формування вітчизняного конституціоналізму локального-особистісного фактору та різноманітних особистісних та колективних, місцевих, регіональних і державних інтересів, розмаїття історичних, національно-культурних та інших особливостей розвитку територіальних громад як первинної суб'єктної основи муніципальної влади, яка у сучасному світі закономірно визнається основою будь-якого демократичного ладу.

Світові тенденції суспільного розвитку, розчиняючись у муніципально-правовій матерії, також виявляються у перманентних процесах глобалізації та інтернаціоналізації муніципального права. Вони спостерігаються передусім у зближенні національного муніципального права кожної демократичної країни з міжнародним публічним правом, внаслідок чого між ними іноді зникає чітка межа. Перспективи становлення «наднаціонального» муніципального права пов'язані з формуванням регіонального муніципального права (загальне муніципальне право Європейського Союзу), яке має риси як міжнародного, так і наддержавного права, а у подальшому – з поступовим формуванням міжнародного муніципального права. Такі тенденції обумовлені активізацією інформаційної кореляції інститутів сучасного суспільства, в результаті чого досягнення муніципального права окремих країн узагальнюються на міжнародному рівні та включаються до актів міжнародного права – хартій, конвенцій, декларацій та ін., які зобов'язують держави-учасниці внести до свого національного законодавства ті чи інші демократичні муніципально-правові принципи та інститути (децентралізація, субсидіарність тощо).

У зв'язку з цим, звертаємо увагу на гносеологічні аспекти

децентралізаційних процесів у демократичній державі, що свідчать про чинники особливої уваги до них з боку суспільства та держави, далекосяжні наслідки визнання і становлення муніципалізму та інститутів локальної демократії, їх перманентного розвитку в окремих європейських державах, європейському континенті в цілому та загальноцивілізаційному значенні з точки зору формування українського, європейського та світового конституціоналізму, процесів демократизації глобалізації та європейської міждержавної інтеграції. У цьому аспекті і варто розуміти зафіксований у преамбулі Європейської Хартії про місцеве самоврядування мотив її прийняття: «охорона і посилення місцевого самоврядування в різних країнах Європи є важливим внеском у розбудову Європи на принципах демократії і децентралізації влади».

Прикладом тому є зокрема положення Варшавської декларації 2005 р., у рамках якої було розроблено План дій, в якому визначені основні задачі Ради Європи на шляху до загальноєвропейської єдності та просуванні вперед в будівництві Європи без розділових ліній. Зокрема, зазначається, що Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи повинен і надалі сприяти розвитку місцевої демократії та децентралізації влади, приймаючи до уваги внутрішню організацію зацікавлених країн для того, щоб охопити всі рівні європейського співтовариства. Зазначається, що у політичному діалозі слід використовувати потенціал Організації для поглиблення взаєморозуміння між державами-членами, тим самим зміцнюючи єдність в Європі та забезпечуючи зобов'язання по будівництву Європи без розділових ліній.

У демократичному світі дедалі більше усвідомлюють, що надмірний централізм не зміцнює держави, а веде до нездатності державного апарату. Місцеве самоврядування, регіоналізація та децентралізація стають тепер провідними принципами європейської політики та конституційно-правового регулювання. Так, основна спрямованість принципу субсидіарності у ХХ ст. полягала у подоланні фашистських і соціалістичних тенденцій, захисті автономії особи та права на самоврядування низових політичних одиниць. Субсидіарність організації влади тим самим протиставлялася тенденціям щодо авторитарної централізації держави. Субсидіарність розглядалася як передумова устрою, що базується на свободі: держава, яка дотримується принципу субсидіарності, гарантує своїм громадянам свободу і незалежність; вона гарантує місцеве і регіональне самоврядування. Захист свободи через реалізацію принципу субсидіарності нині проголошується однією з традиційних цінностей європейського політичного устрою (Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р., Європейська хартія про участь молоді у муніципальному та регіональному житті 1992 р., Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні 1992 р., Утрехтська декларація про добре місцеве та регіональне врядування в неспокійний час:

проблеми змін 2009 р. та ін.). З одного боку, визнання та гарантування широкого кола прав територіальних колективів у демократичних країнах створює умови для формування в них моделі так званої «муніципальної держави», а, з іншого – розвинене місцеве самоврядування бачиться як «запускаючий інструмент» процесу євроінтеграції.

Муніципалізація публічної влади та права, передусім маючи вихід на локальний рівень, торкається усіх процесів трансформації та модифікації влади в умовах демократизації держави та суспільства. Властивостями влади у таких умовах є, по-перше, її «гуманізація», обумовлена як визнанням самостійним суб'єктом владних відносин громадянина держави, так і наявністю спеціальних суб'єктів – територіальних колективів. По-друге, диверсифікація влади, визнання рівноправним партнером державної влади місцевого самоврядування переводить публічну владу переважно у сферу приватного права, сферу функціонування індивідів – жителів певних територій та їх асоціацій, яка переважно є вільною від державно-правового регулювання, у сферу «правосвободного» простору. Саме у цій сфері можливий вільний прояв та реалізація інтересів як самих територіальних колективів, так і їх членів – жителів певних територій. По-третє, муніципальна влада знаходить свою правову регламентацію у рамках конституційного права, яке хоча і є «класичним» публічним правом, однак під її багатовекторним впливом піддається суттєвій «приватизації» в умовах демократичних змін.

Зазначимо, що кожний з виділених аспектів конституціоналізації муніципального права та векторів його розвитку в умовах євроінтеграції свідчать, що воно є продуктом теорії європейського муніципалізму та багатовікової практики місцевого самоврядування, результатом реалізації його концепцій і моделей під впливом принципів та ключових ідей демократії, правовладдя та прав людини. Це своєрідна та унікальна нормативно-правова модель стану розвитку місцевого самоврядування у певній країні або світі в цілому. Фактично – це стійка цивілізаційна традиція, свого роду парадигма існування соціуму, що забезпечує демократичність влади та розвитку громадянського суспільства, а також модус громадянського світу в його взаємодії з державою.

У силу цього, муніципальне право слід розглядати не лише з позиції визнання місцевого самоврядування державою, а й у синергетичному зв'язку із формуванням муніципальної правосвідомості та муніципальної культури, процесами реалізації муніципальних прав людини, вихованням почуття належності до територіальної громади як «малої батьківщини» (тенденція психологізації муніципального права), у загальному контексті розвитку європейського конституціоналізму. Це феномен, властивий виключно конституційній державі, в якій не лише визнаються, проголошуються, а й реально діють принципи правовладдя, людиноцентризму, поділу влади, субсидіарності та децентралізації тощо.

КОНСТИТУЮВАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

Боняк Валентина Олексіївна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та
історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
e-mail: valentina.boniak@gmail.com

В умовах розбудови України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної та правової, а також євроінтеграційних процесів звернення до питання конституювання принципу верховенства права в нашій державі та окремих європейських країнах набуває особливої актуальності.

Складне і багатоаспектне явище «принцип верховенства права» досить фундаментально було розкрито вітчизняним правником С. П. Головатим, який обгрунтував таку теоретичну конструкцію верховенства права, що зводиться до: 1) заперечення свавільної влади; 2) забезпечення рівності усіх перед законом; в) вираження того факту, що конституційне право є не джерелом прав людини, а є їхнім наслідком; г) прояву цього принципу через основоположні права і свободи людини та інші окремі інститути права [1, с. 61-624].

Слід наголосити, що розкриття змісту принципу верховенства права попередньо вже було предметом нашого розгляду [2, с. 122-128], [3, с. 22-25]. Однак у складних для нашої держави умовах правового режиму воєнного стану, триваючої повномасштабної війни з російським агресором осмислення феномену принципу верховенства постає досить гостро, набуває особливого значення і є однією з провідних тем у сучасній юридичній науці.

В Основному Законі Української держави досліджуваний принцип закріплено у ч. 1 ст. 8: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» [4].

На розвиток конституційних положень у своєму рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 Конституційний Суд України визначив верховенство права як панування права в суспільстві, що вимагає від держави втілення цього принципу у правотворчу та правозастосовну діяльність, насамперед, у закони, які за своїм змістом мають бути пронизані ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. [5].

Крім цього, у ст. 1 Основного Закону нашої держави у якості програмного закріплено положення про правову державу, а Конституційний Суд України надаючи офіційне тлумачення положень цієї статті виходить з

того, що Україна є соціальною, правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права [6].

Досліджуваним принципом буквально «пронизано» і конституції європейських держав. Так, ч. 1 ст. 28 Основного Закону Федеративної Республіки Німеччини закріплює, що конституційний лад у землях має відповідати принципам республіканської, демократичної і соціальної правової держави у дусі справжнього Основного Закону. Крім цього, принцип верховенства знайшов своє відображення і у ч. 3 ст. 20, яка сформульована у такий спосіб: «Законодавство пов'язано конституційним ладом, виконавча влада і правосуддя – законом і правом» [7].

У Конституції Французької Республіки (ст. 1) терміни «верховенство права», «правова держава» не вживаються, однак містяться приписи про те, що Франція забезпечує рівність перед законом усіх громадян, незалежно від походження, раси чи релігії (ст. 2), а також у якості мети конституційно закріплено ціль, що зводиться до забезпечення природних і невідчужуваних прав людини [8, с. 6].

Преамбула Конституції Королівства Іспанії розпочинається положеннями про те, що Іспанська Нація, бажаючи встановити справедливість, свободу і безпеку, а також забезпечити благополуччя усіх, хто її складає, використовуючи своє суверене право, заявляє про наміри гарантувати демократичне існування в рамках Конституції і законів у відповідності зі справедливим економічним і соціальним порядком та встановити правову державу, яка забезпечить верховенство закону, як вираження волі народу. І хоча текст Основного Закону цієї держави не містить вказівки на досліджуваний принцип, однак вже у першій статті Вступного розділу закріплено, що Іспанія є правовою, соціальною і демократичною державою, котра найвищими цінностями проголошує правопорядок, свободу, справедливість, рівність, політичний плюралізм [9, с. 86-87].

Статті 2 та 3 Конституції Італійської Республіки закріплюють такі демократичні принципи як визнання і гарантування невід'ємних прав людини та принцип, відповідно до якого всі громадяни мають однакове суспільне становище та рівні перед законом. У ч. 1 ст. 10 цієї ж Конституції визначено, що правопорядок держави узгоджується з загальновизнаними нормами міжнародного права [9, с. 20-21]. Звідси випливає, що держава підкоряється певним правилам, за якими її національне законодавство і правозастосовча практика будуть відповідати загальновизнаним цінностям світового співтовариства.

Конституція Португальської Республіки також не містить прямої вказівки на принцип верховенства права, однак у її Преамбулі зазначено, що Установчі збори, поважаючи волю португальського народу, утвердили рішення свого народу захистити національну незалежність, забезпечити основні права громадян, встановити фундаментальні принципи демократії,

гарантувати верховенство демократичної правової держави.

Стаття 2 вищевказаного Основного Закону під назвою «Демократична правова держава» містить припис, відповідно до якого Португальська Республіка є демократичною правовою державою, що базується на народному суверенітеті, багатоманітності демократичних поглядів і на демократичному політичному плюралізмі, на повазі й на гарантіях здійснення основних прав і свобод, на поділі влади і взаємозалежності гілок влади та має за мету втілення демократичних принципів в економічному, соціальному й культурному житті та поглиблення демократії участі [9, с. 166-165].

Близькими за змістом до вищевказаної Конституції є Основний Закон Литовської Республіки, у якому поняття «правова держава» розміщено лише у преамбулі, а положення про природні права – у Главі II «Людина і держава» [10].

Конституція Республіки Польща також не містить прямої вказівки на досліджуваний принцип, однак статтею 2 закріплює, що Польська Республіка є демократичною правовою державою, що реалізує принципи соціальної справедливості [11, с. 16].

Отже, здійснений автором аналіз змісту конституції України та окремих європейських держав дає підстави для висновку про те, що досліджуваний принцип закріплюється або ж у якості самостійної ідеї (Конституція України), або ж як складова теоретичної конструкції принципу правової держави (Основні Закони ФРН, Іспанії, Польщі), або ж виводиться як узагальнення змісту конституційно-правових норм, що закріплюють ідеї рівності, справедливості, пріоритетності прав і свобод людини, підпорядкованості держави праву (Конституції Франції, Італії, Португалії, Литви).

Список використаних джерел:

1. Головатий С. П. Верховенство права : монограф. : у 3-х кн. Київ : Фенікс, 2006. LXIV; 1747 с. Книга 1 : Верховенство права: від ідеї до доктрини. – xxxiii – xlii – Lxiv; 81, кн. 1, с. 1277-1747.
2. Боняк В.О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра, 2015. 372 с.
3. Боняк В.О. Відображення змісту принципу верховенства права у правовій доктрині та судовій практиці. Від громадянського суспільства – до правової держави. *Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри*. Матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2018 р.). Харків: Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2018. 499 с.
4. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції

України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання. Справа № 1-33/2004 від 02.11.2004 № 15-рп/2004. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України. Справа № 1-11/2012 від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text>.

7. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL. <https://www.bpb.de/system/files/pdf/LW5781.pdf>.

8. Конституція Французької Республіки (прийнята на референдумі 4 жовтня 1958 р.) : станом на 30 серпня 2015 р. : пер. з фр. / укладач П. В. Романюк. Харків. Право, 2015. 68 с.

9. Конституції країн світу: Італійська Республіка, Держава-Місто Ватикан, Королівство Іспанія, Португальська Республіка / О. В. Коротюк, О.В. Лавринович / переклад Т. В. Руденко, В. С. Станіч. Київ : ОБК, 2021. 320 с.

10. Конституція Литовської Республіки. URL. http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm.

11. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) Київ: Москаленко О.М., 2018. 82 с.

ПРАВОВА ПРИРОДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Воронов Марк Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: markvoronov@karazin.ua

Нинішній Європейський Союз (далі – ЄС) не розглядається як реальна держава. Фактично це зародкова форма держави, процес створення такої держави є складним, тому що має місце побудова нової держави на території, яка вже охоплена багатьма державами. Той факт, що ЄС залежить не від існування єдиного європейського народу, а від множини народів, які добровільно віддали частину своїх суверенних повноважень спільним законодавчим, виконавчим і судовим інституціям [1, с.16]. ЄС як демократія в стадії становлення, установча влада в динаміці. Фактично процес демократизації інституцій ЄС спромігся встановити горизонтальні відносини між громадянами, організаціями та інституціями з різних народів з ключових питань їх колективного управління. Прикладом таких горизонтальних відносин є система координації політики ЄС через комітети та агентства. Іншими прикладами демократичного механізму ЄС є взаємодія між агенціями ЄС та їхніми національними партнерами, а також так звана «жовта картка» або механізм раннього попередження, запроваджений Лісабонським договором, який забезпечує інституціоналізовану мережу, що дає змогу багатьом суб'єктам разом обговорювати питання матеріального законодавства ЄС [2]. Європейські інституції пропонують найпередовіший приклад функціонального наднаціонального конституціоналізму чи наднаціональної конституційної влади, яка заснована на множині національних конституційних ідентичностей. У процесі європейської інтеграції конституціоналізм і демократія як емпіричні ідеї та нормативні ідеали стали синонімами легітимного правління.

Починаючи з Римського договору, важливу роль у конституціоналізації ЄС відіграє Суд ЄС, перетворюючи сприйняття існуючих договорів на сприйняття «матеріальної» Конституції. Цей процес безпосередньо вплинув на регіональну інтеграцію, інституціоналізацію норм, інституційну експансію, ефективність європейських законів, створення та підтримку кордонів союзу та створення соціальної солідарності [3, с.200]. Водночас цей процес відбувався через «чорний хід», з поступовим створенням наднаціонального правового порядку *ex proprio vigore* (тобто узгодженого і систематичного корпусу правових норм з автономною дією, який збігався з територіально обмеженим соціальним і

політичним утворенням). Цей процес визначально був задуманим задля підтримки створення спільної економічної зони вільної торгівлі. Як було вперше зазначено судом ЄС в справі C 157/21, «цінності, що містяться в ст. 2 ДЄС, були визначені та поділяються державами-членами. Вони визначають саму ідентичність Європейського Союзу як спільного правового порядку» (лютий 2022 року, Польща проти ЄП та Ради, пункт 145) [4].

Зазначимо, що набір механізмів, інституцій, правил і практик, які складають нинішню Конституцію ЄС, насправді не були схвалені широкими публічними дебатами. Національні парламенти є основною ареною для публічних дебатів про ЄС, коли їх просять ратифікувати рішення, які прийняті на європейському рівні. Зростаюча політизація європейського управління спричинила партійно-політичну поляризацію, встановлюючи зв'язок між двома вимірами дебатів: дискурсивним виправданням і партійно-політичним запереченням практики прийняття рішень у ЄС.

Втім питання європейського конституціоналізму не можна зводити лише до політичного механізму. Це скоріше аспект фундаментального питання, а саме: як керувати переходом від національних суспільств, заснованих на цінностях централізації/деволюції й націоналізму, до мульти/наднаціонального суспільства, що має бути засноване на демократичних практиках, суспільних цінностях і космополітизмі. Конституційна модель для Європи має враховувати демократичні ідеали та конституційні культури, що існують в ЄС, досліджуючи як взаємозв'язок між різноманітними традиціями та ідентичністю, так і можливості інтеграції існуючих політичних інтересів в спільні інтереси європейських суб'єктів, як проблеми, що пов'язані з питанням про те, як має бути визначений і розподілений суверенітет. Отже, Європейська Конституція має стати першою моделлю конституційного плюралізму.

На сьогодні функціоналістична стратегія сприяння переливанню з одного економічного сектору до іншого закінчилася, щоб спонукати стабільний прогрес (динаміку) до можливого федеративного союзу. Однак неочікувані результати інтеграції через закон спричинили надмірне регулювання та інституційну структуру, яка є надто жорсткою, щоб дозволити значні політичні та інституційні інновації. Таким чином, інтеграція шляхом переливу породила неоптимальну політику та, в очах громадськості, постійну втрату легітимності європейськими інституціями. Тобто, й функціоналістичний підхід, і класичний метод спільноти досягли своєї межі. Не можна очікувати подальшого прогресу у застосуванні цих методів через, по-перше, відсутність підтримки населення та демократичної легітимності, по-друге, через те, що вони не можуть забезпечити суспільні блага, які європейські громадяни очікують отримати від ефективного європейського врядування. Однак перехід від переважно міжурядового рівня прийняття рішень до демократичного та федерального рівня не буде ані автоматичним, ані безболісним.

Кінцевою метою європейського конституційного процесу є створення нової моделі наднаціональної демократії, яка має бути заснована на прогресивному формуванні єдиного демосу. Вважаємо, що це не лише питання управління, яке саме по собі може бути автократичним або демократичним *suī generis*, але це є питанням про поширення демократії за межі національної держави (злиття нації з державою). Отже, завершення процесу демократизації ЄС означатиме історичний кінець націоналізму (ідеології національної держави), «природного» політичного поділу Європи на національні держави та початок наднаціонального курсу європейської історії. Справді цей процес розпочався в 1979 р. з першими виборами до Європарламенту, які ознаменували право на самовизначення, застосоване вперше в історії не для роз'єднання існуючих політичних утворень, а для об'єднання з європейським демосом, який зароджувався, щоб створити себе як новий політичний суб'єкт. Цей історичний зміст європейської революції слід розглядати у зв'язку з іншими великими революційними подіями в історії людства. Універсальне історичне значення європейської революції, окрім суто регіонального, пов'язане з тим, що її можна експортувати, як це було під час інших великих європейських революцій, поступово поширюючи на інші держави. Водночас історична новизна європейської революції представлена появою в цьому регіоні світу постнаціональної політичної ідентичності, яка доповнює національні політичні ідентичності.

Насправді цей новий історичний факт повністю проявився лише в контексті ЄС. Поняття демократії за межами національної держави є викликом тій самій репрезентативній моделі, що застосовується в національній державі. У цьому процесі європейське громадянське суспільство відіграє життєво важливу роль у спробі демократизувати інститути ЄС та процес прийняття рішень.

Список використаних джерел:

1. Nicolaidis K. *Our European Democracy: Is this Constitution a Third Way for Europe? Whose Europe? National Models and the Constitution of the European Union* / K. Nicolaidis, S. Weatherill (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2003. 300 p.

2. Договір про Європейський Союз, Маастріхт, 07.02.1992 (текст із змінами та доповненнями від 13.12.2007) (консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями на 30.03.2010). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029 (Дата доступу: 21.11.2022).

3. Walker N. *The Past and Future of the European Constitution (Collected Courses of the Academy of European Law)*. Oxford: Oxford University Press, 2021. 352 p.

4. Case C-157/21 - Poland v Parliament and Council. Judgment of the Court (Full Court) of 16 February 2022. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-157/21>. (Дата доступу: 21.11.2022).

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ВИБОРЧЕ ПРАВО: ПРИРОДА, ОСОБЛИВОСТІ, ОСНОВНІ СКЛАДОВІ

Камінська Наталія Василівна,
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий консультант
Дослідницької служби Верховної Ради України,
професор Державного податкового університету
e-mail: na-pro@ukr.net

Якщо виборче право і законодавство, референдне право і законодавство відзначаються тривалим періодом становлення і розвитку у національних правових системах, а також у відповідних галузях юридичної науки, то виокремлення європейського виборчого і референдного права дослідники стверджують нечасто і відносно недавно. Слід підкреслити, що саме вибори є найбільш давньою і поширеною формою народовладдя, що застосовується в Україні та більшості країн сучасного світу. Безумовно, це той спосіб прямої демократії, що забезпечує реалізацію народного суверенітету, основоположних політичних прав громадян, дає їм змогу практично обирати та бути обраними до органів державної влади й органів місцевого самоврядування, легітимізує публічну владу загалом.

З огляду на давні європейські традиції, а демократичний інститут виборів, як відомо, почали застосовувати у Стародавній Греції, Римі, а згодом набули поширення у XVI-XIX ст. в інших країнах Європи й Америки, активний процес розробки і прийняття європейських виборчих стандартів у XX столітті, активізацію міжнародного співробітництва у даній сфері власне на європейському континенті, створення спеціальних органів у рамках міжнародних міжурядових організацій, поряд з цим і відповідних міжнародних неурядових організацій, можна стверджувати про поступальний розвиток європейського виборчого права.

Влучним є виокремлення сучасними дослідниками категорії «європейська виборча спадщина» як органічної складової європейської конституційної спадщини, узагальнюючим, таким, що динамічно розвивається, явищем, заснованим на загальних принципах виборчого права та міжнародних зобов'язаннях, що містять у собі європейські виборчі стандарти та належну виборчу практику [1-2]. Йдеться про багаторівневу систему, в якій виокремлюються: універсальний, регіональний, наднаціональний та національний рівні..

У європейському правовому просторі загальновизнаним правовим стандартом є положення ст. 3 першого Протоколу до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка закріплює право на вільні вибори з таємним голосуванням, а судові рішення визнають, що інші принципи впливають з цього положення. Ключові засади виборчого права,

спільні для всієї Європи та інших регіонів світу, прямо закріплюються Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, ст. 21 Загальної декларації прав людини, Конвенцією ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенцією ООН проти корупції, Цілями сталого розвитку тощо. У виборчій галузі, як і в інших, міжнародний захист прав людини гарантує мінімальні стандарти, а національне право має можливість рухатися далі і гарантувати більш широкі політичні права.

Значний поштовх у розвитку європейського виборчого права забезпечило прийняття Радою Європи таких документів: Кодекс належної практики у виборчих справах 2002 р., Інтерпретативна декларація про стабільність виборчого законодавства 2005 р., Кодекс належної практики щодо політичних партій 2009 р., Кодекс кращих практик участі громадськості в процесі прийняття рішень 2009 р., Доповідь про міжнародно визнаний статус спостерігачів на виборах 2009 р., Резолюція КРМВРС 216 (2006) «Про місцеві і регіональні вибори в Україні, спостереження за якими проводилося 26 березня 2006 року», Сараєвська декларація щодо виборчого доступу людей з обмеженими можливостями і людей, які належать до меншин 2012 р., Декларація глобальних принципів непартійного спостереження за виборами громадськими організаціями 2012 р.; Рекомендація КРМВРС 2017 р. CM/Res (2017)5 щодо стандартів для електронного голосування і т. д.

Ними передбачено вимоги про стабільність виборчого законодавства, скасування обмежень права голосу на загальних виборах, виборчі бар'єри, забезпечення гендерної рівності у виборах, поєднання принципів виборчого права (зокрема, принципу рівності) із засадами свободи преси як одного з аспектів прояву свободи вираження поглядів, стандарти у сфері організації та проведення місцевих (регіональних) виборів. Тут варто підкреслити роль і значення Парламентської асамблеї, Ради з демократичних виборів, Венеційської Комісії, Моніторгового комітету, ЄСПЛ та інших органів. Зокрема, корисними є різні види виборчої допомоги європейським країнам Венеційської Комісії, а саме щодо: – коментування законопроектів і прийнятого законодавства, допомога у підготовці законопроектів; – організації семінарів щодо реформи виборчого законодавства у конкретних країнах, організація курсів щодо виборчих спорів для суддів експертами Комісії, підготовки досліджень, організації семінарів та участь у них. Водночас, Моніторговий комітет слідкує за дотриманням міжнародних стандартів у цій сфері, при потребі закликає держави (включаючи Україну) вносити зміни до законодавства про вибори як до національних парламентів, так і до місцевих (регіональних) органів місцевого самоврядування. [3-4]

Також важливу роль відіграє у становленні європейського виборчого права інша міжнародна організація – Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). З-поміж результатів її діяльності у даній сфері згадаємо, насамперед, Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру 1990 р., Паризьку хартію для нової Європи 1990 р., Будапештський

документ «На шляху до справжнього партнерства у нову епоху» 1994 р., «Вирішення виборчих спорів у регіоні ОБСЄ: на шляху до стандартів системи моніторингу виборчих спорів» 2000 р., «Чинні зобов'язання щодо проведення демократичних виборів у державах-членах ОБСЄ» 2003 р. та ін. А на одну з інституцій ОБСЄ – Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДПІЛ) – покладено забезпечення поваги прав і основних свобод людини, зміцнення і захист демократичних інститутів, направлення місій зі спостереження за виборами до держав-учасниць ОБСЄ для оцінки виконання ними зобов'язань ОБСЄ у даній сфері.

Все більша увага до інституту виборів приділяється у праві Європейського Союзу. Окрім установчих договорів, тобто актів первинного права ЄС, помітна тенденція збільшення численних актів вторинного права ЄС, тобто прийнятих за участю Європейського парламенту, Ради ЄС, Європейської комісії і т.д. Ще Директива 92/109 встановила детальні положення про реалізацію права голосувати і виступати кандидатом на виборах до Європейського Парламенту для громадян Союзу, які проживають у державах-членах, громадянами яких вони не являються; Директива 94/80 – детальні положення про реалізацію права голосувати і виступати кандидатом на муніципальних виборах громадянами Союзу, які проживають у державі, громадянами яких вони не є. У цілому згадані й інші акти закріплюють принципи рівності «національних» та інших громадян ЄС, свободи вибору місця голосування.

Європейська Комісія 2021 р. представила пропозицію щодо прозорості і таргетингу політичної реклами в рамках заходів, спрямованих на захист чесності виборів та відкритої демократичної дискусії. У Європейському плані дій щодо демократії, ухваленому 2020 р., Комісія представила свою першу оцінку проблем, пов'язаних із політичною рекламою і новими техніками, що використовуються для таргетування реклами на основі персональних даних користувачів, запропонувала переглянути правила ЄС щодо фінансування європейських політичних партій і фондів. Регламент пропонує оновлення поточних правил щодо загальноєвропейських виборів і муніципальних виборів для громадян ЄС, які проживають у державі-члені, що відрізняється від держави їхнього громадянства («мобільні громадяни ЄС»). Йдеться про гарантії для «мобільних громадян ЄС» щодо їх невилучення зі списків виборців у країні їхнього походження, особливо задля запровадження державами-членами ЄС і забезпечення майбутніх виборів до Європарламенту 2024 р. за найвищими демократичними стандартами. [6-7]

Отже, фактично на рівні ряду регіональних міжнародних організацій і наднаціонального утворення створено потужний нормативно-правовий та інституційний механізми забезпечення європейського виборчого права. Вони є основними складовими даної галузі, як і є підстави виокремлювати певні інститути у її межах. Загалом традиційні демократичні інститути – виборів, так само як і референдумів, а також інші – відзначаються значною модернізацією

і стандартизацією, взаємовпливом національного і міжнародно-правового регулювання, контрольних і моніторингових процедур тощо. Існуючі європейські виборчі стандарти і в цілому європейське виборче право мають особливу природу, практика їх реалізації і потреба подальшого удосконалення, тому закономірною є потреба подальшого їх ґрунтовного дослідження.

Ризики і загрози, пов'язані зі збройною агресією проти України і спотворення класичних інститутів народовладдя, задля удосконалення яких протягом століть були зосереджені зусилля демократичних держав, в останні десятиліття і міжнародних організацій, змушують до розробки ефективних інструментів протидії і попередження маніпуляцій виборами і референдумами, встановленню відповідальності за такі діяння, збільшення актів «жорсткого права», поряд з актами «м'якого права» у даній сфері.

Україна, застосовуючи концепцію «войовничої демократії» – «демократії, здатної захистити себе», змушена вдатись до превентивних засобів задля запобігання руйнування конституційного ладу, системи конституційної безпеки і загалом конституційної демократії, тому було заборонено ряд політичних партій. Це поширена практика у багатьох європейських державах щодо таких суб'єктів виборчого процесу, також необхідним є відновлення державного контролю за їх фінансуванням тощо. Нарешті, слід акцентувати на питаннях довіри до виборчих інституцій, протидії дезінформації та підсилення ролі соціальних мереж у виборчому процесі, використанні поштового й електронного голосування, зростання електоральної культури і свідомості т.д. Сподіваємось, ці аспекти будуть враховані при удосконаленні національного виборчого законодавства, імплементації європейських і міжнародних стандартів, гармонізації європейського виборчого права з національним виборчим правом і законодавством.

Список використаних джерел:

1. Корнієнко В. О. Європейські виборчі стандарти та конституційно-правове регулювання місцевих виборів в Україні: дис. ... докт. філософії: 081 Право. Одеса, 2021. 223 с.
2. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с.
3. Камінська Н. В. Європейська система місцевого і регіонального самоврядування (міжнародно-правові засади становлення, функціонування та розвитку): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2013. 474 с.
4. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. / за ред. Ю. Б. Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. Київ, 2009. 500 с.
5. Діденко О. М. Конституційно-правові гарантії права обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування в

Україні: дис. ... докт. філософії: 081 – Право. Київ, 2021. 222 с.

6. Камінська Н. В. Розвиток європейського виборчого і референдного права. *ScienceRise: Juridical Science*. 2022. №3(21). С.4–9. <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.265570>.

7. Камінська Н. В. Нові виклики і перспективи на шляху розвитку виборчого права. *Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану в Україні* : матер. Міжнар. науково-практ. конфер. (15 грудня 2022 р.). Київ, 2022. С.32-34.

8. Кофман Б. Я. Міжнародні виборчі стандарти та їх імплементація в законодавство України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Маріуполь, 2011. 24 с.

9. Серьогін В. О. Міжпарламентське співробітництво: поняття, ознаки, принципи. *Вісник Харків. нац. унів. імені В.Н. Каразіна. Серія: Право*. 2017. Вип. 23. С. 46-50.

10. Саркісян В.М. Конституційно-правові засади громадського контролю за виборами в Україні: дис. ... докт. філос.: 081 Право. Київ, 2021. 254 с.

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНОЮ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ

Марцеляк Олег Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедра конституційного права
ННІ права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
e-mail: martselyak@ukr.net

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується активізацією процесів глобалізації та міждержавної інтеграції. Провідне місце в цих процесах займає Європейський Союз, який досяг такого ступеня інтеграції, коли перед його країнами-членами постало питання про проведення спільної економічної, соціальної, зовнішньої та внутрішньої політики. Це потребує відповідних правових форм регулювання, формування ефективної інтегральної правової система, вироблення єдиних європейських правових стандартів, які б, з одного боку, гармонізували з внутрішнім правом держав-членів ЄС, з іншого – сприяли б покращенню конституційного та іншого національного законодавства цих держав, зумовлювали необхідність подальшого вдосконалення правових засад їх розвитку, передумов повноцінної участі держав-членів ЄС в спільних державотворчих і правотворчих процесах для забезпечення ефективного функціонування інституційної складової Європейського Союзу, його економічної, правової,

соціальної та політичної систем.

Україна на конституційному рівні також заявила про свій намір приєднатися до європейської спільноти – Євросоюзу. На реалізацію цього прагнення українського народу ще у 2014 році підписано Угоду про асоціацію між Україною, з одного боку, і Європейським союзом та його державами-членами, з іншого боку (якщо правильно, то Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони), в якій зазначено, що відносини між сторонами мають ґрунтуватися на спільних цінностях, а саме: на повазі до демократичних принципів, верховенства права, доброго врядування, прав людини і основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і повазі до різноманітності, людської гідності та відданості принципам вільної ринкової економіки, які сприяють участі України в Європейських політиках [1].

Підписання зазначеної Угоди стало першим кроком на шляху інтеграції нашої країни в Євросоюз і створило сприятливі умови для регулювання процесів зближення України з європейським інтеграційним об'єднанням. Завдяки цьому Україна має вміння та ефективно використати надану їй можливість з тим, щоб у стислі строки стати членом ЄС і надалі використовувати потенціал права Євросоюзу для досягнення своєї стратегічної мети — просувати процес реформ та адаптації законодавства в Україні, що сприятиме поступовій економічній інтеграції і поглибленню політичної асоціації, впроваджувати політичні, соціально-економічні, правові та інституційні реформи з метою ефективного виконання Угоди, забезпечувати поступову адаптацію законодавства України до *acquis* ЄС відповідно до напрямів, визначених в Угоді, та забезпечувати ефективно її виконання тощо.

На практиці взаємодія Євросоюзу з Україною, договірний та інституційний механізми регулювання відносин України з європейським інтеграційним об'єднанням матиме наслідком розширення впливу права Євросоюзу на правову систему і правопорядок України, гармонізацію законодавства нашої держави з правом ЄС, вироблення спільних основних напрямів у сфері правового регулювання питань дотримання і розвитку демократичних цінностей, прав людини, забезпечення миру і т. ін., що, безумовно, виступатиме важливим фактором становлення України як демократичної, правової, соціальної держави.

У зв'язку з цим надзвичайно важливо визначити той ціннісно-інституційний каркас, в рамках якого можна окреслити не тільки систему детермінант, які визначають усю цілісну картину сутності права ЄС, а й його соціальну та правову роль у сучасних державотворчих процесах України, тобто необхідно визначити ті основні європейські конституційні цінності та

засади конституційного будівництва, які мають отримати свою конституціоналізацію у національному праві України.

Взагалі конституціоналізація розглядається як це складне і багатогранне явище, яке охоплює собою діяльність різноманітних інституцій правотворчого, правозастосовного й правореалізаційного процесу, різноманітні форми, методи, способи та засоби їх діяльності, які спрямовані на втілення приписів Основного Закону у національну практику державотворення. Вона має метою, по-перше, найбільш повне і точне відтворення положень Конституції України як правового акту, що посідає провідне місце в національній правовій системі, має найвищу юридичну силу і виступає пріоритетним правоутворюючим чинником у вітчизняному законодавстві, по-друге, забезпечення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та інших інституцій у визначених Конституцією формально-юридичних рамках та забезпечення реалізації принципу визнання людини найвищою соціальною цінністю. Безумовно, обидва зазначені аспекти дуже важливі з точки зору реалізації Основного Закону і послідовної конституціоналізації суспільних відносин в Україні [2, с. 65].

В нашому випадку, коли ми говоримо про конституціоналізацію права ЄС Україною мається на увазі дещо інше. Зокрема, слід говорити, перш за все, про визнання на рівні Основного Закону України європейських правових стандартів, які сприятимуть ефективному удосконаленню національного законодавства, що за своїм характером та масштабністю мають забезпечити модернізацію галузей національного права (внесення змін до Конституції України, перегляд чинного законодавства, скасування нормативних актів, які не відповідають європейським конституційним цінностям та засадам конституційного будівництва, прийняття нових законів) і правопорядку в Україні (в тому числі удосконалити систему правоохоронних органів, судової системи, законодавчої техніки та законодавчого процесу тощо), конституційно упорядкувати різноманітні сфери суспільного життя і чітко визначити межі повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, підвищити ефективність їх функціонування на основі принципів верховенства права, пріоритетності прав людини, народовладдя, поділу державної влади і т. ін., раціоналізувати державне управління, демократично наповнити зміст суспільних відносин і конституційно регламентувати соціальні зв'язки між різноманітними суб'єктами.

Інший аспект конституціоналізації права Євросоюзу Україною повинен бути спрямований на забезпечення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та інших інституцій у визначених європейським інтеграційним об'єднанням формально-юридичних рамках. Як зазначає з цього приводу Т. Подорожна, проблема конституціоналізації

правової системи України має вагоме значення не тільки для вирішення суто наукових завдань, а й для юридичної практичної діяльності, адже право зорієнтоване на забезпечення суспільства спеціальним юридичним інструментарієм, призначеним для досягнення важливих цілей [3, с. 277].

Отже, послідовна конституціоналізація права Європейського Союзу Україною і у сфері правотворення, і у сфері практики функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та інших інституцій матиме свої особливості, виходячи з особливостей права Євросоюзу та конституційної регламентації і стану вітчизняного законодавства, а також із фактичної практики функціонування відповідних інститутів в ЄС і в Україні. Однак в цілому вона являтиме собою модернізацію правової системи, її реформування, коли Основний Закон України буде удосконалений шляхом внесення змін до нього і наповнення його конституційними цінностями та засадами конституційного будівництва, виробленими європейською спільнотою, а надалі норми Конституції України повинні пронизити всі елементи національної правової системи, процес перманентного об'єктивування у законодавстві України і вітчизняній практиці державотворення конституційних правоустановок, ідей та засад, які характеризуватимуть демократичність Української держави, сприйняття вітчизняними законодавцями вироблених європейською спільнотою стандартів в галузі конституціоналізму.

Список використаних джерел:

1. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Марцеляк О.В. Теоретико-правовий підхід сучасного розуміння конституційного правопорядку. *Visegrad journal on human rights*. 2022. № 2. С. 63-70.
3. Подорожна Т. С. Загальнотеоретичні аспекти конституціоналізації правової системи України: постановка проблеми. *Публічне право*. 2013. № 3 (11). С. 277–286.

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВІДНОСИН В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Марчук Микола Іванович,
доктор юридичних наук, професор
декан факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ
e-mail: marchuk_m_i@ukr.net

Одним із важливих аспектів правового життя в Європейському Союзі (далі – ЄС) є процес конституціоналізації правовідносин. Цей процес характеризується тим, що правові норми, які регламентують діяльність ЄС та його інститутів, набувають конституційного статусу. Це, в першу чергу, свідчить про включення норм конституції до тіла правової системи ЄС.

Конституціоналізація правовідносин в ЄС відбувається на різних рівнях. На початку створення ЄС, норми права, що регулювали його діяльність, були закріплені в Договорах, які уклалися між державами-учасницями. Поступово, з розвитком ЄС та зростанням його компетенцій, виникала потреба у створенні окремих документів, які б узагальнювали та систематизували норми права.

Одним із найважливіших документів, що стали результатом процесу конституціоналізації, є Договір про функціонування Європейського Союзу 1957 року (далі – ДФЄС), який встановлює правові засади та принципи функціонування ЄС, а також його компетенції та органи. Він також містить положення про захист прав і свобод громадян ЄС, принципи демократії та правової держави.

Крім ДФЄС, існують й інші документи, що мають конституційний статус у Європейському Союзі. Наприклад, Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 року (далі – ХОП) встановлює основні права та свободи громадян ЄС, а також принципи їх захисту. Цей документ набув відповідного конституційного статусу. Прийняття ХОП стало важливим кроком у процесі конституціоналізації правовідносин в Євросоюзі, оскільки даний акт закріпив основні принципи та цінності, що є основою правової системи ЄС.

Ще одним важливим документом, що має конституційний статус, є Договір про Європейський Союз 1992 року (далі – ДЄС). Цей документ встановлює цілі та принципи ЄС, а також його основні органи та їх компетенції. ДЄС згодом був змінений та доповнений низкою інших документів, які також мають конституційний статус.

Помітним етапом у процесі конституціоналізації правовідносин в ЄС було прийняття Конституційного договору Європейського Союзу в 2004 році. Цей документ передбачав створення Європейської конституції, яка

мала об'єднати документи, що мали конституційний статус в ЄС. Однак, у зв'язку з відмовою деяких держав-учасниць підписати документ, Конституційний договір так і не набув чинності. У зв'язку з цим, у 2007 році було прийнято Договір про функціонування Європейського Союзу та Договір про Європейський Союз, які замінили низку попередніх документів та продовжили процес конституціоналізації правовідносин в ЄС.

Варто зауважити, що процес конституціоналізації правовідносин в ЄС є важливим для забезпечення правової стабільності, захисту прав і свобод громадян. Цей процес дозволяє встановити основні принципи та цінності, на яких ґрунтується європейська інтеграція, а також визначити правовий статус ЄС та його органів.

Одним із важливих результатів конституціоналізації є створення Європейського суду з прав людини та Європейського суду, які забезпечують виконання та інтерпретацію правових актів ЄС, а також захист прав громадян та юридичних осіб.

Водночас процес конституціоналізації правовідносин в Європейському Союзі не є завершеним. З розвитком інтеграційного процесу та зміною політичних та соціальних умов у Євросоюзі, виникає необхідність у додатковій конституціоналізації європейської правової системи. Наприклад, з урахуванням змін у сфері кібербезпеки та інформаційної безпеки, необхідно встановити нові принципи та правила, що регулюють ці питання. Крім того, з урахуванням зміни кліматичних умов та розширення соціальних викликів, можуть виникнути нові потреби у захисті прав і свобод громадян.

Важливим аспектом додаткової конституціоналізації є забезпечення більшої прозорості та демократичності прийняття рішень у Європейському Союзі. Наприклад, можна розглянути можливість запровадження принципу «регуляторної пропорційності», який би забезпечував пропорційність регуляторних рішень ЄС до цілей, які вони мають досягти.

Крім того, потрібно звернути увагу на необхідність зростання ролі національних парламентів у процесі прийняття рішень у Європейському Союзі, щоб забезпечити більшу демократичність та легітимність прийнятих рішень. У цьому аспекті можна розглянути можливість створення механізмів для більш активної участі національних парламентів у процесі прийняття рішень ЄС та забезпечення їхнього контролю над цим процесом. Окрім того, важливо забезпечити широку участь громадян у процесі конституціоналізації. Це може бути досягнуто шляхом проведення національних консультацій, публічних дебатів та інших форм залучення громадськості до процесу конституціоналізації.

У процесі конституціоналізації потрібно враховувати й можливі негативні наслідки додаткової конституціоналізації, зокрема збільшення бюрократії та труднощі при прийнятті рішень у Європейському Союзі. Важливо забезпечити баланс між правом ЄС на прийняття рішень та

суверенітетом держав-членів, тобто процес конституціоналізації має бути узгодженим із національними конституціями та не повинен порушувати їхні норми та принципи.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що конституціоналізація правовідносин в Європейському Союзі є важливим етапом у розвитку європейської інтеграції. Цей процес дозволяє забезпечити правову стабільність та захист прав і свобод громадян у ЄС, а також забезпечити більшу прозорість та демократичність у процесі прийняття рішень у Євросоюзі. Конституціоналізація не є процесом, який можна завершити, оскільки це постійний процес, який має відбуватися відповідно до нових викликів та потреб Європейського Союзу.

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО НАЦІОНАЛЬНИЙ СПРОТИВ

Мельник Сергій Миколайович,
доктор юридичних наук, доцент,
начальник Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, бригадний генерал юстиції,
консультант Комітету Верховної Ради України
з питань національної безпеки, оборони та розвідки
e-mail: vui@nlu.edu.ua

Григоренко Євген Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна,
професор кафедри військового права
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, консультант
Комітету Верховної Ради України з питань
національної безпеки, оборони та розвідки
e-mail: grigorenkozakon@gmail.com

Конституція України як Основний Закон створює необхідний фундамент для поступального та сталого розвитку державності, в основі якої перебуває суверенітет та незалежність. З огляду на це у тексті Конституції не лише вказується на те, що Україна є суверенною та незалежною, але формується цілий конституційний масив приписів щодо гарантування такого статусу держави. При цьому ухвалена в 1996 році

Конституція була та залишається документом, який фіксує особливості та реальні параметри трансформаційного етапу розвитку державності, що перебуває в умовах інтенсивного становлення. Такий стан речей пред'являв та продовжує пред'являти особливі вимоги до тексту Конституції. Серед таких вимог слід особливо виділити те, що Конституція повинна не лише зафіксувати основні аспекти нинішнього етапу розвитку, не лише окреслити концептуальні орієнтири на майбутнє, але й сформулювати гарантії існування державності та сталого її розвитку.

У зв'язку з цим, Конституція України приділила суттєву увагу питанням національної безпеки та оборони. При цьому слід звернути особливу увагу на те, що левову частку таких питань було зафіксовано у конституційних нормах, що належать до засад конституційного ладу України (Розділ I Основного Закону України). Серед найважливіших аспектів слід назвати задачі, які стоять перед усіма складовими секторами безпеки і оборони України (частина 2 та 3 статті 17), положення, що спрямовані на унеможливлення використання таких складових у протиправних цілях (частина 4 статті 17), базові аспекти державної монополії на застосування військової сили (частина 6 та 7 статті 17), а також соціальний і правовий захист для військовослужбовців та членів їхніх сімей (частина 5 статті 17). Слід звернути увагу на те, що військовослужбовці та членів їх сімей є єдиною категорією, про соціальний захист яких встановлено безпосередньо у засадах конституційного ладу України.

Проте вітчизняний конституціодавець на момент ухвалення Основного Закону України повною мірою усвідомлював той факт, що Збройні Сили України, інші військові формування та правоохоронні органи як державні структури, діяльність яких спрямована на забезпечення національної безпеки і оборони, не є самодостатніми. Йдеться про те, що їх діяльність залежить не лише від держави, але й від народу, який відіграє провідну роль у їх організації та діяльності та особливо у межах екстраординарних ситуацій. У зв'язку з цим, не випадково у частині 1 статті 17 Конституції України прямо вказано на те, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є не лише найважливішими функціями держави, але й справою всього Українського народу. Таким чином, Конституція України у засадах конституційного ладу України вказує на те, що Український народ виступає провідним суб'єктом забезпечення національної безпеки і оборони України.

Разом із тим, такий загальний підхід повинен знайти свій конкретизований механізм реалізації первинно на рівні Конституції України, а далі на рівні поточного законодавства. Це зумовлено тим, що для реалізації Українським народом як громадянами України всіх національностей (абзац перший преамбули Конституції України) задач у сфері національної безпеки та оборони на конституційному рівні повинно

запроваджено відповіді норми. Саме на це спрямована стаття 65 Конституції України, що розміщена у Розділі II “Права, свободи та обов'язки людини та громадянина”, яка встановлює низку обов'язків окремих громадян у цій сфері. Зокрема, частина перша цієї статті встановлює базовий конституційний обов'язок, що поширюється на всіх громадян та який охоплює цілу низку різноманітних дій, необхідних з точки зору забезпечення національної безпеки і оборони України.

Друга ж частина цієї статті вказує на те, що громадяни проходять військову службу відповідно до закону. Вочевидь, наведений конституційний припис теж стосується сфери національної безпеки та оборони України, але реалізується від через проходження військової служби. На розвиток цього припису спрямовано у першу чергу положення Закону України “Про військовий обов'язок і військову службу”, який здійснює правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також визначає загальні засади проходження в Україні військової служби.

При цьому, якщо говорити про частину другу статті 65 Конституції України у межах чинного законодавства не виникало питань про закони та інші нормативно-правові акти, які спрямовані на її розвиток. У той же час, такого чіткого підходу стосовно частини першої цієї ж статті тривалий час не було. Особливо гостро поставало питання про можливість виконання конституційного обов'язку із захисту Вітчизни поза межами проходження військової служби. Безперечно, захист Вітчизни у першу чергу здійснюється “зі зброєю в руках”, тобто через проходження військової служби. У цьому випадку законами, що розвивають частину першу статті 65 Конституції України у першу чергу є вже згаданий вище Закон України “Про військовий обов'язок і військову службу”, а також Закон України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”.

Останній Закон установлює правові основи мобілізаційної підготовки й мобілізації в Україні, визначає засади організації такої роботи, повноваження органів публічної влади, а також обов'язки підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, повноваження та відповідальність посадових осіб й обов'язки громадян щодо здійснення мобілізаційних заходів. При цьому у разі здійснення заходів мобілізації настає особливий період, який відповідно до абзацу п'ятого статті 1 цього Закону є періодом функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Проте наведеними формами захисту Вітчизни реалізація цього

фундаментального та провідного конституційного обов'язку не вичерпується, з огляду на це і постало питання про диференціацію таких форм та запровадження їх на законодавчому рівні. У першу чергу у цьому аспекті варто назвати ухвалений 16 липня 2021 року Закон України “Про основи національного спротиву”, який визначає правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки та ведення, завдання і повноваження сил безпеки та сил оборони та інших визначених цим Законом суб'єктів з питань підготовки та ведення національного спротиву. Слід звернути увагу на те, що цей Закон є комплексним, оскільки охоплює своїм правовим регулюванням три відносно відокремлені блоки питань, а саме: 1) територіальну оборону, 2) рух опору та 3) підготовку громадян України до національного спротиву, тобто до територіальної оборони та руху опору (частина перша статті 3 Закону України “Про основи національного спротиву”).

Як видно, цей Закон за своїм предметом правового регулювання стосується організації національного спротиву, а отже діяльності широких верств населення. Як зазначено у пояснювальній записці, цей Закон спрямований на формування умов для стійкого опору агресору і використання для відсічі агресії всього потенціалу як держави, так і суспільства. Звернення до суспільства говорить не лише про залучення військовозобов'язаних, але й про можливість залучення більш широких верств населення. Як вже ми неодноразова зазначали, що було б набагато краще, якщо на цей аспект у преамбулі цього Закону було б вказано. На наш погляд, преамбула Закону повинна бути більш розгорнутою та такою, що буде розкривати участь у національному спротиві як форму реалізації конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни (частина 1 статті 65 Конституції України) та справу всього Українського народу у захисті суверенітету та територіальної цілісності України (частина 1 статті 17 Основного Закону України). З огляду на існування міцного конституційного підґрунтя національного спротиву, варто у преамбулі зробити посилання на Конституцію України. Наприклад, “Цей Закон відповідно до статтею 1, 2, 17 та 65 Конституції України визначає...”.

У контексті широкого підходу до форм реалізації конституційного обов'язку із захисту Вітчизни слід вказати також і на Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 3 березня 2022 року. У його преамбулі вказано на те, що при його ухваленні Верховна Рада України враховувала положення частини першої статті 65 Конституції України, згідно з якою захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України. Саме у зв'язку з цим, можна говорити про те, що цей Закон розвиваючи частину першу статті 65 Основного Закону України встановлює засади захисту Вітчизни поза проходженням військової служби та сприяє реалізації цивільними особами всіх форм національного спротиву.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЙОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Пархоменко Наталія Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України

Важливим напрямом правотворчої діяльності уповноважених суб'єктів державної влади України з 1996 року є приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних принципів та європейських стандартів. Цей процес набуває особливої актуальності у аспекті підписання Угоди про асоціацію між Україною, Європейським Союзом та її державами-членами, закріплення на конституційному рівні положення про європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, та набуття Україною статусу кандидата в члени Європейського Союзу.

Як відомо, однією з обов'язкових умов євроінтеграційного процесу є узгодження державних інтересів та створення сумісних правових систем, що у майбутньому буде передумовою синхронного правового розвитку держав-членів ЄС. Саме це обумовлює потребу у єдиному європейському правовому просторі, побудованому відповідно до єдиних ціннісних засад. Зі сторони держав-кандидатів це вимагає розробки відповідної правової політики та скоординованої діяльності всіх органів державної влади у співпраці з органами ЄС, та передбачає застосування одного з головних інструментів інтеграції – імплементації європейських цінностей у законодавство України.

Імплементация як процес транспонування актів законодавства, включає створення порядку та процедур їхнього впровадження, тлумачення, практику застосування, забезпечення дотримання та виконання норм права, органами державної влади. По суті це фактична реалізація міжнародних зобов'язань на національному рівні, а також один із способів включення міжнародно-правових норм в національну правову систему[1]. Способами імплементації є інкорпорація (міжнародно-правові норми без змін відтворюються у нормативно-правових актах держави що імплементує міжнародні норми), трансформація (відбувається переробка міжнародних норм при перенесенні у національне законодавство з метою урахування національних особливостей, в т.ч. юридичної техніки), а також загальна, приватна або конкретна відсилка (міжнародно-правові норми безпосередньо не включаються в текст закону, в якому міститься інформація про нього).

Ціннісні європейські засади виступають в якості принципів або

засадничих вимог, які визначають спрямованість соціально-правового регулювання суспільних відносин. Це європейські цінності демократії, плюралізму, гласності, поваги до прав людини та людської гідності, верховенства права, рівності та ін. Зазначені принципи мають бути зафіксовані у конституції країни та забезпечені (розвинуті) відповідним галузевим законодавством.

Йдеться про конституціоналізацію, сутність якої полягає у тому, що конституція передусім закріплює нормативну модель та юридичну конструкцію найважливіших суспільних відносин, визначаючи таким чином системні, структурні, функціональні та інші зв'язки між різними суспільними інститутами, завдяки яким забезпечується гармонійний розвиток усього суспільства. Розвиток суспільних відносин, з одного боку, зміст та сутність галузевого законодавства – з другого боку, мають відповідати меті, цінностям та принципам конституції [2]. Конституціоналізація галузевого законодавства має відбуватися комплексно і послідовно, маючи вигляд системних, а не часткових правових реформ. Зазначений процес насамперед відбувся в ході кодифікації основних галузей права.

Втім, низка інститутів, які дістали відображення у кодексах, що прийняті в Україні протягом останніх 30 років, були запозичені з європейського досвіду, але подекуди практика їх реалізації довела їх незначну ефективність. Проблема низького рівня фактичної європеїзації конституційного ладу в Україні полягає у хибній практиці її застосування [3, с. 202].

Одним із дієвих засобів імплементації європейських цінностей у національне законодавство є безпосереднє посилання на них та на практику ЄСПЛ при вирішенні справ у суді. Саме судам належить провідна роль у забезпеченні дії права ЄС, оскільки вони покликані захищати права і свободи всіх суб'єктів суспільних відносин на підставі застосування норм права ЄС. Важливим аспектом зазначеної проблеми є правильне й однакове застосування судами України при здійсненні правосуддя принципів і норм європейського законодавства.

Загалом європейські цінності, принципи та стандарти набули вагомого значення з виникненням Ради Європи, Європейського Союзу. Зокрема, викладені в Статуті ООН принципи набули продовження у Декларації принципів, якими держави-учасниці будуть керуватися у взаємних стосунках, котра міститься у Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р.: були закріплені ряд принципів: незастосування сили або загрози силою; мирного вирішення міжнародних спорів; невтручання у внутрішню компетенцію будь-якої держави; співробітництво держав; рівноправності й самовизначення народів; суверенної рівності держав; сумлінного виконання зобов'язань, прийнятих відповідно до Статуту ООН; непорушності кордонів; поваги

прав людини й основних свобод (думки, совісті, релігії та переконання); територіальної цілісності держав. Ці принципи мають обов'язкову юридичну силу для всіх держав, національне законодавство яких та міжнародні угоди не повинні їм суперечити.

Як європейські стандарти в галузі прав людини розуміють визнані Європейським співтовариством та закріплені в його документах правові норми, які визначають права людини, механізми їх реалізації та захисту. Зазначені стандарти містяться в ряді правових актів, які прийняті в рамках Ради Європи, серед яких: Статут Ради Європи 1949 р., Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р., Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р. та ін.

Україна як повноправний член Ради Європи й Організації з безпеки та співробітництва у Європі, бере активну участь у розробці і прийнятті правових актів цих організацій, спрямованих на гармонізацію правових систем, у тому числі систем національного законодавства держав-членів. Проникнення загальноновизнаних світових стандартів і цінностей у національні конституції та законодавство відбувається шляхом закріплення у спільних договорах основних принципів співробітництва. Наприклад, у ст. 2 Договору про Європейський Союз зазначено, що Союз засновано на цінностях поважання людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та шанування прав людини. Ці вартості є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, солідарність та рівність жінок і чоловіків (ст. 2). Крім того, у Договорі зазначено, що у відносинах з рештою держав світу Союз підтримує та поширює свої вартості та інтереси. Він сприяє миру, безпеці та тривкому розвитку Землі, солідарності та взаємному шануванню народів, вільній справедливій торгівлі, викоріненню злиденності та захистові прав людини, зокрема прав дитини, а також суворому дотримуванню й розвитку міжнародного права. Характеризує зазначений процес і зміст ст. 8, згідно з якою Союз розвиває особливі зв'язки з сусідніми країнами, щоб створити на гранті вартостей Союзу простір процвітання та добросусідства, що йому притаманні близькі та мирні стосунки на засадах співпраці.

Відповідно, ці принципи розвиваються у всіх правових актах ЄС, національних законодавствах країн ЄС та країн, які мають наміри вступити до Європейського Союзу. В цьому аспекті варто також розуміти, що право ЄС має пряму дію та пріоритет, наділене верховенством — вищою юридичною силою щодо національного права, у тому числі національних конституцій країн — членів ЄС. Відповідно право ЄС є складовою національних систем права, в яких мають бути створені певні механізми для забезпечення дії норм та реалізації цінностей.

Як зазначалося, понад 30 років в Україні як пострадянській країні

відбуваються сутнісні та змістовні перетворення правової системи, протягом яких відбуваються докорінні ціннісні зміни. Важливим при цьому є усвідомлення необхідності проведення саме уніфікації принципів, а не суцільної рецепції законодавства, яке може призвести до втрати національної ідентифікації та самобутності. Втім, важливою умовою імплементації європейських цінностей є не лише врахування як існуючих в Україні правових традицій, так і реально діючої системи права та законодавства.

Окрім того, тривалий час, на жаль, проголошені та документально закріплені цінності Європейського Союзу були подекуди були формалізованим джерелом для написання нових законів, нормативно-правових актів тощо. Суб'єкти подання законодавчих ініціатив часто орієнтуються на архаїчні ціннісні парадигми радянського минулого, завуальовуючи свої дії не завжди зрозумілою євроінтеграційною риторикою. Це підтверджують результати першого етапу дослідження «Політичний клас України: європейські цінності та політична мова», проведеного протягом 2016 року компанією NOKS FISHES та Центром досліджень публічної політики та комунікацій, які показали, що український політичний клас, далекий від цінностей сучасних європейських суспільств. Політична еліта України на той час була неспроможна дати суспільству чіткі сигнали, які б відповідали новим цінностям, що, в свою чергу, унеможливило швидку модернізацію українського суспільства, здійснення суспільної революції цінностей «згори»[4].

Трансформація суспільної свідомості, пов'язана з війною, міграцією мільйонів українців в різні країни ЄС, політика ЄС щодо війни та набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС, кардинальним чином вплинули на сприйняття європейських цінностей, які активно проникають в правове поле країни, стають частиною національної та правової свідомості та переконань українців. Це є одним із поштовхів до активізації імплементації європейських цінностей у галузеве законодавство України в контексті його конституціоналізації, що в підсумку має сприяти демократизації політичної системи та державної влади в Україні, забезпеченню верховенства права, створенню режиму законності і правопорядку, ефективної взаємодії державних інститутів та інститутів громадянського суспільства, завершенню адміністративної, судової та інших реформ; підвищення конкурентоспроможності економіки та сприяння залученню іноземних інвестицій в Україну; зміцнення громадянського суспільства та відбудови держави.

До того ж важливо зазначити, що основними засадами зазначеного процесу мають бути такі, як: добровільність та самостійність України у визначенні напрямів, етапності, поступовості та глибини врахування європейських цінностей у національному законодавстві; пріоритетність європейських цінностей щодо національного законодавства; визнання

міжнародних правових актів, належним чином ратифікованих, частиною національного законодавства, що дає можливість розширювати межі національного законодавства, збагачувати його за рахунок норм і принципів міжнародного права, які зазначені у міжнародних договорах.

Список використаних джерел:

1. Куц М. О. Про особливості тлумачення терміна «імплементация». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С.133-137.
2. Пархоменко Н. Конституционность и конституционализация законодательства Украины: теоретические аспекты. *Вестник ТвГУ. Серия «Право»*. 2012. Вып. 31. С. 165-166.
3. Чернопищук Я. В. Конституціоналізація процесу європейської інтеграції України: дис... канд. юрид. наук: 10.00.02. Одеса, 2013. 225 с.
4. Кононенко Н., Черниш О. Європейські цінності та український політичний клас: чи вдасться відірватися від «візантійщини»? URL: <https://detector.media/infospace/article/124179/2017-03-17-evropeiski-tsmnosti-ta-ukrainsk-popolitichsi-klas-sbivdaetsya-vidirvatisya-vid-vizantiishchini/> (дата звернення: 18.08.2018).

ТРЕНДИ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА КРИЗА СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

Савчин Михайло Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
Ужгородський національний університет,
Український вільний університет (Мюнхен)
віцепрезидент Світового конгресу
українських юристів,
e-mail: michael.savchyn7@gmail.com

Російсько-українська війна є викликом для світового порядку, заснованого на правилах. А такий заснований Вестфальським миром 1648 р, в основі якого лежить концепція національної держави, яка остаточно викристалізувалася Весною народів 1848 р. На хвилі романтизму підіймається з новою силою ідея національної державності, прозвістком чого стала трансформація Австрійської імперії до Австро-Угорщини та 14 пунктів президента США Вудро Вільсона у 1918 р., в яких визнавалося право націй на самовизначення, оскільки відбувся колапс Османської, Російської, Німецької імперій та Австро-Угорщині, з яких виникла низка держав у Центральній і Східній Європі та на Балканах. На сьогодні права на самовизначення брутално порушено Російською Федерацією, яка відверто не визнає суб'єктність України, а її дії спрямовані на ревізію світового порядку. В умовах таких кризових явищ змінюється і саме конституційне

право, оскільки саме конституція формалізує повноваження держави при укладенні міжнародних угод, які засновують світовий порядок.

Сьогодні спостерігається чіткий тренд до організації публічної влади як мережецентричної. Незважаючи на те, що в умовах війни влада потребує концентрації, динаміка соціальних процесів та ведення воєнних дій така, що істотна частка прерогатив по прийняттю рішень має здійснюватися на рівні, максимально наближеному до громади, регіону чи відповідно до обстановки воєнних дій чи театру воєнних операцій. Це жодним чином не позбавляє держави обов'язку щодо стратегічного планування та узгодження владних дій. Однак така постановка організації публічної влади акцентує увагу не лише на відносини субординації, а також на важливості горизонтальних зв'язків. В умовах війни, коли вибори неможливо провести у зв'язку з істотними проблемами із свободою політичних дискусій та волевиявлення, на перший план виходить парламентський і судовий контроль за діями виконавчої влади, яка концентрує владу задля надання ефективної відсічі агресору. У силу обмеженості ресурсів та необхідності їх спрямування на мілітарні потреби, зростає роль незалежних регуляторів щодо забезпечення підзвітності та підконтрольності органів влади, які покликані максимально ефективно забезпечувати обороноздатність країни. На жаль, у зв'язку із переростанням війни із млявої переважно неконвенційної до повномасштабної конвенційної зупинився процес децентралізації влади, який фактично би мав оформити процес трансформації публічної влади України на кшталт мережецентричної. Однак це компенсується інтенсифікацією процесу європейської та євроатлантичної інтеграції України, що є проявом наднаціонального рівня мережецентричної організації публічної влади. Який тренд інтеграції України у практичній площині швидше проявиться – європейської чи євроатлантичної – залежить від перебігу російсько-української війни та її наслідків. Попри все наразі Україна виконує фактично функцію воєнного ордену конституційної демократії.

З точки зору інституційної спроможності держави на перший план виходить захист прав людини, які в умовах війни означають виконання державою функції простору безпеки своїх громадян. На сьогодні спостерігається друга хвиля прав людини, яка пов'язана із технічним прогресом та отриманням другого дихання ідеї трансгуманізму (вперше цей термін зустрічається у Данте Аліг'єрі). Високий рівень достатку, який досягло людство завдяки промисловій революції, яка розпочалася у другій половині XVIII ст., посилилося із сучасними досягненнями у медицині, кібернетиці, інформаційних технологіях тощо, що дає змогу істотно покращити здатності людини. Навряд чи слід говорити тут про якість права четвертого покоління, оскільки ці новітні досягнення стосуються переважно нових форм прояву приватності. До прикладу, якщо говорити про медичні досягнення, то вони стосуються такого аспекту приватності, як принцип

поінформованої згоди індивіда при застосуванні певних медичних препаратів, методик лікування чи медичного обладнання з метою збереження цілісності індивіда (*individual integrity*), що напряму пов'язано із новими гранями біоетики і тому ці питання лише в рамках юридичного позитивізму не отримують адекватної відповіді. Так само, права ЛБГТКІ стосуються окремих аспектів самоідентичності індивіда як компоненти людської гідності, яка визнається у доктрині та юриспруденції одним із джерел прав людини. Війна лише служить чинником, пришвидшеного застосування інновацій та нових досягнень у медицині, які спрямовані на врятування поранених та повернення їх до нормального життя. У зв'язку із обмеженими ресурсами під час безпековий чинник є провідним у механізмі захисту прав людини задля відвернення потенційних загроз, оскільки, як свідчить історія України, втрата власної державності має наслідком численні жертви серед українців.

Конституціоналізм має визначальний вплив на світовий порядок, заснованого на правилах, оскільки повноваження на здійснення міжнародної політики національних органів влади ґрунтується на національній конституції. Навіть судова справа, яка розглядається англійськими судами щодо трьох мільярдів доларів запозичень Україною у грудні 2013 р. від РФ під час правління Януковича засвідчує, що фінансові інструменти можуть використовуватися для деградації національних інститутів влади та перетворення їх на креольський уряд. Однак на відміну від Вестфальського миру 1648 р. світовий порядок, заснований у рамках ООН, містить дві істотні вади. Зокрема, у Хартії ООН згадуються «країни-вороги», хоча на момент її ухвалення 24 жовтня 1945 р. в окупованих союзними військами Японії проводилися заходи щодо демілітаризації, а в Німеччині – денацифікації, а тому такий термін є некоректним і викликає лише ресентимент. Другий момент полягає у наявності у постійних членів Ради безпеки ООН права вето, що блокувало створення інститутів безпеки в рамках розділу VII Хартії, оскільки з цих питань має місце зловживання цим правом з боку РФ і КНР. Натомість конституціоналізм наголошує на деконцентрації влади та створення запобіжників щодо зловживання владою, що є важливим чинником забезпечення прав людини та національної безпеки в умовах війни чи запобіганню агресії на міжнародному рівні. Посилення засад універсальності міжнародних інститутів є важливою вимогою сучасності. Тому в рамках РБ ООН необхідно імплементувати механізми ухвалення рішень кваліфікованою більшістю та виключити із системи ООН право вето його держав-членів. Так само, має діяти універсально юрисдикція Міжнародного суду ООН, оскільки він покликаний інтерпретувати міжнародне право та вирішувати суперечки між державами; цей не орган арбітражу, як це має місце у недержавних формах врегулювання комерційних спорів, йде мова про забезпечення звичаєвого міжнародного права та мінімальних стандартів прав людини.

Таким чином, міжнародний порядок, заснований на сталих правилах, не може ґрунтуватися на ідеологемі країн-переможниць, а засновувати ефективні юридичні механізми запобігання агресії, будь-яких форм дискримінації та підривної діяльності проти національних держав. Юридичною основою цього є ідеї конституціоналізму як сукупності принципів, процедур та інституцій, які фундують раціональну організацію публічної влади на засадах мережецентричності із притаманними їм горизонтальними і вертикальними зв'язками, гарантіями прав людини у рамках верховенства права та належної правової процедури.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ЗАКОНОМІРНИЙ РЕЗУЛЬТАТ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЙОГО ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ

Серьогін Віталій Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: v.a.seryogin@karazin.ua

«Конституціоналізація» на сьогодні стала широко вживаним і навіть модним словом, що використовується при характеристиці динаміки розвитку та сучасного стану Європейського Союзу (далі – ЄС). Протягом останніх десятиліть спостерігається невпинне зростання посилень на конституціоналізацію ЄС як у науковій літературі, так і в політичних коментарях. В академічній літературі цей термін традиційно вживається для опису процесу європейської правової інтеграції, котрий привів до помітної трансформації ЄС, витіснивши традиційну, орієнтовану на державу, «міжнародну організацію» дипломатії та сприйняття міжнародних відносин як суто відносин між державами [1, с. 18], перетворившись із набору юридичних угод, обов'язкових для суверенних держав, на вертикально інтегрований правовий режим, який наділяє юридичними правами та обов'язками всіх фізичних і юридичних осіб (публічних і приватних) у сфері реалізації права ЄС» [2, с.15].

Зазвичай у контексті конституціоналізації ЄС обговорюють загальні політико-правові тенденції та конкретні юридичні справи, внаслідок яких, по-перше, визнаються за окремими особами (фізичними чи юридичними) певні права у відносинах із державами-членами і, по-друге, корінним чином перетворюються відносини між Союзом і державами членами. За словами Дж. Вейлера, процес конституціоналізації робить відносини між Союзом і державами-членами «невідмінними від аналогічних правових відносин у

конституційних федеративних державах» [3, с. 2403]. А. Стоун Світ і Дж. Капорасо визначили конституціоналізацію системи (установчих) договорів як «процес, у ході якого договори ЄС перетворилися з набору правових угод, обов'язкових для суверенних держав, на вертикально інтегрований правовий режим, який наділяє правами й обов'язками всіх фізичних і юридичних осіб (публічних і приватних) на території ЄС» [4, с. 102]. Згідно з поширеною думкою, це найбільш яскраво представлено рішеннями Суду ЄС про пряму дію і верховенство права ЄС, а також про передбачувану зовнішню компетенцію ЄС і права людини [5, с. 7-8].

Таким чином, конституціоналізація здійснила глибокий вплив як на правову систему ЄС, так і на національні правові системи держав-членів. Запровадження концепцій верховенства і прямої права ЄС у поєднанні із системою судового перегляду «значною мірою націоналізувало зобов'язання Співтовариства і піднесло на рівень Співтовариства традицію підпорядкування й поваги до верховенства права, котрі традиційно менше асоціювалися з міжнародними зобов'язаннями, ніж із внутрішньодержавними» [6, с. 28].

На початку 2000-х років коло емпіричних явищ і процесів, які охоплюються поняттям «конституціоналізація», істотно розширилося. Із цієї точки зору конституціоналізація у більш загальному сенсі стосується всіх «процесів, які прагнуть надати конституційного статусу основним правовим рамкам Європейського Союзу» [7, с. 62–63]. Які процеси сюди належать? Одним із таких процесів, очевидно, є поглиблення європейської правової інтеграції. На думку Ф. Снайдера, конституціоналізація також включає в себе ті процеси, що належать до «поглиблення й делімітації» співробітництва між державами-членами [7, с. 63], зокрема забезпечення подальшої демократизації, солідаризації, встановлення й підтримання меж компетенції між наднаціональними, національними та субнаціональними суб'єктами.

У європейській правовій доктрині конституційна держава традиційно тлумачиться як держава обмеженого правління. Відповідно, можна констатувати, що серед європейського політикуму склався досить широкий консенсус з приводу того, що конституція, маючи на меті забезпечити обмежене правління, повинна закріплювати й забезпечувати три основних принципи: визнання прав людини, поділу влади та демократії (передусім, представницької). Більш всеохоплююче визначення конституціоналізації, котре включає й феномен європейської правової інтеграції, але виходить за його межі, стосується всіх тих процесів, шляхом яких вищезгадані основні принципи втілюються в правопорядок ЄС. У цьому ключі конституціоналізація використовується, зокрема, для характеристики включення каталогу основних прав до первинного права ЄС у вигляді Хартії основних прав [8], тоді як С. Дей і Дж. Шоу зосереджують свою увагу на включенні принципів представницької партійної демократії до установчих

договорів ЄС [9, с. 150].

Говорячи про конституціоналізацію ЄС, вчені-правники сьогодні мають на увазі поступове його перетворення на політичну систему, що спирається на конституційне підґрунтя. Згідно із цим твердженням термін «конституціоналізація» включає в себе, в якості ключового елемента, й процес формування та розвитку конституційного права як провідної галузі в межах європейського наднаціонального інтеграційного правопорядку [10].

Ані фіаско ідеї прийняття «Конституції Європи» 2004 р., ані, навпаки, успіх Лісабонського договору 2007 р. не можуть слугувати аргументами на користь чи проти тези про формування конституційного права як провідної галузі в системі права Європейського Союзу. Насправді, й Суд ЄС [11-13], і значна кількість європейських правників [14-16] уже давно стверджують, що загальноєвропейська конституція та конституційне право ЄС з'явилися задовго до 2004 року – в межах того процесу, який ще наприкінці 1970-х років був визначений як «конституціоналізація Римського договору».

Як наслідок, розуміння конституції та конституційного права як політико-правових явищ, обмежених суто національними кордонами і жорстко пов'язаних із концепцією державного суверенітету, поступово відходить у минуле. Насправді конституції та конституціоналізм вже значною мірою «детериторіалізовані» та «денаціоналізовані», і досвід конституціоналізації Європейського Союзу є, мабуть, найбільш яскравим прикладом цього процесу.

Якщо раніше кожна держава, як суверенне політико-правове утворення, мала власну конституцію й «автентичний» (національний) конституціоналізм, то тепер, в умовах глобалізації, вестфальська концепція політичного суверенітету почала згасати. Територія і політична приналежність поступово віддаляються одна від одної, а масова міграція населення та розвиток так званого постнаціонального громадянства є одними з багатьох причин чи ознак такого відмежування. Усе це мало значення й для концепції конституціоналізму. Поряд із «класичним», національним конституціоналізмом, формуються «регіональні» форми конституціоналізму: європейський, латиноамериканський, арабський тощо. Усе це приводить до того, що конституціоналізм набуває багаторівневого (в територіальному плані) характеру, коли конституційний лад одного рівня «перекривається» конституційним ладом іншого, більш високого рівня. У результаті конституційні правопорядки різних рівнів «перекриваються» на одній і тій самій території та стосуються одного й того ж населення.

Приклад конституціоналізації ЄС переконливо свідчить про те, що держави-учасниці, будучи конституційними за своєю політико-правовою природою, в умовах посилення інтеграційних зв'язків змушені приводити свої національні конституційні правопорядки до «єдиного знаменника» – європейського конституційного правопорядку, який би концентрував у собі спільні та найважливіші політико-правові принципи-цінності. Цей процес і

є конституціоналізацією ЄС. Як наслідок такої правової інтеграції, в межах системи права ЄС закономірно викристалізовується провідна галузь – конституційне право ЄС, предмет регулювання якого, як і в національних системах права держав-учасниць, є фундаментальні політико-правові відносини, передусім ті, що характеризують організацію публічної влади та основи правового статусу особи в межах даного інтеграційного наднаціонального утворення.

Конституційне право ЄС, як і вся система права ЄС в цілому, має інтеграційний характер, а відтак спрямування і динаміка його подальшого розвитку безпосередньо залежить від інтенсивності та ефективності інтеграційних процесів у межах даного наддержавного утворення.

Список використаних джерел:

1. Stone Sweet A. European integration and the legal system. *The State of the European Union. Vol. 6: Law, Politics, and Society* / T. Borzel, R. Cichowski (eds). Oxford: Oxford University Press, 2003. P. 18-47.
2. Haltern U. Pathos and patina: the failure and promise of constitutionalism in the European imagination. *European Law Journal*. 2003. Vol. 9. Issue 1. P. 14-44.
3. Weiler J.H.H. The Transformation of Europe. *The Yale Law Journal*. 1991. P. 2403–2483.
4. Stone Sweet A., Caporaso J. From Free Trade to Supranational Polity: The European Court and Integration. *European Integration and Supranational Governance* / W. Sandholtz, A. Stone Sweet (eds). Oxford: Oxford University Press, 1998. P. 91-133.
5. Poiares Maduro M. We the Court: The European Court of Justice and the European Economic Constitution. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 1998. 208 p.
6. Weiler J.H.H. The Constitution of Europe. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 357 p.
7. Snyder F. The unfinished constitution of the European Union: principles, processes and culture. *European Constitutionalism Beyond the State* / J.H.H. Weiler, M. Wind (eds), Cambridge: Cambridge University Press, 2003. P. 55-73.
8. Sadurski W. Constitutionalization of the EU and the sovereignty concerns of the new accession states: the role of the Charter of Rights. *EUI Working Paper Law*. 2003. № 11. URL: <https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/1363/law03-11.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
9. Day S., Shaw, J. The evolution of Europe's transnational political parties in the era of European citizenship. *The State of the European Union. Vol. 6: Law, Politics, and Society* / T. Borzel, R. Cichowski (eds). Oxford: Oxford University Press, 2003. P. 149-169.
10. Peters A. The Constitutionalisation of the European Union – Without the Constitutional Treaty. *The Making of a European Constitution* /

S.P. Riekmann, W. Wessels (eds). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006. P. 35–67.

11. Case 294/83, Parti Ecologiste ‘Les Verts’ v. European Parliament, ECR 1986, 1339.

12. Opinion 1/91, Draft agreement between the Community, on the one hand, and the countries of the European Free Trade Association, on the other, relating to the creation of the European Economic Area, ECR 1991, I-6079.

13. Opinion 2/94, Accession of the Community to the European Convention for the Protection of Human Rights, ECR 1996, I-1759.

14. Gerkrath J. L’emergence d’un droit constitutionnel pour l’Europe, Bruxelles: Éditions de l’Université de Bruxelles, 1997. 426 p.

15. Peters A. Elemente einer Theorie der Verfassung Europas. Berlin: Duncker & Humblot, 2001. 889 s.

16. Europäisches Verfassungsrecht: Theoretische und dogmatische Grundzüge / A. von Bogdandy (ed.). Heidelberg: Springer, 2003. 1124 s.

БАГАТОРІВНЕВЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОПОРЯДКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Серьогіна Світлана Григорівна,
доктор юридичних наук, професор,
директор ННІ державного
будівництва і місцевого
самоврядування НАПрН України
e-mail: seregina.kharkiv@gmail.com

Конституційний правопорядок являє собою систему базових суспільних відносин, врегульованих правом, які визначають найважливіші аспекти життя конституційної держави, такі як розподіл і здійснення політичної влади, основні відносини між урядом і тими, чи діяльність піддається управлінню, а також громадянські, політичні та соціально-економічні права громадян. У державах-членах ЄС було б неможливо знайти всі відповіді щодо конституційного правопорядку, дивлячись лише на національні конституції. Це пов’язано з тим, що значна частина політичної влади знаходиться в ЄС. Відповідно, Союз стурбований тими самими фундаментальними конституційними питаннями, які до європейської інтеграції були обмежені рамками держави. Регулювання та обмеження влади, система стримувань і противаг, захист фундаментальних прав і свобод, майже будь-яка інша конституційна проблема – все це посіло важливе місце в європейському порядку денному. Конституційна мова та методологія більше не застосовуються виключно до держави, а дедалі частіше використовуються щодо роботи та структури «європейської

будівлі». Виник так званий конституційний правопорядок ЄС, або європейський конституційний простір, який визначається конституційними законами держав-членів і правом ЄС [1, с. 442-448].

Цю особливість європейської правової системи добре відображено в описі А. фон Богданді як системи «часткових» або «доповнювальних» конституцій (нім. *Teilverfassungen*), причому обидві мають справу з тією самою фундаментальною проблемою: здійсненням та обмеженнями публічної влади [2, с. 163]. Подібним чином І. Перніс розвиває свою теорію «багаторівневого конституціоналізму», яка тлумачить європейську правову систему як «конституційну сукупність» (нім. *Verfassungsverbund*), що є результатом національних конституцій і первинного права ЄС, ще раз підкреслюючи, що національні конституції більше не охоплюють весь спектр здійснення публічної влади в межах сфери впливу ЄС [3, с. 349].

Одним з елементів чи продуктів європейського конституційного правопорядку є багаторівневе управління. Його конститутивні елементи впливають зі спільної та скоординованої роботи національних конституційних систем та системи ЄС. Тож важливою частиною складного європейського конституційного правопорядку юридично і методологічно є багаторівневе управління.

Це твердження підкріплюється низкою елементів:

1. У багаторівневій системі ЄС укладення/внесення змін до договору не є виключною прерогативою держав-членів. У деяких державах-членах до цих процесів залучені місцеві органи влади, а у випадку Бельгії кожен регіональний парламент може накласти вето на набуття чинності нової Угоди.

2. Законотворчий процес у Раді не є повністю «під контролем держави». Субнаціональні організації користуються правами участі, які є результатом поєднання процесів ЄС і національних процесів.

3. Субнаціональні органи влади мають обов'язок дотримуватися зобов'язань щодо ЄС і водночас мають право впроваджувати законодавство/політику ЄС у сферах, за які вони відповідають. У ряді держав-членів невиконання субнаціональним органом влади зобов'язань перед ЄС породжує фінансову відповідальність даного субнаціонального органу і може спричинити зміну пов'язаних з ЄС повноважень держави. Водночас, провадження щодо порушення, розпочаті Комісією, не обов'язково стосуються виключно держави-члена; у деяких державах-членах участь у цих розслідуваннях беруть і субнаціональні органи.

4. Судова практика Європейського суду щодо *locus standi* скоріше «орієнтована на державу», оскільки субнаціональним органам влади надано обмежені права оскаржувати акти Союзу безпосередньо в судах Союзу. Однак цілісний аналіз, який охоплює як ЄС, так і рівень держав-членів, показує, що в деяких державах-членах субнаціональні органи влади можуть зобов'язати державу-член ініціювати судовий розгляд від їх імені.

Лісабонський договір запровадив право Комітету регіонів подавати безпосередній оскарження до Суду ЄС на підставі субсидіарності, а також право кожної палати національного парламенту (включно з «другими палатами», що представляють субнаціональні органи влади) зобов'язати державу подати прямиї оскарження до Суду ЄС на підставі субсидіарності.

Статус субнаціональних органів влади в багаторівневій системі ЄС (тобто пов'язані з ЄС «права» та «обов'язки» субнаціональних органів влади) має значний ступінь міцності та стабільності. Правова позиція цих органів влади є результатом як «сукупності конституцій» ЄС, оскільки їхня позиція ґрунтується на первинному праві ЄС («конституційній хартії» Союзу) та конституціях держав-членів. Відповідно, багаторівневе управління не обмежується, не може обмежуватися «політикою» та «м'яким правом».

Лісабонська угода змінила багаторівневе управління в ЄС, визнаючи роль субнаціональних органів влади в архітектурі ЄС. Ключовими положеннями Договору в цьому відношенні є наступні:

- ст. 4(2) ДЄС, згідно з якою Союз поважає національну ідентичність держав-членів, «притаманну їхнім основним структурам, політичним і конституційним, включаючи регіональне та місцеве самоврядування» (курсив додано);

- ст. 5(3) ДЄС, згідно з якою «у сферах, які не належать до його виключної компетенції, Союз діє лише в тому випадку, якщо цілі запропонованих дій не можуть бути достатньо досягнуті державами-членами, або в центральному рівні або на регіональному та місцевому рівнях, але, через масштаб або наслідки запропонованих дій, може бути краще досягнуто на рівні Союзу» (курсив додано).;

- ст. 10(3) ДЄС, яка передбачає прагнення до того, щоб рішення приймалися якомога відкрито та якомога ближче до громадян.

З тексту Лісабонського договору випливає, що повна реалізація трьох ключових принципів права ЄС (захист національної ідентичності держав-членів, субсидіарність, демократія) вимагає не лише захисту повноважень субнаціональних органів влади (захисна функція, багаторівневого управління), але особливо те, що субнаціональні органи влади виконують активну роль в ЄС (динамічна та творча функція багаторівневого управління). Це особливо очевидно в залученні регіональних парламентів із законодавчими повноваженнями до системи раннього попередження (див. ст. 6(1) Лісабонського протоколу про субсидіарність) і в тому факті, що, якщо це можливо, політичні та адміністративні рішення повинні прийматися на рівні врядування, який є найближчим до громадянина (див. ст. 10(3) ДЄС).

Лісабонський договір спрямований на значне посилення ролі субнаціональних органів влади з метою зміцнення субсидіарності та демократії та забезпечення повної поваги національної ідентичності. Таким

чином, Лісабонський договір робить регіональні та місцеві органи влади головними героями стратегічних цілей, визначених Договором. Рамки, встановлені Лісабонським договором, мають бути переведені в законодавство та практику ЄС і держав-членів, а також у регіональне законодавство та практику. Голос, наданий регіональній владі, має бути підкріплений відповідною правовою базою, і це має відбуватися на рівні ЄС, національному та субнаціональному рівнях. Концепція регіональної відповідальності за європейську інтеграцію стосується особливо активної участі субнаціональних органів влади в ЄС та їхнього бажання та здатності відігравати активну роль на етапі створення законодавства та політики ЄС (див.: [4, с. 177-178]).

Абсолютна важливість конституційних цілей, яких Лісабонський договір має на меті досягти через субнаціональні органи влади та у співпраці з ними (захист місцевого/регіонального самоврядування як ключового аспекту національної ідентичності, субсидіарності, демократії) призводить до припущення, що в більшості національних систем прості механізми «м'якого права» (такі як «білі книги», юридично необов'язкові угоди, адміністративна практика тощо), незважаючи на їх гнучкість і потенційний вплив, самі по собі недостатні для цієї мети. Багаторівневе управління сприяє легітимності участі держав-членів у ЄС та процесу прийняття рішень в Союзі. Це ще одна ключова конституційна мета Союзу та держав-членів, яка в більшості національних систем не може бути залишена виключно на основі механізмів «м'якого права».

Досягнення цих цілей вимагає стабільності, яку часто можуть ефективно забезпечити лише механізми жорсткого права. Це подання найкраще зрозуміти, поглянувши на одну з визначних справ у сфері права ЄС – Комісія проти Нідерландів (1987), – у якій Суд постановив, що «просто адміністративна практика, яка за своїм характером може бути змінена за бажанням влади», не забезпечують належної транспозиції європейських директив, тобто не забезпечують досягнення цілей, встановлених на рівні ЄС [5]. Тим самим чином, зміна, запроваджена Лісабонським договором, має бути відображена у відповідній зміні національного законодавства та конституційного права. Цей висновок не знищує всюди потенційну важливість угод м'якого права. Цінність цих механізмів може бути здебільшого символічною (наприклад, Європейська хартія про багаторівневе врядування) або навіть практичною (див., наприклад, меморандуми Великої Британії про взаєморозуміння, котрі сторони зобов'язані поважати) [6]. Можна зробити висновок, що інструменти жорсткого та м'якого права повинні працювати разом для досягнення основних цілей Лісабонського договору (захист національної ідентичності, субсидіарність, демократія через закритість, легітимність).

Багаторівневе врядування цілком очевидно є концепцією публічного права. Воно стосується прийняття і здійснення владних рішень і, як

наслідок, також стосується відносин між окремим громадянином і громадами чи співтовариствами, членом яких він є. Багаторівневе врядування вимагає запровадження на рівні Союзу, держав і місцевому рівні відповідних форм участі загальнонаціональних і субнаціональних громад (спільнот) у процесі прийняття рішень ЄС та в імплементації законодавства та політики ЄС. Це також вимагає активного залучення субнаціональних спільнот на рівні ЄС. Якщо цього не зробити, це завадить досягненню деяких ключових цілей, встановлених Лісабонським договором щодо захисту ключової риси національної ідентичності (регіонального та місцевого самоврядування), субсидіарності та близькості до громадянина. Через його загальну приналежність, викладену через загальні пропозиції, особливо в Білій книзі про багаторівневе управління Комітету регіонів [7], та через відсутність конкретності, з юридичної точки зору багаторівневе управління можна описати як принцип, що вимагає певного «метод управління», а не як наказовий набір конкретних вказівок або критеріїв. Невиконання цього принципу на національному та субнаціональному рівнях не призводить *sic et simpliciter* до втручання Суду або до процедури порушення. Проте, у випадку невідповідності вимогам багаторівневого управління, наприклад, у разі відсутності або неадекватності правової бази для участі регіонів у процесі прийняття рішень ЄС, існує простір для форм судового втручання з боку Суду ЄС і національними судами (зокрема, конституційними судами держав-членів).

Зокрема, суди Союзу можуть зіграти свою роль: а) щодо статей Договору, які втілюють ідею багаторівневого управління; б) стосовно концепції «національної ідентичності» за ст. 4(2) ДЄС; в) щодо реалізації підзаконних актів, які містять посилання на концепцію (принцип) багаторівневості. У свою чергу, національні суди можуть бути ефективними: а) у реалізації національних механізмів багаторівневого управління; б) щодо конституційного контролю за цими механізмами; в) у визначенні ключових понять, таких як «національна ідентичність», «основоположні структури, політичні та конституційні» та «регіональне та місцеве самоврядування» (див. ст. 4(2) ДЄС).

Багаторівневе управління визначає «спосіб функціонування» для ЄС, заснований на участі субнаціональних органів влади у створенні та реалізації законодавства та політики ЄС. Субнаціональні територіальні органи влади є вираженням субнаціональних громад. За словами італійського правознавця М. С. Джанніні, територіальні органи влади є «enti esponenziali» («експоненціальні утворення» або, краще, «представницькі установи») територіальних громад. Відповідно, багаторівневе управління вимагає запровадження та функціонування на рівні Союзу, держав-членів та субнаціональних рівнях адекватних форм участі субдержавних спільнот у процесі прийняття рішень ЄС та в імплементації законодавства та політики ЄС. Враховуючи те, що консультації та переговори з субнаціональними

органами влади можуть зайняти значний час і ресурси, залучення субнаціональних суб'єктів до процесу прийняття рішень ЄС може погіршити ефективність і особливо швидкість рішень Союзу. Однак, незважаючи на те, що залучення субнаціональних гравців має бути розроблено раціонально і має бути максимально ефективним у часі та з точки зору витрат, необхідно нагадати про остаточне конституційне обґрунтування регіональної та місцевої участі в ЄС. Це легітимність дій Союзу та участі держав-членів у ЄС. Тому обмежену втрату ефективності та швидкості слід розглядати як прийнятну ціну, яку потрібно заплатити за загальне благо легітимності рішень Союзу. *Mutatis mutandis*, це подібна плата за демократичний процес у контексті демократичного та плюралістичного суспільства.

Спробуємо більш глибоко розкрити природу та зміст легітимності в контексті багаторівневого управління на рівні наднаціональному, національному та субнаціональному рівнях.

Багаторівневі механізми управління на рівні ЄС (Комітет регіонів, система раннього попередження, консультації з субнаціональними органами влади та їх асоціаціями через «структуровані форми») спрямовані на сприяння об'єктивній (тобто *erga omnes*) легітимності прийняття рішень ЄС процесу і, зрештою, ЄС як організації. Правову основу залучення субнаціональних органів влади до первинного права ЄС можна знайти в трьох ключових положеннях Договору: 1) ст. 4(2) ДЄС про захист місцевого та регіонального самоврядування ЄС; 2) ст. 5(3) про принцип субсидіарності; 3) ст. 10(3) про близькість до громадянина.

Союз, який не визнає роль субнаціональних органів влади через відповідні домовленості, суперечить його власній конституційній природі як багаторівневої системи, яка включає субнаціональні органи влади та покладається на них для досягнення певних ключових цілей (захист національної ідентичності, субсидіарності, демократії через близькість до громадянина). Без поваги до ролі субнаціональних утворень Союз підривав би функціонування своєї власної конституційної основи (Договір). Водночас Союз перебуває в непримиренному конфлікті з конституційними законами тих держав-членів, які надають вирішального значення місцевому/регіональному самоврядуванню для демократії, розподілу влади та належного управління. Відповідно, легітимність для ЄС означає, по суті, узгодженість з його прямими (Договір) і непрямими конституційними основами (конституціями його «основних компонентів», тобто держав-членів). Прагнення ЄС полягає у легітимізації себе та своїх дій *erga omnes* за допомогою процедур, відкритих у принципі для всіх субнаціональних органів влади, які відповідають певним об'єктивним критеріям (наприклад, участь у системі раннього попередження обмежена «регіональними парламентами з законодавчі повноваження»; див. статтю 6(1) Лісабонського протоколу субсидіарності).

Слабкість цих форм регіональної/місцевої участі на рівні ЄС полягає в тому, що вони не обов'язково є найефективнішими шляхами для окремих регіональних і місцевих органів влади, які прагнуть отримати відчутні результати в рамках процесу прийняття рішень в Союзі. Наприклад, система раннього попередження, незалежно від того, як вона структурована, може лише у виняткових випадках змінити курс дій Союзу, тоді як Комітет регіонів є лише консультативним органом, незважаючи на дедалі більш переконливу цінність його позицій. Ця ситуація спонукає субнаціональну владу шукати прямих контактів з Комісією чи членами Європарламенту або використовувати канали участі, запропоновані на національному рівні (наприклад, Бундесрат у Німеччині та інші форми внутрішньої координації на національному рівні).

Механізми участі, створені на національному рівні, спрямовані на приведення національної системи місцевого/регіонального самоврядування до вимог європейської інтеграції. Якщо ці механізми є інклюзивними та ефективними, вони дозволяють досягти двох важливих конституційних цілей: досягнення ключових цілей Договору щодо захисту національної ідентичності, субсидіарності та закритості/демократії, а також, особливо, захисту конституційної системи держави-члена місцевого самоврядування та регіональне самоврядування (конституційна самобутність держави-члена). Таким чином, національні механізми (або субнаціональні механізми, коли залучення органів місцевого самоврядування відбувається на регіональному рівні) забезпечують легітимність участі держав-членів у ЄС.

Канали участі, створені на національному рівні для сприяння участі регіонів у Раді, відповідають логіці об'єктивної легітимності та залучають усі органи влади, що належать до одного рівня влади (наприклад, усі регіони). Інклюзивність національних шляхів участі не завжди розглядається окремими органами влади (особливо тими, які є більш потужними та активними на європейській арені) як найефективніший спосіб захисту своїх інтересів. Знову ж таки, як і для каналів участі на рівні ЄС, місцеві та регіональні гравці часто віддають перевагу прямому контакту з ЄС або національним урядом. Особливо це стосується Іспанії, де деякі автономні спільноти, такі як Каталонія та Країна Басків, вважають за краще мати прямий канал зв'язку з урядом Іспанії та ЄС, а не брати участь через звичайні канали, що включають усі інші автономні спільноти [8, с. 423].

Основною фломою участі в європейському врядуванні *на регіональному/місцевому рівні* є створення регіональних офісів у Брюсселі з місією лобювання Комісії та членів Європарламенту від імені регіональної/місцевої громади. Хоча цей шлях участі часто розглядається як найефективніший регіональними/місцевими органами влади, оскільки він забезпечує прямі відносини між місцевим/регіональним рівнем та ЄС, з більш загальної точки зору лобювання не виглядає здатним створити об'єктивну легітимність Союзу. дію. Це пов'язано з тим, що політично та

економічно сильніші субнаціональні гравці, завдяки більшим і краще укомплектованим офісам у Брюсселі, ймовірно, отримають більше від своєї лобістської діяльності, ніж менші та слабші гравці. Крім того, лобіювання не регулюється процедурними правилами, які забезпечують однакову вагу для всіх учасників переговорів. Проте взаємодія субнаціональних органів влади з ЄС конституційно вимагається з двох причин: по-перше, тому що субнаціональні органи влади, будучи «експоненціальними сутностями», несуть відповідальність за досягнення інтересів місцевої громади на будь-якому рівні – місцевому, національному чи наднаціональному, і, по-друге, тому що ці органи влади, як і будь-який інший національний орган влади, повинні співпрацювати для досягнення всіх цілей Союзу, включаючи цілі Договору, які вимагають додаткової субнаціональної участі в ЄС («відповідальність за європейську інтеграцію»).

Надзвичайно важливо, щоб регіональні офіси були підзвітні місцевій громаді. Тільки таким чином можна сказати, що ЄС максимально наблизився до громадянина (пор. ст. 10(3) ДЄС) і що місцева громада залучена до роботи ЄС. Брюссельські офіси німецьких земель та італійських регіонів є департаментами земельної або регіональної виконавчої влади, і як такі вони звітують перед земельним або регіональним міністром, який, у свою чергу, підзвітний земельному або регіональному парламенту. Вони створюються місцевими партнерами та підзвітні раді керівників, яка призначається частково демократично представницькими органами (радами місцевої влади), а частково невиборними організаціями (місцеві постачальники послуг, поліція, заклади освіти, місцеві підприємства). Кредо закритості ЄС вимагає встановлення відповідальності перед демократично обраними місцевими зборами. Водночас відкритість (яка поєднується з «закритістю» відповідно до ст. 10(3) ДЄС, «наскільки можливо відкритою для громадянина») вимагає, щоб дії офісів також доводилися до ширшої спільноти через зустрічі з громадськістю та будь-які інші відповідні канали (місцеві газети, радіо, телебачення, Інтернет тощо).

Список використаних джерел:

1. Huber P.M. Offene Staatlichkeit: Vergleich. *Handbuch Ius Publicum Europaeum* / ed. by A. von Bogdandy et al. Heidelberg: C.F. Müller, 2008., P. 403-516.
2. Principles of European Constitutional Law. 2nd ed. / A. von Bogdandy, J. Bast J. Oxford: Hart Publishing, 2009. 856 p.
3. Pernice I. The Treaty of Lisbon: Multilevel Constitutionalism in Action. *Columbia Journal of European Law*. 2009. Vol. 15. P. 349-408.
4. Nettesheim M. Die Integrationsverantwortung – Vorgaben des BVerfG und gesetzgeberische Umsetzung. *Neue Juristische Wochenschrift*. 2010. Vol. 63. № 4. P. 177-183.
5. Judgment of the Court of 13 October 1987, Case 236/85, *Commission v Netherlands*, ECR 1987, p. 3989.

6. Devolution: memorandum of understanding and supplementary agreement. The memorandum of understanding between the UK government and the devolved administrations was agreed in September 2012. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/devolution-memorandum-of-understanding-and-supplementary-agreement>

7. Committee of the Regions, White Paper on Multilevel Governance, CdR 89/2009, 17–18 June 2009.

8. García S. B. Is there a real model in Spain for autonomous communities to participate in the council of the European Union or is it only a mirage? *Journal of Contemporary European Studies*. 2012. Vol. 20(4). P. 423-440.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ НЕЗВОРОТНІСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО КУРСУ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ЇЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Стецюк Петро Богданович,

кандидат юридичних наук, доцент,
суддя Конституційного Суду України у відставці,
науковий консультант з правових питань Центру
Разумкова, професор кафедри конституційного та
міжнародного права Університету права та
адміністрації в Жешові (Польська Республіка)
e-mail: petro.stetsiuk@gmail.com

1. В останні десятиріччя процеси інтеграції стали не тільки визначальними для долі всього європейського континенту, але й суттєво зміцнили сам Європейський Союз, поступово перетворивши його в могутній політичний, оборонно-безпековий та фінансово-економічний центр сучасності. Курс на європейську інтеграцію, як відомо, є свідомим політичним вибором України ще з часів відновлення її державної незалежності. Варто тільки пригадати, що вже в грудні 1991 року, звертаючись до парламентів і народів світу з нагоди підтвердження Українським народом на своєму референдумі Акту проголошення незалежності України, українські парламентарі закликали підтримати намір України стати «безпосереднім і повноправним учасником Загальноєвропейського процесу», брати повноцінну участь у роботі європейських структур [1]. Згодом буде ухвалено багато важливих нормативних актів та різного роду політичних документів, а сам процес євроінтеграції України «розтягнеться» на довгі десятиріччя, тісно переплітаючись із непростю новітньою історією її конституційного розвитку. Своєрідним апогеєм нормативного закріплення на національному рівні євроінтеграційних устремлінь України стало ухвалення на початку

2019-го року конституційних змін щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору[2].

2. Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору), як відомо, текст преамбули Основного Закону держави було доповнено положеннями, за якими «Верховна Рада України від імені Українського народу» приймала Конституцію України «підтверджуючи», зокрема, «європейську ідентичність Українського народу та незворотність європейського та євроатлантичного курсу України». У зв'язку з вище зазначеним, цим же Законом до повноважень Верховної Ради України було віднесено «визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» (п.5 ч.1 ст.85 Конституції України), Кабінету Міністрів України було доручено забезпечення реалізації цього курсу (п.1 ст.116 Конституції України), а «гарантом» всіх цих процесів було визначено Президента України як главу нашої держави (ч.2 ст.103 Конституції України).

3. Певний песимізм окремих скептиків та відвертих критиків євроінтеграційного курсу України в частині практичного значення ухвалених на початку лютого 2019-го року конституційних змін щодо європейського та євроатлантичного курсу держави суттєво зменшився з початком повномасштабної російської військової агресії у лютому 2024 року. Адже, в умовах жорстокої, місцями відверто дикої російської окупації дуже швидко виявилось, що тільки забезпечення європейського та євроатлантичного курсу України в сучасних умовах стає однією з реальних та головних гарантій не тільки захисту прав та свобод людини в Україні, збереження її суверенітету та територіальної цілісності України, а й гарантією самого фізичного існування Українського народу як такого. Звідси, є всі підстави вважати, що саме ухвалення конституційних змін щодо європейського та євроатлантичного курсу України стало третьою важливою подією в її конституційному розвитку після проголошення Акту незалежності України (24.08.1991) та ухвалення Конституції України (28.06.1996). При цьому, саме набуття Україною в майбутньому повноправного членства у ЄС видається логічним та суспільно обґрунтованим наслідком її сучасного конституційного розвитку [3].

4. Забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України, закріплене Основним Законом держави, в наших умовах стає першочерговим суспільно-політичним завданням для всіх (без виключення) органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб. Конституція України визначає Президента України, Верховну Раду України та Кабінет Міністрів України головними суб'єктами

даного процесу. Однак, у зв'язку з тим, що механізм реалізації конституційних положень як норм прямої дії поки що не завжди належним чином «спрацьовує» в Україні, слухними видаються пропозиції щодо прийняття спеціальних законів (чи внесення змін до чинних нормативних актів) на розвиток конституційних приписів вище наведених статей 85, 104 та 116 Конституції України [4].

В той же самий час, існує нагальна потреба реального включення у механізм забезпечення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України низки інших державних органів та загально національних суспільно-політичних інституцій. Насамперед, свою роль в цьому процесі мав би відіграти єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні – Конституційний Суд України. Саме він, маючи єдиним в нашій державі право офіційного тлумачення Конституції України, міг би чітко «роз'яснити» саму мету/ціль конституційного майбутнього нашої держави у європейській політичній, економічній і безпековій спільності крізь призму взаємозв'язку вище згаданих положень преамбули Конституції що «незворотності європейського та євроатлантичного курсу України» (п.5), положень ст.1 Основного Закону держави за яким «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава», ч.7 ст.17 Конституції України, відповідно до яких «на території України не допускається розташування іноземних військових баз» тощо.

Своє «слово» в процесі утвердження європейського та євроатлантичного курсу України має також сказати і Уповноважений з прав людини Верховної Ради України.

5. У процесі забезпечення євроінтеграційних прагнень України певне значення може мати також саме офіційне тлумачення конституційних положень про «незворотність європейського та євроатлантичного курсу України», так само, як і його окремих складових (словосполучень - «європейський курс», «євроатлантичний курс») у нерозривному зв'язку з іншою конституційною категорією - «європейська ідентичність Українського народу» (абз.5 преамбули Конституції України).

Список використаних джерел:

1. До парламентів і народів світу: Звернення Верховної Ради України від 05.12.1991 № 1927-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 8. Ст. 199.
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50.
3. Стецюк П. Незворотність європейського та євроатлантичного курсу України (фактор конституційного розвитку). *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та*

перспективи: зб. матеріалів учасників Шостої міжнарод. наук.- практич. конференції (Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 25 листопада 2022 р.) / М-во освіти і науки України, Нац.ун-т «Львів.політехніка», Навч.-наук.Ін-т права, психології та інноваційної освіти, Кафедра теорії права та конституціоналізму; упоряд. Я.С. Богів. Львів: Каменярь, 2023. С. 64-66.

4. Україна – ЄС: шлях до політичної асоціації. Київ: Центр Разумкова, 2021. С. 46-47.

ПРИХИЛЬНІСТЬ УКРАЇНИ ДО КОНСТИТУТИВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЄС: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИМІРИ

Терлецький Дмитро Сергійович

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
e-mail: trifiloff@gmail.com

Європейський Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків (див.: ст. 2 Договору про Європейський Союз [1]).

Повага до наведених цінностей та відданість їх поширенню становлять одну із умов набуття членства в Союзі (див.: ст. 49 Договору про Європейський Союз [1]). Держави-члени таким чином від самого початку вільно і добровільно беруть на себе зобов'язання дотримуватися цих цінностей [2] і мають поважати їх, безвідносно до того, чи діють вони в межах права Союзу [3-4]. В основу саме такої інтерпретації покладено резонне та раціональне міркування: якщо дотримання цінностей є передумовою повноправного членства в Союзі, то повага до них мусить поширюватися на будь-яку сферу, включно з тими, що не входять до сфери компетенції Союзу [5, р. 997-998]. Та обставина, що кожна держава-член Союзу поділяє спільні цінності з усіма іншими державами-членами, є засадничою передумовою усєї правової структури Союзу і визначає існування взаємної довіри між державами-членами щодо визнання спільних цінностей і поваги до права Союзу, яке імплементує ці цінності [6-7]. Повага кожної держави-члена до основоположних прав і верховенства права, гарантованих незалежним судівництвом [8], закладає основу численних політик Союзу, зокрема щодо функціонування внутрішнього ринку, забезпечення простору свободи, безпеки і правосуддя, а також захисту

фінансових інтересів Союзу. Це зрештою визначає, що існування постійного та істотного порушення однією з держав-членів цінностей, на яких засновано Союз, врешті-решт може призвести до призупинення певних прав відповідної держави-члена, включаючи право голосу представника уряду держави-члена в Європейській Раді (див.: ст. 7 Договору про Європейський Союз [1]).

Усвідомлюючи усю глибину, тривалість та полемічність дискусії щодо природи цінностей, їх зіставлення із принципами, зокрема в контексті аналізу ст. 2 Договору про Європейський Союз, водночас вважаю прийнятним в межах цієї доповіді обмежитися констатацією, що цінності, на яких засновано Союз, згідно з практикою Суду ЄС є юридично зобов'язуючими, а сфера їх застосування зрештою набула досить конкретних обрисів. Це жодним чином не заперечує специфіки нормативного впливу цінностей, на яких засновано Союз, і підтримання яких поряд з підтриманням миру та добробуту народів становить першу – але експліцитно не єдину – мету Союзу (див.: ст. 3 та ст. 21 Договору про Європейський Союз [1]). Очевидно, що такий вплив щонайменше не є тотожним нормативному впливу принципів і ще більшою мірою – правил. Це серед іншого зумовлене явним поєднанням теологічного із деонтологічним в природі цінностей, а також тим, що їх нормативний вплив опосередковується «структурованою мережею принципів, правил і взаємозалежних правових відносин, що пов'язують ЄС та його держави-члени, а також держави-члени між собою» [5].

З-поміж багатьох питань, які постають у цьому зв'язку, слушно вказати на визначення обсягу зобов'язань, які накладає на держави-члени ст. 2 Договору про Європейський Союз. Наявні змістовні підстави твердити про два основні підходи до розв'язання цього питання, які, уявляється, різняться визначенням міри всеосяжності, але не мірою зобов'язуючої обов'язковості конститутивних цінностей.

Так, згідно з першим підходом, ст. 2 Договору про Європейський Союз інтерпретується як така, що детермінує формалізацію й дотримання державами-членами загальної системи стандартів, що має застосовуватися у вертикальному – у взаємовідносинах між Союзом та державами-членами, – і горизонтальному – у взаємовідносинах між державами-членами – вимірах [9, р. 139-145].

Натомість, згідно з іншим підходом, «повага Союзу до рівності держав-членів та національної самобутності, властивої їх основним політичним та конституційним структурам» (див.: ст. 4 Договору про Європейський Союз [1]) закладає основу інтерпретації ст. 2 Договору про Європейський Союз як такої, що детермінує гетерогенність конституційних рішень держав-членів і водночас визначає дотримання ними загальних мінімальних стандартів, але з «червоними лініями», які державами не мають порушувати [5, р. 998; 10, р. 9-11].

Попри відмінності, не викликає сумнівів, що в обох випадках йдеться про вимоги – не побажання, сумлінне дотримання яких сприймається в контексті визнання і протистояння нинішній всеосяжній кризі ліберального порядку та визначає пошук і запровадження нових інституційних рішень аби забезпечити належну повагу держав-членів до конститутивних цінностей Союзу [11-13].

Для України, яка набула статус держави-кандидата в Європейський Союз врешті-решт саме за умов повномасштабної збройної агресії, наразі відкритим є вікно можливостей щодо прискореного вступу. Й Україна, отже, мусить, аби не втратити ці можливості, недвозначно й переконливо засвідчити свою повагу та відданість поширенню конститутивних цінностей Союзу. Звісно, це передусім диктує належне та своєчасне проведення реформ, з якими Європейська комісія узалежнила рекомендацію про надання Україні статусу держави-кандидата [14].

Безсторонній аналіз виконання Україною прийнятих зобов'язань, зокрема щодо реформи відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України, щонайменше викликає занепокоєння. Озвучені під час представлення скороченого аналітичного звіту щодо імплементації Україною права Союзу на 24-му саміті відповідні сигнали є тому зайвим доказом. Не менш показово, що звіт не містить оцінок в межах, власно, ключової в аспекті конститутивних цінностей Союзу глави – «Судова влада та фундаментальні права» [15].

За результатами саміту, Україна отримала можливість та додатковий час, аби довести – насамперед своїм громадянам, – що у сфері судівництва та прав людини ситуація дійсно змінюється у належному напрямку, зокрема, що влада не має амбіцій узалежнювати Конституційний Суд України, а конкурсний відбір не закладає загроз встановлення політичного контролю.

Водночас очевидно, що головний виклик для України, як зрештою – для будь-якої іншої держави, яка прагне долучитися до Союзу, полягає не стільки у тому, як провести реформи, скільки у тому, як нормативні та інституційні зміни трансформувати на далекосяжні зміни в практиці правового та демократичного урядування у довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел:

1. Consolidated version of the Treaty on European Union. *EUR-Lex*. URL : http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2012/oj.
2. Judgment of 10 December 2018, C-621/18, ECLI:EU:C:2018:999, para. 63. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0621>.
3. Foret F., Calligaro O. Analysing European values An introduction. *European Values Challenges and Opportunities for EU Governance* / F. Foret, O. Calligaro (eds.). Routledge, 2018. P. 11-31.
4. Wouters J. Revisiting Art. 2 TEU: A True Union of Values? *European*

Papers. 2020. Vol. 5(1). P. 255-277.

5. Bogdandy A. von. Common principles for a plurality of orders: A study on public authority in the European legal area. *International Journal of Constitutional Law*. 2014. Vol.12(4). P. 980-1007.

6. Opinion 2/13 of 18 December 2014, ECLI:EU:C:2014:2454, para. 167-168. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62013CV0002>.

7. Judgment of 25 July 2018, C-216/18 PPU, ECLI:EU:C:2018:586, para. 35. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0216>.

8. Judgment of 27 February 2018, C-64/16, ECLI:EU:C:2018:117, para. 27-52. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62016CJ0064>.

9. Mangiameli S. Article 2. The homogeneity clause. *The Treaty on the European Union (TEU). A commentary / H.-J. Blanke, S. Mangiameli (eds.)*. Berlin, Heidelberg: Springer, 2013. P. 109-155.

10. Schroeder W. The European Union and the Rule of Law – State of Affairs and Ways of Strengthening. *Strengthening the Rule of Law in Europe: From a Common Concept to Mechanisms of Implementation / W. Schroeder (ed.)*. Oxford: Hart Publishing, 2016. P. 3-34.

11. European Parliament resolution of 25 October 2016 with recommendations to the Commission on the establishment of an EU mechanism on democracy, the rule of law and fundamental rights (2015/2254(INL)). European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2016-0409_EN.html?redirect.

12. European Parliament resolution of 14 November 2018 on the need for a comprehensive EU mechanism for the protection of democracy, the rule of law and fundamental rights (2018/2886(RSP)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0456_EN.html?redirect.

13. European Parliament resolution of 16 January 2020 on ongoing hearings under Article 7(1) of the TEU regarding Poland and Hungary (2020/2513(RSP)), para. 5. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0014_EN.html>

14. European Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union COM (2022) 407 final of 17 June 2022. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0407>>

15. Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union SWD(2023) 30 final of 1 February 2023. *An official website of the European Union*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/commission-analytical-report-ukraines-alignment-eu-acquis_en>

УТВОРЕННЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ РАЙОНІВ В УКРАЇНІ: ШЛЯХ ДО РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ ЧИ ЗМІНА ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ

Щербанюк Оксана Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри процесуального права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Ю.Федьковича
e-mail: o.shcherbanyuk@chn.edu.ua

Концепція регіоналізації зазвичай розуміється у вузькому інституційному значенні, оскільки контрастує з регіоналізмом, який є політичним чи ідеологічним рухом.

Регіоналізацію прийнято розуміти як створення нового територіального рівня організації держави; нові інституції можуть значно відрізнятися за органами, обов'язками та повноваженнями, але вони завжди накладаються на існуючі місцеві установи. Регіоналізація відповідає новому тлумаченню територіального устрою держави на середньому рівні. Економічна мета присутня практично в усіх формах регіоналізації, включаючи ті, які не мають передбачає створення додаткового адміністративного рівня або нових установ. Європейська регіональна політика є потужним фактором регіоналізації, оскільки легітимізує рівень територіальної організації. У Швеції основною причиною дискусій щодо нових кордонів округів було усвідомлення того, що існуючі втратили сенс.

Перешкодами регіоналізації як правило називають, загрозу єдності держави; страх позбавити державу засобів здійснення своєї політики; страх з боку місцевої влади, що буже зменшена їх автономія.

17 липня 2020 року була прийнята Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» № 897-ІХ. 49 народних депутатів звернулися до Конституційного Суду України з клопотанням щодо її відповідності Конституції України (конституційності), оскільки на думку суб'єкта права на конституційне подання, прийнявши Постанову Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17 липня 2020 № 807-ІХ, Верховна Рада України встановила нові засади територіального устрою на середньому (субрегіональному) рівні та фактично змінила територіальний устрій України.

Зі змісту частини першої статті 132 Конституції України вбачається, що «Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій».

Відповідно до статті 133 Конституції України, «Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села».

Незважаючи на те, що поняття району як адміністративно-територіальної одиниці в Україні використовується вже майже століття, все ще залишається відкритим питання щодо його етимології. Дефініція «район» відсутня у законодавстві України. Тому це поняття розглядається лише на доктринальному рівні.

Категорії населених пунктів, їхні межі та інші важливі речі досі визначаються указом президії Верховної Ради УРСР від 1981 року «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР, яким затверджено «Положення про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР» (окрім п. 14-19, які втратили чинність). Чинне положення залишає основні питання життя-буття населеного пункту на розсуд Верховної Ради, її президії, виконавчих комітетів місцевих рад. Наприклад, межі міста чи селища, об'єднання населених пунктів, роз'єднання тощо.

Проте, як відомо, нормативно-правові акти є чинними лише в тій частині, в якій вони не суперечать Конституції України. Що ж до регулювання цих питань чинною Конституцією України, то в п. 29 ст. 85 зазначено, що утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів належить до компетенції Верховної Ради України.

Концепція реформи адміністративно-територіального устрою України район називає адміністративно-територіальною одиницею субрегіонального рівня. Постановою Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17 липня 2020 № 807-ІХ були укрупнені, а не ліквідовані райони. Конституція України визначає конституційно-правовий статус областей шляхом закріплення їх назв в Конституції України. Відповідно до п. 13 частини 1 статті 92 Конституції України, виключно законами визначається територіальний устрій. Укрупнення районів не є зміною територіального устрою, адже поділ на райони зберігся і не суперечить нормам Конституції України та сприяє ефективності публічного врядування.

В Україні загалом було 490 районів. Отже стільки ж районних рад та районних державних адміністрацій. Функціонал у всіх них був однаковий, проте навантаження дуже різнилося через різний розмір і кількість населення районів. Наприклад, в Україні було 6 районів з населенням до 10 тисяч людей, у 9 районах проживало більше 100 тисяч людей, у 3 районах – понад 150 тисяч. При однакових функціях – обсяг роботи різний. Також 26 районів були вже повністю покриті спроможними громадами, 173 райони на 50% і більше були покриті громадами. Переважна більшість повноважень

перейшла саме до громад від органів влади районного рівня. Тобто система була не збалансована. Тому Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17 липня 2020 № 807-IX вирішила питання реорганізації влади на районному рівні.

Постановою визначено, що межі районів встановлюються по зовнішній межі території сільських, селищних, міських територіальних громад, які входять до складу відповідного району. Вибори депутатів районних рад ліквідованих районів, як йдеться в документі, не проводяться. А повноваження депутатів районних рад у ліквідованих районах, припиняються в день набуття повноважень депутатів районних рад, обраних на перших виборах до районних рад у нових районах.

Центральна виборча комісія, відповідно до Постанови, має забезпечити формування виборчих округів та проведення місцевих виборів з врахуванням новоутворених районів. Ч.4 статті 203 Виборчого кодексу України, пунктом 6 частини першої статті 21 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» на Центральну виборчу комісію покладено повноваження щодо утворення та формування складу обласних, районних (крім районів в Автономній Республіці Крим), міських (крім міст в Автономній Республіці Крим), районних у містах Києві, Севастополі виборчих комісій, які здійснюють підготовку та проведення місцевих виборів.

Постановою Центральної виборчої комісії від 10 серпня 2020 року № 172 «Про утворення та формування складу обласних, районних (крім районів в Автономній Республіці Крим), міських (крім міст в Автономній Республіці Крим), районних у місті Києві територіальних виборчих комісій» утворено та сформовано склади ТВК, що здійснюють підготовку та проведення місцевих виборів. Постановою ЦВК від 10 серпня 2020 року № 172 «Про внесення змін до постанови Центральної виборчої комісії» були внесені зміни.

Процес із утворенням нових районів абсолютно нічого не змінює сьогодні у тих правовідносинах, у тих повноваженнях, які сьогодні продовжують здійснювати і районні ради, і районні державні адміністрації, і відповідні установи, засновниками яких є, наприклад, обласні ради. Районні ради, районні адміністрації проводять спільно з громадами відповідну роботу і вирішують, які об'єкти спільної власності територіальних громад мають бути передані у територіальні громади. Оскільки це за Конституцією є спільним майном територіальних громад. Відповідним рішенням Уряду повинно бути визначено порядок, щодо розмежування і передачі цього майна. Щодо майна, яке не буде затребуване, буде вирішуватися, або воно залишається на субрегіональному рівні, або передається в управління, наприклад, обласної гілки влади. Обласна рада, яка представляє спільні інтереси територіальних громад має повноваження по управлінню спільною власністю територіальних громад.

Субрегіональний рівень є насамперед необхідним для утворення і функціонування виконавчої влади. В основу бралися також критерії з європейської практики. Є такий критерій NUTS-3, який запроваджений в країнах Європейського Союзу для оцінки економічної ефективності чи статистичної звітності. В принципі, це економічні регіони, які дають можливість оцінити ефективність роботи і влади в цілому, і розвитку субрегіонального рівня. Є ряд інших критеріїв, але я ще раз хочу наголосити, що це питання організації виконавчої влади. На цій територіальній матриці формуються територіальні підрозділи органів виконавчої влади і їхні структурні підрозділи.

Загалом сам по собі стандарт NUTS, як зазначає О. Кучабський, створений для статистичних і фінансових цілей, не «скасовує» адміністративно-територіального поділу в будь-яких країнах ЄС і не містить однакового, обов'язкового для всіх держав-членів, адміністративно-територіального устрою, а лише стосується створення регіональних адміністративно-територіальних одиниць, що відповідають класифікації NUTS. Система NUTS служить базою для порівняння рівнів соціально-економічного розвитку різних територій.

В Україні існувало 490 районів (465 – на підконтрольній Україні території). У деяких районах – Поліський (Київська область), Коломацький (Харківська область), Розівський (Запорізька область) кількість жителів – менше 10 тис. осіб. Ці райони неефективні ні з економічної, ні з управлінської точки зору. Не відповідає це і європейській практиці: згідно з Директивою № 1059/2003 Європейського Парламенту і Ради «Про створення загальної класифікації територіальних одиниць для статистики (NUTS)» від 26 травня 2003 р., кількість населення територіальної одиниці рівня NUTS-3 (в Україні це рівень районів) повинна складати від 150 до 800 тис. осіб. Відповідно до ст. 132, територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Загальними принципами адміністративно-територіального устрою є єдність та цілісність державної території, оптимальне співвідношення між централізацією та децентралізацією функцій державного регулювання самоврядних територій, принцип збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів. Спеціальними принципами адміністративно-територіального устрою є субсидіарність, правова самостійність, наступність, організаційна самостійність, гнучкість, оптимального географічного розташування адміністративно-територіальних одиниць та інші. Після ліквідації 490 районів та 136 районів адміністративно-територіальний устрій України відповідає засадам територіального устрою.

СЕКЦІЯ 1
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕСИ ГАЛУЗЕВОЇ
ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРАВА ЄС

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ
СЕКРЕТАРІАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ТА
ОФІСУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ**

Барвіцька Дар'я Вікторівна,
аспірантка кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: barv.daria@gmail.com

Конституційний Суд України (далі – Суд) є органом конституційної юрисдикції, основним завданням якого є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України.

За декілька останніх років Україна зіткнулася з новими викликами, такими як: вірусна хвороба COVID-19, повномасштабна збройна агресія держави-терориста проти України. При цьому наша держава продовжує впроваджувати євроінтеграційні заходи, набувши у 2022 році статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. Вказані обставини, безперечно, вплинули і на діяльність Суду.

З метою оптимізації роботи Суду в умовах воєнного стану, а також адаптації законодавства до стандартів ЄС, виникла потреба у реформуванні організації та діяльності Суду, що є неможливим без запровадження певних змін у функціонуванні його Секретаріату, який забезпечує діяльність Суду.

Проаналізувавши досвід декількох країн на предмет організації та діяльності допоміжних структурних елементів органів конституційної юрисдикції, вважаємо за доцільне в межах даного дослідження розкрити організацію та діяльність Офісу Конституційного Суду Литовської Республіки (лит. – Teismo kanceliarija, англ. – Office, далі – Офіс).

Законом «Про Конституційний Суд Литовської Республіки» встановлено, що Конституційний Суд Литовської Республіки має Офіс, який очолює Канцлер, що підпорядкований Голові Суду [1; стаття 86]; більш детально організацію та діяльність Офісу врегульовано в регламенті Конституційного Суду та положенні про Офіс.

Як Офіс, так і Секретаріат здійснюють схожу діяльність, наслідком якої є забезпечення діяльності Конституційного Суду, зокрема

адміністративної, організаційної, інформаційної та матеріально-технічної. Прикметним є те, що в регламенті Офісу виокремлено такий напрямок його діяльності як розвиток міжнародних відносин [3; пункт 45].

Регламентом Офісу визначено таку структуру: Канцлер; радники Голови Суду та інші державні службовці, безпосередньо підпорядковані Голові або Канцлеру; помічники суддів; Відділ правових досліджень; Відділ адміністрування та протоколу; Відділ управління ресурсами. Те саме продубльовано і в положенні про Офіс.

Щодо Секретаріату, то в Законі України «Про Конституційний Суд України» йдеться про керівника Секретаріату, його першого заступника, заступників, службу судових розпорядників, патронатні служби, Архів та Бібліотеку [2]. Положення про Секретаріат також не деталізує його структуру, зазначаючи лише абстрактно, що до його складу входять департаменти, управління, відділи, служби, сектори, патронатні служби суддів Суду, служба судових розпорядників та інші передбачені Законом України «Про Конституційний Суд України» структурні підрозділи та посадові особи [4; пункт 6].

На практиці Секретаріат містить більш розгалужену структуру. Окрім зазначених структурних підрозділів у його склад входять Управління роботи з персоналом, Управління документального забезпечення, Відділ попередньої перевірки конституційних скарг, Департамент організаційної роботи, Управління комунікацій та міжнародного співробітництва, Правовий департамент, Адміністративно-фінансовий департамент та інші структурні підрозділи та посадові особи, що сприяють забезпеченню діяльності Суду.

Характерною відмінністю від патронатної служби судді Конституційного Суду України в складі Секретаріату є наявність у помічників суддів в структурі Офісу статусу державних службовців, їх підпорядкованість безпосередньо Канцлеру Офісу, виконання ними доручень суддів, Голови Суду та Канцлера Офісу [6; пункт 20].

Окрім поточної діяльності Правового департаменту Секретаріату, Відділ правових досліджень Офісу готує огляди та узагальнення судової практики національних судів (в Конституційному Суді України така діяльність не здійснюється), сприяє проведенню попередньої перевірки індивідуальних конституційних скарг після їх надходження до Конституційного Суду, підготовці внутрішніх документів Конституційного Суду, готує або сприяє підготовці укладених Конституційним Судом проектів договорів про державні закупівлі та забезпечення відповідності підготовлених проектів вимогам, встановленим у правових актах, що регулюють державні закупівлі, та інших правових актах. Окреслені повноваження в Секретаріаті здійснюють Відділ попередньої перевірки конституційних скарг на правах самостійного структурного підрозділу, Адміністративно-фінансовий департамент, Департамент організаційної

роботи.

Адміністративно-протокольний відділ у структурі Офісу сприяє, зокрема, організації слухань Суду, забезпечує редагування, переклад, облік, ведення та зберігання актів та інших документів Суду, відповідає за видавничу діяльність та організацію заходів, пов'язаних з діяльністю Суду, організовує встановлення пріоритетів у підготовці державних службовців і працівників Офісу; сприяє розвитку професійних відносин з установами конституційної юстиції іноземних держав, а також із судами Литовської Республіки, судами іноземних держав, міжнародними судами та іншими установами та організаціями; забезпечує організацію міжнародних конференцій та інших заходів, пов'язаних з діяльністю Суду, а також прийом іноземних делегацій та інших гостей. Таку діяльність в межах Секретаріату здійснюють Управління роботи з персоналом, Управління документального забезпечення, Департамент організаційної роботи та Управління комунікацій та міжнародного співробітництва.

Відділ управління ресурсами в структурі Офісу відповідає за законність, економічність та ефективність використання асигнувань державного бюджету, виділених Конституційному Суду, а також за планування та ведення обліку державних закупівель. Цей відділ піклується про технічне обслуговування та оновлення систем інформаційно-комунікаційних технологій у Конституційному Суді шляхом забезпечення їх належного стану функціонування та безпеки, а також організовує діяльність бібліотеки Конституційного Суду. Таку діяльність в межах Секретаріату здійснюють Адміністративно-фінансовий департамент, Бібліотека та Бухгалтерська служба Суду.

Слід зазначити, що у 2021 році було здійснено незалежний внутрішній аудит Конституційного Суду Литовської Республіки, за результатами якого встановлено, що наявна структура Офісу не дозволяє ефективно організувати роботу Суду, кількість керівних посад у Суді не відповідає рекомендованому обсягу адміністративних норм, навантаження на керівників структурних підрозділів приблизно в три рази перевищує допустиму і рекомендовану норму, оскільки не було взято до уваги зміни, що відбулися внаслідок введення конституційної скарги у 2019 році, що призвело до значного збільшення навантаження на Конституційний Суд [5; с.27-28].

Отже, Секретаріат має більш розгалужену структуру, відповідно набагато більший штат працівників, які виконують більш вузько орієнтовані повноваження. В той же час Офіс має просту структуру, відповідно меншу кількість, зокрема, керівників, що спрощує погодження доручень та економить час їх виконання, проте покладає більше відповідальності на виконавця. Також багатоманітність діяльності в межах одного відділу Офісу свідчить про універсальність працівників, що можуть виконувати різнопланові повноваження.

Тому, на нашу думку, досвід побудови Офісу заслуговує на увагу в аспекті оптимізації штату Секретаріату та універсальності його працівників щодо виконання повноважень, особливо в умовах необхідності суворої економії державних коштів під час воєнного стану, однак при цьому варто враховувати раціональне навантаження на кожного працівника. Крім того, при визначенні штату та обов'язків допоміжних структурних елементів органів конституційної юрисдикції, необхідно враховувати: повноваження самого органу конституційної юрисдикції, кількість суддів, специфіку правової системи країни, пропорційне та раціональне навантаження на працівників з метою створення безпечних та здорових умов праці.

Список використаних джерел:

1. Про Конституційний Суд Литовської Республіки: Закон Литовської Республіки від 03.02.1993 № I-67. URL: <https://lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-law-on-the-constitutional-court/193> (дата звернення 07.04.2023)
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення 07.04.2023)
3. Регламент Конституційного Суду Республіки Литва, затверджений рішенням Конституційного Суду Республіки Литва від 05.03.2004 зі змінами. URL: <https://www.lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-rules-of-the-constitutional-court/1465> (дата звернення 07.04.2023)
4. Положення про Секретаріат Конституційного Суду України, затверджено постановою Конституційного Суду України від 11.04.2012 № 13-п/2019. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka/yurydychni-dokumenty> (дата звернення 07.04.2023)
5. Щорічна доповідь Конституційного Суду Литовської Республіки за 2021 рік. URL: <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2022/09/annual-report-2021-web.pdf>
6. Decision of the approval of the regulations of the office of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania 3 September 2019, no 17B-2. URL: <https://lrkt.lt/en/about-the-court/administrative-information/the-regulations-of-the-office-of-the-constitutional-court/1299> (дата звернення 07.04.2023)

АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Берестень Артем Валерійович,
аспірант кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна
e-mail: avberesten@gmail.com

Визначення перспектив розвитку національної правової системи в умовах активізації євроінтеграції потребує звернення до проблематики розвитку громадянського суспільства та висвітлення змін, які з ним відбуваються. Відповідні аспекти розкриваються за умови акцентування уваги на змісті окремих положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року (далі – Угода про асоціацію).

Нормативні основи для розбудови громадянського суспільства в Угоді про асоціацію містяться Главою 26 розділу V "Економічне та галузеве співробітництво". Зокрема, співпраця між Сторонами у цій сфері передбачає такі напрями спільної діяльності:

- розширення контактів та взаємний обмін досвідом між секторами громадянського суспільства в Україні та державах-членах ЄС;
- залучення організацій громадянського суспільства до реалізації проектів Угоди про асоціацію, зокрема моніторингу її виконання;
- популяризація України, зокрема її історії та культури серед країн ЄС;
- інформування про діяльність ЄС в українських ЗМІ, зокрема про базові цінності, функціонування інституцій та основні політики Європейського Союзу;
- сприяння процесу інституційної розбудови та консолідації організацій громадянського суспільства.

На сьогодні, з метою практичного втілення зазначених положень Угоди про асоціацію виконано певну законотворчу роботу. У контексті адаптації законодавства України у секторі співпраці з ЄС, є підстави виділити таке:

1. Створено Платформу громадянського суспільства Україна – ЄС. Спільний орган ГС, метою якого є контроль за виконанням Угоди про асоціацію, відповідно до статей 469-470 Угоди про асоціацію).

2. Засновано Українську сторону Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС. УСП складається з 15 членів – представників різних секторів ГС – громадських об'єднань, профспілок та організацій

роботодавців, які затверджені Асамблеєю УС ПГС відповідно до Регламенту: 6 координаторів робочих груп УС ПГС; 3 представників громадських об'єднань; 3 представників профспілок національного рівня; 3 представників організації роботодавців національного рівня. Головування в УС ПГС здійснюється на ротаційній основі. Відбулося три засідання Платформи громадянського суспільства.

3. Започатковано реалізацію Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки (набрала чинності 29 вересня 2021 р.) та План заходів з її реалізації. Стратегія визначає напрямки співпраці між організаціями громадянського суспільства України та держав-членів ЄС з питань гармонізації вітчизняного законодавства у сфері громадянського суспільства з нормами права ЄС. Документ спрямовано на налагодження діалогу влади з організаціями громадянського суспільства, передусім з питань забезпечення прав і свобод людини [2].

4. Створено Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства зі статусом консультативно-дорадчого органу при Президентові України.

Аналізуючи вплив процесів європейської інтеграції на розвиток громадянського суспільства в Україні є підстави зауважити, що основною ціллю правової політики в сучасній Україні є підвищення якості правового регулювання суспільних відносин, основою чого, без сумніву, є найбільш повне забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Загальна мета правової політики повинна спиратися на такі універсальні правові цінності, як життя, свобода, справедливість, безпека, порядок, та «сприяти їх втіленню у правове життя суспільства» що і буде слугувати однією із умов на шляху до якісної трансформації правової системи України відповідно до європейських стандартів. Крім того, відбудеться гармонізація взаємодії з тими громадськими організаціями, які функціонують у площині європейської інтеграції України, а також з іншими мережами інститутів громадянського суспільства, що ставлять перед собою подібні цілі, зокрема з Українською стороною Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС.

Слід також звернути увагу на те, що в сучасних умовах залишається актуальною необхідністю трансформація українського громадянського суспільства на нових інституційних засадах та з урахуванням необхідності його подальшого розвитку в контексті європейської інтеграції. В першу чергу це стосується подолання таких основних перешкод, які знижують правовий потенціал і суспільний вплив недержавних інституцій, а саме: прогалин в системі нормативно-правового регулювання діяльності інститутів громадянського суспільства; браку дієвих механізмів забезпечення його фінансової спроможності; недостатньої якості людського та соціального капіталу; наявності комунікаційних проблем, як в середині

самого громадянського суспільства, так і в процесі його взаємодії з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також із суспільством загалом; посилення безпекових викликів тощо.

Список використаних джерел:

1. Угода Про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року: URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

2. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>.

3. Оніщенко Н. М. Співвідношення права, правової системи і держави. *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*. 2002. Вип. 16. С. 5-10.

4. Скуратівський А. В. Формування та розвиток правової культури в українському суспільстві (філософсько-правовий аналіз) : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ., 2004. 24 с.

5. Оборотов Ю. М. Загальнотеоретична юриспруденція як сучасна теорія держави і права. *Право України*. 2013. № 9. С. 103-116.

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ТА ЗАКОНУ

Бзова Лаура Георгіївна,
PhD, асистент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
e-mail: l.bzova@chnu.edu.ua

В еволюції та інтенсифікації інтеграції суспільних відносин в глобальному масштабі виникає необхідність встановлення норм, прийнятих і визнаних міжнародним співтовариством держав в цілому, встановлення цінностей, істотних для колективного співіснування, імперативних або, принаймні, співробітницьких з конституційними нормами держав, що обмежують державний суверенітет і змінні в часі та просторі.

Конституціоналізація права - це процес, який за допомогою принципу конституційності допомагає забезпечити єдність закону або правового порядку, даючи єдину основу всім галузям права. Той факт, що Конституція розглядається як вища правова норма в даному правовому порядку, має наслідком те, що конституційні джерела зрештою весь правовий порядок. Це очевидно в штатах, де принцип конституційності діяв протягом багатьох років (США). У Європі правова традиція інша, тому що

принцип парламентського суверенітету все ще існує, рух до конституціоналізації відбувається повільніше. Дійсно, наявність перегляду конституційності робить конституцію джерелом джерел права; іншими словами, всі галузі права тепер мають свою основу в Конституції. Це справедливо для публічного права (адміністративне право, бюджетне право, публічне господарське право тощо); Але це стосується і приватного права (цивільного права, господарського права, кримінального права та ін.). Принцип конституційності поширюється як на норми публічного права, так і на норми приватного права.

Конституціоналізація різних галузей права є явищем, яке все більше вкорінюється в нашій правовій культурі та контексті. Мабуть, найбільш очевидним способом, яким вона проявилася, є зростаюча роль Конституційного Суду, верховного тлумача Конституції.

Але в чому полягає зміст цього явища, які характеристики його визначають? Багато в чому розроблена в зв'язку з цим доктрина, мабуть, головний збіг полягає в тому, щоб вважати, що наріжним каменем її є переоцінка Конституції як вищої норми, континенту вищих правових цінностей, виражених через основні права і демократичну організацію публічної влади.

Дійсно, Конституція була визнана юридичним верховенством, як *lex legis* (формальна ієрархія) в рамках класичної нормативної ієрархії, так і *potestas potestatis* (матеріальна ієрархія), настільки, наскільки вона засновує дійсність створення і застосування інших норм, тобто в якості основного джерела права. Саме з цього випливає важливість, яка в хорошому рахунку є не чим іншим, як здійсненням конституційного контролю. Здійснення цього, звичайно, не обмежується простою перевіркою того, чи відповідає той чи інший факт тексту норми, а виражається в процесі тлумачення і юридичної аргументації.

Таким чином, нормативна сила Конституції наділена реальною ефективністю та об'єктивним виміром, що гарантує активний захист державою основних прав. Конституційні принципи артикулюють і керують правовою і політичною спільнотою, саме тому їх необхідно тлумачити в кожному конкретному випадку, коли виникає конфлікт, який ставить під сумнів або стикається з ними.

Однак необхідно враховувати, що це явище може породжувати проблему «надмірної конституціоналізації» закону і афекту не стільки принципу законності і сили права, скільки правової визначеності і передбачуваності. Це обумовлює необхідність встановлення меж здійснення конституційної юриспруденції на основі аналізу її внесків і ексцесів з точки зору прав, регульованих законом.

Американська конституційна юриспруденція неодноразово підтримувала обґрунтування судового верховенства як правильного способу захисту справжньої волі народу. Отже, в його компетенції «сказати,

що таке закон, що є суттю його юридичного обов'язку», стверджуючи, що обов'язок Суду за скасування неконституційного законодавства є необхідним наслідком завдання дотримання Конституції. Він також встановлює принцип судового тлумачення над політичним тлумаченням Конституції. Якщо закон суперечить Конституції і якщо обидва застосовуються до конкретної справи, таким чином, що Суд повинен винести рішення відповідно до закону, що відхиляє Конституцію, або відповідно до Конституції, що відхиляє закон, той самий Суд повинен визначити, яке з цих суперечливих правил регулює справу [1].

Конституційний Суд захищає Конституцію шляхом здійснення конституційного перегляду, який полягає в перевірці відповідності міжнародних законів і договорів конституційному блоку. Зміст блоку конституційності, що представляє собою сукупність принципів і положень, які парламент повинен поважати при здійсненні своєї законодавчої влади.

Конституціоналізація закону відбувається шляхом прийняття конституційного тексту, заснованого на основному принципі: гідність людської особистості.

Одним із критеріїв конституціоналізації є недопустимість ігнорування обмежень, закладених у Конституції України, адже Основний Закон України містить чіткі межі повноважень органів державної влади, що встановлюють порядок та підстави ухвалення відповідних актів [2, с. 41].

Отже, незважаючи на значні труднощі ментального та законотворчого плану, в Україні поступово все таки відбувається процес конституціоналізації права.

Список використаних джерел:

1. Marbury v. Madison, 5 U.S. 137 (1803). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/5/137/> (дата звернення: 24.03.2023)
2. Касмінін О. Критерії конституціоналізації: контроль над актами (на практиці конституційного судочинства). *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 41-49.

ФОРМИ ПАРТИЦИПАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Ганжук Олексій Андрійович,
аспірант кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна
e-mail: oleksiy.andreevich50@gmail.com

Із самого моменту заснування Європейський Союз (надалі - ЄС) позиціонує себе як наддержавне утворення, структура, яка зосереджена на пошуках та впровадженні шляхів ефективного та відкритого управління, особливе місце серед яких відведено громадській участі (анг. public participation). Нещодавній виступ Європейського омбудсмена Емілі О'Райлі на публічній конференції ENO щодо наявності у «багатьох країнах Європи великої кількості громадян, які відчувають, що їх не чують» [1], ще раз звернув увагу на важливість реалізації громадянами права на участь.

Вперше питання участі, як одного із принципів європейського управління (European governance), було виокремлено Білою книгою Європейської комісії 2001 року (European governance: a White Paper), якою визначалося, що якість, відповідність та ефективність політики ЄС залежить від забезпечення широкої участі в усьому ланцюжку політики від задуму до реалізації [2]. Нормативним документом Комісії Європейського Співтовариства «План D щодо демократії, діалогу та дебатів» 2005 року було дещо розширено концепцію участі шляхом закріплення, що участь має бути двостороннім процесом, яка, інформуючи людей про роль Європи через конкретні досягнення та проекти, прислухається до очікувань людей щодо того, що має бути зроблено в майбутньому [3]. Тобто, ключовим є не лише формальна участь громадськості, а й те, якою мірою думка громадськості здатна бути почутою, а така участь – реально вплинути на процес ухвалення рішень. Дійсно, громадська участь має характеризуватися методом реординації, тобто взаємодією «знизу вгору», своєчасним реагуванням, що знаходить вираження у законодавчих змінах, прийнятті нормативних актів, проєктів тощо щодо реформування політики ЄС.

Нормативне закріплення права громадської участі в установчих документах ЄС вперше з'явилося після набрання чинності Лісабонським договором 2007 року, одним із нововведень якого стала ч. 3 ст. 10 Договору про Європейський Союз, якою кожному громадянину надається право брати участь у демократичному житті Союзу, а рішення мають прийматися якомога відкритіше та ближче до громадян [4]. При цьому, доцільно відмітити, що первісно ідея закріплення права громадської участі була

передбачена ще Проектом договору про створення Конституції Європи 2003 року [5]. Проте, оскільки даний документ не був підписаний державами-членами, вказане мало наслідком розроблення Лісабонського договору 2007 року, ратифікація якого у 2009 році сприяла удосконаленню правової системи ЄС, а також прийняттю актів, яких спрямовано на регламентування громадської участі.

Станом на зараз, попри закріплення права громадськості на участь, чіткий перелік форм участі, що формують партисипативну демократію на рівні ЄС, відсутній та конкретизується окремими актами. Так, Правила процедури Європейського парламенту визначають порядок проведення громадських слухань та дебатів щодо громадських ініціатив [6]. Регламентом (ЄС) 2019/788 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 року конкретизовано процедуру та умови проведення Європейської громадянської ініціативи [7]. Резолюцією Європейського парламенту від 7 липня 2021 року про громадські дебати та участь громадян у прийнятті рішень в ЄС (2020/2201(INI)) визначено, що інструментами участі є Європейська громадянська ініціатива, громадські слухання та громадські дебати [8].

Отже, офіційно визнаними на рівні ЄС інструментами партисипативної демократії, за часом виникнення, є 1) громадські слухання, 2) громадські дебати та 3) Європейська громадянська ініціатива. Розглянемо їх детальніше.

Громадські слухання та громадські дебати є історично першими нормативно закріпленими інструментами участі в межах ЄС, вказівка на які міститься ще у Білій книзі Європейської комісії 2001 року. Відповідно до статті 222 глави 1 розділу 8 Правил процедури Європейського парламенту, під час розгляду законодавчої ініціативи комітети можуть організовувати слухання за участю експертів, якщо це вважається необхідним для їх роботи над певним питанням, а також проводити громадські слухання та дебати щодо ініціатив громадян за участю всіх заінтересованих осіб, зокрема організаторів таких ініціатив [7]. Дотримуючись принципу відкритості, вся інформація стосовно запланованих та проведених громадських слухань, їх запис, а також ключові обговорені питання розміщуються на офіційному веб-сайті Європейського Парламенту у розділі «Комітети» - «Події» - «Слухання». Попри віднесення громадських слухань та громадських дебатів до інструментів участі, відсутність реальної участі громадськості у прийнятті рішень ЄС не дає підстав розцінювати їх в якості повноцінних інструментів партисипативної демократії.

Європейська громадянська ініціатива, як новий та перспективний інструмент участі, передбачений ч. 4 ст. 11 Договору про Європейський Союз та був запроваджений Лісабонським договором 2007 року. Зміст Європейської громадянської ініціативи полягає в тому, що щонайменше один мільйон громадян, які є громадянами значної кількості держав-членів,

можуть запропонувати Європейській Комісії в межах її повноважень висунути будь-яку належну пропозицію з питань, щодо яких, на їхню думку, треба ухвалити правовий акт Союзу [5]. Процедура громадянської ініціативи визначається Регламентом (ЄС) 2019/788 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 року [8] та умовно складається із шести етапів: 1) розробка ініціативи та дотримання вимог щодо предмета, кількості організаторів тощо; 2) її реєстрація; 3) збір підписів (протягом 12 місяців); 4) підтвердження зібраних підписів у кожній країні ЄС; 5) подання такої ініціативи на розгляд Європейської Комісії; 6) отримання відповіді. Тобто, поруч із суб'єктами законодавчої ініціативи, такими як Європейська Комісія, Європейська Рада, Рада ЄС та Європейський Парламент, завдяки Європейській громадянській ініціативі громадяни також можуть запропонувати законодавчі зміни та брати активну участь у виробленні політики ЄС.

Проте, статистика свідчить не на користь такого інструменту громадської участі. Станом на зараз згідно офіційного веб-сайту ЄС, починаючи з 2009 та по 2023 роки із 99 опублікованих громадянських ініціатив тільки 7 були прийняті до розгляду Європейською Комісією та отримали відповідь [9]. Вказане свідчить про недосконалість Європейської громадянської ініціативи як інструменту партисипативної демократії, що обумовлено, зокрема надмірним формалізмом та ускладненою процедурою (наприклад, організаторами ініціативи можуть бути щонайменше сім осіб з семи держав-членів ЄС). Погоджуючись із такою позицією, виконавчий директор незалежної організації WeMove.EU Лаура Салліван стверджує, що потенціал Європейської громадянської ініціативи поки що не реалізований, а ті громадянські ініціативи, яким вдалося зібрати один мільйон підписів, необхідних для відповіді Європейської комісії, не змогли призвести до жодних законодавчих пропозицій у своєму напрямі [1].

Таким чином, громадська участь, як принцип європейського управління, реалізується через громадські слухання, громадські дебати, Європейську громадянську ініціативу, консультації ЄС тощо, що є формами партисипативної демократії в межах ЄС. Перелік форм партисипативної демократії не є виключним та може змінюватися в процесі розвитку потреб європейського суспільства. Значення форм партисипативної демократії полягає у реалізації права громадськості на участь у прийнятті рішень ЄС та забезпеченні ефективного підходу взаємодії «знизу вгору».

Список використаних джерел

1. European democracy: making citizen participation meaningful. European Network of Ombudsmen. URL: <https://www.ombudsman.europa.eu/webpub/eno-newsletter/2019/1/en/chapter1.html> (дата звернення: 10.04.2023).
2. European Governance A White Paper. Brussels, 25.07.2001. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_01_10 (дата звернення: 10.04.2023).

3. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social committee and the Committee of the Regions : Plan-D for Democracy, Dialogue and Debate. (2005). URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0494:FIN:en:PDF> (дата звернення: 10.04.2023).

4. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями: від 07.02.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 10.04.2023).

5. Проект договору про створення Конституції Європи від 18.07.2003. URL: https://ips.ligazakon.et/document/view/MU03353?an=2556&ed=2003_07_18 (дата звернення: 10.04.2023).

6. Rules of Procedure of the European Parliament. 9th parliamentary term. February 2023. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/lastrules/RULE-222_EN.html?redirect (дата звернення: 10.04.2023).

7. Regulation (EU) 2019/788 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the European citizens' initiative. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R0788> (дата звернення: 10.04.2023).

8. European Parliament resolution of 7 July 2021 on citizen debates and citizen participation in EU decision-making (2020/2201(INI)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0345_FI.html (дата звернення: 10.04.2023).

9. Official website of the EU. URL: https://europa.eu/citizens-initiative/find-initiative_en (дата звернення: 10.04.2023).

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ПРИМУСОВОГО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДУ. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Гринь Ілля Олегович,
аспірант кафедри державно-
правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: illiagr yn@karazin.ua

Сьогодні, більшість дослідників проблеми примусового виконання рішень суду, виділяють два типи принципів, що застосовуються у примусовому виконанні рішень суду. Так, О. Верба-Сидор і С. Федик поділяють принципи примусового виконання рішень суду на

загальноправові і міжгалузеві. У свою чергу М. Мальський, С. Фурса та Д. Сібільов виокремлюють загальноправові (конституційні) та спеціальні принципи. Перші чотири принципи, а саме верховенства права, обов'язковості виконання рішень, законності, диспозитивності, справедливості, неупередженості, об'єктивності а також розумності строків беззаперечно можна віднести до загальних принципів, що застосовуються в усіх галузях права і є основоположними для правової системи в цілому. Що ж стосується спеціальних принципів, то вони проявляються виключно у виконавчому провадженні і діють при примусовому виконанні рішень суду. До них належать принципи співмірності заходів примусового виконання рішень та обсягу вимог за рішеннями та забезпечення права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних виконавців, приватних виконавців.

Одним із найголовніших принципів у системі примусового виконання рішень суду є принцип верховенства права. Конституційний суд України зазначає, що «верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо» [2].

Варто зазначити, що принцип верховенства права у системі примусового виконання рішень суду доволі часто призводить до колізій при застосуванні у практичній площині. Так, досить часто, при примусовому виконанні, спираючись на принцип верховенства права, відбувається порушення закону. Як зазначає С. Фурса, посилаючись обмеження законом повноважень, виконавці можуть вчиняти незаконні дії, що є необхідним для дотримання прав та інтересів стягувачів [10]. Важливою також є теза про рівність боржника і стягувача у правах, а отже слід знайти баланс між ефективним виконанням судового рішення і дотриманням прав боржника. Однак, на практиці, цей процес схиляється до порушення прав обох сторін.

Наступним принципом є обов'язковість виконання рішень. Він є не менш важливим у системі примусового виконання рішень суду, оскільки забезпечує обов'язок боржника виконати рішення суду, що набрало законної сили. Відповідно до статті 129¹ Конституції України, держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку [3].

Принцип законності є ще одним ключовим принципом у системі примусового виконання судових рішень. Його основа полягає у дотриманні процедур і строків, які стосуються примусового виконання судових рішень. У загальній теорії права, принцип законності слід розглядати як стан відповідності всіх суспільних відносин законодавству [6].

Яскравим прикладом застосування принципу є те, що вчиняючи кожную виконавчу дію, виконавець повинен переконатися у тому, чи не суперечить вона чинному законодавству.

Принцип законності досить є похідним від принципу верховенства права. Саме їх дотримання гарантує неупередженість та чесність

примусового виконання рішень суду. Однак, варто зазначити, якщо принцип верховенства права є основним принципом, що забезпечує повне та беззаперечне здійснення правосуддя, ціллю якого є примусове виконання, то принцип законності, забезпечує реалізацію прав кожного з учасників виконавчого провадження [1]. Інакше кажучи, одним із завдань принципу верховенства права є забезпечення встановлення справедливості, в рамках яких здійснюється примусове виконання рішень суду, а принцип законності встановлює дотримання норм права задля досягнення справедливості.

Не менш вагоме місце у примусовому виконанні рішень суду займає принцип диспозитивності. Він проявляється у вільному використанні своїх прав та обов'язків у межах, що передбачені законодавством. Це стосується, зокрема, подання виконавчого документа до виконання, складання заяв, пояснень, подання декларацій тощо.

Яскравий приклад застосування принципу диспозитивності проілюстровано рішенням Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі №2-179/11. Так, Верховний Суд зазначає, що застосування принципу диспозитивності полягає у вільному та беззаперечному праві стягувача «вільно обрати орган, що буде здійснювати примусове виконання, обираючи при цьому між державною виконавчою службою та приватним виконавцем» [8].

При визначенні принципів примусового виконання судових рішень варто згадати також, тріаду справедливості, неупередженості та об'єктивності, які були об'єднані законодавцем в один цілісний принцип.

У загальному вигляді цей принцип спираються на морально-етичну складову при здійсненні заходів примусового виконання рішення суду. Він ставить перед учасниками примусового виконання вимогу до поваги один до одного.

Для розуміння цілісності принципу, варто дослідити кожен із елементів окремо. Першим із них є справедливість. Для С. Погребняка справедливість виражає «дух права», при цьому розмежовуючи поняття дозволеного і недозволеного в суспільних відносинах [5]. Схожої думки дотримується і Конституційний суд України, який визначає справедливість як «регулятор суспільних відносин» і «загальнолюдський вимір права» [2].

У примусовому виконанні рішень суду, справедливість відображається, перш за все, в об'єктивності та розумності застосування виконавчих дій. Окрім того, виконавець зобов'язаний рівно і безсторонньо ставитися до всіх учасників виконавчого провадження та вчиняти усіх заходів для забезпечення прав і свобод сторін.

Наступною категорією є неупередженість. У більшості випадків, ця категорія описується саме через призму неупередженості судді. Однак, ці положення також слід застосовувати й до інших юридичних професій, в які входять також органи та особи, що здійснюють примусове виконання

рішень суду.

Загалом, більшість дослідників виділяють дві сторони неупередженості: об'єктивну і суб'єктивну. Так, С. Погребняк, описуючи об'єктивну неупередженість, наголошує на необхідності наявності достатніх гарантій, які могли б виключити всі сумніви щодо неупередженості [7]. З цією думкою погоджуються А. Левенець і О. Садовська, які визначають суб'єктивну сторону неупередженості як відсутність внутрішнього інтересу об'єктивно здійснювати свої повноваження [4].

Неупередженість при примусовому виконанні рішень суду отримала законодавче закріплення у статті 3 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», яка визначає одним із завдань органів державної виконавчої служби та приватних виконавців – неупереджене виконання судових рішень [9]. Інакше кажучи, виконавець зобов'язаний об'єктивно і без дискримінації ставитися до всіх учасників примусового виконання рішень суду та вживати всіх заходів для забезпечення непорушності їх прав.

Останньою але не менш важливою частиною загального принципу справедливості, неупередженості та об'єктивності є саме об'єктивність. При аналізі положень Закону України «Про виконавче провадження», ми можемо відзначити позицію законодавця, у виділенні об'єктивності як окремої категорії. Проте, аналізуючи цей принцип варто звернути увагу на тотожність понять “об'єктивність” і “справедливість”. За своєю суттю, справедливість полягає у забезпеченні об'єктивного прийняття виконавцем рішень для забезпечення дотримання прав сторін, а отже виділення об'єктивності в окрему категорію є недоцільним.

Варто зазначити, що основною вимогою, яку ставить перед собою об'єктивність у примусовому виконанні рішень суду є обов'язок виконавця розглядати всі документи виконавчого провадження, зокрема заяви, клопотання сторін, виконавчі документи тощо багатосторонньо і з урахуванням усіх позитивних і негативних сторін, що можуть впливати на права учасників примусового виконання рішень суду.

Конституційні принципи надзвичайно важливі для примусового виконання судових рішень, оскільки вони забезпечують справедливе, відкрите і повне їх виконання. Окрім того, вони обмежують дії інших суб'єктів для недопущення порушення прав учасників, а також дотриманню верховенства права у державі в цілому. Конституційні принципи у примусовому виконанні рішень суду направлені на ліквідуванні колізій, що виникають чи виникатимуть у процесі вчинення виконавчих дій. Однак, стикаючись з практичним використанням, вони можуть створювати колізії, якими користуються сторони виконавчого провадження для реалізації власних інтересів, що негативно віддзеркалюється на примусовому виконанні рішень суду.

Список використаних джерел:

1. Капля О. Співвідношення принципів законності та верховенства права в адміністративному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 127–130. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/6/29.pdf> (дата звернення: 01.04.2023).
2. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками): 3.4. Верховенство права. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> (дата звернення: 01.04.2023).
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.04.2023).
4. Левенець А. В., Садовська О. М. Практика ЄСПЛ щодо дотримання принципу неупередженості в судовому процесі. *Правова держава*. 2021. № 41(2021). С. 24–30. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/225573/226441> (дата звернення: 01.04.2023).
5. Погребняк С. Справедливість як принцип права: основні аспекти. *Філософія права і загальна теорія права*. 2015. № 1–2. С. 257–268. URL: <http://phtl.nlu.edu.ua/article/view/182340> (дата звернення: 01.04.2023).
6. Оніщенко Н. Принцип законності: наукові реалії сьогодення. *Альманах права*. 2012. № 3. С. 13–18. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63851/01-Onischenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 01.04.2023).
7. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків: Право, 2008. 240 с. URL: <https://constitutionalist.com.ua/osnovopolozhni-pryntsypy-prava-zmistovna-kharakterystyka/> (дата звернення: 01.04.2023).
8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30.07.2021 у справі № 2-179/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98671937?fbclid=IwAR1UQoULJGdFpAoL2GYkCaP0uEe24-YK4Xc--sLRV81flUfzzyDb9GktIg0> (дата звернення: 01.04.2023).
9. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02.06.2016 № 1403-VIII: станом на 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text> (дата звернення: 01.04.2023).
10. Фурса С., Фурса Є. Верховенство права й інші принципи у виконавчому процесі України: актуальні питання (у контексті аналізу Проекту Закону про примусове виконання рішень № 5660). *Право України*. 2021. № 10. С. 177–191. URL: <https://rd.ua/storage/attachments/17126.pdf> (дата звернення: 01.04.2023).

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СТАНДАРТІВ РОБОТИ ЗМІ ПІД ЧАС ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Гудзь Людмила Вячеславівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: l.v.gudz@karazin.ua

Сучасне суспільство європейських країн не може існувати без незалежних ЗМІ, особливо в тих державах, які звільнилися від авторитарних та тоталітарних форм правління. Вплив ЗМІ на становлення демократії в Україні набуває особливої актуальності в контексті її європейської інтеграції. Основним завданням нашої держави є побудова відкритого демократичного суспільства. Однією з політичних гарантій, закріплених в Конституції України є свобода слова, вона не може бути забезпечена дежавою без наявності інституту незалежних ЗМІ.

Протягом останніх десятиліть в Україні відбувалися процеси монополізації засобів масової інформації і зосередження їх у кількох приватних власників, що знищувало плюралізм думок у сфері поширення інформації. Під час виборчого процесу такі ЗМІ маніпулювали інформацією з метою впливу на формування змісту волевиявлення виборців. Ми погоджуємося з думкою Ю. Б. Ключковського, що «є некоректним ототожнювати в повному обсязі свободу масової інформації із одною з основоположних свобод людини – свободи вираження поглядів» [1]. Свобода поширення інформації є одним із засобів реалізації свободи вираження поглядів, вона не є абсолютною і підлягає обмеженню для будь-якої особи так і для ЗМІ. У рішенні Європейського суду з прав людини по справі «Гендісайд проти Сполученого Королівства» визначив, що «кожен, хто здійснює свою свободу вираження поглядів, бере на себе “обов’язки та відповідальність”, обсяг яких залежить від його становища та технічних засобів, які він використовує» [2].

На рівні Європейського Союзу було прийнято низку актів, які є джерелами медіа-стандартів і застосовуються під час виборчого процесу: Хартія Європейського Союзу про основоположні права, Директива про аудіовізуальні медіапослуги, Посилений Кодекс практики з дезінформації, Кодекс належної практики у виборчих справах.

Хартія Європейського Союзу про основоположні права містить положення про свободу вираження поглядів та ЗМІ, які застосовуються у

всіх країнах, які є членами ЄС. Зокрема, у статті 11 Хартії визначено, що кожна людина має право на вираження своїх поглядів і це право включає в себе: свободу дотримуватися своїх поглядів, отримувати і розповсюджувати інформацію та ідеї без будь-якого втручання державних органів і не залежно від державних кордонів, а також дотримання свободи та плюралізму засобів масової інформації [3].

Директива про аудіовізуальні медіа послуги встановлює правила для аудіовізуальних медіа послуг на території Європейського Союзу. Директива містить положення про політичну рекламу і вимагає від мовників забезпечити умови, щоб будь-яка політична реклама не була образливою або не вводила в оману виборців [4].

Посилений Кодекс практики з дезінформації має на меті сприяти прозорості та доброчесності в онлайн-рекламі під час виборчого процесу і містить положення щодо виявлення і видалення дезінформації та просуванні контенту, що ґрунтується на фактах [5].

Кодекс належної практики у виборчих справах містить положення про роль ЗМІ у виборчому процесі та підкреслює важливість забезпечення справедливого та збалансованого висвітлення виборчої кампанії в ЗМІ [6].

В Європейському Союзі ЗМІ несуть реальну відповідальність за те, щоб їхні репортажі під час виборчих кампаній були чесними, точними та неупередженими. Якщо ЗМІ порушує ці стандарти, вони можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності, наприклад, до штрафів або навіть до відкликання ліцензії на мовлення.

Існують також органи саморегулювання, такі як Рада з питань преси або Рада з питань телерадіомовлення, які відповідають за моніторинг дотримання ЗМІ етичних та професійних стандартів. Ці органи можуть отримувати та розслідувати скарги від громадськості, а також застосовувати санкції до ЗМІ, які порушують ці стандарти.

В Україні з 31 березня 2023 року набув чинності Закон України «Про медіа» [7]. Прийняття Закону України «Про медіа» було одним із зобов'язань по кандидатству України на членство в ЄС, а також імплементації Директиви Європейського Союзу про аудіовізуальні медіапослуги.

Експерти Ради Європи загалом позитивно оцінили Закон України «Про медіа», але разом з тим зазначили, що не узгоджується з положеннями Директиви умови щодо мови ворожнечі, оскільки не всі характеристики захищені ст.21 Хартії Європейського Союзу про основоположні права, підпадають під заборону мови ворожнечі. Вони підпадають під заборону дискримінації чи переслідування, але їх також потрібно поширити на категорію ненависті.

Закон України «Про медіа» розширює коло суб'єктів у сфері медіа, зокрема ст. 13 до них відносить: суб'єктів у сфері аудіовізуальних медіа, друкованих медіа, онлайн-медіа; провайдери аудіовізуальних сервісів;

провайдерів спільного доступу до відео; постачальників електронних комунікаційних послуг для потреб мовлення з використанням радіочастотного спектра. Національна рада з питань телебачення та радіомовлення стає органом державного регулювання та нагляду у сфері діяльності медіа, а також суттєво розширюються її повноваження.

Вважаємо, що в Україні слід і в подальшому враховувати практику Європейського Союзу в сфері медіа-стандартів, а також впроваджувати механізми саморегулювання ЗМІ, зокрема, кодекси поведінки та внутрішні комітети з етики, створити інститут незалежного омбудсмена, який буде виступати посередником між ЗМІ і громадянами у випадках ймовірних порушень медіа-стандартів. На нашу думку, це може сприяти відповідальній журналістиці та допомогти забезпечити дотримання ЗМІ найвищих стандартів професійної етики, тим самим підвищуючи довіру до медіа-сектору та сприяючи європейській інтеграції України.

Список використаних джерел:

1. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. 908 с
2. Case of Handyside v. United Kingdom / European Court for Human Rights. Judgment of 7 December 1976. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57499>.
3. Charter of Fundamental Rights of the European Union of 18.12.2000. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf
4. Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in the Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) (codified version) (Text with EEA relevance)Text with EEA relevance. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02010L0013-20181218&fbclid=IwAR1n4swkPIEe5ISeNn_NwSZYhgbqWW2cGnLzLnoTYAJOrQMxgVXiEMgINZQ
5. 2022 Strengthened Code of Practice on Disinformation of 16 June 2022. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2022-strengthened-code-practice-disinformation>.
6. Code of Good Practice in Electoral Matters of 5-6 July and 18-19 October 2002. Venice Commission. URL: <https://rm.coe.int/090000168092af01>
7. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.

ВИДИ ЗАХОДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИМУСУ В УКРАЇНІ

Заковоротний Дмитро Олександрович,
аспірант кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
e-mail: dmitriy.zthelawyer@gmail.com

В умовах євроінтеграції нашої держави дуже важливим є питання вивчення позитивного досвіду країн Європейського Союзу в розрізі питання застосування заходів державного та безпосередньо конституційного примусу щодо обмеження прав і свобод окремо визначених суб'єктів з метою їх безумовного виконання правових норм. Європейська інтеграція, реалізація статусу правової держави розвивають тенденції до становлення громадянського суспільства, в якому ступінь політичної участі та рівень політичної свідомості досить великий, що змушує людей вирішувати конфлікти за допомогою правових регуляторів. В свою чергу, без ефективного державного управління, одним з методів якого є державний примус, неможливе повноцінне проведення державної політики, досягнення якісних змін у країні, спрямованих на підвищення рівня життя населення, забезпечення територіальної цілісності держави, подолання сепаратизму тощо.

Якщо, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, то держава, яка відповідає перед людиною за свою діяльність, має вжити усіх необхідних заходів для їх забезпечення. Серед гарантій такого забезпечення суттєва роль належить заходам конституційного примусу, які в найзагальнішому вигляді є засобами цілеспрямованого владного впливу на суспільні відносини.

Станом на сьогоднішній день досі не приділялось достатньо уваги визначенню саме конституційного примусу та характеристиці його заходів. Хоча в умовах становлення України, як правової держави це питання потребує особливої уваги, бо питання заходів конституційного примусу передбачені конституційно-правовими нормами, як гарантії існування держави.

Виходячи з вищевикладеного, пропонуємо звернутись до терміну державного примусу, як до визначення найбільш близького за своїм змістом та формами втілення. Державний примус - це регламентований нормами права вплив, який здійснюється уповноваженими органами державної влади шляхом використання юридичних засобів обмеження прав і свобод суб'єктів з метою безумовного виконання ними вимог правових норм. У загальному сенсі сутність примусу виражається в фізичному та/або

психічному обмежувальному впливі на певного адресата та застосовується незалежно від його згоди, з метою з метою його переорієнтації на позитивні зразки поведінки у відповідності до вимог суб'єкта, який здійснює такий вплив [1, с. 57]. Державний примус слід відмежовувати від суміжних понять, оскільки він має особливості структури, функцій, видів, форм, засобів, підстав та способів його застосування. Одним з різновидів державного примусу є конституційний примус.

Щодо саме заходів примусу в конституційному праві України, як слушно зазначає В.В. Колюх, що розмежування таких заходів примусу доцільно проводити за декількома критеріями. По-перше, за підставою застосування. Застосування заходів конституційно-правової відповідальності до особи є наслідком вчинення конституційно-правового делікту, передбаченого нормами конституційного права України. Інші заходи примусу застосовуються з інших підстав, наприклад, відновлення конституційної законності та ін. По-друге, за часом застосування. У разі притягнення до конституційно-правової відповідальності мова йде про порушення, яке вже вчинено. Тоді як конституційним правом України передбачено й інші заходи примусу, що застосовується у випадку до чи під час здійснення протиправної діяльності (заходи попередження та припинення). По-третє, за характером несприятливих наслідків. Застосування засобів примусу у конституційному праві України не супроводжується встановленням додаткових обов'язків, позбавленням або обмеженням прав. Вони передбачають лише виконання порушеного обов'язку, що існував раніше, поновлення первісного стану чи припинення правопорушення. Так, правовідновлювальні заходи не тягнуть безпосередніх негативних наслідків для самого правопорушника, а спрямовані на відновлення порушеної конституційної законності. Конституційно-правові санкції змушують правопорушника безпосередньо зазнати певних утисків і негараздів, незалежно від того, чи можна взагалі відновити порушений деліктом стан політико-правових відносин. По-четверте, за функціональною спрямованістю; так, головною функцією відповідальності є виховно-запобіжний вплив на правопорушника, перетворення його свідомості шляхом застосування до нього каральних санкцій. Проте основною метою є покарання, тоді як інші заходи примусу в конституційному праві України такої мети не переслідують. Заходи примусу в конституційному праві України мають за мету відновлення порушеного правового стану, припинення конкретного правопорушення. Щодо попередження, як мети застосування конституційно-правових санкцій, то тут мова йде саме про недопущення аналогічних деліктів у майбутньому [2].

Таким чином, для класифікації заходів конституційного примусу можна використовувати різні критерії. Пропонуємо класифікувати вищезазначені заходи за таким критерієм, як час застосування, на заходи

попередження, заходи припинення та заходи відповідальності.

Застосування заходів попередження полягає в недопущенні вчинення конституційних правопорушень суб'єктом конституційно-правових відносин які він має намір вчинити. Як приклад такого попередження можна навести ч. 1 ст. 20 Закону України “Про політичні партії в Україні”, відповідно до якої у разі публічного оголошення керівними органами політичної партії наміру вчинення політичною партією дій, за які законами України передбачена юридична відповідальність, відповідні органи, до відання яких належить контроль за діяльністю політичних партій, видають приписи про недопущення протиправних вчинків [4].

Заходи припинення мають місце у разі вчинення правопорушення ао в процесі його вчинення. Як приклад застосування таких заходів можна назвати прийняття Центральною виборчою комісією рішення за результатами розгляду поданої до неї скарги, щодо визнання рішення суб'єкта оскарження чи окремих його положень, дії чи бездіяльності такими, що не відповідають вимогам законодавства (є протиправними), порушують виборчі права громадян, права та законні інтереси суб'єкта виборчого процесу; поновлення в інший спосіб порушених виборчі прав громадян, прав та законних інтересів суб'єкта виборчого процесу тощо (ч. 10 ст. 72 Виборчого кодексу України).

Основною метою застосування заходів конституційно-правової відповідальності є з одного боку засудження її суб'єктів та настання для них негативних наслідків, а з іншого, захист конституції, конституційного ладу, основних прав і свобод людини та громадянина тощо. Зокрема, як приклад такого негативного наслідку можна назвати заборону політичної партії у разі виявлення порушень вимог щодо її створення і діяльності, встановлених Конституцією України, Законом України “Про політичні партії в Україні” та іншими законами України.

Однак, незалежно від мети правового впливу, всі заходи конституційного примусу на нашу думку мають спільні ознаки: вони мають публічно-правовий характер; застосовуються до суб'єктів конституційно-правових відносин; нормативною підставою застосування таких заходів є конституційне законодавство; реалізуються заходи конституційного примусу у визначених законодавством процедурних формах.

Список використаних джерел

1. Олейников С. М. Державно правовий примус в умовах політичних режимів. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2021. № 3(37). С. 54-62.
2. Колюх В. В. Конституційно-правова відповідальність та державний примус у конституційному праві України. *Наше право*. 2015. № 3. С. 24-30.
3. Ортинський В. Погляд на державний примус у контексті європейської інтеграції України. *Вісник Національного університету*

"Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2018. № 889. Вип. 17. С. 4-11.

4. Про політичні партії в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14> (дата звернення : 05.04.2023).

ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НА ЗДІЙСНЕННЯ ПЕРЕДВИБОРНОЇ АГІТАЦІЇ НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄС

Зубенко Ганна Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: h.v.zubenko@karazin.ua

У контексті незворотності європейського курсу України, закріпленого в Конституції України, не втрачає актуальності питання приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів та кращих європейських практик, зокрема у сфері фінансування політичних партій та передвиборної агітації.

Законодавством як України, так і більшості держав-членів ЄС передбачено пряме державне фінансування політичних партій. Метою такого фінансування є посилення організаційної та фінансової спроможності партій; зменшення їх залежності від приватних донорів; створення умови для вільної та чесної конкуренції; сприяння політичному плюралізму та активної діяльності партій у міжвиборчий період; забезпечення відповідальності партій перед виборцями тощо. Однією з форм такого прямого фінансування є відшкодування витрат політичних партій на здійснення передвиборної агітації на парламентських виборах.

Аналізуючи стан регулювання порядку відшкодування витрат політичних партій на здійснення передвиборної агітації на виборах в Україні та державах-членах Європейського Союзу, перш за все слід звернути увагу на міжнародні регіональні стандарти в цій сфері. Серед них можна назвати такі основні документи, як: Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1516 (2001) від 22 травня 2001 року; Керівні принципи щодо фінансування політичних партій, прийняті Венеціанською Комісією 9-10 березня 2001 року; Рекомендація Rec (2003)4 Комітету

Міністрів Ради Європи державам-членам щодо Єдиних правил проти корупції у сфері фінансування політичних партій та виборчих кампаній від 8 квітня 2003 року; Керівні принципи регулювання діяльності політичних партій, прийняті Венеціанською Комісією 15-16 жовтня 2010 року.

Зокрема, відповідно до п. Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1516 (2001) від 22 травня 2001 року: «Політичні партії повинні отримувати фінансові внески з державного бюджету, щоб запобігти залежності від приватних донорів та гарантувати рівність шансів між політичними партіями. Державні фінансові внески повинні, з одного боку, розраховуватися відповідно до політичної підтримки, якою користуються партії, що оцінюється за об'єктивними критеріями, такими як кількість поданих голосів або кількість здобутих місць у парламенті, а з іншого боку, давати можливість новим партіям виходити на політичну арену та конкурувати на рівних умовах з більш відомими партіями» [1]. Також ПАРЕ рекомендує державам встановлювати обмеження щодо максимальних витрат, дозволених під час виборчих кампаній.

Схожу норму закріплено в Рекомендації Rec(2003)4 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи щодо Єдиних правил проти корупції у сфері фінансування політичних партій та виборчих кампаній від 8 квітня 2003 року, відповідно до ч.ч. 2, 3 ст. 1 якої держава повинна надавати підтримку політичним партіям. Державна підтримка може бути фінансовою. При розподілі державної підтримки повинні застосовуватися об'єктивні, справедливі та обґрунтовані критерії [2].

Пряме публічне фінансування політичних партій у формі відшкодування їх витрат на виборчі кампанії запроваджено у переважній більшості держав-членів Європейського Союзу (Іспанія, Люксембург, Польща, Словенія, Фінляндія, Франція та ін.).

Зокрема, у Фінляндії та Польщі право на одержання відшкодування витрат на виборчу кампанію мають партії, представників яких було обрано до парламенту. В Польщі порядок визначення суми відшкодування є спільним для всіх партій і визначається із розрахунку на одне місце відповідно у верхній або нижній палаті парламенту [3, с. 8].

У Словенії право на одержання державного фінансування мають суб'єкти виборчого процесу, у тому числі і партії, кандидати від яких були обрані до парламенту Словенії або Європейського парламенту. Обсяг відшкодування витрат державного бюджету складає фіксовану суму за кожен голос виборця, поданий за кандидатів від відповідного суб'єкта виборчого процесу, однак не може перевищувати розміру витрат коштів відповідного суб'єкта виборчого процесу на передвиборчу кампанію [3, с.9].

У Франції кандидатам, які отримали на свою підтримку 5% (на виборах до Європейського парламенту – 3%) голосів виборців, з державного бюджету Франції відшкодовуються витрати на виборчу кампанію. Таке відшкодування має дещо обмежений характер: по-перше, його розмір не

може перевищувати розміру власного внеску кандидата до свого виборчого фонду; по-друге, з Державного бюджету загалом може бути відшкодовано не більше 50% встановленої законодавством межі видатків на виборчу кампанію [3, с. 11].

Схожі норми встановлено й п. 2 ч. 1 ст. 17¹ Закону України «Про політичні партії в Україні», відповідно до якого за рахунок коштів державного бюджету відшкодовуються витрати політичних партій, пов'язані з фінансуванням їхньої передвиборної агітації під час чергових та позачергових виборів народних депутатів України [4]. Політична партія отримує право на відшкодування таких витрат, якщо на останніх виборах народних депутатів України вона взяла участь у розподілі депутатських мандатів. Максимальна сума можливого відшкодування дорівнює максимальному розміру виборчого фонду політичної партії.

Зокрема, після останніх позачергових виборів народних депутатів України право на відшкодування витрат на виборчу кампанію отримали політичні партії «Слуга народу», «Опозиційна платформа – за життя», «Європейська солідарність», Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», «Голос». А в Законі України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» видатки бюджету на відшкодування витрат політичним партіям, пов'язаних із фінансуванням їх передвиборної агітації на виборах народних депутатів України було затверджено в обсязі 467 млн. 327,7 тис. грн. [5].

Таким чином, оцінюючи законодавство України щодо прямого фінансування політичних партій за рахунок коштів державного бюджету в аспекті відшкодування витрат цих громадських формувань на здійснення передвиборної агітації на парламентських виборах, слід зазначити, що Україною дотримано основні принципи такого фінансування, встановлені міжнародними регіональними стандартами в цій сфері.

Разом з тим, деякі питання такого відшкодування потребують перегляду. Так, у відповідності до стандартів Ради Європи щодо фінансування політичних партій, деякі системи розподілу державної підтримки політичних партій виділяють кошти до виборів, інші передбачають виплати після виборів на основі остаточних результатів. До другого виду належить й система розподілу державної підтримки в Україні, оскільки згідно з вітчизняним законодавством Центральна виборча комісія приймає рішення про відшкодування політичній партії витрат, пов'язаних з фінансуванням її передвиборної агітації, або про відмову в такому відшкодуванні не пізніше як у шестидесятиденний строк з дня офіційного оприлюднення результатів виборів. За результатами парламентських виборів фінансується й статутна діяльність політичних партій.

Однак, як зазначається в п. 184 Керівних принципів регулювання діяльності політичних партій, прийнятих Венеціанською Комісією 15-16 жовтня 2010 року, саме передвиборчий розподіл коштів або відсоток фінансування найкраще забезпечує здатність партій конкурувати на основі

рівних можливостей. Післявиборча система фінансування система може не забезпечити мінімального початкового фінансування, необхідного для забезпечення виборчої кампанії [6]. Як наслідок, системи розподілу коштів у післявиборчий період можуть негативно впливати на політичний плюралізм та рівні можливості протягом періоду проведення передвиборної агітації. Адже політичні партії, які мають реальну перспективу потрапити до парламенту, отримують певні гарантії повернення витрачених на передвиборну агітацію коштів, а тому і більше можливостей для її здійснення. Тоді як «непрохідні» політичні партії, які не матимуть значної підтримки виборців, і як наслідок фінансової підтримки, не зможуть на рівних засадах конкурувати із «прохідними» політичними партіями.

Вирішення цієї проблеми сприятиме змаганням всіх партій на виборах відповідно до принципу рівних можливостей, зміцнюючи таким чином політичний плюралізм і допомагаючи забезпечити належне функціонування демократичних інститутів.

Список використаних джерел:

1. Financing of political parties Parliamentary Assembly Recommendation 1516 (2001). URL: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16907&lang=en> (дата звернення: 01.04.2023).

2. Recommendation Rec(2003)4 of the Committee of Ministers to member states on common rules against corruption in the funding of political parties and electoral campaigns. URL: [https://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/economiccrime/cybercrime/cy%20activity%20interface2006/rec%202003%20\(4\)%20pol%20parties%20EN.pdf](https://www.coe.int/t/dg1/legalcooperation/economiccrime/cybercrime/cy%20activity%20interface2006/rec%202003%20(4)%20pol%20parties%20EN.pdf) (дата звернення : 01.04.2023).

3. Підтримка належного урядування: проект протидії корупції в Україні. Київ, 2009. 56 с. URL: <https://parlament.org.ua/upload/docs/Text.pdf> (дата звернення : 02.04.2023).

4. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення : 02.04.2023).

5. Про державний бюджет України на 2020 рік : Закон України від 14.11.2019 № 294-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text> (дата звернення : 02.04.2023).

6. Guidelines on political party regulation by OSCE/ODIHR and Venice Commission. URL : [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)024-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)024-e) (дата звернення : 02.04.2023).

ІНСТИТУТ ПРЕДСТАВНИКА ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В МЕХАНІЗМІ ВЗАЄМОДІЇ ГІЛОК ВЛАДИ

Костюк Олександр Сергійович,
аспірант кафедри державного будівництва
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
e-mail: kostiuk5615@gmail.com

В умовах відсічі збройної агресії РФ проти України вкрай важливого значення набувають завдання забезпечення злагодженого функціонування державного апарату та консолідованої відповіді державних інституцій на загрози та виклики сьогодення.

За сучасних конституційних засад побудови системи публічної влади, наявності відносно самостійних гілок державної влади та підсистем публічної влади, функціонально-компетенційного відокремлення органів публічної влади координаційні відносини набувають особливого значення у цій системі, забезпечуючи поряд з субординаційними відносинами взаємоузгоджене функціонування усіх елементів публічно-владного механізму. Як функція координація може мати місце щодо непідпорядкованих публічно-владних суб'єктів у тому випадку, коли завдання забезпечення суспільного розвитку, захисту публічних інтересів вимагають паритетної системної, міжгалузевої, міжсекторної взаємодії.

Це повною мірою стосується взаємодії гілок влади та ролі у механізмі такої взаємодії глави держави. Як неодноразово відмічалось у державознавчих джерелах, саме забезпечення єдності державної влади складає серцевину діяльності інституту Президента України. Не будучи належним до жодної з гілок влади в Україні, зберігаючи свою конституційну нейтральність, Президент України має забезпечувати злагоджене функціонування усього державного апарату, вживаючи правові заходи координаційного, попереджувального та контрольного характеру. З цією метою він отримує необхідний і достатній обсяг повноважень та одночасно наділяється певним колом публічних прав, які дозволяють йому на власний розсуд використовувати певні правоможливості організаційного, інформаційного та іншого характеру. Серед останніх – право створювати власні допоміжні структури. Принципові вимоги запровадження таких структур – це відповідність функціональній спрямованості діяльності Президента України, невихід за межі повноважень глави держави та відповідність створюваних структур правовій природі допоміжних органів.

При всій розвиненості системно-структурної організації апарату Президента України особливе місце і роль в ньому відводиться інституту представників Президента. Представники Президента України є особами, що уповноважуються главою держави виступати від його імені та забезпечувати взаємодію між Президентом і відповідними органами

державної влади, розв'язувати питання, що виникають у взаємовідносинах між ними. Так, на сьогоднішній день діють представники Президента України у Верховній Раді України, Кабінеті Міністрів України та Конституційному Суді України. І це наочно свідчить про намагання інституційного забезпечення координації роботи Президента України з вищими органами, які представляють усі три гілки державної влади, а також сприяння реалізації конституційної функції глави держави щодо забезпечення єдності державної влади.

Дана особливість функціонального призначення дозволяє відокремити інститут представників від інституту уповноважених Президента України. Останній став предметом доволі жвавих наукових досліджень, як інститут спеціалізованого омбудсмена [1]. Діяльність запроваджених посад уповноважених Президента України (з питань забезпечення прав захисників України, з питань безбар'єрності, з питань волонтерської діяльності, з земельних питань, з питань реабілітації учасників бойових дій, у справах кримськотатарського народу, з прав дитини та дитячої реабілітації) спрямована на забезпечення реалізації конституційних повноважень Президента щодо гарантування прав і свобод громадян України в тих сферах, які є найбільш актуальними для держави і суспільства, а тому потребують постійної посиленої уваги з боку Президента задля попередження та відновлення від порушень. Як відмічає Л. Голяк, головна мета уповноваженого полягає в тому, щоб діяти як посередник між певною групою населення та державними органами, а також проводити моніторинг законодавства й діяльності органів управління на основі повноважень, що дають змогу звертатися із запитом та мати доступ до необхідної інформації, подавати рекомендації щодо протидії фактам поганого управління та усунення порушень прав людини [2].

Характеризуючи функціональну роль представників Президента України у їх взаємодії з гілками влади, слід звернути увагу на те, що вона спрямована на комунікативне, організаційне, інформаційно-аналітичне, матеріально-технічне забезпечення такої взаємодії на постійних та професійних засадах. Основними завданнями діяльності представників Президента України є забезпечення постійного зв'язку між Президентом та відповідним органом влади; участь у встановленому порядку в роботі такого органу; представлення позиції Президента України перед відповідним органом державної влади; інформування глави держави про діяльність відповідного органу, внесення йому пропозицій; участь у підготовці документів і матеріалів, що подаються Президентом України до відповідного органу; моніторинг актів та інших рішень, що приймаються відповідним органом; вирішення питань, які виникають у процесі взаємодії глави держави з відповідним вищим органом державної влади.

Питання організації та діяльності представників Президента України регулюються положеннями про них, затвердженими указами Президента

України, «Про Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України» від 15 лютого 2008 р № 133/2008 [4], «Про Положення про Представника Президента України у Кабінеті Міністрів України» від 15 лютого 2008 р № 132/2008 [5], «Про Положення про Представника Президента України у Конституційному Суді України» від 27 липня 2007 р № 667/2007 [6]. Дані акти, крім кола функціональних завдань діяльності відповідних осіб, визначають права, якими користуються представники при взаємодії з вищими органами державної влади. До останніх, зокрема, віднесені: право брати участь у засіданні відповідного органу державної влади та обговоренні питань в порядку, визначеному законодавством; ініціювати запити щодо одержання та безпосередньо одержувати необхідні для виконання своїх повноважень матеріали та інформацію; вносити пропозиції щодо підготовки проектів, інших документів для внесення Президентом України до відповідного органу влади; вносити пропозиції щодо утворення експертних та робочих груп з окремих напрямів своєї діяльності, залучення спеціалістів, науковців та експертів для виконання покладених на нього завдань; користуватись інформаційними базами даних, державними, у тому числі урядовими, системами зв'язку та комунікацій, іншими технічними засобами тощо.

Відповідно до Положення про Офіс Президента України, затвердженого Указом Президента України від 25 червня 2019 року № 436/2019 (з наст. змін.), представники Президента України входять до складу Офісу Президента України [3]. Вони за пропозицією Керівника Офісу призначаються на посади Президентом України на строк його повноважень і ним же звільняються з посад. Відтак для інституту представників Президента важливою вимогою визначення їх статусу стає також і відповідність функціонально-компетенційним межах діяльності того органу, структурною ланкою якого вони є – Офісу Президента України. Втім маємо констатувати, що правовий статус представників Президента України врегульований на сьогоднішній день положеннями, які не враховують даної вимоги, адже були затверджені значно раніше. А чинне Положення про Офіс Президента України не врегульовує питання статусу даних осіб. Така несистемність та застарілість правового регулювання діяльності представників Президента України, на наш погляд, вимагає належної нормотворчої уваги з боку глави держави. Так само нормативного визначення вимагають і питання підзвітності, підконтрольності та відповідальності представників Президента України, які залишаються на сьогоднішній день поза сферою правового регулювання. В цілому ж питання правової основи організації та діяльності представників Президента України та напрямів її удосконалення мають стати в наступному предметом окремих наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Голяк Л. В. Поняття та види спеціалізованих омбудсманів. *Митна*

справа. 2011. № 6. С. 585—591.

2. Коваль Т. В. Правове регулювання діяльності уповноважених президента України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Т. 2. Вип. 4 (29). С. 14-17.

3. Про Положення про Офіс Президента України: Указ Президента України від 25.06.2019 № 436/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/2019#Text>.

4. Про Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України: Указ Президента України від 15 лютого 2008 р № 133/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2008#Text>

5. Про Положення про Представника Президента України у Кабінеті Міністрів України: Указ Президента України від 15.02.2008 № 132/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/2008#Text>

6. Про Положення про Представника Президента України у Конституційному Суді України: Указ Президента України від 27.07.2007 № 667/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667/2007#Text>

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ ЄС: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Падалка Артем Володимирович,
аспірант НДІ державного будівництва та
місцевого самоврядування НАПрН України
e-mail: Bitnet2018@gmail.com

Невід’ємною складовою соціального розвитку України є розробка та втілення в життя ефективної програми політичної та економічної підтримки щодовідродження країни на основі побудови нових збалансованих трудових відносин між усіма учасниками соціального діалогу (партнерства), спираючись на норми права законодавства України і ратифіковані Верховною Радою України правові угоди країн Європейського Союзу.

Соціальний діалог є важливою складовою демократії та конституційного порядку в Україні, тому щоявляє собою процес визначення і зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин (ст. 1 Закону України «Про соціальний діалог в Україні») [1].

Таким чином, соціальний діалог є механізмом, який дозволяє громадянам співпрацювати з владою та іншими заінтересованими

сторонами, вирішувати нагальні соціально-економічні питання та захищати свої права. Конституція України закріплює принципи демократії, права на працю та соціальний захист, що вимагає від влади співпраці з громадянами та їхніми представниками у вирішенні питань, що стосуються соціальних і трудових прав громадян. Отже, соціальний діалог є важливою складовою конституційного правового порядку, забезпечення соціальної стабільності та розвитку економіки країни.

Соціальне партнерство, спираючись на норми Конституції України (статті 36 та 40 щодо свободи слова, зборів, об'єднань, враховуючи профспілки та інші організації, які захищають соціальні та трудові права громадян) [2] та Законів України («Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про організації роботодавців», «Про колективні договори і угоди», «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»), базується на принципах добросусідського взаєморозуміння, співробітництва та взаємної поваги і спрямований на досягнення спільної домовленості щодо питань зайнятості, умов праці та соціального захисту працівників.

Важливість налагодження системи соціального діалогу в Україні між роботодавцями, працівниками та, власне, державою зумовлена необхідністю активізації їхньої участі у встановленні гідних умов праці, скороченні рівня безробіття та бідності, формуванні належної конкурентоспроможності економіки і, як наслідок, забезпеченні високих стандартів життя людей.

На сьогодні серед основних правових проблем соціального діалогу в Україні можна назвати:

- недостатню правову захищеність профспілок та їх членів від неправомірних дій роботодавців, зокрема в разі проведення страйків або інших форм протесту (такі дії, як правило, не отримують з боку держави підтримки, що, втім, порушує конституційне право громадян на свободу асоціації та право на страйк);

- відсутність ефективного механізму розгляду спорів між сторонами соціального діалогу (так, наприклад, у разі недотримання умов колективного договору профспілки змушені брати на себе функції контролю, що не є їх обов'язком);

- недостатнє визначення законодавством механізму здійснення соціального діалогу на рівні установ тощо.

Вагоме значення для розвитку цивілізованого процесу соціального діалогу в Україні, який би відповідав потребам громадянського суспільства і соціально орієнтованої ринкової економіки, має досвід регулювання відповідного процесу у високорозвинених країнах Європи, зокрема країнах – членах ЄС. У різних європейських країнах сформувалися різні моделі соціального партнерства, що обумовлено специфікою їх соціально-економічного та національного розвитку. Втім, більшість країн

Європейського Союзу мають значний досвід розвитку соціального діалогу, на основі якого забезпечена стабільність трудових відносин і підвищені соціальні стандарти життя. Для цього ними було вжито певні заходи, а саме:

– *нормативно-правове регулювання* (так, країни ЄС розробляють і впроваджують законодавчі акти, які закріплюють права й обов'язки роботодавців і працівників у сфері праці. Крім цього, законодавством ЄС передбачено механізми соціального діалогу, зокрема укладення колективних договорів і участь у роботі соціально-економічних рад [3]):

– *формування та підтримка організацій* (країни ЄС підтримують розвиток профспілок і організацій роботодавців, які здійснюють представництво інтересів своїх членів та беруть участь у соціальному діалозі з урядом й іншими зацікавленими сторонами (так, наприклад, ст. 28 Конституції Іспанії гарантує право на колективні переговори між працівниками та роботодавцями, а також визнає право на страйк як засіб для захисту інтересів працівників. У цій же статті зазначено, що законодавство має встановлювати мінімальні гарантії для захисту прав працівників [4]);

– *підвищення рівня інформованості* (у країнах ЄС уживаються заходи щодо підвищення рівня інформованості про права й обов'язки працівників і роботодавців, механізми соціального діалогу та можливості впливу на прийняття рішень у сфері праці);

– *розвиток соціального діалогу на різних рівнях* – від рівня підприємств до національного рівня (для цього створюються різні механізми та інструменти, які допомагають забезпечити ефективний діалог між усіма заінтересованими сторонами. Зокрема, Конституція Франції визначає, що «республіка визнає соціальний діалог як засіб для відстоювання прав працівників і вирішення колективних проблем, пов'язаних із роботою» [5]).

Інтегрування України до ЄС потребує врахування позитивного досвіду ЄС у частині соціального партнерства, насамперед шляхом унесення відповідних змін до чинного законодавства. Ключовим етапом формування ефективної моделі соціального діалогу в Україні є його практична організація крізь призму інтеграції до чинного законодавства (у тому числі Конституції України) норм європейського законодавства, досвіду міжнародних партнерів та новітніх досліджень.

Наступним кроком убачається створення відповідної інституційної основи для соціального діалогу і, зрештою, налагодження системи соціального партнерства як повсякденної практики соціально-економічного життя, вкорінення якої в Україні перебуває на початковій стадії. Невід'ємною складовою процесу вдосконалення механізму соціального діалогу є також розробка і реалізація відповідних державних програм щодо децентралізації влади та розвитку регіонів як самостійних одиниць.

Відновлення країни у ситуації, що склалася нині, неможливе без допомоги міжнародних партнерів, що потребує постійної правової роботи щодо вдосконалення чинних конституційних засад у сфері інтеграції

досвіду європейських країн у регулюванні та розвитку соціально-економічних відносин між учасниками соціального діалогу. Серед засобів удосконалення засад та механізму реалізації соціального діалогу в Україні, спираючись на відповідний позитивний досвід країн ЄС, можна назвати:

- *сприяння розвитку профспілкового руху* (в тому числі шляхом фінансової та організаційної підтримки профспілок, їх проектів та ініціатив);
- *розвиток діалогу на регіональному та місцевому рівнях* (дозволить забезпечити більш ефективне врегулювання конфліктів з урахуванням соціально-економічної специфіки окремих регіонів);
- *підвищення кваліфікації учасників соціального діалогу* (в тому числі шляхом проведення з ними відповідних навчань, семінарів і тренінгів);
- *забезпечення інформаційної підтримки* (шляхом надання вільного доступу до інформації про правові засади соціального діалогу, його цілі та завдання, права й обов'язки його учасників тощо);
- *залучення до соціального діалогу громадських організацій* (дозволить забезпечити більш широку участь громадськості у процесах, пов'язаних із соціальним діалогом [6]).

Список використаних джерел:

1. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.10.2010 № 2862-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17>.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
3. Рамкова угода між ЄС та соціальними партнерами щодо стосунків між роботодавцями та працівниками // Framework Agreement between the EU and social partners on relations between employers and works. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012L0014>.
4. Конституція Іспанії. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр.енцикл., 2001. Т.3: К–М. 792 с.
5. Конституція Французької Республіки від 04.10.1958. *Конституції зарубіжних країн*: навч. посібник / за ред. В.О. Серьогіна. Харків: ФІНН, 2009. С. 47-72.
6. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>.

МІСЦЕ ОРГАНІВ СУДОВОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Плескач В'ячеслав Юрійович,
аспірант Науково-дослідного інституту
державного будівництва та місцевого
самоврядування Національної академії
правових наук України
e-mail: ssslawik@gmail.com

Останніми роками процес інтеграції України до країн європейської співдружності лише посилюється і поглиблюється. Україна підтвердила на рівні Конституції України європейську ідентичність Українського народу і затвердила незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, а вже в 2022 році набула статус кандидата у члени Європейського Союзу.

Існуючий в Європі досвід євроінтеграції показує, що в багатьох країн в ході приєднання до Європейського Союзу найбільші проблеми виникали саме у контексті гармонізації з правом ЄС національного конституційного правопорядку. Найвищою судовою інстанцією у Європейському Союзі є Суд справедливості Європейського Союзу (СЄС), завданням якого є як перевірка правомірності рішень інституцій ЄС (у тому числі Єврокомісії), так і перевірка національних законів країн-членів ЄС на предмет відповідності законодавству ЄС. Відповідно до статті 267 Договору про ЄС таку перевірку СЄС здійснює лише за зверненнями «судів» і це положення включає також конституційні суди країн ЄС, що підтверджується в практиці.

Як відзначає суддя СЄС Егідіус Ярашюнас, як правило конституційні суди країн ЄС звертаються до СЄС дуже нечасто: перше таке звернення у практиці Європейського Союзу сталося в 1997 році, коли до Суду звернувся Конституційний Суд Бельгії (на той час мав назву Арбітражного Суду) з питанням про відповідність праву Європейського Союзу закону, конституційність якого він досліджував. З того часу практика звернення конституційних судів СЄС доволі стрімко наростає і по нині СЄС ухвалив уже більше 30 рішень за зверненнями конституційних судів [3, с.224- 228]. Така динаміка зростання кількості рішень СЄС за зверненнями конституційних судів (жодного рішення у перші декілька десятків років існування Союзу і одразу декілька десятків рішень у послідовні роки після 1997р.) вказує на суттєве зростання двосторонніх зв'язків та двостороннього впливу між правом ЄС і конституційними правопорядками окремих країн-членів ЄС: конституційні суди через свої звернення до СЄС впливають на інтерпретацію права Європейського Союзу, а те, своєю чергою, впливає на забезпечення конституційної законності, адже конституційні суди надалі

враховують рішення ССЄС у справах про конституційність правових актів.

Тим не менше практика показує, що все ж таки ця співпраця не відбувається настільки злагоджено, як може здатися на перший погляд. З часу початку своєї діяльності і по нині ССЄС слідує позиції, за якою у межах Європейського Союзу право ЄС, а в тому числі і рішення самого ж ССЄС, мають ультимативну юридичну силу: кожна країна-член ЄС, усі її органи, у тому числі суди, зобов'язані безапеляційно і беззастережно слідувати законодавству ЄС та не мають права жодним чином підривати його верховенство. Це включає також обов'язок не застосовувати національні конституції і навіть ігнорувати рішення національних конституційних судів – у випадку, коли положення Конституції і рішення Конституційного Суду суперечать праву Європейського Союзу або рішенням ССЄС [7].

Як правило, національні конституційні суди країн-членів ЄС не оспорюють принцип примату законодавства ЄС і, більше того, намагаються самі ж його утверджувати через гармонізацію національного законодавства із правом ЄС, застосовуючи так зване «євроконформне тлумачення»: чинне національне законодавство, а в тому числі й Конституцію, слід тлумачити у максимально сумісний із правом Європейського Союзу спосіб [6].

Проте очевидно, що ультимативність, з якою ССЄС насаджує примат права ЄС, не могла не викликати політико-правового «тертя» саме у сфері підтримання конституційного правопорядку у кожній окремій країні-члені ЄС.

Показовим прикладом у цьому відношенні стали Польща і Румунія.

Процес євроінтеграції Польщі розпочався і просувався доволі динамічно та інтенсивно, що можна відзначити також і на прикладі деякої практики національних судів. Вже в 1997 році, коли Польща ще навіть не була членом-учасницею ЄС, Конституційний Трибунал Польщі зазначав, що після підписання Угоди про асоціацію з ЄС у Польщі виник обов'язок гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу. А тому хоча на той час Польща ще й не була членом ЄС, факт встановлення прямої суперечності національного закону із правом ЄС міг бути підставою для визнання його неконституційним, адже він перешкоджав набуттю Польщею статусу повноправного члена Європейського Союзу [8].

Тим не менше, вже після набуття Польщею статусу члена ЄС на фоні кризи, пов'язаної із реформою Верховного Суду, Конституційний Трибунал Польщі в 2021 році вказав, що Конституція Польщі має абсолютну силу на території республіки, а тому у випадку колізій між конституційним правом і правом ЄС, а в тому числі у разі здійснення інституціями ЄС суверенних повноважень, які Польща їм прямо не надавала, перевагу має національне конституційне право, а відповідні акти інституцій ЄС не мають юридичної сили [5]. Така зміна практики Трибуналу обійшлась досить дорого для польського народу, адже вже зараз через ухвалення Конституційним

Трибуналом цього рішення Єврокомісія наклала на Польщу багатомільйонні штрафи, що також відкриває певну перспективу наростання конфлікту в тому числі аж до виходу Польщі з Європейського Союзу [4].

Дещо подібна історія мала місце і з Румунією. Під час вступу цієї країни до ЄС однією з умов її членства у Союзі було проведення широкомасштабної антикорупційної реформи з утворенням особливої антикорупційної палати у Верховному Суді і Національного антикорупційного директорату (установа, що за своїми функціями дуже наближена до НАБУ). До певного часу Румунія сумлінно виконувала взяті на себе зобов'язання, проте внаслідок наростаючих протистоянь всередині країни Конституційний Суд Румунії низкою рішень підірвав інституційну спроможність вказаних органів [2]. Піковим моментом цього конфлікту стало рішення Конституційного Суду від 08.06.2021р., в якому він прямо вказав, що право ЄС не має сили на території Румунії у тих випадках і в тих ситуаціях, коли воно вступає в конфлікт із Конституцією, або коли надання йому переваги потребувало б ігнорування рішень самого ж Конституційного Суду [1]. Конфлікт у Румунії не набув такого масштабу, як в Польщі, і це рішення поки-що не призвело до майнових чи інших втрат для цієї країни, проте очевидно загострило відносини між Бухарестом і Брюсселем.

Аналізуючи досвід інших країн ЄС на шляху їх євроінтеграції можна зробити три ключових висновки. По-перше, конституційні суди відіграють одну з ключових ролей в інтеграції і в наближенні національних правових стандартів до права ЄС. З іншої, сторони, саме у контексті відносин цих судів з органами ЄС можуть виникати найбільші ризики конфліктів.

По-друге, гармонізація національного законодавства із правом ЄС, а також дотримання законодавства ЄС в цілому, є безкінечним процесом – а не ціллю, яку можна просто в якийсь момент виконати і забути. Незважаючи на те, що така гармонізація є умовою набуття членства в ЄС, цей обов'язок включає в себе безупинну перевірку національного права на предмет відповідності праву ЄС і після завершення євроінтеграційного процесу через вступ до Союзу. На це вказує також і сам ССЄС, за практикою якого обов'язок поважати цінності, що визнаються у Європейському Союзі і в Договорі про Європейський Союз, а це зокрема і верховенство права, є не лише однією з умов для набуття статусу країни-учасниці Європейського Союзу для будь-якої країни Європи, яка бажає набути таке членство – але також і умовою для його збереження [9].

По-третє, досвід Польщі і Румунії свідчить про необхідність вже на початкових етапах євроінтеграційних процесів закладати міцний юридичний фундамент, який унеможливить виникнення будь-яких колізій національного конституційного правопорядку із правом ЄС. Вважаємо, що практика, яка склалась у Польщі і Румунії, вказує на потребу під час

майбутніх змін до Конституції України щодо її членства у Європейському Союзі здійснити чітку і недвозначну делімітацію національного права і права ЄС у такий спосіб, за якого останнє завжди мало б перевагу над національним правом. Саме такий спосіб розмежування цих двох правових систем дозволить вберегти від майбутніх політико-правових конфліктів із інституціями ЄС як Конституційний Суд України, так і Україну загалом.

Список використаних джерел:

1. Selejan-Gutan B. A Tale of Primacy Part. II. *Verfassungsblog*. URL: <https://verfassungsblog.de/a-tale-of-primacy-part-ii/>
2. Selejan-Gutan B. Who's Afraid of the „Big Bad Court”? *Verfassungsblog*. URL: <https://verfassungsblog.de/whos-afraid-of-the-big-bad-court/>
3. Jarašiūnas E. Apie bylą melloni, jeremy f.ir gauweiler ir kt. įnašą į europos sąjungos teisingumo teismo ir Konstitucinių Teismų bendradarbiavimo plėtotę. *A bulletin of the Constitutional Court*. 2016. № 2 (42). P. 218–275. URL: https://lrkt.lt/data/public/uploads/2017/03/ktb_2016-2-42.pdf
4. European Commission takes Poland to court over ‘legal Polexit’. *The Guardian*. URL: <https://tinyurl.com/4vr54zan>
5. Lasek-Markey M. Poland’s Constitutional Tribunal on the status of EU law: The Polish government got all the answers it needed from a court it controls. *European law blog*. URL: <https://tinyurl.com/4bruy77v>
6. Плєскач В. Ю. Євроконформне тлумачення у практиці конституційних судів Чехії, Латвії, Німеччини, Болгарії і Польщі. *Constitutionalist*. URL: <https://tinyurl.com/2s3n63rb>
7. Плєскач В. Ю. Національний конституційний порядок з точки зору законодавства Європейського Союзу: аналітичний огляд практики Суду Справедливості. *Constitutionalist*. URL: <https://tinyurl.com/4493vcxc>
8. Рішення Конституційного Трибуналу Республіки Польща від 29.09.1997 у справі № К 15/97. URL: <https://tinyurl.com/2w2upxsv>
9. Рішення Суду справедливості Європейського Союзу від 16.02.2022, Hungary v Parliament and Council, C-156/21, EU:C:2022:97, §124-126. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-156/21>

ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНУ КРИЗУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНСТИТУЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Пустовалова Інна Сергіївна,
аспірантка кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: *innapustovalova2201@gmail.com*

Десятилітня криза в єврозоні, а згодом і криза COVID-19 поставили під сумнів деякі з ключових припущень щодо європейської економічної конституції.

Зокрема, вони кинули виклик двом його ключовим ідеологічним передумовам: що інфляція є головною економічною проблемою демократичного капіталізму та що ринки будуть дисциплінувати фіскальну практику держав. Цінова стабільність, як виявилось, була недостатньою для фінансової стабільності, а ринкова дисципліна була неефективною для забезпечення фіскальної обачності. У відповідь на кризу в єврозоні і, що більш вражаюче, на кризу Covid-19, держави взяли на себе величезну відповідальність за економічну діяльність, як за підтримки європейських інституцій, так і без неї. Внаслідок порятунку банків, прямих державних трансфертів, програм фіскального та монетарного стимулювання баланс між приватним, ринковим регулюванням і державним втручанням змінився протягом десятиліття після світової фінансової кризи. У відповідь на економічні кризи та стагнацію економіки держава та публічна влада загалом повернулися в центр уваги.

Європейська економічна конституція, яка традиційно сприймалася як неоліберальна або ордоліберальна конструкція, була розроблена для сприяння конкурентній ринковій економіці та захисту ринку від демократичного тиску. Її не уявляли як планову економіку. Вона також не уявлялася такою, де наднаціональний економічний уряд доповнював би єдину валюту (див.: [1]). Отже, ключовим питанням є те, як кризи недавнього минулого та сьогодення змінили європейську економічну конституцію та її регулювання здійснення публічної влади?

Гострим питанням у цьому відношенні є те, що хоча конституція Економічного і валютного союзу (ЕВС) протягом останнього десятиліття змінилася, втім політика, що зараз проводиться, лише в обмеженій мірі, і лише зовсім недавно, почала відрізнятися від політики, яка традиційно асоціюється з неолібералізмом і ордолібералізмом.

Політика, що проводилася під час кризи єврозони, в основному віддавала пріоритет скороченню бюджету, приватизації державної інфраструктури та гнучкості ринку праці. У той час як конституційні рамки,

схвалені Європейським судом, стали більш широкими, призупиняючи дію ринкових сил назавжди чи тимчасово, відповідні втручання залишали мало, якщо взагалі залишали місце для демократичних дебатів і підзвітності. Це характеризується як форма «авторитарного лібералізму», коли ліберальні економічні цілі переслідуються авторитарними засобами, включаючи призупинення, обхід і придушення демократії [2].

Незважаючи на численні реформи ЕВС, здійснені в надзвичайному режимі, «європейський суверенітет», як вираження всебічної європейської урядової спроможності щодо економічних справ, залишається нереалізованим (не в останню чергу тому, що політичні сили на рівні держав-членів продовжують опиратися цій ідеї). Це підкреслюється реакцією на кризу Covid-19, яка виникла навесні 2020 року. Європейський Центральний банк (ЄЦБ), незважаючи на наполягання Конституційного суду Німеччини, що його програма QE (монетарна політика кількісного пом'якшення) була неконституційною, залишався першою лінією оборони Європи. Однак криза також підкреслила неадекватність втручань ЄЦБ. Справді, ЄЦБ може стабілізувати фінансові ринки, але він не може створити повну спроможність, не кажучи вже про легітимну владу, щоб проводити ширші заходи економічного управління.

Спроможність уряду на європейському рівні залишається неповною та асиметричною, а також не має демократичної підзвітності.

Тим не менш, європейська відповідь на кризу Covid-19 не відбулася в такому вакуумі державних можливостей, як відповідь на кризу в єврозоні. Він радше спирався на надзвичайний політичний урядовий апарат, створений під час тієї попередньої кризи. «Механізм відновлення та стійкості» плану відновлення Комісії NextGenerationEU, наприклад, використовує Європейський семестр, який дозволяє Комісії обумовлювати кошти, вивільнені через механізм, і дозволяє їй контролювати, як вони витрачаються державами-членами. Механізм, таким чином, відображає бажання збільшити спроможність рівня ЄС (потенційну) спрямовувати економічний розвиток у всьому Союзі в певному напрямку та надає Комісії значні засоби для цього. Таким чином, він розширює логіку обмеження та спрямування політичної енергії держав-членів, про яку йшлося вище у зв'язку з ідеєю європейського суверенітету, таким чином ще більше звужуючи простір для демократичного контролю над рішеннями щодо прийняття економічної політики (у сенсі наступного контролю).

Хоча зміцнення урядової влади в європейському центрі триває, проте цілі не є такими строго неоліберальними, як ті, що переслідувалися під час кризи єврозони. Запис наразі, принаймні, більш неоднозначний. Запровадження можливості залучення коштів через емісію спільного боргу, призначеного через умови для екологічних державних інвестицій, наприклад, є відходом від одностороннього фокусування на скороченні державних витрат під час кризи єврозони. Так само послаблення правил

бюджетного дефіциту та призупинення правил державної допомоги; заходи, які суперечать неоліберальним ідеям фіскальної дисципліни, конкурентних ринків і морального ризику. Хоча ще невідомо, чи буде повністю відмовлено від нео/ордолібералізму, перші ознаки в контексті кризи Covid-19 вказують принаймні на те, що інструменти, запроваджені під час Єврокризи, можуть бути використані для цілей, відмінних від тих, що пов'язані з неолібералізмом.

У контексті Єврозони це являє собою своєрідну головоломку для прогресивних політичних фантазій. Кризові реформи Єврозони як на рівні держав-членів, так і на європейському рівні були здебільшого неоліберальними і відбувалися в екстреному режимі з незначним використанням демократичних процедур або й взагалі без них. Як і в попередні періоди капіталістичних криз – зокрема, у міжвоєнний період і 1970-ті роки, – реакція на кризу мала на меті «захистити демократію від неї самої» (або, інакше кажучи, захистити капіталізм від демократії) шляхом звуження простору демократичної політики і, коли «необхідно», призупинивши його. Крім того, в Єврозоні як Союзі багатьох демократичних держав загрозам нормам капіталістичного ринкового суспільства, що виникають через різні демократичні волевиявлення, можна було протистояти через централізацію урядових можливостей. Ця централізація, однак, створила можливість для загальноєвропейських програм, які потенційно спрямовані в іншому ідеологічному напрямку, на більш соціальні цілі. Іншими словами, реформи змінили структуру формування економічної політики з модальності управління, яка спирається на деполітизацію та «примат ринку», на таку, яка охоплює використання (примусової) державної влади для досягнення (і захисту) певних економічних результатів.

У цьому сенсі «планування» – цей, здавалося б, давно дискредитований термін і практика – повернулося й замінило ринок як засіб досягнення економічних цілей. Хоча інструменти планування залишаються надто відірваними від демократичного процесу, вони несуть у собі потенціал для досягнення більш прогресивних цілей.

Питання, однак, полягає в тому, чи можна зробити планування та його технократичну концепцію спроможності уряду служити демократії, і як це зробити; і як демократія може насолоджуватися свободою, творчістю та непередбачуваністю. З точки зору тих, хто прагне зробити Європу «керованою», демократія залишається радше загрозою, яку потрібно стримувати, ніж потенціалом, який потрібно реалізувати.

Список використаних джерел:

1. Martucci F. Les racines historiques et théoriques de l'Union économique et monétaire. *The Idea of Economic Constitution in Europe. Genealogy and Overview* / G. Grégoire, X. Miny. Leiden: Brill Nijhoff. P. 427–457.

2. Wilkinson M. A. Authoritarian Liberalism: On the Common Critique of Ordoliberalism and Neoliberalism. *Critical Sociology*. 2019. Vol. 45. № 7-8. P. 1023–1034.

ТЕХНІКО-ЮРИДИЧНА ДОСКОНАЛІСТЬ ПРИПИСУ, ЗАКРІПЛЕНОГО В СТАТТІ 145 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ З ПОГЛЯДУ ПОЛОЖЕНЬ ТЕОРІЇ ПРАВОТВОРЧОЇ ТЕХНІКИ

Сердюк Ігор Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
факультету підготовки фахівців для
підрозділів превентивної діяльності,
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
e-mail: iserdiuk@ukr.net

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету оцінити техніко-юридичну досконалість конституційно-правового припису, закріпленого в ст. 145 Основного Закону Української держави з погляду положень теорії правотворчої техніки.

Досягнення визначеної дослідницької мети зумовило необхідність використання такого теоретичного інструментарію:

1. Герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволяють розкрити зміст закріпленого у ст. 145 Конституції України припису ненормативного характеру;

2. Семантичного методу, що ґрунтується на аналізі мовних одиниць із погляду їх змістовно-сміслового значення в мікроконтексті чи в тексті загалом [1, с. 11-12]. За допомогою вказаного методу буде з'ясовано смислове значення юридичних термінів, що вживані суб'єктом законотворчості у приписі, закріпленому в ст. 145 Основного Закону Української держави;

3. Формально-логічного методу синтезу, що уможливив формулювання узагальнюючих висновків, як результатів дослідження;

4. Методу правового моделювання, що забезпечив підготовку пропозиції щодо вдосконалення конституційно-правового припису, закріпленого в ст. 145 Конституції України.

У методологічному плані важливе значення також мають положення теорії правотворчої техніки, а також правила системного способу тлумачення, що забезпечують правильне розуміння змісту спеціалізованої норми права, закріпленої у вищезгаданій статті Основної Закону нашої держави.

Відповідно до ст. 145 Конституції України права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку [2]. Оскільки в зазначеній конституційно-правовій нормі вжито термін «права місцевого самоврядування», складовою якого є словосполучення «місцевого самоврядування», з'ясування його смислового навантаження потребує встановлення системних зв'язків із нормою права, закріпленою в ч. 1 ст. 140 вищевказаного законодавчого акта найвищої юридичної сили.

Згідно з ч. 1 ст. 140 Основного Закону Української держави місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [2].

Результатом тлумачення-з'ясування норми права, закріпленої в ст. 145 Конституції України у її системному зв'язку з приписом, уміщеним у ч. 1 ст. 140 аналізованого нами законодавчого акта, є граматично невірне (помилкове через допущену тавтологію) та логічно некоректне судження загального характеру, суть якого зводиться до тези про те, що права права територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України, захищаються в судовому порядку.

У зв'язку з цим не позбавлене сенсу питання про те, який дійсний зміст уклав у цей конституційний припис законодавець. Оскільки сучасна правнича наука володільцями (носіями) прав (юридичних можливостей) визнає лише суб'єктів права, деонтичне судження загального характеру, закріплене в ст. 145 буде мати сенс лише в тому випадку, коли вживане у множині терміно-поняття «права» буде знаходитись у логічному взаємозв'язку зі словесним символом поняття, що відображає їх носія (або носіїв), тобто суб'єкта (або суб'єктів) конституційного права, які складають інституційний компонент місцевого самоврядування. Обґрунтованість вказаного умовиводу підтверджується нормами Розділу XI «Міське самоврядування» Конституції України, адресатами яких є такі суб'єкти конституційного права, наділені правами в розумінні ст. 145 законодавчого акта вищої юридичної сили:

1) Територіальні громади села, селища, міста – первинний суб'єкт місцевого самоврядування, основний носій його функцій і повноважень, який здійснює місцеве самоврядування (тобто, право самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України) безпосередньо;

2) Сільські, селищні та міські ради – органи місцевого самоврядування, що представляють інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, відповідно, та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією

України, цим та іншими законами;

3) Сільські, селищні та міські голови – посадові особи місцевого самоврядування;

4) Виконавчі органи рад – органи, які відповідно до Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування» створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування у межах, визначених цим та іншими законами;

5) Районні й обласні ради – органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст;

6) Будинкові, вуличні, квартальні й інші органи самоорганізації населення – представницькі органи, що створюються частиною жителів, які тимчасово або постійно проживають на відповідній території в межах села, селища, міста.

Вищезгадані суб'єкти конституційного права у їх взаємозв'язку і взаємодії складають систему місцевого самоврядування згідно зі ст. 5 Закону України «Про місцеве самоврядування» [5].

Отже, суб'єкт законотворчості в особі Верховної Ради України, маючи на меті втілення в життя конституційної засади визнання й гарантування в Україні місцевого самоврядування (ст.7) [2], передбачив такий дієвий (ефективний) для суб'єктів місцевого самоврядування засіб юридичного захисту їхніх прав, як судовий захист. Схожу позицію з приводу телеологічного аспекту конституційно-правової норми, закріпленої в ст. 145 Основного Закону Української держави, обґрунтував О. В. Батанов, здійснивши її доктринальне тлумачення [3, с. 1016-1025],

Зважаючи на вищевикладене і враховуючи таку вимогу правотворчої техніки до мови та стилю нормативно-правових актів, як стислість, однозначність і доступність для розуміння юридичної мови [4, с. 406], вважаю за необхідне внести зміни до ст. 145 Конституції України та пропоную викласти її в такій редакції: «Стаття 145. Права суб'єктів місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку».

Список використаних джерел

1. Богдан С. К. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень : методичні рекомендації для слухачів і керівників секції української мови. Луцьк, 2011. 28 с.

2. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-е вид., переробл. і доп. Харків : Право, 2011. 1128 с.

4. Куракін О. М., Сердюк І. А. Техніка правового регулювання (юридична техніка). *Теорія держави і права* : підручник / кер. авт. кол. Ю. А. Ведерніков. Дніпро Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 402-409.

5. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ, ОПРИЛЮДНЕНИХ ПРИ НАДАННІ ЇЙ СТАТУСУ КАНДИДАТА НА ЧЛЕНСТВО У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ (ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРИТАЦІЇ ТА ЇХНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ПРОЦЕСУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ)

Стецюк Наталія Василівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
Львівського державного університету
внутрішніх справ
e-mail: nataliyastetsyuk@gmail.com

На початку лютого 2023 року у Києві відбувся саміт Україна-ЄС, в якому наша держава вперше взяла участь у статусі кандидата на вступ до Європейського Союзу. Цей статус, як відомо, було надано Україні у червні 2022 року і надаючи його, Європейська Комісія оголосила про сім своїх вимог до України, виконання яких, було визначено нею як обов'язкове для початку безпосередніх переговорів про вступ України до ЄС. Логічно, що і на лютневому (2023 року) саміті Україна-ЄС, і пізніше питання стану виконання Україною вимог Єврокомісії до неї, оприлюднених при наданні статусу кандидата на членство в ЄС, перебували в центрі постійної уваги. Так, на думку Прем'єр Міністра України Дениса Шмигала, Україна виконала всі вимоги, які були визначені при отриманні нею статусу кандидата на членство в ЄС [1]. Очевидно, що позиція глави українського Уряду в даному випадку відображала загальне бачення ситуації, яке жодним чином не заперечувало подальшу системну працю України в цьому напрямку та її щире намагання якомога швидше приступити до переговорів щодо вступу в ЄС [2].

Натомість, оцінка окремими «представниками» громадянського суспільства стану виконання вище згаданих вимог Єврокомісії різко відрізняється від заяв українських урядовців. Так, на передодні лютневого (2023 року) саміту Україна-ЄС стан виконання Україною цих вимог оцінювався групою керівників громадських організацій «загальним балом – 5,8 з 10 можливих» [3]. При цьому, виконання окремих «сегментів» вимог Єврокомісії, оцінюються взагалі вкрай негативно. Останнє, особливо рельєфно проявилось в ситуації із виконанням Україною вимоги щодо впровадження нового законодавства про процедуру добору суддів

Конституційного Суду України, зокрема в частині попереднього відбору на основі оцінки їх добросовісності та професійних навичок [4].

Про те, фактом залишається те, що станом на початок квітня 2023 року Україна, як з формальної, так і з сутнісної нормативно-правової точки зору, виконала абсолютну більшість вище згаданих вимог Європейської Комісії [5]. Адже, за цей час було прийнято зміни до Закону України «Про Конституційний Суд України» в частині «впровадження законодавства про процедуру добору суддів Конституційного Суду України, включаючи процес попереднього відбору на основі оцінки їх добросовісності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії», завершено відбір кандидатів до створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККС), призначено нового керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП), розпочато процес відбору та призначення на посаду нового директора Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), прийнято закон про ЗМІ та новий закон про національні меншини і т.д.

У той же самий час, «інтерпретація» змісту відповідних законодавчих новел окремими представниками громадянського суспільства не завжди носить виключно об'єктивний характер. В основі останнього, як видається, іноді лежить надмірне уявлення різного роду «експертів»/ «реформаторів»/ «провідних спеціалістів» і т.д., які здебільшого не мали (чи не могли мати, наприклад, з огляду на свій вік) належного досвіду відповідної професійної діяльності про свою виключну роль в процесах демократизації та суспільних перетворень в Україні. Прикладом останнього, є вище згадана ситуація «навколо» вдосконалення законодавства про Конституційний Суд України в частині належної реалізації конституційно передбачених «конкурсних засад відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України» (ч.2 ст.148 Конституції України) [6]. Так, особисте несприйняття керівниками окремих громадських організації вище згаданих змін до закону про Конституційний Суд України [7] (при тому, що сам проект цих законодавчих змін попередньо не викликав суттєвих заперечень з боку Венеційської Комісії [8]), фактично привело до блокування процесу створення Дорадчої Групи Експертів – інституції, мета якої визначена законодавцем виключно як «сприяння суб'єктам призначення суддів Конституційного Суду в оцінюванні моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді Конституційного Суду» [7]. Останнє, в свою чергу, привело до фактичного призупинення на невизначений строк самого процесу призначення нових суддів Конституційного Суду України як такого. І це при тому, що на цей час в єдиному органі конституційної юрисдикції мало місце критично мала кількість діючих суддів Конституційного Суду України (13 із 18 передбачених Конституцією України) [9]. Враховуючи вимогу законодавця щодо встановленого кворуму для засідань Великої палати КСУ (12 суддів

КСУ) реальністю стала практична неможливість розгляду «окремих категорій» справ в Конституційному Суді України. Так, зокрема, через «відсутність кворуму», протягом березня місяця 2023 року два рази під ряд не відбулися засідання КСУ з розгляду справи за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) абз.13 п. 23¹ розділу III „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про Вищу раду правосуддя“ від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII, абз. 1, 6, 11 п. 4 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя“ від 14 липня 2021 року № 1635-IX [10].

Довільна інтерпретація змісту вимог Єврокомісії до України (оприлюднених при наданні їй статусу кандидата на членство у ЄС) в контексті відповідного національного законодавства не завжди відіграє також позитивну роль і в роботі різного роду конкурсних комісій. Так, у березні 2023 року завершила свою роботу Конкурсна комісія з добору кандидатів на посади членів ВККС. Комісія, половину членів якої склали іноземні спеціалісти в галузі права, оголосила перелік із **32** кандидатів (виходячи з із розрахунку два – на одну вакантну посаду), які, на її думку, повністю відповідають критеріям доброчесності та професійної компетентності[11]. ВККС, як відомо, є державним колегіальним органом суддівського врядування, який на постійній основі діє у системі правосуддя України і має складатися з шістнадцяти членів, вісім з яких призначаються з числа суддів або суддів у відставці. Членів ВККС із числа рекомендованих кандидатів призначає Вища Рада Правосуддя (ВРП); при цьому ВККС вважатиметься повноважною за умови призначення до її складу не менше одинадцяти членів, щонайменше шість із яких, мають бути призначені з числа суддів або суддів у відставці. Звідси (виходячи із логіки відповідних конституційно-правових приписів) при призначенні членів ВККС Вищою Радою Правосуддя для її розгляду мали б бути запропоновані 32 кандидати, 16 із яких мали б бути відібрані з числа суддів або суддів у відставці. Однак, Конкурсною комісією серед запропонованих 32 кандидатів тільки 10 є з числа суддів або суддів у відставці на 8 вакантних посад членів ВККС з числа суддів або суддів у відставці. Іншими словами, ВРП опинилася у ситуації коли *призначення нею ВККС в її «повному» складі (із числа запропонованих Конкурсною комісією кандидатів) міститиме в собі дії явно не передбачені чинним законодавством.*

Виконання вимог висунутих Єврокомісією при наданні Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу було й залишається надалі вагомим чинником процесу євроінтеграції України. Однак, надзвичайно важливим є зважений підхід в інтерпретації як самого змісту вищезгаданих вимог Єврокомісією, так і їхнього виконання Україною всіма

зацікавленими сторонами даного процесу.

Список використаних джерел.

1. Україна виконала всі сім рекомендацій ЄС, які були визначені при отриманні статусу кандидата. 6 березня 2023 року. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/shmigal-zayaviv-shcho-ukrajina-vikonala-vsi-sim-rekomendaciy-yes-ostanni-novini-50308660.html>.

2. Ольга Стефанішина обговорила з міністрами з європейських справ перемовини про вступ до ЄС та виконання рекомендацій Єврокомісії. 3 березня 2023 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/olha-stefanishyna-obhovoryla-z-ministramy-z-ievropeiskykh-sprav-peremovynu-pro-vstup-do-ies-ta-vykonannia-rekomendats>.

3. Саміт на половині шляху: як Україна виконує 7 вимог до кандидата у члени ЄС. 1 лютого 2023. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/02/1/7155269/>

4. Коли Україна вступить до Євросоюзу і які вимоги Брюсселя ще треба виконати. 17 березня 2023. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/koli-ukrayina-vstupit-evrosoyuzu-i-ki-vimogi-1678985917.htm>

5. Статус кандидата: Україна зможе виконати сім вимог ЄС та провести реформи. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3509936-status-kandidata-ukraina-zmoze-vikonati-7-vimog-es-ta-provesti-reformi.html>

6. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/#Text>.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах: Закон України від 13.12.2022 № 2846-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2846-20#Text>.

8. Венеціанська комісія дала рекомендації до законопроекту щодо реформи КСУ – деталі. 24 листопада 2022 року. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/24/novyna/pravo/veneczianska-komisiya-dala-rekomendacziyi-zakonoprojektu-shhodo-reformy-ksu-det>

9. Судді. Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/judge/1844>.

10. Конституційні подання станом на 31 березня 2023 року. Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyuni-podannya-stanom-na-31-bereznia-2023-roku>.

11. Конкурсна комісія завершила конкурс і оголосила перелік з 32 кандидатів на зайняття посади члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Вища Рада Правосуддя. 16 березня 2023 року. URL: <https://hcj.gov.ua/news/konkursna-komisiya-zavershyla-konkurs-i-ogolosyla-perelik-z-32-kandydativ-na-zaynyattya-posady>.

ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ВПРОВАДЖЕННЯ СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У НАЦІОНАЛЬНУ ПРАВОВУ СИСТЕМУ

Черненко Марина Василівна,
студентка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
e-mail: marinachernenka@ukr.net

Активне налагодження політико-правових та інших зв'язків між Україною як пострадянською державою і Європейським Союзом (далі – ЄС) розпочалося після проголошення незалежності України після 1991 р. Заінтересованість України у поглибленні політичних і економічних зв'язків з державами Західної Європи була очевидною. Своєрідною точкою відліку відносин Україна-ЄС можна вважати ініціативу Міністра закордонних справ Нідерландів щодо офіційного визнання незалежності України.

Значною подією для України у правовідносинах із ЄС стало надання їй 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до ЄС. Європейська комісія визначила, що Україна, в цілому, далеко просунулася у досягненні стабільності інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, права людини, повагу і захист меншин та продовжує нарощувати макроекономічні й фінансові надбаня, демонструє значну стійкість макроекономічної і фінансової стабільності, хоча й потребує продовження далекосяжних структурних економічних реформ; а також поступово наближається до суттєвих складових *acquis* ЄС у багатьох сферах життєдіяльності суспільства і державного управління [3]. Разом із цим, питання про відповідність показників розвитку України Копенгагенським критеріям залишається дискусійним.

Досліджуючи питання особливостей нормативно-правового забезпечення трансформації правової системи України в умовах режиму асоціації з ЄС, деякі дослідники приходять до висновку про те, що результативність процесу імплементації положень Угоди про асоціацію в правову систему України значною мірою залежить від рівня досконалості відповідної нормативно-правової основи. Сьогодні, як ніколи раніше в новітній історії України, доцільно об'єднати зусилля політиків, експертів, вчених-правознавців, громадськості задля того, щоб на законодавчому рівні закріпити правові механізми, які б сприяли прискоренню темпів, підвищенню ефективності імплементації положень Угоди про асоціацію у національну правову систему України. Зараз Україна знаходиться на етапі забезпечення реалізації Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію, а також нової Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року, для чого спеціально розроблено Операційний

план [11].

Конституційний Суд України, які і інші державно-владні інституції, вносить свій внесок в активізацію євроінтеграційних прагнень України.

Конституційний Суд України (далі також Суд) є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність їй законів України та у передбачених нею випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до її норм (ст. 147 [6]; ст. 1 [10]).

Слід звернути увагу на повноваження Суду надавати висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість (ч. 1 ст. 151 [6]; п. 3 ч. 1 ст. 7 [10]). Так, у 2001 році Суд дійшов до висновку, що Римський статут не відповідає Конституції України у відповідній частині, бо Міжнародний кримінальний суд (далі також МКС) доповнює національні органи кримінальної юстиції. При цьому рішення та висновки Суду є обов'язковими, остаточними та такими, що не можуть бути оскаржені (п. в) пп. 4 ч. 1 ст. 89; п. е) пп. 4 ч. 1 ст. 90 [10]).

Разом з цим, одним із завдань, що прописані у Плані заходів з виконання Угоди про асоціацію (п. 61), є ратифікація Римського статуту МКС – на виконання статей 8 «Міжнародний кримінальний суд» та 24 «Правове співробітництво» Угоди про асоціацію [13].

Зауважимо, що ратифікація Статуту є важливою не лише для дотримання Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію, а й для поширення повної юрисдикції МКС (ні Україна, ні держава-агресор його не ратифікували) [1; 12].

Проте чинною є норма, за якою укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення до неї відповідних змін, а також правило, що забороняє зміну Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2 ст. 9; ч. 2 ст. 157) [6]. Хоча, якщо говорити про питання юрисдикції МКС, то потрібно пам'ятати про зможу визнати юрисдикцію МКС на умовах, визначених Римським статутом (ч. 6 ст. 124 Конституції), чим і скористалася Україна [4; 9].

Але за наявності вказаного висновку Суду та описаних вище норм Конституції Україна не може ратифікувати Римський статут, що спричиняє складнощі для поширення повної юрисдикції МКС на злочини, що зараз мають місце в Україні (зокрема злочин агресії), і, більш того, унеможливлене на даний час виконання п. 61 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію [8].

Таким чином, Конституційний Суд України, хоча за своєю природою не є органом зовнішніх зносин, однак наділений повноваженнями, здійснюючи які, суттєво впливає на реалізацію основних засад зовнішньої

політики України, зокрема в частині забезпечення інтеграції України в європейський правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі – на сьогодні це видно по ситуації щодо виконання пункту 61 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію.

Список використаних джерел:

1. The States Parties to the Rome Statute. URL: https://web.archive.org/web/20130323225536/http://www.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/Pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx (last accessed: 06.04.2023).

2. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту [...]: Висновок Конституційного Суду України від 11.07.2001 № 3-в/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text> (дата звернення: 05.04.2023).

3. Європейська комісія рекомендує Раді підтвердити Україні, Молдові і Грузії перспективу стати членами ЄС і оприлюднює свій висновок про надання їм статусу кандидатів. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/IP_22_3790 (дата звернення: 06.04.2023).

4. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти [...]: Заява від 25.02.2014 № 790-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text> (дата звернення: 06.04.2023).

5. Історія становлення відносин Україна-ЄС. URL: <https://minjust.gov.ua/m/istoriya-stanovlennya-vidnosin-ukraina-es> (дата звернення: 07.04.2023).

6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.04.2023).

7. Передерій О. С. Тенденції трансформації законодавчих засад європейської інтеграції України на сучасному етапі. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 66-70.

8. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, [...]: План, Заходи, Перелік від 25.10.2017 № 1106. Дата оновлення: 18.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.04.2023).

9. Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів [...]: Заява від 04.02.2015 № 145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#n9> (дата звернення:

06.04.2023).

10. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 05.04.2023).

11. Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План від 09.12.2022 № 1155. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1155-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 07.04.2023).

12. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Статут, Поправки від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 06.04.2023).

13. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої [...]: Угода, Список від 27.06.2014. Дата оновлення: 25.10.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 07.04.2023).

14. Шульга А. М., Передерій О. С. Особливості нормативно-правового забезпечення трансформації правової системи України в умовах асоціативного партнерства з Європейським Союзом. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2018. № 25. С. 152-155.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ РОБОТИ ПАРЛАМЕНТУ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Ях'яєв Зелімхан Сайд-Магомедович,
аспірант кафедри державного будівництва
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
e-mail: zelim_13@ukr.net

Широкомасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України та запровадження воєнного стану в Україні є тими факторами, що суттєво вплинули на організаційні форми роботи Верховної Ради України. Виклики сьогодення змушують регулярно вносити зміни до організації діяльності українського парламенту. Як правило, метою таких змін є оптимізація роботи Верховної Ради України в умовах дії воєнного стану загалом, а також досягнення максимальної ефективності у функціонуванні комітетів, підкомітетів та інших органів і посадових осіб Верховної Ради зокрема. Однак не всі зміни до організаційних форм роботи парламенту (або їх відсутність) є об'єктивно необхідними та виправданими, а деякі з них суперечать чинному законодавству.

Зважаючи на зазначені обставини, виникає необхідність аналізу деяких змін до організаційних форм роботи парламенту в умовах дії воєнного стану та надання оцінки таким змінам.

Нормативно-правова база, що розглядається:

- Закон України "Про Регламент Верховної Ради України" [1];
- Постанова Верховної Ради України «Про організацію роботи Верховної Ради України в умовах дії надзвичайного та/або воєнного стану» [2];
- Постанова Верховної Ради України "Про організацію роботи Верховної Ради України у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року" [3];
- Закон України "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо вдосконалення електронної форми документообігу у Верховній Раді України" [4];
- Постанова Верховної Ради України "Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану" [5].

Аналіз Постанов Верховної Ради України (далі – ВРУ) «Про організацію роботи Верховної Ради України в умовах дії надзвичайного та/або воєнного стану» від 23 лютого 2022 року № 2100-ІХ та «Про організацію роботи Верховної Ради України у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року» від 24 лютого 2022 року № 2103-ІХ дає підстави зробити наступні висновки. Підпунктом 1 пункту 1 Постанови ВРУ від 23 лютого 2022 року № 2100-ІХ передбачалося, що з дня введення надзвичайного та/або воєнного стану в Україні робота ВРУ здійснюватиметься в режимі пленарних засідань ВРУ; а підпунктом 2 пункту 1 визначалося, що протягом періоду, коли проведення пленарних засідань ВРУ не передбачено, пленарні засідання Верховної Ради України проводяться за пропозицією Погоджувальної ради депутатських фракцій (депутатських груп) (далі – Погоджувальна рада [2]).

Однак відповідно до п. 8 ст. 19 Закону України (далі – ЗУ) "Про Регламент Верховної Ради України" позачергові пленарні засідання скликаються Головою Верховної Ради України на вимогу Президента України або на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу, а також за пропозицією Погоджувальної ради [1]. Таким чином, Постанова ВРУ від 23 лютого 2022 року № 2100-ІХ ігнорує повноваження деяких осіб, які мають право вимагати скликання позачергової сесії ВРУ. Втім, на даний момент ця постанова вже втратила чинність.

Продовжуючи, уже 24 лютого 2022 року була прийнята Постанова ВРУ № 2103-ІХ, яка вносила часткові зміни до Постанови ВРУ від 23 лютого 2022 року № 2100-ІХ. Так, було встановлено, що Верховна Рада України працює в режимі пленарного засідання безперервно [3]. Тобто

традиційні чергові та позачергові засідання ВРУ перестали бути актуальними. У зв'язку з цим відпала потреба в ініціюванні позачергових засідань ВРУ Погоджувальною радою (як і інших уповноважених осіб). Функція з визначення часу та місця проведення пленарного засідання ВРУ, а також способу голосування, за потреби, була покладена на Голову ВРУ [3].

Такі зміни в організаційній формі роботи ВРУ є вкрай позитивними, адже вони виключають потребу в постійному скликанні позачергових засідань ВРУ у зв'язку з численними непередбачуваними обставинами, що виникають на тлі триваючої широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України.

Також 13 грудня 2022 року були внесені зміни до Закону України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо вдосконалення електронної форми документообігу у Верховній Раді України». Ці зміни передбачали, що до першого дня чергової сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання, яка почнеться після припинення або скасування воєнного стану, документи, передбачені Регламентом Верховної Ради України, створюються у паперовій або електронній формі [6]. До внесення таких змін, аби продовжити дію положень пункту 3 розділу II "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо вдосконалення електронної форми документообігу у Верховній Раді України" у наступній сесії, ВРУ приймала численні закони, які змінювали порядковий номер сесії у положенні. Наприклад, слова "п'ятої сесії" заміняли словами "сьомої сесії", а "сьомої сесії" — словами "дев'ятої сесії". При цьому відповідні закони на шосту та восьму сесії прийняті не були.

Із прийняттям закону № 2848-IX необхідність у регулярному оновленні положень закону № 469-IX відпала. Таке рішення оптимізує роботу ВРУ у воєнний час.

6 вересня 2022 року було прийнято Постанову ВРУ «Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану» № 2558-IX, яка визнала постанови № 2100-IX і № 2103-IX такими, що втратили чинність. Натомість сама постанова № 2558-IX дещо розвинула організаційні форми роботи парламенту:

1. Підпунктом 1 пункту 1 було закріплено, що ВРУ працює в режимі одного пленарного засідання виключно в рамках окремої сесії або до скасування воєнного стану в Україні [5]. Таке уточнення щодо "безперервності" пленарного засідання є коректним, адже постановою № 2103-IX передбачалося, що пленарне засідання є безперервним, що в принципі неможливо, адже Верховна Рада працює сесійно (ст. 82 Конституції України), а засідання є складовою частиною сесії (ч. 4 ст. 9 Регламенту ВРУ).

2. Очевидно, народні депутати фізично не можуть проводити

пленарне засідання цілодобово протягом усієї сесії. У підпункті 2 пункту 1 «паузи» між фактичними зібраннями народних депутатів у рамках пленарного засідання отримали назву «перерви», які оголошує Голова ВРУ [5]. Таке нововведення зробило організацію роботи ВРУ більш чіткою.

Однак постанова № 2558-IX має й недоліки, наприклад, у підпункті 3 пункту 1 зазначено, що засідання Погоджувальної ради у ВРУ дев'ятого скликання скликаються Головою ВРУ за потреби, а також на вимогу трьох депутатських фракцій (депутатських груп) [5]. Відповідно до ч. 7 ст. 73 Регламенту ВРУ засідання Погоджувальної ради скликаються Головою ВРУ або за ініціативою представників двох чи більше депутатських фракцій (депутатських груп) [1]. Тобто постановою № 2558-IX право ініціювання засідання Погоджувальної ради двома, чотирма та більше депутатськими фракціями (депутатськими групами) було проігноровано.

Окремо варто наголосити, що Постанова ВРУ "Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану" від 6 вересня 2022 року № 2558-IX усе ще є чинною, хоча 7 лютого 2023 року була прийнята Постанова ВРУ "Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення дев'ятої сесії в умовах дії воєнного стану" № 2912-IX. Постанову № 2558-IX необхідно визнати такою, що втратила чинність.

Більшість внесених змін до організаційних форм роботи Верховної Ради України в умовах дії воєнного стану є необхідними та виправданими. Однак існує велика кількість і таких змін, що не відповідають або не відповідали чинному законодавству України — такі недоліки треба усунути якомога швидше.

Список використаних джерел:

1. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

2. Про організацію роботи Верховної Ради України в умовах дії надзвичайного та/або воєнного стану: Постанова Верховної Ради України від 23.02.2022 № 2100-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2100-20#Text>.

3. Про організацію роботи Верховної Ради України у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року: Постанова Верховної Ради України від 24.02.2022 № 2103-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2103-20#Text>.

4. Про деякі питання організації роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання під час проведення восьмої сесії в умовах дії воєнного стану: Постанова Верховної Ради України від 06.09.2022 № 2558-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-20#n14>.

5. Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо

вдосконалення електронної форми документообігу у Верховній Раді України: Закон України від 16.01.2020 № 469-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-20#Text>.

6. Про внесення зміни до пункту 3 розділу II "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо вдосконалення електронної форми документообігу у Верховній Раді України" щодо окремих питань організації роботи Верховної Ради України в умовах дії воєнного стану: Закон України від 13.12.2022 № 2848-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2848-20#Text>

СЕКЦІЯ 2
ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ПОВАГА ДО ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК
КОНСТИТУЦІЙНІ ЦІННОСТІ ЄС: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

**ЦИФРОВА ОСОБИСТІТЬ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ
ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ**

Афоніна Ольга Володимирівна,
аспірантка кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
e-mail: afonina.olha@gmail.com

01 березня 2023 року набув чинності Закон України «Про Національну програму інформатизації», який вперше на законодавчому рівні надав визначення поняттю «електронна демократія» [1]. Так, відповідно до закону, електронна демократія – це форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій у демократичних процесах, що дає змогу посилити участь, ініціативність та залучення громадян до публічного життя на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, підвищити прозорість процесу прийняття рішень та підзвітність демократичних інститутів, поліпшити зворотний зв'язок суб'єктів владних повноважень на звернення громадян, сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень [1]. Таким чином, електронна демократія визначається через залучення громадян, що по суті є реалізацією конституційних прав на управління державними справами. Цифрова особистість стала важливим та новим елементом такої взаємодії між громадянами та державою в рамках електронної демократії, а тому отримала свою актуальність для подальшого дослідження. Окрім того, цифрова особистість наразі отримала свою підтримку щодо розвитку та законодавчого закріплення в Європейському Союзі (далі – ЄС), що, з огляду на орієнтованість України на членство в ЄС, має свою актуальність для розгляду.

Зазначеній темі цифрової особистості присвятили свої роботи такі науковці, як Каллум Моул, Ед Челстрі, Пітер Фостер, Тім Хобсон, Роберт Сентонзе, Роберто Реале, Клер Салліван та інші. Слід зауважити, що цифрова особистість у зв'язку із конституційними правами громадян, які стосуються участі в управлінні державними справами, не була в повному обсязі розглянута вітчизняними науковцями, що не відповідає сучасним

викликам щодо розбудови інформаційного суспільства в Україні.

Якщо звернутися до надання визначення такого поняття, як цифрова особистість, то Клер Сьюлліван пропонує розуміти цифрову особистість як ідентифікаційні дані особи, які зберігаються та передаються в цифровій формі [2; с. 3]. Цифрова особистість має таку ознаку, як унікальність, тому що складається з інформації, яка належить конкретній особі, перевірності даних зі сторони відповідних державних органів та наявного захисту інформації. Можна визначити три основні функції, які має охоплювати цифрова особистість: ідентифікація, автентифікація та авторизація [2, с. 2]. Саме завдяки зазначеним функціям, цифрова особистість допомагає застосовувати різні інструменти електронної демократії. Приклади таких інструментів, які сприяють конституційно-правовим формам політичної активності громадян, надані в Рекомендаціях Ради Європи CM/Res(2009)1, зокрема серед них визначені електронні голосування, консультації, ініціативи, петиції, агітації, опитування [3, с. 7]. Слід зазначити, що зазначений перелік не є вичерпний, тому що з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій залучення громадян до реалізації їх політичних прав перебуває у постійному розвитку та впровадженні нових інструментів.

Цифрова особистість пов'язана із процесом цифрової ідентифікації особи, але ці два поняття є відмінними. Цифрова особистість є певним набором даних, а цифрова ідентифікація – це процес, за допомогою якого ці дані збираються. Регламент ЄС № 910/2014 встановлює, що електронна ідентифікація означає процес використання ідентифікаційних даних особи в електронній формі, які однозначно представляють або фізичну, або юридичну особу, або фізичну особу, що представляє юридичну особу [7].

При тому, що цифрова особистість через цифрову ідентифікацію сприяє використанню різних інструментів електронної демократії, існують проблеми, які потребують окремої уваги. Роберта Сентонзе та Роберто Реале, у своїй роботі присвяченій цифровій ідентичності наголошують на тих викликах, що постають перед громадянами, які використовують цифрову особистість в публічних державних сервісах. Автори зазначають, що використовуючи цифрову особистість, користувачі ризикують не мати контролю над кількістю інформації, яку вони розкривають [4, с.1]. Зазначене зокрема стосується персональних даних, адже вони є структурою цифрової особистості. Як наслідок, відкритим залишається питання щодо того, які саме персональні дані можуть ставати частиною цифрової особистості. Якщо звернутися, наприклад, до законодавства ЄС, то Регламент ЄС № 2016/679 визначає, що персональні дані означають будь-яку інформацію, що стосується ідентифікованої або ідентифікованої фізичної особи («суб'єкта даних»), а фізична особа, яку можна ідентифікувати, – це особа, яку можна ідентифікувати прямо чи опосередковано, зокрема за ідентифікатором, таким як ім'я, ідентифікаційний номер, дані про місцезнаходження, онлайн-ідентифікатор

або за одним чи кількома факторами, характерними для фізичних, фізіологічних, генетичних, психічних, економічних, культурних чи соціальних ідентифікаторів цієї фізичної особи [6].

Авжеж, персональні дані, які складають цифрову особистість, можуть бути різними залежно від особливостей та функцій конкретного інструменту електронної демократії. Проте питання збереження персональних даних є важливою умовою для забезпечення конституційного права на участь громадян в управлінні державними справами. Стан захищеності персональних даних, які складають цифрову особистість безпосередньо впливає на активність громадян у її застосуванні. Тому можна наголосити на тому, що поширеність використання громадянами своєї цифрової особистості в аспектах реалізації своїх політичних прав залежить від відповідного балансу між забезпеченням права на приватність та свободу вираження поглядів. Як справедливо зазначає Разметаєва Ю.С., легка доступність та тривалість життєвого циклу інформації може призвести до самоцензури та утримання від діяльності, передусім від громадської діяльності. Самоцензура негативно впливає на право на свободу вираження поглядів. Відмова від участі у важливих для суспільства процесах породжує проблему з реалізацією «прав участі», що негативно впливає на демократію [8; с.118].

Таким чином, можна зазначити, що цифрова особистість являє собою структуровану інформацію про особу, яка складається з персональних даних. У розрізі електронної демократії, ця інформація застосовується при взаємодії громадян із державними органами під час здійснення політичної активності громадянами. Цифрова особистість виконує функції ідентифікації, автентифікації та авторизації особи. Унікальність цифрової особистості, перевіреність та захищеність інформації, яка її складає, впливає як на активність громадян в реалізації своїх конституційних прав, так і розвиток інструментів електронної демократії в цілому.

Список використаних джерел

1. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (дата звернення: 11.04.2023)
2. Recommendation of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy): CM/Rec(2009)1 dated 18.08.2019. URL: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf (дата звернення: 01.07.2021)
3. Sullivan C. Is your digital identity properly? An examination of digital identity in the era of e-government and digital citizenship. De gruyter. *EPLJ*. 2013. № 2(2). P.122-143.
4. Mole C., Chalstrey E., Foster P., Hobson T. Digital identity architectures: comparing goals and vulnerabilities. URL: <https://arxiv.org/pdf/>

2302.09988.pdf. (дата звернення: 11.04.2023).

5. Centonze R., Reale R. Self-sovereign identity as a tool for digital democracy. URL: <https://arxiv.org/pdf/2106.11714.pdf>. (дата звернення: 11.04.2023).

6. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj> (дата звернення: 11.04.2023)

7. Regulation (EU) No 910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.257.01.0073.01.ENG (дата звернення: 11.04.2023)

8. Разметаєва Ю.С. Право бути забутим: витоки та перспективи. *Право на забуття* : зб. ст. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2021. С. 115-131.

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Борщевська Олена Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного і трудового права
Одеського національного морського університету
e-mail: elennika2098@gmail.com

Вже рік як через військову агресію Росії в Україні триває воєнний стан, але необхідно зазначити, що пересічні громадяни все одно потребують і, мабуть, більше ніж в мирний час, захисту своїх прав як споживачів медичних послуг.

Наразі підвищилися ризики розвитку психосоматичних захворювань, психологічних травм на рівні з тими захворюваннями та хворобливими станами, які існували і за мирних часів.

Особлива потреба в захисті прав споживачів медичних послуг відчувається на тлі започаткованої ще до війни медичної реформи, яка не була в повному обсязі реалізована, оскільки не була забезпечена необхідним правовим інструментарієм.

Вже під час війни до Верховної Ради України у вересні 2022 року був поданий законопроект «Про самоврядування в сфері охорони здоров'я в Україні» є впровадження нової моделі самоврядування, яка передбачає саморегулювання медичної та фармацевтичної діяльності та делегування

певних функцій і повноважень медикам. Ініціатор цього законопроекту МОЗ України на підставі досвіду таких країн як Польща, Чехія, Німеччина, Румунія та інші вважає, що запровадження лікарського самоврядування стане необхідним складовим чинником системи охорони здоров'я в Україні, яка стане на захисті прав пацієнтів саме завдяки виваженості забезпечення професійних прав і професійної відповідальності лікарів щодо створення умов для належної лікарської практики та захисту прав пацієнтів на безпечну і високоякісну медичну допомогу.

У цьому сенсі Міністерство охорони здоров'я підсилило професіоналами в галузі психології мультидисциплінарні команди, що надають реабілітаційну та медичну, в тому числі паліативну, допомогу. Так наказ МОЗ від 30 вересня 2022 р. № 1782 «Про внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 28 жовтня 2002 р. № 385» відніс до Переліку посад професіоналів із вищою немедичною освітою посаду «клінічний психолог» та «психотерапевт». Наказом визначено вимоги до спеціальності та спеціалізації цих фахівців. Це також надасть змогу особам, які мають спеціалізацію 053 «Клінічна та реабілітаційна психологія» працювати в медичних закладах розвантажуючи медичний персонал, надаючи необхідну психологічну допомогу постраждалим особам. Впровадження посад «клінічний психолог» та «психотерапевт» відбулося у рамках реалізації Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки населення на виконання вимог Законом України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» та Порядком надання паліативної допомоги, затвердженим наказом МОЗ від 04 червня 2020 р. № 1308. Це є дуже важливим кроком вдосконалення медичного законодавства особливо з огляду на захист прав споживачів медичних послуг.

Також, слід зауважити, що стаття 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» права людини у сфері охорони здоров'я, у т.ч. на медичну допомогу, не обмежуються при впровадженні воєнного стану та повинні забезпечуватися відповідно до Конституції України та норм чинного законодавства України, яке регламентує такі права громадян при медичному обслуговуванні. Прийнято ряд нормативних актів щодо регламентації прав пацієнтів в умовах воєнного стану, наприклад, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення допоміжними засобами реабілітації осіб, постраждалих внаслідок військової агресії російської федерації проти України» від 01 квітня 2022 №2168-IX; Наказ МОЗ України: «Про залучення медичних працівників-іноземців до надання допомоги постраждалим в умовах воєнного стану» від 26 лютого 2022 № 383; Наказ МОЗ України «Про залучення лікарів-інтернів та деяких інших осіб до виконання заходів, пов'язаних із наданням медичної допомоги особам, які постраждали під час надзвичайної ситуації, яка виникла в період воєнного стану в Україні» від 27 лютого 2022 № 385; Наказ МОЗ України «Про затвердження Тимчасових заходів у закладах

охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії російської федерації проти України» від 24 лютого 2022 № 374; Наказ МОЗ України «Про організацію забезпечення потреб донорською кров'ю та компонентами крові в умовах воєнного стану» від 07 березня 2022 № 424; Наказ МОЗ України «Про внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 01 червня 2021 року №1066 та Порядку видачі (формування) листків непрацездатності в Електронному реєстрі листків непрацездатності» від 22 квітня 2022 № 675; Наказ МОЗ України «Деякі питання надання медичної допомоги хворим з діабетом в умовах воєнного стану» від 07 березня 2022 № 42; Наказ МОЗ України «Про внесення зміни до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 07 березня 2022 року № 421» від 23.03.2022 № 515; Наказ МОЗ України «Про надання паліативної допомоги та замісної підтримувальної терапії пацієнтам в умовах воєнного стану» від 04 березня 2022 № 409; Наказ МОЗ України «Про затвердження Критеріїв направлення громадян України для лікування за кордон на період дії воєнного стану та Переліку закладів охорони здоров'я, які здійснюють координацію направлення громадян України для лікування за кордон на період дії воєнного стану» від 05 квітня 2022 № 574; Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання використання коштів з рахунка для задоволення потреб охорони здоров'я» від 26 квітня 2022 № 491; Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання порядку проведення медико-соціальної експертизи на період дії воєнного стану на території України» від 08 березня 2022 № 225.

На початку війни Наказом МОЗ України від 24 лютого 2022 № 374 закладам охорони здоров'я було передбачено забезпечити тимчасове припинення планових госпіталізацій пацієнтів у випадках якщо завантаження більше 70% ліжкового фонду терапевтичного профілю; завантаження більше 50% ліжкового фонду хірургічного профілю; за рішенням структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київської міської воєнних адміністрацій, з урахуванням тактичної ситуації; забезпечити проведення медико-соціальної експертизи дорослому і дитячому населенню за спрощеною процедурою та заочно; підготувати додаткові хірургічні команди для допомоги постраждалим внаслідок військової агресії російської федерації проти України; вжити заходів щодо збільшення надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини; забезпечити прийом пацієнтів, що мають ознаки гострого респіраторного захворювання в окремих приміщеннях із дотриманням вимог інфекційного контролю; забезпечити надання екстреної медичної допомоги в повному обсязі. При цьому медична допомога внутрішньо переміщеним особам могла бути здійснена у будь-якій лікарні, якщо вона здатна забезпечити необхідне лікування, наявність декларації для цього не обов'язкова при цьому послуга надається безоплатно, якщо така входить до переліку

безоплатних послуг у межах Програми медичних гарантій, а заклад уклав договір з НСЗУ на таку, а законність відмови в наданні планової медичної допомоги через перевантаженість закладу охорони здоров'я повинна визначатися окремо в кожному конкретному випадку з урахуванням причин об'єктивної неможливості надання такої медичної допомоги. А пацієнти, які потребують амбулаторного лікування серцево-судинних захворювань, цукрового діабету першого/другого типу, нецукрового діабету, бронхіальної астми, розладів психіки та поведінки, епілепсії, змогли отримати лікарські засоби, що входять до програми, безоплатно або з невеликою доплатою (програма «Доступні ліки») – на підставі паперових або електронних рецептів.

Особливо слід зазначити щодо медичної допомоги військовослужбовцям. Так, на підставі Постанови КМУ «Порядок надання медичної допомоги у військово-медичних закладах і взаєморозрахунків за неї між військовими формуваннями» від 18 жовтня 1999 №1923 медична допомога військовослужбовцям надається військово-лікувальними закладами за територіальним принципом як в мирний час, так і під час дії особливого періоду. У разі відсутності за місцем проходження військової служби такого закладу або відсутності у ньому необхідного обладнання або лікарів відповідного профілю та у невідкладних випадках військовослужбовець направляється до військово-медичних закладів інших військових формувань. Надання медичної допомоги у військово-медичних закладах інших військових формувань провадиться за наявності : а) засвідченого відповідною печаткою направлення уповноваженої посадової особи та б) наявності медичного висновку про необхідні види і обсяги медичної допомоги.

Наказом МОЗ України «Щодо надання медичної допомоги в умовах воєнного стану військовослужбовцям, які беруть участь в операції об'єднаних сил» від 25 лютого 2022 № 379 медична допомога надається усім постраждалим та пораненим у цілодобовому режимі безвідмовно, госпіталізація постраждалих та поранених здійснюється у найближчі заклади охорони здоров'я, які спроможні надати допомогу відповідно до профілю ураження; забезпечується безоплатне отримання психологічної реабілітації; щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залучення необхідних спеціалістів; безоплатне забезпечення ліками; стоматологічна медична допомога; санаторно-курортне лікування; оздоровлення дітей військовослужбовців в порядку та у спосіб визначеному чинним законодавством України.

Отже, якщо прибрати бюрократичну та корупційну компоненту необхідного та вимушеного реформування медичної галузі під час війни щодо захисту прав споживачів медичних послуг можна сказати що такі ґрунтовні зміни мають стати форпостом охорони прав громадян на життя та здоров'я в медичній сфері.

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ГРОМАДЯНСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Воронова Ізабелла Володимирівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри
державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: i.voronova@karazin.ua

Громадянство є важливим елементом зв'язку між державою та індивідом, необхідним для повної реалізації прав та свобод, що закріплені в законодавстві країни. Цей взаємозв'язок також має міжнародний аспект, оскільки є об'єктом міждержавного співробітництва. Громадянство регулюється внутрішнім законом країни, що визначає, хто може бути громадянином. правонаступництво держав також впливає на громадянство, яке регулюється внутрішнім законодавством країн. У національному праві громадянство вважається частиною державного (конституційного) права та розглядається як публічно-правовий зв'язок між державою та індивідом. Громадянство є складовою частиною інституту, що закріплює основи правового статусу особи. Володіння конкретним громадянством призводить до різних правових наслідків, які можна згрупувати у наступні категорії: 1) підпорядкування особи суверенній державній владі, дотримання законів країни; 2) надання особі юридичних прав та свобод, покладання на неї юридичних обов'язків; 3) державний захист особи, зокрема за кордоном.

У Договорі про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року) є частина друга «Громадянство Союзу». Статтею 17 цього Договору закріплено, що запроваджено громадянство Європейського Союзу (далі – ЄС). Кожен, хто має громадянство однієї з держав-членів, є громадянином Союзу. Громадянство Союзу є додатковим до національного громадянства, не заступаючи його. Це створює безпосередній правовий зв'язок між окремим громадянином і ЄС, спрямований на поступове зближення. Проте, володіння національним громадянством є необхідною складовою цього зв'язку. Громадянство ЄС не замінює національне громадянство, а доповнює його. Громадянин країни-учасниці ЄС є одночасно громадянином своєї країни та ЄС. Цей принцип було погоджено Європейською комісією та державами-учасницями на самітах глав держав та урядів у Римі (1990 р.) та Единбурзі (1992 р.), хоча не був безпосередньо закріплено у Маастрихтському договорі.

Однією із характерних ознак громадянства ЄС є його потенційно

динамічний характер. Так, Європейська комісія має обов'язок регулярно інформувати різні органи про реалізацію положень про громадянство ЄС. Крім того, Рада ЄС має право робити кроки для зміцнення або доповнення прав громадян ЄС та рекомендувати державам-учасницям приймати відповідні законодавчі акти. Отже, перелік прав, які передбачені Договором про створення ЄС для громадян ЄС, не є статичним і може розглядатися як етап в процесі розвитку цього поняття.

Варто зауважити, що громадянство ЄС є додатковим до національного громадянства, а не замінює його. Лише ті, хто є громадянами держав-членів ЄС, можуть бути громадянами ЄС. Історія громадянства ЄС починається з Римського договору 1957 року, але юридична формалізація цього поняття була важливим кроком у розвитку економічних прав, що були гарантовані першими договорами, до правового статусу громадян ЄС, включаючи свободу пересування та розміщення.

Творці Маастрихтського договору не трималися за загальноприйняті правові конструкції, а керувалися власними переконаннями щодо того, що створення єдиного європейського громадянства буде новим імпульсом для інтеграційних процесів та гарантуватиме захист прав і свобод людини. Громадянство ЄС мало більш політичне, а не правове значення на момент його створення. Незважаючи на це, потенціал, який закладено у громадянстві ЄС, не варто недооцінювати, оскільки воно є оплотом політичної влади і не може існувати без громадян. Громадянство ЄС є результатом поступової та цілеспрямованої діяльності в рамках європейської інтеграції.

Дійсний сенс Маастрихтського договору щодо громадянства ЄС полягає не стільки в його прямому змісті, скільки в його потенціалі в майбутньому. Громадянство ЄС є передусім елементом політичної влади, необхідної для існування Союзу як держави, федерації чи конфедерації. У зв'язку з цим, його значення полягає у забезпеченні політики, в якій громадяни беруть участь. За класичною теорією громадянства, цей юридичний інститут визначається сталим правовим зв'язком між особою та державою, що передбачає взаємні права та обов'язки. Таким чином, громадянство ЄС не є повною заміною громадянства держави, та не накладає додаткових обов'язків на громадян. Це стосується всіх, хто має громадянство держав-членів ЄС на момент приєднання. Громадяни ЄС мають додаткові права, які доповнюють їх права, гарантовані конкретною країною, такі як можливість голосувати та балотуватися на виборах до Європейського Парламенту та місцевих органів влади в своїй державі походження або проживання, а також подавати петиції до Європейського Парламенту з будь-яких питань, пов'язаних із ЄС.

Права та свободи людини і громадянина не містяться в праві ЄС у стандартному переліку, який зазвичай міститься в конституціях держав-учасниць. Проте, Договір про ЄС 1992 року вирішив цю проблему,

передбачивши в ст. 6, що Союз поважає основні права особистості, які гарантує Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, а також ті, які впливають із загальних конституційних традицій держав-учасниць як загальні принципи права Співтовариства.

Громадянство ЄС надає громадянам держав-учасниць нові права, пов'язані з розширенням їх просторових можливостей. Положення про громадянство встановлюють безпосередній зв'язок між Союзом і громадянами.

Інститут громадянства ЄС відображає ідею створення союзу народів і об'єднання людей, а не лише держав. Громадянство ЄС має також важливе ідеологічне значення. Програма "Громадяни – вище всього", яка запроваджена з листопада 1996 року, має на меті забезпечення населення держав-учасниць Союзу інформацією про права громадян на проживання, навчання та працевлаштування в будь-якій державі-учасниці.

Інститут громадянства ЄС характеризується відсутністю формально закріплених обов'язків громадян перед ЄС. Згідно зі статтею 20 Договору про функціонування ЄС, громадяни мають як права, так і обов'язки, але не уточнюється, які саме. За свої права громадяни мають визначені обов'язки забезпечення, гарантування та захисту союзу. Згідно зі ст. 3 Договору про ЄС, громадяни користуються простором свободи, безпеки і справедливості без внутрішніх кордонів, на якому забезпечено вільне пересування осіб, контроль на зовнішніх кордонах, притулок, імміграцію та боротьбу зі злочинністю. ЄС забезпечує захист своїх громадян, а рішення приймаються якомога відкритіше та ближче до громадян. Інституції надають громадянам та представницьким об'єднанням можливість висловлювати свої погляди з усіх сфер діяльності ЄС та прилюдно обмінюватися думками [1].

Громадянство у ЄС зобов'язує держави-члени виконувати певні обов'язки. Наприклад, якщо громадянин ЄС має право голосувати на виборах до Європарламенту, то держава-член повинна забезпечити організацію і правове регулювання цього процесу. Крім того, якщо громадянин ЄС потребує захисту в дипломатичних представництвах або консульствах третьої держави, то держава-член повинна діяти для забезпечення його захисту. Якщо держава-член не виконує свої обов'язки згідно з інститутом громадянства ЄС, то вона може нести юридичну відповідальність.

Висновки щодо концепції громадянства ЄС включають наступне: 1) його введення є результатом поступової і цілеспрямованої діяльності в рамках європейської інтеграції; 2) воно має інституційний характер; 3) процедура набуття та втрати статусу громадянина ЄС неоднакова для громадян різних держав-членів та визначається національним законодавством; 4) неможливо бути громадянином ЄС, не будучи громадянином держави-члена ЄС.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ КОМЕРЦІЙНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Галінкіна Вікторія Сергіївна,
аспірантка кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: galinkinaaspirant@gmail.com

Багато безкоштовних онлайн-сервісів, включаючи пошукові системи та соціальні мережі, використовують бізнес-моделі, засновані на зборі та обробці персональних даних своїх користувачів. Дані користувачів аналізуються, здаються в оренду або продаються для отримання прибутку. В основному користувачі оплачують послуги не абонентською платою чи будь-яким видом грошових платежів, а своїми персональними даними. Усе це ставить на порядок денний питання щодо належного внормування даної сфери суспільних відносин. З огляду на євроінтеграційні прагнення України важливо з'ясувати специфіку правового регулювання комерційного використання персональних даних за законодавством ЄС.

Загальний регламент захисту даних (GDPR), що набув чинності в 2018 р., є законодавчим інструментом, який є обов'язковим для всіх держав-членів ЄС та його громадян. По суті, GDPR базується на положеннях Директиви ЄС про захист даних 1995 р., яку він замінив, але додатково посилює деякі права суб'єктів даних (наприклад, право на перенесення даних і право бути забутим), а також запроваджує деякі нові концепції (наприклад, оцінка впливу на захист даних, прайвесі за дизайном і повідомлення про порушення даних).

Відповідно до GDPR торговці даними повинні мати правову основу для комерційного обміну персональними даними. Правові підстави для обробки персональних даних перелічені в ст. 6 GDPR. Виключаючи можливості «монетизації» даних на основі юридичних зобов'язань, життєвих інтересів або громадських обов'язків (згаданих у пунктах «с», «d», «e» ст. 6.1), ми зосередимо свою увагу на згоді, контракті та законних інтересах (згаданих у пунктах «а», «b», «f» ст. 6.1).

Згода може бути правовою основою для збору даних із метою монетизації. Однак, згідно зі ст. 7 GDPR, ця згода має бути однозначною, повністю поінформованою (про комерційну мету обробки даних), здатною до відкликання та безкоштовною (незалежним від надання послуг без будь-яких інших справді еквівалентних альтернатив). У цьому разі компанії, які «торгують» персональними даними, повинні перевірити, чи згода була

однозначно надана, чи була вона поінформованою, безкоштовною та все ще дійсною. Згода є дійсною, якщо вона безкоштовна (наприклад, еквівалентні альтернативи для обробки персональних даних, такі як зустрічне виконання за надання послуги, мають бути доступними та справді еквівалентними) і якщо вона не була відкликана суб'єктом даних.

Якщо обробка персональних даних ґрунтується на згоді, люди можуть відкликати цю згоду в будь-який час і за бажанням без додаткових пояснень. Втрата згоди випадковим користувачем зазвичай не є проблемою для великих компаній. Однак одночасне відкликання згоди великою кількістю користувачів може бути проблематичним для компаній, які побудували свої бізнес-моделі на персональних даних. На практиці люди рідко відкликають свою згоду; це означає, що масштабне відкликання згоди є нереалістичним на практиці. Однак, враховуючи, що правова база допускає таку можливість, це створює правову невизначеність для цих компаній.

Як альтернативу згоді, можна задатися питанням, чи може «необхідність для виконання контракту, стороною якого є суб'єкт даних» (пункт «b» ст. 6.1), бути правовою основою для монетизації персональних даних. Однак європейські фахівці щодо захисту персональних даних прямо виключають використання контракту як правової основи для обробки даних з метою монетизації (зокрема, з маркетинговою метою) [1, с. 234-235].

Таким чином, єдиною можливістю обробки персональних даних з метою монетизації (окрім згоди) може бути лише «для цілей законних інтересів, яких переслідує контролер або третя сторона, за винятком випадків, коли такі інтереси перебиваються інтересами або фундаментальними правами та свободами суб'єкта даних» (пункт «f» ст. 6.1). Ця правова основа вимагає дотримання кількох тестів, включаючи принаймні: 1) тест на необхідність; 2) перевірку легітимності; (3) перевірку балансу з урахуванням протилежних інтересів суб'єкта даних [2].

Використання «законного інтересу» для цілей монетизації є проблематичним, особливо з огляду на тест на необхідність. Адже контролери даних передусім повинні розглянути, чи існують інші, менш інвазивні засоби для досягнення визначеної мети обробки та служіння законним інтересам контролера даних. У торгівлі даними визначеною метою може бути «економічний прибуток від персональних даних», але в цьому випадку мета може виглядати зайве загальною та розпливчастою. Крім того, мета отримання економічної вигоди може бути досягнута за допомогою менш інвазивних засобів (наприклад, у випадку з постачальниками контенту вони можуть надавати «преміум послуги» за оплату).

Перевірку легітимності можна тлумачити розширено, але інтерес завжди повинен бути законним, достатньо чітким і представляти реальний і поточний інтерес. Що стосується тесту на дотримання балансу, то він має ґрунтуватися на оцінці: а) законного інтересу контролера; б) впливу на

суб'єктів даних (наприклад, нав'язливість профілювання), в) попереднього балансу, г) додаткових запобіжних заходів, що застосовуються контролером для запобігання будь-якому надмірному впливу на суб'єктів даних (прозорість, легкість реалізації права на заперечення) [3].

Усі ці міркування надзвичайно ускладнюють використання «законного інтересу» як правової основи для «торгівлі» персональними даними. Однак необхідно буде оцінити в кожному конкретному випадку, чи передбачає торгівля даними нав'язливе профілювання, нечітку інформацію про цілі чи комерційні наслідки тощо. Підтвердженням цього є преамбула 47 GDPR, яка проголошує, що найбільш символічний випадок обробки даних з метою «монетизації», тобто прямий маркетинг, «може розглядатися як такий, що здійснюється в законних інтересах». Однак у цьому випадку суб'єкт даних має право в будь-який час заперечити проти такої обробки, щоб персональні дані більше не оброблялися для таких цілей (ст. ст. 21.2 та 21.3 GDPR). Відповідно, навіть якщо мета монетизації мала пройти перевірку на законний інтерес, суб'єкт даних має право на негайне заперечення, яке, як видається, дуже схоже на право відкликати згоду в разі обробки на основі згоди.

Крім того, якщо «обмінні дані» є не лише персональними, але також і «чутливими» (відповідно до визначення ст. 9.1 GDPR), вони ніколи не можуть оброблятися лише в цілях законного інтересу, оскільки відповідно до ст. 9 немає посилання на «законний інтерес» як правову основу для обробки. У цьому випадку лише дві правові основи можуть бути в принципі достатніми для обробки конфіденційних даних з метою монетизації: або суб'єкт даних дав «явну згоду для однієї або кількох конкретних цілей» (пункт «а» ст. 9.2 GDPR), де згода повинна бути, звичайно, також безкоштовною, поінформованою та може бути відкликана, як описано в ст. 7 GDPR, або обробка стосується конфіденційних «даних, які явно оприлюднені суб'єктом даних» (пункт «е» ст. 9.2 GDPR). Однак у цьому останньому випадку ми спостерігаємо, що якщо персональні дані вже є загальнодоступними, їхня комерційна цінність для торговців даними може бути мінімальною (їм не потрібно буде «купувати» ці дані, їм просто знадобляться технологічні ресурси для ефективного збору таких даних). Втім варто нагадати, що навіть у цьому другому випадку для обробки конфіденційних даних контролери повинні мати правові підстави не лише згідно зі ст. 9, а й відповідно до ст. 6 (оскільки конфіденційні дані все одно є персональними даними). Таким чином, у разі обробки конфіденційних даних, які були явно оприлюднені суб'єктом, контролер даних повинен або отримати згоду суб'єкта відповідно до пункту «b» ст. 6.1, або довести, що існує законний інтересу відповідно до пункту «f» ст. 6.1. В останньому випадку видається надзвичайно складним, щоб контролер міг пройти вищезгаданий тест на легітимність, тест на необхідність і особливо тест на збалансованість під час торгівлі конфіденційними даними лише з

комерційних причин (в обмін на гроші).

Що стосується вторинної торгівлі даними, тобто монетизованого обміну даними між двома контролерами даних (наприклад, між постачальником послуг і рекламною компанією), застосовуються ті ж самі умови, зазначені вище. Крім того, у разі згоди може знадобитися окрема згода на обмін даними з третьою стороною. Для дотримання принципу «деталізації» контролери даних, які обробляють дані для власних цілей, повинні запитувати окрему згоду на передачу даних третій стороні (наприклад, рекламній компанії).

Підводячи підсумок, можна сказати, що згода є найбільш очевидною правовою основою для торгівлі даними та дозволу людям «платити своїми даними» за онлайн-продукти та послуги, але згода також є невизначеною та динамічною. Навіть якщо «торговці» даними пройдуть перевірку на «свободу згоди», згода може бути відкликана в будь-який час, за бажанням, у майбутньому. Законний інтерес є надзвичайно важкою основою для торгівлі даними: контролери даних спочатку повинні пройти перевірку необхідності, перевірки легітимності та збалансованості, але навіть якщо це вдасться, суб'єкт даних може легко заперечити (ст. 21 GDPR) і таким чином заблокувати обробку даних. Договір також є чіткою та можливою юридичною основою, але тоді більш-менш застосовується те саме, що й для згоди. Наприклад, укладення договору також зазвичай ґрунтується на згоді. Після укладення договору національне законодавство про захист прав споживачів може дозволити суб'єктам даних відмовитися від нього в будь-який час. Але незалежно від положень законодавства про захист прав споживачів, законні права суб'єктів даних відповідно до GDPR можуть суперечити будь-якій договірній правовій основі обробки даних, як це буде обговорено в наступному підрозділі.

Невідчужуваність фундаментального права на захист персональних даних закріплено в GDPR, який має за відправну точку ідею інформаційного самовизначення. Ця концепція була вперше розроблена в 1960-х роках, коли стверджувалося, що кожна особа повинна мати право самостійно визначати, коли, як і в якому обсязі інформація про неї або неї передається іншим. Цей підхід ставить особисту автономію та інформовану згоду на центральне місце. Як наслідок, GDPR містить багато прав суб'єктів даних, які також можна вважати невідчужуваними та які можуть впливати на обробку персональних даних, котрі було надано чи зібрано контролерами даних.

Цікаво, що GDPR, здається, не визнає, що права суб'єктів даних можна надавати або делегувати іншим. Зокрема, ст. 80 про нове цифрове «представництво суб'єктів даних» не передбачає, що представники суб'єктів даних можуть здійснювати від свого імені також права на захист даних (доступ, виправлення, заперечення, видалення, перенесення, обмеження). Роль представника обмежена судовими діями (ст. 77–79 GDPR) і правом на отримання компенсації. Хоча можливість надання прав на

захист даних прямо не виключена в GDPR, на думку деяких вчених, права на захист даних (ст. 15–22 GDPR) не є ані «обов'язковими», ані такими, що можуть бути реалізовані іншими особами, окрім суб'єкта даних. За приватним правом, індивідуальні права можуть бути передані або делеговані іншим суб'єктам (наприклад, законним представникам), але кілька вчених виключили застосовність норм приватного права у сфері захисту даних, враховуючи «характер основних прав» прав на захист даних [4]. І хоча прецедентне право не додає ясності з даного приводу, все вказує на те, що неможливо відчужувати такі права, включаючи право відкликати згоду (ст. 7.3 GDPR), що є основною перешкодою для відчуження прав на персональні дані.

Це проблематично для багатьох безкоштовних бізнес-моделей, які зараз використовуються. Багато компаній соціальних медіа, компаній пошукових систем та інших онлайн-сервісів пропонують безкоштовні послуги та базують свої бізнес-моделі на зборі та обробці персональних даних для отримання прибутку (наприклад, від продажу або здачі в оренду даних або знань, що є результатом з аналізу даних). Користувачі та широка громадськість також вважають, що вони «платять своїми даними». Однак, враховуючи, що люди не володіють своїми персональними даними та мають, відповідно до GDPR, невід'ємні особисті права (тобто права суб'єктів даних) на свої персональні дані, з юридичної точки зору вони не можуть платити своїми даними так само, як вони зазвичай платять своїми грошима.

З точки зору контролерів даних, це проблематично в аспекті правової визначеності. Навіть якщо люди насправді не «платять своїми даними», як стверджувалося вище, все одно можна стверджувати, що «оплата» є скоріше чимось схожим на надання права збирати та обробляти дані контролерам даних. Однак навіть з цієї точки зору користувачі зберігають невід'ємні права зупинити або обмежувати обробку даних у будь-який час без будь-яких додаткових пояснень. Порівняйте це з купівлею автомобіля: було б дивно, якби клієнт, купивши автомобіль і сплативши його, забрав машину, а через місяць також забрав оплату (не повернувши машину). Звичайно, можна стверджувати, що в онлайн-середовищі відкликання згоди на обробку даних означає, що користувач більше не може користуватися послугою з цього моменту, як і підписка на газету, яка припиняється, якщо ви її скасуєте (або перестаете платити за це). Однак навіть таке порівняння є не зовсім коректним, оскільки згідно з GDPR люди можуть накладати обмеження на обробку своїх персональних даних у формі прав суб'єктів даних, від яких неможливо відмовитися. Наприклад, люди можуть посилатися на право на видалення своїх персональних даних (ст. 17 GDPR) або право на обмеження обробки (ст. 18 GDPR). Посилання на такі права не завадить їм користуватися безкоштовними онлайн-сервісами, але, вочевидь, використання таких прав користувача може сильно вплинути на цінність

персональних даних для контролера даних. Це може спричинити значну правову невизначеність у транзакціях, оскільки це може суттєво змінити узгоджену транзакцію на наступному етапі.

Ця правова невизначеність може бути проблемою на індивідуальному рівні, для контролерів даних, які вступають у операції, а також на макроекономічному рівні. Передбачена економіка даних ЄС, яка реалізується через його стратегію Єдиного цифрового ринку, значною мірою залежить від вільного потоку даних, у тому числі персональних. Це припускає, що особисті дані можна торгувати як товар, відповідно до фактичної практики.

То ж за результатами проведеного дослідження можемо стверджувати, що бізнес-моделі, котрі розглядають персональні дані як товар, є проблематичними відповідно до законодавства ЄС про захист даних, яке позбавляє персональні дані статусу товару. Відповідно до Хартії основних прав ЄС і Загального регламенту захисту даних (GDPR) право на захист даних персональних даних є невідчужуваними. Це суперечить наявній торгівлі персональними даними в економіці даних, оскільки «оплата» не може бути передачею права власності на персональні дані. Можна стверджувати, що «оплата» – це не передача права власності на персональні дані, а скоріше надання права збирати та обробляти ці дані. Однак, навіть з цієї точки зору, користувачі зберігають невід’ємні права припиняти або обмежувати обробку даних, оскільки GDPR не дозволяє передавати права суб’єктів даних іншим. Оскільки юридичною основою для обробки персональних даних часто є згода, люди можуть посилатися на свої права суб’єкта даних (і таким чином відкликати свій «платіж») у будь-який час і за бажанням після отримання (доступу до) онлайн-сервісів. Це спричиняє значну правову невизначеність у транзакціях, особливо з боку контролерів даних, і може не сприяти економіці даних, передбаченій ЄС.

Список використаних джерел:

1. Общий регламент защиты персональных данных (GDPR) Европейского Союза. URL: <https://gdpr-text.com/ru/>
2. Kuner Ch. *European Data Protection Law: Corporate Compliance and Regulation*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2007. 592 p.
3. Custers B., Malgieri G. Priceless data: why the EU fundamental right to data protection is at odds with trade in personal data. *Computer Law & Security Review*. 2022. Vol. 45. URL: <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2022.105683>.
4. Kamara, De Hert. Understanding the balancing act behind the legitimate interest of the controller ground: a pragmatic approach. *Cambridge Handbook of Consumer Privacy* / P. Selinger, Tene (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
5. Delacroix S., Lawrence N.D. Bottom-up Data Trusts: disturbing the “One Size Fits All” Approach to Data Governance. *International Data Privacy Law*. 2019. Vol. 9. Issue 4. P. 236–252.

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ДИНАМІЧНИЙ ПРОЦЕС

Гришина Наталія Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: grishina@karazin.ua

Принципи як категорія служать для узагальненої характеристики змісту права, галузей та інститутів. Вони знаходять своє закріплення в нормах галузі права, а в процесуальних галузях вони формулюються у вигляді особливих норм-принципів. Принципи мають зачення особливої ланки структури права, пронизують зміст права на всіх рівнях його будови, всі елементи правової системи. Особливе положення принципів у структурі права полягає в тому, що вони представляють собою основоположні регулятивні елементи. Як внутрішні елементи, вони здібні направляти розвиток і функціонування всієї правової системи, визначати напрямки судової або іншої юридичної практики, сприяти визначенню та ліквідації прогалин в праві, скасування застарілих та прийняттю нових юридичних норм [1].

Верховенство права як принцип, категорія, що хвилює всіх: найвпливовіших і найбагатших держав світу, бідних та слабких країн. Закони мають бути передбачуваними, стабільними, загальновідомими, загальними і такими, що більш-менш відповідають умовам суспільства, чие життя вони покликані врегулювати.

Держави розвиненого світу і міжнародні організації пропонують верховенство права країнам, що розвиваються як панацею від будь-яких «хвороби». Серед організацій і утворень, які працюють над просуванням верховенства права, можна згадати ООН, Європейський Союз, НАТО, Світовий банк, Організацію економічного співробітництва і розвитку, ОБСЄ та безліч інших.

Ідея верховенства права є результатом боротьби цивілізації за свободу людини від свавілля держави. Упродовж століть, починаючи з доби Середньовіччя, західна юридична думка і суспільна практика в різні часи з різною енергійністю розробляли «фундамент будівлі» верховенства права як ефективного (справедливого, розумного, демократичного) державного ладу на різноманітних засадах, об'єктивно доступних людському розумінню в певний час і в певному місці. Дослідники називають різних попередників доктрини верховенства права. Серед загальноновизнаних мислителів слід зазначити римського популяризатора демократичних ідей Цицерона, сміливих авторів і натхненників Великий Хартії вольностей, фундаторів концепції обмежень державного суверенітету правами та

свободами громадян, англійських, французьких і американських просвітників, батьків-засновників США тощо [2].

Усі компоненти принципу верховенства права А. Бендер поділив на три категорії: 1) процедурні елементи, що спрямовані на способи державного управління; 2) субстантивні елементи, що стосуються стандартів запобігання зловживання владою; 3) спеціальні контрольні механізми, що передбачаються наявність сталих показників здійснення державної влади [3, с.56].

Експерти Венеціанської комісії називають складові елементи верховенства права: 1. законність (панування закону), яка поширюється на суб'єктів публічного та приватного характеру, суб'єкти владних повноважень мають бути уповноважені на свої дії та діяти в межах, наданих Конституцією і законами повноважень, а також чітко дотримуватися норм міжнародного права тощо; 2. юридична визначеність, що передбачає обов'язкову публікацію законів, тобто їх доступність, точність і чіткість їх змісту, неприпустимість зворотної дії закону, мінімізацію дискреційних (тобто таких, які застосовуються на власний розсуд) повноважень влади (особливо виконавчої), остаточність рішень національних судів, послідовність судової практики, передбачуваність наслідків виконання законів; 3. заборона свавілля, що не виключає дискреційних повноважень, які є необхідними для здійснення всього діапазону владних функцій у сучасних складних суспільствах, але передбачає, що ці повноваження не мають здійснюватися у свавільний спосіб; 4. доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, тобто кожному має бути надана змога оскаржувати дії та рішення влади; 5. дотримання прав людини, що означає, як мінімум, реальне існування таких прав та гарантій: 6. право на доступ до правосуддя, право на розгляд справи компетентним суддею, право бути вислуханим, заборона зворотної дії закону, право на ефективні засоби юридичного захисту, презумпція невинуватості; 7. заборона дискримінації та рівність перед законом, для цього закони мають застосовуватися однаково для всіх, у законах не має міститись дискримінаційних положень, закони не мають тлумачитись дискримінаційно, у суспільстві не має існувати груп з особливими юридичними привілеями [4, с.132].

Ціннісний аспект буття верховенства права проявляється у тому, що його зміст виводиться за межі нормативних приписів.

Верховенство права – основоположний європейський ідеал, який став наріжним каменем побудови нової Європи, що здійснюється на основі установчих договорів Європейського Союзу, Хартії основоположних прав Європейського Союзу та Конституції для Європи.

Список використаних джерел:

1. Рожнов О. В. Принцип оперативності в цивільному процесуальному праві: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2000. 20 с.

2. Загальна теорія права : підручник / Д. В. Лук'янов та ін ; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.

3. Bedner A. An Elementary Approach to the Rule of Law. *Hague Journal of the Rule of Law*. 2010. № 2/01. P. 48–74.

4. Конституційне право України: підручник / за ред. Т.М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК БАЗОВИЙ ПРИНЦИП МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

Данічева Катерина Петрівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
Університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: kpdanicheva@karazin.ua

Верховенство права є одним із низки принципів, які разом вважаються основою політики Європейського Союзу і є загальними для держав-членів ЄС, оскільки він є основоположною цінністю та одним з найголовніших принципів, на якому базуються сучасні демократичні правові системи.

Верховенство права - це те, що зв'язує Європейський Союз в одне ціле. Приєднуючись до ЄС, усі держи-члени зобов'язалися відстоювати верховенство права, що є суттєвим для захисту цінностей, на яких побудовано ЄС: демократії, свободи, та поваги до прав людини.

Свій вибір розвитку Україна зробила із прийняттям Постанови Верховної Ради України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» 1993 року [1], де членство в Європейському Союзі визначено одним із ключових пріоритетів дипломатії нашої держави. З того часу прийнято низку доленосних актів, що окреслили незмінний курс країни на євроінтеграцію, а український народ рішуче підтримав цей вектор у 2014 році.

Головним здобутком у відносинах сторін стало прийняття Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [2], яка стала «провідником» масштабних політико-правових реформ на шляху до членства в Європейському Союзі та заклала правові основи подальшого наближення до європейського законодавства.

1 вересня 2017 р. набула чинності Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Підписання Угоди відіграло важливу роль для

розвитку правової системи України та сприяє адаптуванню норм українського законодавства вимогам Європейського Союзу.

Чинне національне законодавство та безпосередньо Конституція України закріплюють принцип верховенства права. В Основному законі три статті закріплюють принцип верховенства права, а саме: в Україні визнається і діє принцип верховенства права (Ст.8), суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права (Ст.129), діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків [3].

Принцип верховенства права охоплює майже всі положення Європейської Конвенції з прав людини, він є інтегральною частиною загального принципу права ЄС, дотримання якого є необхідним при здійсненні будь-яких дій як органами влади, так і в приватному секторі. Тому надзвичайно важливим є вивчення принципів прецедентного права Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), що містяться в його рішеннях і суттєво підважують здійснення процесу реалізації принципу верховенства права, а також конституційних норм про права і свободи людини і громадянина, та в захисті індивідів від конкретних посягань держави. У зв'язку з цим, принцип верховенства права дає вагомі конституційні підстави для обґрунтування пріоритетності норм ратифікованих Верховною Радою міжнародних договорів, що стосуються прав і свобод людини, перед нормами національного законодавства України [4, с.14].

Самостійного, відмінного від традиційного для вітчизняної теорії і практики принципу верховенства закону, принцип верховенства права, на думку М. І. Козюбри, набуває, по-перше, тоді, коли право не ототожнюється із системою встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил поведінки, тобто коли має місце теоретичне і практичне розрізнення права і закону. По-друге, принцип верховенства права може досягати свого призначення – набувати визначального значення у відносинах між усіма учасниками суспільного життя, насамперед між людиною і державною владою тоді, коли право, незалежно від можливої різноманітності його визначень, нерозривно пов'язується з людиною, її правами [5, с. 5].

Аналізуючи положення ст. 8 Конституції України, де закріплено верховенство права, значною мірою обумовлена необхідність здійснення правотворчої функції судовими органами, які в рамках своєї компетенції здатні вирішувати і питання міжнародного співробітництва. Особливу роль у цьому процесі насамперед відведено Конституційному Суду України (далі – КСУ).

У вітчизняній науці конституційного права з'являється поняття «конституціоналізація», основну роль у якому покладено на орган

конституційного контролю – Конституційний Суд України (далі – КСУ). Як зазначив Ю. О. Волошин, поняття «конституціоналізація правового порядку» означає процес проникнення норм конституції і конституційного права в різні компоненти правової системи [6, с. 25]. При цьому розмежовується конституціоналізацію внутрішньодержавного правопорядку, за якої значно підвищується роль основного закону в багатьох сферах життєдіяльності суспільства, та конституціоналізацію міжнародного правопорядку, яка безпосередньо залежить від активного проникнення норм, принципів і доктрин конституційного права в міжнародне право, в якому вони закріплюються [7, с. 25].

У процесі здійснення конституційного правосуддя з питань його компетенції, Суд впроваджує загальновизнані міжнародні принципи, тлумачення яких здійснює ЄСПЛ, в національну систему права (тобто, конституціоналізує їх), і в такий спосіб також розвиває наукову доктрину, визначає характер держави, особливо її правовий режим. Подібна практика КСУ відбувається на основі добровільного діалогу з ЄСПЛ, правовим фундаментом якого була відповідно до ст. 9 КУ ратифікація ЄКПЛ, а пізніше прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» [8], згідно з яким «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права», в результаті чого відбувається демократизація національної правової системи, яка має більш відкритий характер.

КСУ поряд із законодавчою, виконавчою і судовою гілкою влади є головним державним органом у здійсненні реалізації принципу верховенства права та забезпечення прав і свобод людини та громадянина у всій системі органів державної влади.

У сучасних умовах міжнародне і внутрішньодержавне право не є двома різними правовими системами, які існують паралельно. Вони фактично «накладаються» одна на одну, являючи собою єдину систему світового права [6, с. 18]. Те саме можна сказати і про європейське право, яке є частиною міжнародного права, що містить цінності і принципи, які є спільним надбанням європейських народів, до яких належить і український народ.

Так, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – Угода) є свого роду визнанням з боку ЄС того, що Україна як європейська країна поділяє спільну історію і спільні цінності з державами-членами ЄС і, найважливіше, налаштована декларувати ці цінності, покращувати їх втілення. Виконання положень Угоди здійснюватиметься на основі загальних принципів, які є фундаментом відносин асоціації між Україною та ЄС (ст. 2), а саме: повага до принципу верховенства права повинні формувати основу внутрішньої та зовнішньої політики Сторін і є основними елементами цієї Угоди. Забезпечення поваги до принципів суверенітету й територіальної цілісності, непорушності кордонів і

незалежності, а також протидія розповсюдженню зброї масового знищення, пов'язаних з нею матеріалів та засобів їхньої доставки також є основними елементами цієї Угоди. [2].

Угода є частиною виконання міжнародних зобов'язань, які в першу чергу забезпечуються на рівні КУ за допомогою нормативного конституційного тлумачення і контролю як гаранта конституційності різних нормативно-правових актів. У зв'язку з цим, КСУ поступово виробляє механізми взаємодії міжнародного, у тому числі європейського права з національною правовою системою України, зокрема шляхом формулювання відповідних принципів у правових позиціях, що містяться у його рішеннях.

КСУ в своїй діяльності щодо визначення змісту і широти основних прав і принципів Конституції України керується судовою практикою ЄСПЛ, яка є джерелом права в Україні. Тобто це означає, що законодавець, управління і суди безпосередньо зв'язані не тільки Конституцією України, а й міжнародним правом, яке інтегрується через систему судоустрою України, оскільки рішення КСУ є загальнообов'язковими до виконання і не можуть бути оскаржені. Своєю чергою, подібна практика КСУ є фундаментом для запровадження європейських стандартів.

Отже, європейські стандарти, визначені міжнародними договорами, у тому числі Угоди з ЄС, свідчать про поступову адаптацію Конституції України і загалом усієї національної системи права до сучасної європейської системи права. Водночас, у сучасних умовах, на тлі різних інтеграційних процесів, які супроводжуються прийняттям різних міжнародних договорів, міжнародні стандарти допомагають ще більше розкрити сутність Конституції України, її національну ідентичність, пов'язану з ідеалами і принципами, які є спільним надбанням європейських народів, а також визначити провідну роль держави в гарантуванні здійснення прав і свобод людини та громадянина.

Список використаних джерел:

1. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
2. Угода про між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16.09.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
3. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254K/96-вр>.
4. Білак М.В. Значення Угоди про Асоціацію з ЄС: нові виклики для конституційного порядку чи послаблення позиції Основного Закону. *Наукові записки НаУКМА. Том 193. Юридичні науки*. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2017. С.12-16.

5. Козюбра М. І. Тенденції розвитку джерел права України в контексті європейських правоінтеграційних процесів. *Наукові записки НаУКМА. Т. 26: Юридичні науки*. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2004. С. 3–9.

6. Волошин Ю. А. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2010. 32 с.

7. Волошин Ю. О. Феномен конституціоналізації міжнародного правопорядку на сучасному етапі міждержавної інтеграції. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2011. Вип. 1. С. 20-30.

8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЗАСУДЖЕНИХ

Дьякова Альбіна Андріївна,
аспірантка кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: a.a.dyakova22@gmail.com

Проблема забезпечення конституціоналізації прав і свобод засуджених в Україні є однією з найважливіших на сучасному етапі розвитку державності. При цьому необхідно виходити з того, що конституціоналізація як відносно новий підхід у системі запровадження у правову систему та поточну державотворчу практику конституційних цінностей та основоположних прав і свобод, не може не стосуватися і проблематики правового статусу засуджених в Україні. Саме завдяки процесам конституціоналізації у цій сфері формується розуміння пріоритетності забезпечення конституційних прав і свобод засуджених як повноправних осіб усіма суб'єктами, дотичними до цього. Не випадково, у Конституції України (частина 3 статті 63 Конституції України) прямо зазначено, що засуджені користуються всіма правами людини і громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених законом і встановлених вироком суду[1]. При цьому варто звернути увагу на те, що наведену базову конституційну норму, яка виступає відправною юридичною конструкцією для подальшої побудови нормативного матеріалу у напрямі формування правового статусу засуджених, розміщено саме у Розділі II Конституції України, присвяченому

правам, свободам та обов'язкам людини та громадянина.

Указані підходи формують принципово якісне тло для забезпечення та належної реалізації правового статусу засуджених, у тому числі й через комплексне удосконалення пенітенціарного законодавства та практики його реалізації. Отже, процес конституціоналізації прав і свобод засуджених повинен розглядатися як суттєве підґрунтя для якісних змін кримінально-виконавчого законодавства не лише у напрямі удосконалення правового статусу засуджених, але й вирішення інших питань, пов'язаних з виконанням покарань.

Варто відзначити те, що у межах конституціоналізації названих питань йдеться з одного боку про запровадження на конституційному рівні високих стандартів у тій чи іншій сфері суспільних відносин, а з іншого, - у їх належній реалізації на рівні поточного законодавства та практики його застосування. Базові, основоположні та фундаментальні приписи конституційного тексту покликані забезпечити необхідний простір та пріоритетні вектори розвитку для поточного законодавства у напрямі належної деталізації та докладного, комплексного регулювання.

У контексті конституціоналізації прав і свобод засуджених безперечно слід говорити про широкий спектр конституційних прав і свобод людини та громадянина, як підґрунтя формування правового статусу засуджених на рівні поточного кримінально-виконавчого законодавства. Крім того, особливу увагу слід приділити базовому засадничому принципу всієї правової системи, зафіксованому у статті 24 Основного Закону України. Йдеться про те, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [1]. Ця стаття формує умови, за яких комплекс конституційних прав і свобод людини та громадянина повинен поширюватися на засуджених, з урахуванням специфіки їх реального та соціально зумовленого становища.

Саме з урахуванням основоположного принципу рівності та рівноправності та, враховуючи широкий спектр конституційних прав і свобод, а також призначення покарання та особливості його виконання, була побудована норма, зафіксована у частині 3 статті 63 Конституції України. Ця конституційна норма, як уже зазначалося, встановлює, що засуджені користуються усіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених законом та встановлених вироком суду. Як видно, вимога принципу рівності та рівноправності у ній дотримано у частині формулювання загального правила про те, що на засуджених поширюється повною мірою широкий спектр конституційних прав і свобод.

При цьому як виключення, у цій же нормі зазначено про те, що певні

обмеження повинні запроваджуватися на рівні закону (наприклад, на рівні Кримінально-виконавчого кодексу України) та встановлюватися у вироку суду[2]. Останній постановлюється теж не довільно, а на підставі закону та з дотриманням конституційних гарантій його прав осудності, зокрема, частини 1 та 3 статті 62 Основного Закону України передбачають, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину та не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду. Крім того, обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, що було одержано незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви стосовно доведеності вини особи тлумачаться на користь останньої.

В аспекті конституціоналізації прав і свобод засуджених велике значення займає конституційне положення про те, що покарання не може бути жорстоким, нелюдським та таким, що принижує гідність засудженого (частина 2 статті 28 Конституції України). Варто особливу увагу звернути на те, що така імперативна норма про покарання, на підставі якої повинно здійснюватися вибудовування кримінально-виконавчого законодавства, сформульована у межах статті, присвяченій праву на повагу гідності.

При цьому, процес конституціоналізації гідності кожної особи та особи, що має статус засудженої починається з одного з найважливіших засадничих принципів конституційного ладу України, сформульованого у статті 3 Конституції України. Так, відповідно до частини 1 цієї статті, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Отже, гідність, яка розглядається як найвища соціальна цінність, може також розглядатися у контексті конституціоналізації прав і свобод засуджених.

З усього сказаного можемо дійти висновку, що на сьогодні є всі підстави для того, щоб говорити про конституціоналізацію прав та свобод засуджених в Україні, що зумовлено тим, що такі особи є повноцінними носіями конституційних прав і свобод, а Конституція створює правові умови для комплексного удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕДОПУЩЕННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Кулачок-Тітова Людмила Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: l.kulachok@karazin.ua

Від дискримінації у світі праці потерпають сотні мільйонів людей: стать, вік, раса, віросповідання, соціальне походження, стан здоров'я, гендерна ідентичність, ВІЛ-позитивний статус, міграція і ще багато інших людських рис та особливостей можуть стати причиною нерівного поводження. Дискримінація пригнічує можливості, вбиваючи людський талант, необхідний для економічного прогресу, загострює соціальну напругу та нерівність. Гідна праця неможлива без боротьби з дискримінацією, успіх цієї боротьби може відчуватися далеко за межами робочого місця. Ще у Філадельфійській декларації 1944 року Міжнародна організація праці (далі – МОП) проголосила, що всі люди, незалежно від раси, віри чи статі, мають право на здійснення свого матеріального добробуту та духовного розвитку в умовах свободи й гідності, економічної сталості й однакових можливостей [1].

Принцип заборони дискримінації є одним з чотирьох фундаментальних принципів, закріплених в Декларації МОП основних принципів та прав у світі праці 1998 р. [2], та щодо його забезпечення, насамперед, існують дві фундаментальні конвенції: Конвенція 1958 р. про дискримінацію в галузі праці та занять № 111 (далі Конвенція № 111) та Конвенція 1951 р. про рівну винагороду № 100 (далі Конвенція № 100), а також цілий ряд інших нормативних актів. Серед останніх варто згадати Конвенцію про працівників із сімейними обов'язками 1981 р. № 156, Конвенцію про корінні народи та народи, які ведуть племінний спосіб життя 1989 р. № 169, Конвенцію про охорону материнства 2000 р. № 183, Конвенцію про насильство та переслідування 2019 р. № 190.

Конвенція № 111 дає визначення терміну "дискримінація", що охоплює: будь-яке розрізнення, недопущення чи перевагу, яка робиться за ознакою раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних переконань, іноземного походження або соціального походження і призводить до знищення або порушення рівності можливостей чи поводження в галузі праці та занять; будь-яке інше розрізнення, недопущення чи перевага, які призводять до знищення чи порушення рівності можливостей чи поводження в галузі праці та занять. При цьому будь-яке розрізнення,

недопущення або перевага відносно певної роботи, що ґрунтується на її специфічних вимогах, дискримінацією не вважається. Конвенція зобов'язує держави визначити та проводити національну політику, спрямовану на заохочення, методами, що узгоджуються з національними умовами й практикою, рівності можливостей та поводження стосовно праці й занять (ці поняття охоплюють доступ до професійного навчання, доступ до праці та різних занять, а також оплату й умови праці), з метою викорінення будь-якої дискримінації з приводу них [3].

За даними МОП в середньому жінки отримують заробітну платню на 23 відсотки менше, ніж їхні колеги-чоловіки [4]. В Україні цей показник дещо нижчий, але теж високий – за даними українських правозахисних організацій різниця між оплатою чоловіка та жінки, що займають рівноцінні посади становить біля 18 %. Ще більш разючою є різниця між середньою оплатою в так званих чоловічих та жіночих професіях.

Конвенція № 100 зазначає, що кожен член МОП заохочує та зобов'язаний забезпечувати застосування щодо всіх трудівників принципу рівної винагороди чоловіків та жінок за працю рівної цінності. Цей принцип може бути застосований шляхом: національного законодавства; системи визначення винагороди, встановленої чи визнаної законодавством; колективних договорів між підприємцями та трудівниками; за допомогою поєднання цих різних способів [5]. Під керівництвом МОП, ООН-Жінки та ОЕСР утворена Міжнародна коаліція оплати праці (англ. Equal pay international coalition (EPIC)). Метою коаліції є досягнення рівної оплати праці для жінок і чоловіків у всьому світі. Об'єднуючи різноманітну групу учасників з різними сферами діяльності та знаннями, EPIC підтримує уряди, роботодавців, працівників та їхні організації для досягнення конкретного та скоординованого прогресу на шляху до цієї мети. Наразі EPIC є єдиним багатостороннім партнерством, яке працює над зменшенням гендерного розриву в оплаті праці на глобальному, регіональному та національному рівнях [6].

Насильство та переслідування у сфері праці становлять загрозу гідності, безпеці, здоров'ю та благополуччю кожного, впливаючи не лише на працівників і роботодавців, а й на їхні сім'ї, громади, економіку та суспільство в цілому. Через прийняття Конвенції МОП № 190 та Рекомендація № 206, світова спільнота ясно дала зрозуміти, що таке явище не можна терпіти, і світ має бути готовий, щоб покласти йому край. У Конвенції МОП № 190 визнано право кожної людини на сферу праці, вільну від насильства і домагань. Насильство та домагання визначені у ній як «низка неприйнятних форм поведінки та практик», «метою, результатом або можливим наслідком яких є заподіяння фізичної, психологічної, сексуальної чи економічної шкоди». Це, зокрема, фізичне насильство, словесні образи, булінг і цькування, сексуальні домагання, погрози та нав'язлива поведінка. Конвенція ґрунтується на широкому розумінні

«сфери праці», враховує факт того, що сьогодні праця не завжди виконується на фізичному робочому місці. Конвенція охоплює насильство і домагання, котрі можуть виникати під час службових відряджень, поїздок на роботу та з роботи, у житлових приміщеннях, які надані роботодавцем, чи у ході комунікацій, пов'язаних із трудовою діяльністю, зокрема таких, які забезпечуються інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ) (ст. 3 Конвенції МОП № 190). Вона захищає працівників та інших осіб у сфері праці, включаючи найманих працівників за визначенням національних законодавства і практик, а також зайнятих осіб безвідносно до їх договірного статусу, осіб, які проходять професійну підготовку, зокрема стажистів і учнів, працівників, трудові відносини яких були припинені, волонтерів, шукачів роботи та здобувачів вакансій, а також осіб, які здійснюють владні функції, які виконують обов'язки і несуть відповідальність роботодавця (ст. 2 Конвенції МОП № 190). Гендерно-обумовлене насильство і домагання непропорційно негативно впливають на жінок і дівчат, тому Конвенцією визнано, що гендерно-орієнтований підхід, котрий сприяє усуненню першопричин та факторів ризику, зокрема гендерних стереотипів, численних та перехресних форм дискримінації і нерівного гендерного співвідношення сил, повинен бути найважливішою передумовою для викорінення насильства і домагань у сфері праці [7].

Звичайно, не лише згадані міжнародні нормативні акти містять антидискримінаційні норми, є також окремі акти на рівні ООН та МОП, що стосуються захисту прав національних меншин, корінних народів та народів, що ведуть племінний спосіб життя, працівників-мігрантів, осіб з інвалідністю тощо. Практично всі вони передбачають і норми щодо заборони дискримінації в трудових відносинах, а деякі навіть містять підтримку цих груп населення, так звану «позитивну дискримінацію».

Українське законодавство приділяє значну увагу антидискримінаційним нормам. Насамперед, слід згадати статтю 24 Конституції України, котра проголошує рівність конституційних прав і свобод громадян, а також їх рівність перед законом. Забороняються привілеї або обмеження за рядом ознак: расою, кольором шкіри, політичними, релігійними та іншими переконаннями, статтю, етнічним та соціальним походженням, майновим станом, місцем проживання, мовними чи іншими ознаками. Також гарантується рівність прав жінки і чоловіка, що забезпечується, серед іншого, наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством тощо [8].

Заборона дискримінації в українському трудовому законодавстві проголошена в статті 2⁻¹ КЗпП України «Рівність трудових прав громадян України, недопущення дискримінації у сфері праці», що з'явилась у кодексі в 1991 році, значно розширилась у 2015 році за рахунок підстав,

заборонених для дискримінації, а також змінювалась іще двічі – у 2019 та у 2022 роках. Норми цієї статті забороняють будь-яку дискримінацію у світі праці, порушення рівності прав і можливостей, обмеження прав працівників – пряме і непряме – за ознаками, не пов'язаними з характером роботи і умовами її виконання. Серед таких ознак, перелік яких не є вичерпним, зазначаються колір шкіри та раса, переконання (політичні, релігійні та інші), членство в громадському об'єднанні, походження (етнічне, соціальне або іноземне), мовні ознаки, місце проживання, стан здоров'я, наявність або підозра на захворювання на ВІЛ/СНІД або інвалідність, стать, сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність, участь у страйку, звернення до суду за захистом своїх прав чи прав інших осіб тощо [9].

У листопаді 2022 р. КЗпП доповнився ще рядом норм, які мають своїм призначенням боротьбу з особливою формою дискримінації – мобінгом (цькуванням), котрий визначається як систематичні або повторювані тривалі умисні дії чи бездіяльність з боку роботодавця, або окремих працівників, або групи працівників, що спрямовані на приниження честі й гідності працівника, чи його ділової репутації, зокрема, з ціллю примусити його набути, змінити або припинити трудові права та обов'язки, що виявляються через психологічний та/або економічний тиск, у тому числі із застосуванням інструментів електронних комунікацій, формування стосовно працівника негативної (напруженої, ворожої, образливої) атмосфери, зокрема такої, що змушує його недооцінювати власну професійну придатність. Проблема мобінгу не нова і характерна не лише для українського суспільства, в будь-якій країні – десь більше, десь менше – виникають відповідні ситуації, але одна з головних негативних ознак цього явища – воно проявляється лише в крайніх стадіях, на ранніх етапах виявити такі процеси важко. Наслідки ж від нього можуть бути дуже серйозними – від поганого клімату в колективі до суїцидальних настроїв жертв. Експерти підкреслюють негативні психологічні, соціальні та економічні наслідки. Зміни до КЗпП передбачають відповідні обов'язки роботодавця щодо запобігання мобінгу та настання, у разі його встановлення, відповідальності – дисциплінарної, а також майнової - відшкодування витрат на лікування та моральної шкоди тощо [9].

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», дія якого, серед іншого, поширюється на трудові відносини, включаючи застосування роботодавцем принципу розумного пристосування, зазначає, що законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, який передбачає незалежно від певних ознак: забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; повагу до гідності кожної людини; забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб (стаття 2). Формами дискримінації згідно з законом є: пряма та непряма дискримінації; підбурювання до дискримінації, а також пособництво у дискримінації та

утиск (стаття 5). Законом визначається механізм запобігання та протидії дискримінації та відповідальність за порушення відповідного законодавства [10].

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає принцип гендерної рівності - рівного правового статусу жінок і чоловіків та рівних можливостей для його реалізації, який дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства, а також забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків. Стаття 17 закону встановлює гарантії щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінкам і чоловікам у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці. При цьому роботодавець зобов'язаний: створювати такі умови праці, котрі дозволяли б жінкам та чоловікам здійснювати трудову діяльність на рівній основі; забезпечувати їм можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками; здійснювати рівну оплату праці при однаковій кваліфікації й однакових умовах праці; вживати заходів задля унеможливлення й захисту від випадків сексуальних домагань та інших проявів насильства за ознакою статі. Забороняється в оголошеннях про вакансії пропонувати роботу лише одній статі, за винятком специфічної роботи, що може виконуватися тільки особами певної статі, висувати різні вимоги, надаючи перевагу одній із статей, а також вимагати від осіб, що влаштовуються на роботу, відомості щодо їхнього особистого життя, планів про народження дітей. При цьому роботодавці можуть здійснювати позитивні дії, які спрямовані на досягнення балансу у співвідношенні жінок і чоловіків у різних сферах трудової діяльності та серед різних категорій працівників [11].

На рівні Ради Європи та Європейського Союзу основоположне значення має Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) 1950 р, яка містить 14 статтю «Заборона дискримінації», також в аспекті трудових прав варто згадати Хартію співтовариства про основні соціальні права працівників 1989 р., яка, серед інших, містить норми щодо рівності чоловіків і жінок та права на захист для дітей і підлітків, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку та трудящих-мігрантів. Антидискримінаційні директиви ЄС забороняють дискримінацію у трьох сферах: зайнятості, добробуту населення та товарів і послуг. Директива про расову рівність 2000/43/ЄС(6) застосовується в усіх трьох названих сферах. Директива про рівність у сфері зайнятості 2000/78/ЄС застосовується виключно до відносин зайнятості – доступ до зайнятості, умови зайнятості, включаючи звільнення та оплату, професійну орієнтацію та підготовку. Директива про реалізацію принципу рівних можливостей і рівноправного ставлення щодо чоловіків та жінок у питаннях працевлаштування і зайнятості 2006/54/ЄС також застосовується до відносин у сфері зайнятості [12]. Практичне значення європейської системи антидискримінаційного права полягає в тому, що за необхідності можна

безпосередньо посилалися на антидискримінаційні інструменти і судову практику перед національними судами та органами влади.

Дискримінація – абсолютно негативне явище, яке має як прямі очевидні, так і приховані та віддалені негативні наслідки. Вона пригнічує можливості окремих людей, погіршує психічне здоров'я, має наслідками тривогу та депресію. Дискримінація збільшує нерівність і соціальну напругу, зменшує продуктивність та протидіє гідній праці, сповільнює економічний прогрес. Дискримінація може перешкодити людям здійснити свої мрії та зробити кар'єру. Саме тому боротьба з проявами дискримінації на всіх рівнях є важливим завданням сьогодення для міжнародного співтовариства, держави, соціальних партнерів та індивідуальних учасників трудових відносин.

Список використаних джерел.

1. Декларація щодо цілей та завдань Міжнародної організації праці. Філадельфія, 10.05.1944. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/140970__140970.
2. Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці, 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_260#Text.
3. Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять № 111, 1958 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161#Text.
4. Міжнародна організація праці: офіційний сайт. URL: <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/how-the-ilo-works/organigramme/governance/fprw/lang--en/index.htm>.
5. Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100, 1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002#Text.
6. Міжнародна коаліція оплати праці: офіційний сайт. URL: <https://www.equalpayinternationalcoalition.org/>.
7. Конвенція МОП № 190 про викорінення насильства та домагань у сфері праці, 2019 року: 12 способів, у які вона може підтримати заходи реагування на COVID-19 і подальше відновлення. Інформаційна записка. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---gender/documents/publication/wcms_750459.pdf.
8. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
9. Кодекс законів про працю України. Закон від 10.12.1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
10. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.
11. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

12. Посібник з європейського антидискримінаційного права. Агенція Європейського Союзу з питань основоположних прав – Європейський суд з прав людини – Рада Європи. URL: https://www.echr.coe.int/documents/handbook_non_discrim_law_ukr.pdf

ПОВАГА ДО ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ЦІННІСТЬ ЄС: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ІНСТИТУТУ ОМБУДСМАНА)

Марцеляк Світлана Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
конституційного і муніципального права
юридичного факультету Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: s.m.martseliak@karazin.ua

Підписана у 2014 році Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони визначили подальше майбутнє України з європейською спільнотою. Це ставить на порядок денний питання приведення нашого законодавства до вироблених Євросоюзом правових стандартів.

У цьому плані хотілось би звернути увагу на необхідність гармонізувати наше законодавство стосовно діяльності вітчизняних омбудсманів та їх співпраці з Європейським омбудсманом.

Взагалі правова природа і цінність інституту омбудсмана полягає у тому, що його діяльність доповнює державний механізм нагляду, існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина і спрямована на обізнаність громадян про порушені органами влади, посадовими особами їх права і свободи. З іншого боку, в результаті правозахисної діяльності омбудсмана підтримується віра людини в справедливість, нейтралізується насторожене ставлення особи до влади, пом'якшуються конфлікти між державою, її органами і громадянами.

Необхідність в інституті омбудсмана виникає перш за все тоді, коли існуючі інститути публічної влади не здійснюють ефективного контролю у сфері державного управління і виникає потреба в додатковому механізмі захисту прав і свобод громадян. Таким чином, запровадження інституту омбудсмана є реакцією суспільства на недосконалість існуючої в країні правозахисної системи.

Інститут омбудсмана, здійснюючи свої контрольні-наглядові та правозахисні повноваження, виконує роль балансу між суперечливими суспільними інтересами і не тільки пом'якшує суперечності між

державними і громадянськими сферами, а й легітимізує державну владу, яка під впливом цього інституту стає більш чуйною до потреб і запитів членів суспільства. Омбудсман гарантує «демократизацію» бюрократії, яка під впливом його діяльності виявляє більшу увагу, симпатію та турботу до своїх співвітчизників. У певному сенсі омбудсман і органи державної влади взаємно посилюють і стимулюють одне одного. Новаторський і прогресивно мислячий омбудсман, з одного боку, своїм функціонуванням демократизує і робить з «людським обличчям» державний апарат, захищає його від незаслуженої критики, з іншого боку – держава, в особі її органів, створює омбудсманові належні умови для виконання ним своїх повноважень. Цей правозахисний інститут демократизує суспільні відносини, встановлюючи ділові і конструктивні взаємини громадян з органами влади, борючись з негативними явищами в сфері управління [1, с. 3-5].

Слід зазначити, що і Україна в цьому плані характеризується позитивним досвідом реалізації омбудсманівської ідеї. Визнання Конституцією України людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю і того, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави (ст. 3) стало вектором і орієнтиром демократичних перетворень в Україні, її становлення як правової, соціальної держави. Закріплені на рівні Основного Закону права людини не тільки визначали сферу свободи і самовизначення особи, її автономію, забезпечили розкриття економічного, політичного, соціального, творчого і громадянського потенціалу кожної особи, але й упорядкували і координували суспільні зв'язки і відносини на основі загальноновизнаних норм і стандартів у галузі прав людини, встановили перепони всевладдю і свавіллю державних структур, визначили параметри взаємовідносин людини, суспільства, держави, їх взаємовідповідальність. Для гарантування проголошених Конституцією України прав і свобод людини і громадянина в нашій країні окрім запровадженого у 1997 році Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини останніми роками створені також такі спеціалізовані омбудсмани як:

- Радник – Уповноважений Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації;
- Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу;
- колективний спеціалізований омбудсман - Консультативна рада у справах ветеранів війни, сімей загиблих (померлих) захисників України;
- Урядовий уповноважений з питань етнічної політики;
- Урядовий уповноважений з прав осіб з інвалідністю;
- Урядовий уповноважений з питань гендерної політики;
- освітній омбудсмен;
- Рада бізнес-омбудсмана — орган, що займається захистом інтересів

як українських, так і іноземних підприємств, що ведуть бізнес в Україні, перед органами публічної влади;

- Радник — Уповноважений Президента України з питань безбар'єрності;

- Уповноважений із захисту державної мови;

- студентські омбудсмани та інші.

Перспективи членства України в Європейському Союзі вимагають законодавчого врегулювання співпраці національних омбудсманів з Європейським омбудсманом, якого запроваджено у 1995 р. рішенням Європейського парламенту. Його статус регулюється Договором про функціонування Європейського союзу (ст. 228) та Хартією основних прав ЄС (ст. 43). Окрім того Європейський парламент може за своєю власною ініціативою згідно спеціальної законодавчої процедури (після отримання висновку Комісії та за згодою Ради), Регламентом уточнити статус та деякі умови організації роботи Омбудсмана.

Відповідно до визначеного статусу Європейський омбудсман обирається Європейським парламентом після його виборів на строк легіслатури останнього. Законодавчо його повноваження не обмежуються певними строками перебування на посаді, тому його можуть переобирати на посаду на наступний термін.

Достроково повноваження Європейського омбудсмана може припинити Суд за клопотанням Європарламенту, якщо омбудсман не відповідає умовам, необхідним для здійснення своїх функцій, або вчинив серйозний проступок.

Протягом строку здійснення своїх повноважень Європейський омбудсман не може займатися будь-якою іншою професійною діяльністю на платній чи безоплатній основі.

У системі органів влади Євросоюзу Омбудсман розглядається як незалежна правозахисна інституція. Під час виконання своїх обов'язків він не може отримувати вказівок чи будь-яких інших інструкцій від жодного уряду, інституту, органу або установи.

До сфери повноважень Омбудсмана відносяться скарги на незадовільне ведення справ органами влади, коли інститути, органи чи установи ЄС не діють згідно з правом, не дотримуються принципів належного управління або порушують права людини. Він уповноважений отримувати поштою, факсом або електронною поштою від громадян держав-членів ЄС, осіб, які постійно проживають в ЄС, юридичних осіб, асоціацій або інших установ, зареєстрованих в Союзі, скарги щодо випадків порушення порядку управління в діяльності інститутів, органів або установ Союзу, крім Суду ЄС під час здійснення ним своїх юрисдикційних функцій.

Звернення до Омбудсмана повинні бути викладені на одній з офіційних мов ЄС, із зазначенням прізвища заявника, інституту або органу ЄС, на який скаржаться, а також описом оскаржуваних дій чи бездіяльності

цього інституту чи органу.

Підставами прийнятності звернення до Омбудсмана є: 1. Скарга повинна бути подана протягом 2-х років з моменту, коли особі стали відомі факти, на яких базується скарга; 2. Особі повинно бути особисто завдана шкода неналежним порядком управління; 3. Особа попередньо зверталася до інституту або органу, який порушив її права і якого стосується це питання, наприклад, у листі.

Омбудсман не приймає до розгляду: а) скарги проти національних, регіональних та місцевих органів влади держав-членів, навіть якщо скарги стосуються питань політики ЄС; б) скарги на справи, які наразі розглядаються судом або вже вирішено в суді; в) на діяльність національних судів або омбудсманів; г) скарги проти юридичних та фізичних осіб.

Омбудсман за своєю власною ініціативою або на підставі скарг, наданих йому безпосередньо або через члена Європейського парламенту, проводить розслідування, які вважає обґрунтованими. Якщо Омбудсман констатував випадок порушення прав людини через неналежне управління, то він звертається до відповідних інститутів, органів або установ, які мають 3 місяці на надання йому свого висновку. При цьому Омбудсман може просто поінформувати відповідний інститут про те, що проти нього була подана скарга, щоб останній вирішив проблему. Якщо справа не вирішується відповідним чином протягом його запитів, Омбудсман буде намагатися, по можливості, знайти дружнє вирішення. Якщо ці спроби примирення не будуть успішними, Омбудсман видає рекомендації щодо вирішення справи. Якщо інститут не приймає рекомендації, Омбудсман може подати особливу доповідь до Європейського парламенту [2, с. 290].

У цілому зазначимо, що такий статус Європейського Омбудсмана сприятиме посиленню механізму захисту прав людини в Україні за умов вступу нашої країни до ЄС.

Список використаних джерел:

1. Марцеляк О.В. Інститут омбудсмана: теорія і практика (Монографія). Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 450 с.
2. Європейське право: право Європейського союзу : підручник : у трьох кн. / за заг. ред. В. І. Муравйова. Кн. перша : Інституційне право Європейського союзу / В. І. Муравйов, О. М. Шпакович, О. М. Лисенко, О. В. Святун. Київ: Ін Юре, 2015. 312 с.

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА РОЗГЛЯД ЇЇ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ СУДОМ ПРИСЯЖНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мицак Мар'ян Степанович,
аспірант кафедри
конституційного і
муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна
e-mail: maryanius@gmail.com

У контексті незворотності європейського курсу України, проголошеного преамбулою Основного Закону України, актуальним залишаються питання реалізації права на судовий захист, передбаченого статтею 55 та права народу безпосередньо брати участь у здійсненні правосуддя, закріпленого статтею 124 Конституції України.

Відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [2]. Крім того, згідно з ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення» [1].

Законодавство України гарантує кожному захист його прав і свобод в межах кримінального, адміністративного, цивільного, господарського, конституційного судочинства України. Крім того, забороняється обмежувати право на судовий захист, так як це суперечить принципу рівності усіх перед законом. Зокрема, ст. 64 Конституції України гарантує, що право особи на судовий захист не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Вказані конституційні положення отримали розвиток в ст. 12² Закону України «Про правовий режим воєнного стану», відповідно до якої в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією України та законами України. Повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені [4].

Крім права на судовий захист Основний Закон України закріплює

право народу безпосередньо брати участь у здійсненні правосуддя через присяжних (ч. 5 ст. 124). Дане положення знайшло свій розвиток в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якого судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур. Зокрема, ч. 1 ст. 15 вказаного закону визначає, що справи можуть розглядатись суддею одноособово, а у випадках, визначених процесуальним законом, – колегією суддів, а також за участю присяжних [5].

Це положення конкретизують процесуальні кодекси України, зокрема, ст. 31 КПК України передбачає, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, може здійснюватися як колегіально судом у складі трьох суддів, так і судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних у разі наявності клопотання про це обвинувачуваного. Якщо обвинувачуваних декілька, кримінальне провадження стосовно всіх них розглядається судом присяжних, якщо хоча б один з обвинувачуваних заявив клопотання про такий розгляд.

Таким чином, на законодавчому рівні закріплюється право кожного на розгляд його кримінальної справи судом присяжних у випадках, передбачених законами України. В той же час, в умовах широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України та як наслідок, введення правового режиму воєнного стану, фактично зазнало обмеження право людини на розгляд справи судом присяжних.

Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квітня 2022 року ст. 615 КПК України викладено в новій редакції, ч. 10 якої визначає, що в умовах воєнного стану Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, крім здійснення кримінального провадження у суді, в якому до моменту введення воєнного стану та набрання чинності цією частиною було визначено склад суду за участю присяжних [3]. Таким чином, фактично під час введення правового режиму воєнного стану положення про суд присяжних не діє.

Отже, в умовах воєнного стану обмежується право людини на судовий розгляд її кримінальної справи судом присяжних, та як наслідок – конституційне право народу на участь в здійсненні правосуддя безпосередньо через присяжних.

Водночас, на нашу думку, внесення змін до ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України в частині обмеження права на суд присяжних не є відступом від конституційних засад участі Українського народу у здійсненні правосуддя, визначених ст. 124 Конституції України та від положень ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних

свобод. У даному випадку скоріше слід вести мову про їх пристосування до надзвичайних умов задля забезпечення можливості здійснення правосуддя в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний договір від 04.11.1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення : 08.04.2023).

2. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення : 08.04.2023).

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n45> (дата звернення : 09.04.2023).

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення : 09.04.2023).

5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення : 09.04.2023).

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Псьота Тетяна Володимирівна,
аспірантка кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
e-mail: psota.tetiana@gmail.com

Будучи основою сучасного конституційного правопорядку, повага до прав та свобод людини становить фундаментальну цінність, на якій базується конституційна традиція Європейського Союзу та його держав-членів. Перелік основоположних прав та свобод людини, їхні гарантії, механізми захисту, а відтак і підвалини правового статусу особи в ЄС, є центральними елементами європейського конституціоналізму. Стаття 2 Договору про Європейський Союз відображає ідентичність конституціоналізму даного утворення та закріплює цінність поваги до

людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та прав людини [6].

Перш за все, поняття правового статусу особи можна охарактеризувати як юридично закріплену позицію людини в суспільстві, сукупність прав та свобод, відповідальності та обов'язків особистості. Структура правового статусу індивіда, окрім зазначених елементів, може включати в себе його громадянство, правосуб'єктність, законні інтереси, правові гарантії тощо [2, с. 27].

У свою чергу, рівень захисту правового статусу особи являє собою найпріоритетніший критерій діяльності ЄС, адже основою його функціонування є принципи верховенства права та забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Індивідуальний правовий статус європейських громадян та громадян третіх країн, які перебувають в ЄС, закріплений чинним законодавством утворення [4, с. 3].

Так, система правових основ особи в ЄС становить блок системи норм права ЄС, які слугують основою для реалізації прав та свобод людини і громадянина в ЄС, закріплюють основоположні стандарти поведінки індивіда. Необхідно наголосити, що правовий статус особи та громадянина в ЄС характеризується комплексністю структури та складається з принципів правового статусу людини і громадянина (принципи рівності, поваги до прав людини та її основних свобод, гарантованості прав та свобод); інституту громадянства; основоположних прав та свобод, обов'язків громадянина; системи гарантій прав і свобод особи [1, с. 110–116].

Правовий статус індивіда становить основу для реалізації прав та свобод людини та громадянина в ЄС, а система правових підвалин такого статусу міститься у нормах права даного інтеграційного утворення. Особливу увагу слід приділити Хартії основоположних прав Європейського Союзу 2000 р., яка підтвердила та систематизувала комплекс основоположних прав, свобод, принципів правового статусу особи, закріплених ЄС раніше (ст. 6, 10, 11 Договору про ЄС, ч. 2 Договору про функціонування ЄС) [5, 6, 7].

Не будучи інкорпорованою до тексту установчих договорів ЄС, Хартія має юридичну силу нарівні з ними та є джерелом первинного права інтеграційного утворення, яке підтверджує визнані ч. 1 ст. 6 Договору про ЄС права, свободи та принципи. Хартія основоположних прав Європейського Союзу наблизила стандарти правового захисту ЄС та держав-членів, посилила ефективність захисту правового статусу осіб та підвищила рівень обізнаності громадськості щодо основних свобод [8, с. 818].

Хартія основоположних прав Європейського Союзу не створює нових прав: підтверджені нею положення існують незалежно від неї. Вона систематизувала основоположні права, гарантовані ЄС, та забезпечила краще розуміння їхнього змісту та можливостей реалізації [3, с. 150–152].

Слід зазначити, що Хартія основоположних прав Європейського Союзу стала своєрідним європейським «Біллем про права», наступним кроком у розвитку конституціоналізму в Європі. Вступ у силу Хартії в 2009 р. дав новий поштовх європейським дебатам щодо основоположних прав та свобод людини як основи її правового статусу в ЄС.

Таким чином, повага до прав та свобод людини є основою європейської правової ідентичності та конституціоналізму в ЄС. Основні права, свободи, їхні гарантії, обов'язки індивідів, закріплені в комплексі норм права ЄС, складають конституційні основи правового статусу особи в даному інтеграційному утворенні. Хартія основоположних прав Європейського Союзу стала значним кроком на шляху розвитку інституту правового статусу індивіда та конституціоналізації права ЄС.

Список використаних джерел:

1. Макуев Р. Х. Правовое положение личности и институт гражданства Европейского Союза. *Вестник государственного и муниципального управления*. Москва, 2016. № 2 (21). С. 110–119.
2. Стефанюк Ю. В. Структура правового статусу особи: теоретичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 2 (1). С. 26–31.
3. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу: монографія. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.
4. Colcelli V. Legal Status of the Individual in the Process of European Integration. *UACES 44th Annual Conference*. Cork, 2014. 23 p.
5. Charter of Fundamental Rights of the European Union 2000 (Consolidated Version 2016). *Official Journal of the European Union*. C Series, 202. 07.06.2016. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2016/oj (last accessed: 06.04.2023).
6. Treaty on European Union 1992 (Consolidated Version 2016). *Official Journal of the European Union*. C Series, 202. 07.06.2016. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/teu_2016/2020-03-01 (last accessed: 06.04.2023).
7. Treaty on the Functioning of the European Union 1957 (Consolidated version 2016). *Official Journal of the European Union*. C Series, 202. 07.06.2016. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/2020-03-01 (last accessed: 06.04.2023).
8. Zuleeg M. The Advantages of the European Constitution – a German Perspective. *Principles of European Constitutional Law* / Ed. by Armin von Bogdandy and Jürgen Bast. Munich: CH Beck, 2010. Pp. 803–825.

МІСЦЯ КОМПАКТНОГО ПОСЕЛЕННЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ГАРАНТІЯ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Федотов Ілля Сергійович,
аспірант кафедри
конституційного і
муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: yurist.fedotov@gmail.com

Сучасне вимушене переміщення осіб в Україні, спричинене окупацією Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей, повномасштабним вторгненням російської федерації 24.02.2022 року, дестабілізацією ситуації в Україні, є одним з найбільших викликів, що постали перед нашою державою з часів її незалежності. Подолання негативних наслідків внутрішнього переміщення та забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб вбачається одним з першочергових завдань України на сучасному етапі.

Конституція України гарантує захист прав і свобод у будь-якій зовнішньополітичній, соціально-економічній та іншій ситуації незалежно від місця проживання громадянина. Повномасштабне вторгнення російської федерації, окупація нею частини території України, показали слабкість механізму реалізації та захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Станом на 04 квітня 2023 року за даними розміщеними на веб-порталі Верховного комісара у справах біженців ООН, кількість внутрішньо переміщених осіб дорівнює 5 027 182 особам [5]. Серед зазначених осіб велику кількість складають соціально вразливі категорії населення, які самостійно не в змозі забезпечити себе та свою сім'ю, особливо в умовах внутрішнього переміщення.

У рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб ухвалених Комітетом міністрів Ради Європи 5 квітня 2006 року було визначено основні стандарти щодо деяких соціальних гарантій вимушено переміщених осіб. Так, зокрема, внутрішньо переміщені мають право на добровільне, безпечне і гідне повернення до власних помешкань або місць постійного проживання або переселення до іншої частини країни. Потрібно забезпечити умови для належної та стійкої інтеграції внутрішньо переміщених осіб після їхнього переміщення [4]. Схожий принцип також відображено в статті 31 Європейській соціальній Хартії, відповідно до якої, з метою забезпечення ефективного здійснення права на житло Уряди, які підписали цю Хартію, будучи членами Ради Європи зобов'язуються вживати заходів, спрямованих на: сприяння

доступові до житла належного рівня; запобігання бездомності та її скорочення з метою її поступової ліквідації; встановлення на житло цін, доступних для малозабезпечених осіб [1].

Основними нормативно-правовими актами, що встановлюють права та гарантії їх реалізації для внутрішньо переміщених осіб в Україні є: Конституція України та Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Одним з таких прав є право внутрішньо переміщених осіб на доступ до тимчасового житла. Тимчасове житло може забезпечити безпечне середовище для цієї категорії осіб; допомогти їм отримати доступ до основних послуг, таких як медичне обслуговування, освіта, можливості працевлаштування тощо. Однією з гарантій реалізації права на доступ до тимчасового житла є гарантія місця компактного поселення внутрішньо переміщених осіб, яка може бути важливою складовою захисту їх прав та гідності.

Місце компактного поселення – це територія, де внутрішньо переміщені особи можуть отримати доступ до необхідних житлових, медичних, освітніх та інших соціальних послуг. Компактне поселення може бути встановлено у вигляді спеціальних таборів або притулків, але може також включати будь-які інші тимчасові житлові місця або постійні житлові об'єкти.

Конституція України містить положення, що забезпечують вимушено переміщеним особам право на компактне поселення та необхідні житлові умови. Наприклад, Конституція України гарантує право кожного на житло (стаття 47), а також на повагу до гідності (стаття 28). Також відповідно до ст. 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2]. Тому важливо, щоб законодавство України визнавало право вимушено переміщених осіб на компактне поселення та забезпечувало їх захист від будь-якої дискримінації, гарантувало мінімальний термін проживання в такому місці.

Отже, місце компактного поселення може бути важливою конституційною гарантією для захисту прав вимушено переміщених осіб на житло та інші соціальні послуги, а законодавство має забезпечувати їх захист від дискримінації та інших форм недбалості.

Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» в абз. 9 ч. 1 ст. 9 визначено, що внутрішньо переміщені особи мають право на забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) упродовж шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, інвалідів, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено [3]. Водночас внутрішньо переміщені особи мають право на оплату вартості комунальних послуг,

електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках зі збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення.

Юридичні особи, які є власниками (балансоутримувачами) майна, яке використовують для компактного поселення внутрішньо переміщених осіб, зобов'язані вжити заходів для встановлення засобів обліку спожитих електричної та теплової енергії, природного газу для задоволення власних побутових потреб внутрішньо переміщених осіб. Їм заборонено стягувати з таких осіб компенсацію вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу, яка не відповідає вартості відповідних тарифів на такі послуги та товари для населення.

З наведеного положення випливає законодавче обмеження права внутрішньо переміщених осіб на безоплатне тимчасове проживання (за умови сплати такою особою комунальних послуг) у житлі, що знаходиться в державній чи комунальній власності шістьма місяцями з моменту взяття на облік як внутрішньо переміщена особа. Тому однією з основних проблем 2022 року в Україні для внутрішньо переміщених осіб постала проблема виселення або ризику можливого виселення, після спливу 6 місяців з моменту реєстрації внутрішньо переміщеної особи. Непоодинокими були випадки, коли після спливу 6 місяців з моменту реєстрації внутрішньо переміщеної особи адміністрації виселяли таких осіб посилаючись на Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». В той же час Європейський суд з прав людини у справі «Сагінадзе та інші проти Грузії» (*Saghinadze and Others v. Georgia*) зазначає, що внутрішньо переміщені особи повинні захищатися від виселення [6].

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» обмежує вирішення житлових проблем статтею 11, частиною 8, якою на місцеві органи влади покладається обов'язок безкоштовного «надання у тимчасове користування внутрішньо переміщеним особам житлового приміщення або соціального житла» на півроку за умови оплати комунальних послуг, проте до сьогоднішнього дня не прийнятий порядок надання такого житла». Не приділяється достатньо уваги створенню та використанню Фонду житла для тимчасового поселення.

Отже, регулювання порядку виділення житла в користування осіб, тимчасово переміщених із тимчасово окупованої території та районів проведення активних бойових дій, носить на сьогодні фрагментарний та хаотичний характер.

Виходячи із законодавчих норм, житло для тимчасового проживання біженців та внутрішньо переміщених осіб відноситься до житлового фонду спеціального призначення, а жилі приміщення з фондів житла для тимчасового проживання відносяться до спеціалізованих жилих приміщень.

Крім відсутності законодавства, вирішенню проблем заважає неналежна координація між різними установами, які відповідають за розв'язання названих вище проблем.

Таким чином, враховуючи складність та довгостроковість проблеми забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб, нами пропонується: визначити єдиний координаційний орган щодо питань внутрішньо переміщених осіб; забезпечити створення та функціонування єдиного реєстру внутрішньо переміщених осіб (на основі реєстру планувати витрати, будівничі плани і т. д.); розмежувати внутрішньо переміщених осіб під час їх постановки на облік за рівнем доходів, наявністю житлової нерухомості в інших регіонах, кількістю членів сімей, ступенем знищення їх житла на території, з якої особа переселяється, що дозволить заздалегідь розподіляти навантаження на соціальний житловий фонд у регіонах і планувати потребу у тимчасовому житлі надалі; розробити порядок створення тимчасового житлового фонду для внутрішньо переміщених осіб (при визначенні придатності житла враховувати можливість працевлаштування) та порядок надання такого житла. Також слід звернути увагу на правовий статус місць компактного проживання внутрішньо переміщених осіб.

Список використаних джерел:

1. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Міжнародний документ від 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення : 05.04.2023).
2. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення : 05.04.2023).
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення : 05.04.2023).
4. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб : ухв. Комітетом міністрів Ради Європи 05.04.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення : 05.04.2023).
5. Refugees from Ukraine registered for Temporary Protection or similar national protection schemes in Europe. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення : 05.04.2023).
6. Case «Saghinadze and Others v. Georgia». Information Note on the Court's case-law. May 2010. №. 130. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-968%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-968%22]}) (дата звернення : 05.04.2023).

БЕЗБАР'ЄРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЗАПОРУКА ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Філіпська Наталія Олександрівна,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
конституційного і міжнародного права
факультету № 4 Харківського національного
університету внутрішніх справ
e-mail: totuchana@yahoo.com

Лютий 2022 року змінив уявлення світу про цінність мирного співіснування та життя людини. Право на життя є базовим, основоположним та закріплене у низці найпотужніших міжнародних документах – стандартах у сфері прав людини. По-перше, це Загальна декларація прав людини 1948 року, яка стала основою для міжнародного права прав людини та національних законодавств. Стаття 3 Загальної декларації прав людини проголошує, що кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність [1]. Другий потужний міжнародний документ це Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року (стаття 6) [2], регіональна (Європейська) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (стаття 2) [3] підкреслюють невід'ємність права на життя та неприпустимість неправомірного його порушення.

Конституція України у відповідності із названими міжнародними стандартами у статті 27 визначає невід'ємне право людини на життя та неможливість свавільного його позбавлення, а також обов'язок держави захищати це право [4]. На наш погляд, саме обов'язок держави щодо забезпечення права людини на життя і є дуже актуальним саме у воєнний час, коли людське життя є під реальною загрозою.

Повномасштабне вторгнення російської федерації та територію України наприкінці лютого 2022 року та вчинення відверто терористичних, геноцидних актів проти мирного населення поставило нові виклики до суспільства та влади, як державної, так і до органів місцевого самоврядування. На наш погляд, варто звернути особливу увагу на забезпечення владою умов для реалізації права на життя такої категорії населення, як люди з обмеженими можливостями. На жаль, саме війна відкрила існуючі прогалини та деяку неготовність до забезпечення безпеки окремих верств населення, а саме осіб, які мають вади здоров'я, пов'язані із можливостями пересування, сенсорними вадами, вадами ментального здоров'я.

Питання створення безбар'єрного середовища у мирний час, як

показали реалії війни в Україні, дещо відрізняються від мирної моделі. Це пов'язано із низкою вимушених дій, які притаманні ситуаціям, що несуть масові загрози населенню. Мова йде про необхідність переміщення до укриттів через артилерійські, ракетні та авіаційні обстріли державою-окупантом мирних населених пунктів України, особливо прикордонних територій Сходу, Півдня та Півночі держави. Сигнал «повітряна тривога» є попередженням про небезпеку та настановою для населення до певних дій – переміщення до укриттів, безпечних місць тощо для збереження свого життя. Так, застосунок «Повітряна тривога», який можна завантажити на смартфон, підключений до мережі Інтернет, попереджає про небезпеку та є досить корисним і зручним у користуванні для більшості населення.

Однак, яким чином можна терміново попередити особу, яка має вади слуху – слабчучу або взагалі нечуючу? Яким чином це зробити, якщо, наприклад, тривога та небезпека трапляється уночі, коли людина не читає повідомлення про небезпеку або якщо людина (зазвичай похилого віку) проживає у віддаленій місцевості та не має смартфона із доступом до мережі Інтернет / мережа пошкоджена обстрілами? Яким чином дістатися укриття особі, яка пересувається за допомогою візка, ходунків, якщо сходи до підземних укриттів зазвичай вузькі, незручні та не мають пандусів і часто є небезпечними навіть для людини без обмежень мобільності? Яким чином людина, яка має ментальні вади та з тих чи інших причин на момент оголошення повітряної тривоги залишилася сама, може зорієнтуватися та дотримуватися чіткого алгоритму дій для забезпечення себе? На жаль, чітких відповідей на поставлені питання немає.

Описані вище ситуації не є вичерпними, але ставлять під серйозну загрозу щонайменше життя та здоров'я зазначених категорій осіб. Як правило, такі особи мають інвалідність та відповідний статус, але державні органи соціального захисту не в достатній мірі вживають заходи щодо допомоги таким людям або сприяння належного облаштування укриттів відповідно до потреб. Варто зазначити, що з такими труднощами може стикнутися й людина, яка має не стійкі, а тимчасові розлади здоров'я – контузія, травми кінцівок або хребта, інші хвороби, які впливають на здатність самостійного пересування.

Додатком до листа ДСНС затверджені Рекомендації щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти. Хоча у даному документі мова йде про осіб, що здобувають освіту, тут не оминули увагою категорію осіб, яка має труднощі у пересуванні – у п.п. 13 п. 3.5 визначено, що з метою забезпечення захисту населення від небезпечних чинників надзвичайних ситуацій та організації його життєзабезпечення об'єкти будівництва мають відповідати таким основним вимогам, серед яких забезпечення вільного доступу осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення (для закладів освіти з наявністю зазначеної категорії осіб) або є технічна

можливість дообладнання для забезпечення такого доступу у термін до 24 годин [5].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій» 2022 року вносяться зміни до чинного законодавства та передбачається обов'язкове обладнання укриттів у новобудовах [6]. Але виникає питання щодо того, чи працюють компанії-забудовники у прифронтових містах та як бути і іншими будівлями? Тож, проблема лишається невирішеною, фактично порушуючи право осіб з обмеженими можливостями на безпеку та на життя.

Окрім створення архітектурної та сенсорно-інформаційної доступності, варто мати на увазі й особливості пошукових робіт при руйнуванні будівель. Це стосується також осіб з вадами слуху та осіб з ментальними порушеннями. Перша категорія не в змозі почути рятувальників та відгукнутися, а друга категорія може не виконувати вказівки рятувальників через нерозуміння їх значення.

Означена вище ситуація свідчить про значне звуження можливості реалізувати своє право на життя в умовах воєнного стану особам, які мають фізичні, сенсорні та ментальні обмеження.

Тож, право на життя в умовах повномасштабної війни та використання окупаційними військами заборонених видів зброї масового ураження є досить крихким та потребує посиленого державного захисту. Але, перш за все, на нашу думку, доцільно якнайшвидше напрацювати алгоритм дій у ситуації небезпеки та, безперечно, забезпечити архітектурну доступність для маломобільних осіб сховищ та інших безпечних місць (пункти незламності, пункти обігріву тощо). Забезпечення доступності укриттів та створення механізму оповіщення нечуючих осіб може взяти на себе місцева влада. Крім того, активна діяльність інститутів громадянського суспільства (громадські, волонтерські організації тощо) не знімає з держави зобов'язань щодо захисту найголовнішого права – права на життя, яке є основою виникнення майже всіх інших прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 217 А (III) від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973 № 2148-VIII). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17 липн. 1997 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

4. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/>

laws/show/254к/96-вр.

5. Декларація прав національностей України від 01.11.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12>.

6. Рекомендації щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти. Додаток до листа ДСНС від 14.06.2022 № 03-1870/162-2. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/civilniy-zahist/2022/15.06/Rekom.shchodo.orhanizatsiyi.ukryttya.15.06.2022.pdf>

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій: Закон України від 29 липня 2022 року № 2486-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2486-20#Text>.

СЕКЦІЯ 3
КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
ВЛАДИ В ЄС І ПЕРСПЕКТИВИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ
В УКРАЇНІ

**CONSTITUTIONAL APPROACHES TO THE INVOLVEMENT OF
CONSTITUENT ENTITIES IN STATE PUBLIC ADMINISTRATION
IN UNITARY ITALY AND SPAIN**

Roskoshnyi Illia,

PhD, visiting academic, Faculty of Law,
University of Manitoba, Canada

e-mail: illia.roskoshnyi@umanitoba.ca

A question that is widely debated in the fields of constitutional law as well as public administration is how much involvement the constituent entities of a state can have in the public administration of a unitary state. While many unitary states hold onto their internal approaches to public administration as being the best, looking at the experiences of other states may raise doubts on this matter. Unitary constitutions and their application are central documents that shed light on this issue.

One example of such interaction is article 5 of the Italian constitution. This article proclaims Italy as an indivisible republic, which shows us its unitary nature. The Italian republic acknowledges and supports local autonomies, and implements the highest level of administrative decentralization in services that are under the State's jurisdiction. Additionally, it aligns the principles and methods of its legislation with the requirements of autonomy and decentralization [1].

The inclusion of such provisions in the national constitution provides a solid foundation for constituent entities to bargain their level of involvement in public administration and increases the level of democracy. The highest level of administrative decentralization as well as requirements of autonomy and decentralization to the legislation are equivalent to the principle of subsidiarity in federal states, which can work in favor of both the State and the Regions. In particular, this assertion is supported by the precedent set by the Italian Constitutional Court, which ruled that the principle of subsidiarity can justify the national legislator taking the place of the regional one in cases of national importance [2, p. 617].

This concept of decentralization and collaborative public administration is further developed in the division of legislative powers, which are classified as exclusive to the State or Regions, and concurrent, as particularly outlined in article 117 of the Italian constitution [1]. To be frank, this provision is reminiscent of federal constitutions that contain similar articles, and as a result, many scholars

refer to Italy as a "quasi-federation".

Moving on to the next level of collaboration in the exclusive state legislative power in Italy, we can see it in the functioning of their Parliament, which comprises the Chamber of Deputies and the Senate of the Republic. While the Chamber of Deputies is elected through universal and direct suffrage and represents to a large extent the entire state, the Senate of the Republic is elected on a regional basis [1, Title I].

The President of the Republic in Italy is elected through a joint session of the parliament and jointly with three delegates from each Region, except for Valle d'Aosta which has only one delegate. Further the President of the Republic nominates the President of the Council of Ministers and, on his proposal, the Ministers [1, Title II]. Thus, we can state a cooperative foundation in the formation of the executive branch in Italy through the election of the President and the further formation of the state government. Additionally, Regions participate twice in this process through their delegates and the Senate.

In the realm of the judicial branch, another instance of constituent entities' participation in public administration can be observed in Italy. Italy has a centralized constitutional court, as well as other branches of national courts. The Constitutional Court of Italy is composed of fifteen judges, with one third nominated by the President of the Republic, one third by Parliament in a joint sitting, and one third by the ordinary and administrative supreme courts [1, Title IV].

The High Council of the Italian Judiciary is responsible for matters such as judge employment, assignments, transfers, promotions, and disciplinary measures of the national courts. The council is chaired by the President of the Republic and comprises two-thirds of members elected by all ordinary judges from different categories, and one-third elected by Parliament in joint session from among full university professors of law and lawyers with at least fifteen years of practice [1, Title VI].

In such way, we can witness Italian constitutional approaches to the involvement of constituent entities in state public administration.

A little bit different example of public administration can be observed in Spain, where article 2 of the Spanish constitution defines the unitary nature of the state by emphasizing the indissoluble unity of the Spanish nation, while at the same time recognizing and guaranteeing the right to autonomy of the nationalities and regions that make up the country, and promoting solidarity among them [3].

The Cortes Generales are the Parliament of Spain, which comprises of the Congress of Deputies and the Senate, serve as a representation of the Spanish populace. While the Senate represents the various territories, the Congress of Deputies represents the population as a whole, as per article 68, 69. Although the Senate is responsible for territorial representation, article 67 ensures that the members of the Cortes Generales are not obligated to follow a compulsory mandate [3].

Unlike in Italy, where we have seen a collaboration of constituent entities and the state power in the formation of the judicial and executive branches of public administration, such cooperation is not as evident in Spain. However, when it comes to the exclusive legislative power of the Autonomous Communities, there is significant scope for negotiations. In addition to all areas of exclusive competence provided for by the constitution for the Autonomous Communities, as well as all other matters not expressly assigned to the State, after a period of five years of existence, the Autonomous Communities may expand their powers by modifying their statutes within the framework established in article 149, which outlines the exclusive legislative power of the State [3]. This approach to public administration shows us that power will not be exercised jointly at the state level as it was in Italy, but rather will be lowered down to the local level for individual use by Autonomous Communities on their own. If Autonomous Communities are tasked with some legislative responsibilities, it implies that they may also be granted some level of executive and judicial functions in that particular domain, either explicitly or implicitly.

According to the Spanish Constitutional Court, ‘autonomy makes reference to a limited power ... autonomy is not sovereignty ... in no case can the principle of autonomy be opposed to that of unity’, and recently the same judge stated that ‘the Constitution recognizes only the Spanish Nation and the Unitarian sovereignty of the Spanish people’ [2, p. 618]. Nevertheless, regardless of the court's position, Autonomous Communities, even without their own sovereignty, will share one state sovereignty with the State and display a decentralization level akin to that seen in federal states [4, p. 15]. But basically, this correlation holds significant implications for unitary states, as the theoretical principles of Unitarianism oppose granting constituent entities sovereignty. However, history shows that since the introduction of Westphalian sovereignty system the theory is not always applicable, and these entities should be entitled to exercise their right to self-determination, as outlined by the UN and common principles of international law. Additionally, they may eventually be granted sovereignty through peaceful means as recognized by international law and organizations, as well as the state power. In other cases, we can observe that taciturn ignoring of such situations will lead to violence, war, oppression, etc. The 2017 Catalan independence referendum is one example of such evidence [13].

In conclusion, even though Italy and Spain are unitary states, their internal approaches to public administration demonstrate a trend towards decentralization and, to some extent, federalism; however, in my view, we cannot refer to these states as "quasi-federations", since their constitutions explicitly define them as unitary states. Instead, based on this experience and other unique constitutional approaches to the involvement of constituent entities in state public administration in unitary states such as in South Africa, South Korea, Japan, Finland, Uruguay and the UK etc., we can infer a tendency towards administrative decentralization and the evolution of Unitarianism. This administrative decentralization can help

reduce tensions within society or separatist movements and contribute to democratic rudiments of decisionmaking. It is advisable to consider such an approach in other centralized and developing unitary states, as well as in centralized federations, since their internal approach to federalism may be worse than a decentralized unitary state.

References:

1. Constitution of the Italian Republic, 1948 (as Amended June 12, 2003). URL: <https://constitutionnet.org/sites/default/files/Italy.Constitution.pdf> (date of access: 24.03.2023).
2. Bartole S. Internal Ordering in the Unitary State. *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law* / ed. by M. Rosenfeld, A. Sajó. Oxford: Oxford University Press, 2012. P. 609-627.
3. Spanish Constitution, 1978. URL: <https://www.senado.es/web/conocersenado/normas/constitucion/index.html?lang=en> (date of access: 24.03.2023).
4. Schütze R. From Dual to Cooperative Federalism: The Changing Structure of European Law. Oxford: Oxford University Press, 2009. 432 p.
5. Congostrina A. L., Rodríguez M. La Generalitat cifra en 844 los atendidos por heridas y ataques de ansiedad. *El País*. 2 October 2017. URL: https://elpais.com/ccaa/2017/10/01/catalunya/1506820036_546150.html (date of access: 24.03.2023).

**КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ:
ДО ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ В ПЕРІОД
ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ**

Баймуратов Максим Михайлович,
аспірант Маріупольського державного університету,
заступник начальника департаменту з правової роботи
Головного управління податкової служби України
в Одеській області
e-mail: baymuratov@ukr.net

1. Питання формування і реалізації компетенції місцевого самоврядування (далі – МСВ) завжди залишалися предметом спорів між представниками конституційно-правової, муніципально-правової і адміністративно-правової доктрин. Перші – представники конституційно-правової доктрини стверджували, що сам факт конституційно-правової регламентації і регулювання інституту місцевого самоврядування (ст. ст. 5, 7, 92, Розд. XI Конституції України [1]) звів нанівець всі дискусії щодо як доцільності наявності, так й самого факту володіння МСВ та його органами феноменології компетенції. Другі – апологети муніципально-правової

доктрини стверджували, що феноменологія компетенції є не тільки характерною для МСВ та його органів, а й фактично виступає іманентною рисою локальної демократії, бо її представницькі та виконавчі органи є органами публічної самоврядної (муніципальної) влади [2], що діють від імені та в інтересах жителів-членів територіальної людської спільноти – територіальної громади (далі – ТГ), а тому об'єктивно повинні володіти відповідними правами і обов'язками, а також предметами ведення для вирішення питань місцевого значення (місцевого життя) – а по суті – здійснення управлінської діяльності щодо існування і функціонування ТГ, вдосконалення умов її існування, як первинного суб'єкту МСВ (див. ст. 140 Конституції України). Своєю чергою, представники адміністративно-правової доктрини категорично заперечували можливість наявності феноменології компетенції у МСВ та його органів, посилаючись на схоластичні положення адміністративно-правової науки про те, що компетенцією можуть володіти тільки органи держави, бо саме вона є їх прерогативою і визначальною рисою.

Необхідно наголосити на тому, що конфліктогенний потенціал таких суперечок швидко розтанув, як тільки пріоритетне місце в конституційно-правовій науці зайняла теоретична концепція публічної влади та її розподілу на два відносно самостійних рівні – публічної державної та публічно самоврядної (муніципальної) влади [3].

2. В парадигмальному контексті компетенцію МСВ та його органів в Україні можна розподілити на три темпоральних періоду:

1. Період законодавчої і конституційно-правової легалізації, визнання та реалізації (1991 – 2014 рр.);

2. Період початку муніципальної реформи та децентралізації повноважень органів публічної влади (2014 – січень 2022 рр.);

3. Період збройної агресії Росії проти України (лютий 2022 р. – по цей час).

Перший період був пов'язаний з процесом становлення концептуальних принципів (засад) формування компетенції МСВ та його органів. До них відносяться такі:

- *принцип наявності екзистенційних повноважень* – тобто, наявності таких повноважень у МСВ та його органів, що дають можливість вирішити та регулювати екзистенційні питання існування та функціонування ТГ та її жителів-членів;

- *принцип реальності повноважень* – тобто, таких прав і обов'язків у МСВ та його органів, що можуть реально оказувати вплив на вирішення питань існування та функціонування ТГ та її жителів-членів;

- *принцип самостійності повноважень* – тобто, наявності такого переліку прав і обов'язків у МСВ та його органів, що дають їм можливість здійснювати управлінський вплив самостійно, без втручання інших органів публічної влади;

- *принцип самодостатності повноважень* – тобто, такого обсягу прав і обов'язків саме у МСВ та його органів, що дають їм можливість здійснювати управлінський вплив в достатньому обсязі з гарантією отримання відповідного управлінського ефекту;

- *принцип оптимальності повноважень* – тобто, такого обсягу прав і обов'язків у МСВ та його органів, що дають можливість здійснювати належний і ефективний управлінський вплив на існування і функціонування ТГ та її членів-жителів;

- *принцип наявності делегованих повноважень виконавчої влади* – тобто, наявність відповідного кола прав і обов'язків виконавчої влади, що надані МСВ та його органам для реалізації, враховуючи суто локальний характер їх наявності, існування і реалізації, а також, виходячи з темпорального фактору для здійснення управлінського впливу без затримки у часі і в достатньому обсязі;

- *принцип відповідності формування та змістовності компетенції МСВ та його органів, виходячи з міжнародних стандартів локальної демократії* – тобто, наявність такого обсягу прав і обов'язків у МСВ та його органів, що відповідають загально визнаним нормам (стандартам) місцевого самоврядування, що містяться у підписаних державою міжнародних багатосторонніх договорах;

- *принцип судового захисту компетенції МСВ та його органів* – тобто, наявність у МСВ та його органів гарантованої можливості захищати свої права і свободи через використання судової форми захисту;

- *принцип субсидіарності в процесу формування компетенції МСВ та його органів* – тобто, використання методологічного підходу, завдяки якому до компетенційних повноважень МСВ та його органів відносяться такі, що можуть бути вирішені саме на рівні існування і функціонування ТГ та в її інтересах;

- *принцип побудови повноважень МСВ та його органів таким чином, що їх реалізація призведе до задоволення колективних, групових та індивідуальних прав, свобод і обов'язків жителів-членів ТГ* – тобто, повноваження МСВ та його органів у функціональному аспекті скеровано на формування і реалізацію управлінського впливу на жителів-членів ТГ в їх колективній, груповій сукупності та в індивідуальному їх розумінні.

Характерними особливостями побудови компетенції МСВ та його органів в цей період були:

а) прояв супротиву пострадянської державно-адміністративної системи та пострадянської політичної еліти самоврядним тенденціям в розвитку українського суспільства, одним з реальних і впливових чинників яких є компетенційні повноваження ОМСВ;

б) фактична відсутність власної компетенції органів МСВ або її реальна функціональна неповнота, що призводило до неможливості адекватно презентувати інтереси ТГ та діяти в інтересах їх жителів-членів, – це

проявлялось в тому, що на кожне повноваження ОМСВ – тобто, на кожне самоврядне повноваження, згідно положень профільного закону (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року [4]), приходилось три повноваження органів виконавчої влади, – тобто, делегованих повноважень;

в) визначення предметів відання як елементу компетенції ОМСВ, які фактично наповненні переважно і максимально делегованими повноваженнями, і мінімально – самоврядними повноваженнями ОМСВ;

г) фактична повна схожість (дублювання) у формулюванні повноважень ОМСВ різного рівня, а також з повноваженнями органів виконавчої влади, – що є основоположною причиною виникнення феноменологій «компетенційних спорів», дублювання повноважень, появи пріоритетного врегулювання однією зі сторін при наявності однакових повноважень тощо, – що в період становлення системи МСВ в Україні працювало не на користь функціонування самого інституту локальної демократії;

г²) наявність внутрішніх суперечностей між Конституцією України та міжнародно-правовими зобов'язаннями нашої держави в сфері МСВ, що виникли з підписаних нашою державою міжнародних багатосторонніх договорів (Європейська Хартія місцевого самоврядування 1985 року [5]) та увійшли в національне законодавство як норми звичайних законів, в тому числі й в сфері компетенції ОМСВ, що призвело до відповідного клінчу в управлінській сфері та їх неможливості виконувати свої не тільки самоврядні, а й делеговані повноваження;

д) відсутність національної моделі МСВ та її пошуки (централізація, децентралізація, деволюція, деконцентрація тощо), в процесі яких визначилось, що питання компетенції МСВ та його органів є основоположними при створенні та виборі такої моделі;

е) наведені факти є рисами і елементами стихійного і безсистемного пошуку державної муніципальної політики, яка повинна бути скерованою на муніципалізацію державного і суспільного життя, досягнення завдань поліпшення умов життя конкретної людини, її груп і асоціацій в умовах місцевого самоврядування.

Період часу, що пов'язаний з початком муніципальної реформи та децентралізації повноважень органів публічної влади (2014 – січень 2022 рр.), продемонстрував відповідне телеологічне обґрунтоване прагнення публічної державної влади до зміни та трансформації управлінської парадигми в сфері компетенції МСВ та його органів, – особливо щодо демократизації та спеціалізації компетентних повноважень саме ОМСВ, що скеровано, у підсумку, на формування їх власного компетенційно-нормативного масиву.

Наведені прагнення були детерміновані низкою тенденцій об'єктивно-суб'єктивної властивості, а саме:

а) об'єктивним тяжінням України до європейської та євроатлантичної інтеграції, що актуалізувало та поставило в порядок денний належне і оптимальне виконання державою своїх міжнародно-правових зобов'язань, узятих нею при підписанні міжнародних багатосторонніх договорів в сфері становлення і розвитку інституту локальної демократії на своїх теренах;

б) об'єктивними труднощами в управлінській діяльності в сфері «центр – регіональний рівень – локальний рівень», результатом чого став прояв високого рівня конфліктогенності в цьому трикутнику між його суб'єктами владних повноважень, а також фактична втрата ефективної керованості територіями з боку держави;

в) зростання невдоволення ТГ та їх ОМСВ політикою центру відносно МСВ, що проявилось у постійному державному втручанні в справи ТГ, компетенційні повноваження ОМСВ, природні права ТС щодо свободи прийняття їх жителями-членами відповідних рішень щодо свого існування, функціонування і подальшого розвитку під свою відповідальність, а також під свій ризик;

г) формуванням власної суб'єктності ОМСВ, як логічного результату усвідомлення ТГ та її жителями-членами свого значення і своєї ролі в державотворенні, пошуку реальних і оптимальних можливостей реалізації своїх владно-публічних повноважень, основоположним і стратегічним орієнтиром яких виступають визнання, легалізація, гарантування, виконання та забезпечення виконання прав і свобод людини і громадянина на теренах національної держави завдяки легальної діяльності органів публічної влади та створення ними позитивного простору для втілення наведених прав і свобод в повсякденне життя людини, – всупереч інтенсивним намаганням публічної державної влади зберегти «старі» орієнтири, антидемократичні методи і засоби, саму пострадянську ідеологію і методологію в державному управлінні, всупереч європейським стандартам врядування;

г²) напруженим конфліктом суб'єктивно-об'єктивної властивості між поколіннями старої пострадянської політичної і нової проєвропейської самоврядної еліти, – щодо поглядів на державне і муніципальне управління, правову природу і розстановку сил у локальній демократії, методи і засоби роботи з населенням, включаючи й питання реалізації компетенційних повноважень ОМСВ;

д) визнанням факту важливості феномену децентралізації як вельми ефективного адміністративно-управлінського методу (способу) розподілення компетенційних повноважень органів публічної влади різного рівнів – державного і самоврядного;

е) усвідомленням стратегічного потенціалу децентралізації повноважень органів публічної влади, реалізація якого повинна призвести до формування власної компетенційної бази ОМСВ, – через входження делегованих повноважень ОМСВ до їх власних повноважень і, отже,

суттєвого розширення їх переліку і кадастру;

є) першими суттєвими успіхами в сфері муніципальної реформи в Україні за рахунок децентралізації повноважень органів публічної державної влади, особливо в контексті передачі ОМСВ таких повноважень в фінансовій сфері, за рахунок чого суттєво зросла їх фінансово-економічна самостійність і реальна можливість вирішувати низку питань місцевого розвитку на користь ТГ.

На жаль, збройна агресія РФ проти України, що була розв'язана 24 лютого 2022 року, перервала не тільки планомірний хід муніципальної реформи, а й поставила нові проблемні питання перед компетенційним супроводженням і забезпеченням діяльності ОМСВ. По-перше, сама компетенційна база МСВ та його органів буда суттєва обмежена, завдяки формуванню на територіях областей, районів та деяких міст держави військових адміністрацій, що перебрали на себе повноваження виконавчих ОМСВ, суттєво зменшив або заблокував діяльність представницьких ОМСВ. По-друге, це призвело до суттєвого обмеження повноважень публічної самоврядної (муніципальної) влади, що на пряму знайшло своє відбиття на якості управління територіями та територіальними людськими спільнотами (ТГ). По-третє, виникла якісно нова управлінська ситуація в МСВ держави, що на пряму залежить від правового стану територій держави, що або знаходяться під її юрисдикцією, або знаходяться під контролем окупаційних військ агресора.

3. Тому для більш чіткого і однозначного розуміння теоретико-нормативних процесів такого підходу, необхідно звернутись до правового статусу територій держави в період воєнного стану (війни). На думку вітчизняних дослідників-муніципалістів М. О. Баймуратова і Б. Я. Кофмана, в умовах воєнного стану в Україні можна визначити чотири основних сфери (форми) не тільки загальної діяльності існування та функціонування МСВ, ОМСВ, але й ТГ, що ними очолюються, – які, по-перше, на пряму впливають на формування суб'єктності таких громад та, по-друге, на правовий режим захисту прав людини та їх реалізацію, в межах якої (суб'єктності), він й повинен діяти [6]. Вважаємо, що такий підхід на пряму торкається й статусних та динамічних аспектів компетенції ОМСВ, що репрезентують ТГ. Отже, вони пропонують розглядати такі основні сфери (форми) діяльності, що виникають:

1) *в умовах функціонування ТГ та ОМСВ на територіях, що не задіяно у воєнних діях*, – тобто, там де існують умови для відносно стабільного здійснення діяльності ОМСВ в контексті виконання ними своїх компетенційних повноважень з управління територіями і можливості для забезпечення відповідних умов для функціонування ТГ, – отже, з ординарними та стабільними умовами (за можливості в умовах воєнного стану. – авт.) наявності, прояву і функціонування суб'єктності ТГ і правового режиму реалізації та захисту прав людини. Вважаємо, що в цих

умовах ОМСВ можуть фактично виконувати свої компетенційні повноваження у повному обсязі, забезпечуючи стабільне існування і функціонування ТГ, – зазвичай, з урахуванням особливостей воєнного стану в державі. Однак, вже таке їх право суттєво обмежується чинним законодавством, окрема Законом України "Про правовий режим воєнного стану" від 12 травня 2015 року [7], згідно якого на територіях держави створюються військові адміністрації, що фактично повністю замінюють ОМСВ, причому як їх представницькі, так й виконавчі органи у питаннях їх функціонування, нівелюючи їх повноваження повністю і зводячи їх до мінімуму через інтерпретацію до потреб військового часу;

2) *в умовах функціонування ТГ та ОМСВ на територіях де проходить воєнне протистояння з агресором*, – тобто, там де умови для відносно стабільного здійснення діяльності ОМСВ в контексті виконання ними своїх компетенційних повноважень з управління територіями і можливості для забезпечення відповідних умов для функціонування ТГ суттєво звужуються або є фактично відсутніми, – отже, суб'єктність ТГ та правовий режим реалізації та захисту прав людини не може бути забезпечений. Звідси можна констатувати, що питання реалізації ОМСВ своїх компетенційних повноважень є неможливим внаслідок форс-мажорних обставин, і тому вся діяльність ОМСВ повинна фокусуватись на питаннях захисту цивільного населення – членів ТГ та інших людей, що опинились на її території, надання ним гуманітарної допомоги (медичної, продовольчої, забезпечення питною водою тощо), а також питаннях надання можливої допомоги підрозділам Збройних Сил України в межах їх потреб та запитів;

3) *в умовах функціонування ТГ та їх ОМСВ на територіях, що тимчасово опинились під контролем окупаційних військ*, – тобто, там де відсутня юрисдикція центральної державної влади і умов, для відносно стабільного здійснення діяльності легітимних ОМСВ в контексті належного виконання ними своїх компетенційних повноважень з управління територіями і можливості для забезпечення відповідних умов для функціонування ТГ, – останніх або не існує по факту, або вони практично нівельовані, бо ТГ та їх ОМСВ опинились за межами державної юрисдикції, в умовах екстраординарного функціонування державності і під впливом та контролем ворожої сторони. Зазвичай, такий стан є результатом або блокування дій ОМСВ з боку окупантів, або свідомого перешкоджання такій законній діяльності ОМСВ в ТГ з боку окупантів без безперечного визнання їх окупаційної влади і колаборації з ними, – тут також ОМСВ не тільки вельми проблематично, а й фактично не може бути забезпечений належний правовий режим реалізації та захисту прав людини, що фактично нівелює та демонтує суб'єктність ТГ. Отже, компетенційні повноваження ОМСВ, навіть невеликий їхній перелік, що скерований на забезпечення мінімальних потреб ТГ (водо-, електро-, газо-, продовольче забезпечення, мінімальне функціонування критичної інфраструктури населених пунктів

тощо) не може бути практично реалізованим. І тоді у посадових і службових осіб виникає дуже складне у правовому і етично-моральному плані питання: починати співробітничати з окупаційними військами задля забезпечення життєдіяльності ТГ та її членів, або припиняти свою діяльність та покинути окуповану територію. Враховуючи кількість окупованих населених пунктів України у ході російсько-української війни, це питання є дуже актуальним та потребує свого вирішення на законодавчому рівні. Дійсно, національний законодавець повинен або розробити відповідний алгоритм дій ОМСВ, їх посадових та службових осіб, що передбачає їх діяльність на окупованій території, враховуючи пріоритет прав і свобод людини, або в Закон України «Про воєнний стан в Україні» треба внести доповнення у вигляді бланкетної норми, що посилається на діяльність органів публічної влади на окупованих територіях, відповідно до положень статей Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року [8];

4) *в умовах функціонування ТГ та ОМСВ на територіях, що тимчасово були під контролем окупаційних військ та які повернулися під контроль української влади, – тобто, йдеться фактично про початок функціонування ОМСВ на територіях, що зазнали всі ознаки «тотальної війни», яку веде держава-агресор проти України, та відновлення їх компетенційних повноважень в повному обсязі через відповідну управлінсько-цільову діяльність (зазвичай, в межах їх організаційних та ресурсних можливостей), а саме: відновлення зруйнованої критичної інфраструктури, задоволення нагальних потреб жителів і необхідність «соціальної реанімації» ТГ, мешканці яких зазнали знущання окупаційної влади у всьому їх негативному і злочинному розмаїтті та понесли безповоротні втрати людського потенціалу. Крім того, тут виникає проблема нового «заселення» таких територій людьми, що або вже були раніше їх жителями-членами ТГ, або які можуть ними стати в ближній перспективі, враховуючи знаходження більшості населення з окупованих територій на територіях, що підконтрольні українській владі, або за кордоном як шукачів притулку, – знову ж з реалізацією першочергових задач з забезпечення цього контингенту хоча б мінімальним набором соціальних і комунальних послуг. Отже, можна констатувати, що питання відновлення суб'єктності ТГ у її широкому розумінні (ресурсному, економічному, соціальному тощо), включаючи й забезпечення правового режиму реалізації та захисту прав людини, – набувають в таких умовах не тільки підвищеного значення, а й об'єктивізації, особливої актуалізації та акцентуації саме в діяльності ОМСВ, які повинні діяти в межах їх компетенційних повноважень. Бо тут насамперед актуалізуються питання відновлення та організації функціонування ОМСВ в умовах гуманітарної катастрофи ТГ через післявоєнну реабілітацію самої території ТГ та її локального господарства, включаючи розмінування, вбирання завалів, території, відновлення доріг, забезпечення первинних потреб населення (медичне забезпечення, торгівля*

хлібом та іншими продуктами первинної необхідності, включаючи воду, транспорт, відновлення виробництва тощо) – тобто, йдеться про повноцінне відновлення управлінської та соціальної можливостей території та реанімацію людської спільноти для створення елементарних та мінімальних можливостей функціонування ТГ та діяльності ОМСВ на визволеній території громади [6]. Тут зростає роль і значення повноважень ОМСВ не тільки в сфері будівництва, транспорту і зв'язку, а й в сфері міжмуніципального та міжнародного співробітництва місцевих влад, урядів зарубіжних держав та їх суб'єктів підприємницької діяльності, що будуть приймати участь у відновленні населених пунктів України та реабілітації її ТГ.

Отже, можна констатувати, що воєнний стан не тільки спресовує час, а й каталізує процеси інноваційного формування компетенції у її варіабельному розумінні, визначення кола компетенційних повноважень ОМСВ в екстраординарних умовах функціонування державності (першочергових). Яскравим свідоцтвом наявності таких процесів є прийняття Верховною Радою України 12 травня 2022 року змін до Закону України "Про правовий режим воєнного стану" щодо функціонування місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» (законопроект № 7269) та його підписання Президентом України [9].

Системний аналіз наведеного документу свідчить про те, що: по-перше, законодавцем визнано факт позбавлення ОМСВ своїх повноважень як органів публічної влади; по-друге, законодавцем факт позбавлення ОМСВ своїх повноважень як органів публічної влади частково виправлений, – зокрема, законопроект врегульовує питання функціонування військових адміністрацій, розблоковує питання державної служби, спрощує порядок прийняття на роботу та увільнення працівників.

Більш того, з прийняттям закону, голови громад можуть приймати одноосібні рішення в таких напрямках, що є важливими в екстраординарних умовах воєнного стану: а) передача коштів з місцевого бюджету на потреби ЗСУ; б) створення установ для надання безоплатної первинної правової допомоги; в) боротьба зі стихійними лихами та епідеміями; г) поводження з небезпечними відходами; г') звільнення земельних ділянок комунальної власності від незаконно розміщених тимчасових споруд; д) обстеження будівель і споруд пошкоджених внаслідок бойових дій; е) демонтажу будівель і споруд, які за результатами обстеження визнані аварійно небезпечними і такими, що становлять загрозу життю людей.

Крім того, вперше врегульовано важливе питання, що повноваження обласних/районних рад, відповідно до закону, може перебирати на себе відповідна обласні або районні військові адміністрації (ОВА/РВА) у разі: а) окупації або оточення адміністративного центру; б) відповідного рішення Президента, якщо воно підтримане голосуванням Верховної Ради.

На наш погляд, треба констатувати, що як це не дивно звучить, – однак воєнний стан в Україні створює відповідний організаційно-діяльнісний та алгоритмічно-нормативний простір для «обкатки» компетенційних повноважень ОМСВ в умовах екстраординарного функціонування державності та визначення їх управлінського потенціалу – з реальними можливостями наступного корегування та оптимальної модифікації, а також можливостями наступної формалізації та легалізації в законодавстві про Україну МСВ.

Разом з тим, необхідно констатувати продовження централістських тенденцій в державній політиці відносно реалізації компетенції ОМСВ. Так, в грудні 2022 року Верховна Рада України прийняла закон № 5665 про внесення змін і доповнень в Закон України «Про містобудування» (зміна системи містобудування), яким у ОМСВ були фактично відібрані контрольні повноваження в сфері містобудування, що фактично лишає їх можливостей здійснювати належний і ефективний контроль за місцевим розвитком та розвитком територій. На думку мера Києва В. Кличка, «фактично це – законопроект, який повністю нівелює контроль міст за будівництвом. І створює умови для монопольного централізованого допуску будівельників на ринок. А тим хто зайде, буде дозволено створити приватний орган контролю містобудівної діяльності без жодного впливу держави чи місцевого самоврядування! Отже, самовільне будівництво стає повністю легалізованим, порушуючи права як власників земельних ділянок, так і мешканців громад» [10].

Резюмуючи, треба зазначити, що розгляд компетенції МСВ та його органів в контексті формування її нової парадигми в умовах миру і воєнного стану дозволив дійти висновку, що сьогодні саме цей процес й виступає основною феноменологією децентралізації і модифікації повноважень публічної самоврядної (муніципальної) влади в Україні.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Баймуратов М. О., Григорьев В. А. Муніципальна влада: актуальні питання становлення й розвитку в Україні. Одеса: Юрид. літерат., 2003. 248 с.
3. Баймуратов М. О., Батанов О. В. Теоретичні проблеми муніципальної влади. *Правничий вісник університету "Крок"*. 2007. Вип. 2. С. 19-31.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
5. Європейська Хартія місцевого самоврядування 1985 року. Рада Європи. 1990. 24 с.
6. Баймуратов М.О., Кофман Б.Я. Про роль органів місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні. *Деокупація. Юридичний*

фронт - De-Occupation. Legal front: Матеріали міжнародного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 року) URL: <https://www.facebook.com/groups/642611143466211/permalink/646573919736600>

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

8. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Женева, 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

9. Президент підписав закон, який розширює повноваження голів громад на час воєнного стану. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14952>.

10. Містобудування по-новому: що не так із законом 5655. URL: <https://www.rfi.fr/uk/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0/20221220>

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ СТАЛОГО МІСЦЕВОГО РОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Бедрій Руслан Богданович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
юридичного факультету
Львівського національного
університету імені Івана Франка
e-mail: ruslanbedriy@ukr.net

Прогресивний європейський досвід використання сучасних управлінських моделей на рівні адміністративно-територіальних одиниць став основою для здійснення реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, розпочатої у 2014 році.

Як справедливо зазначають фахівці, до головних завдань реформування місцевого самоврядування варто віднести розвиток місцевої демократії та модернізацію системи управління на місцях шляхом підвищення її ефективності у напрямі надання необхідних послуг та задоволення щоденних потреб населення, а також належного забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територій [1, с.44].

У цьому контексті слід нагадати, що на виконання рішень III-го Варшавського саміту голів урядів та керівників держав-членів Ради Європи було розроблено Європейську Стратегію інновацій та доброго врядування на місцевому рівні, підтриману на 15-й Європейській конференції міністрів, відповідальних за місцеве та регіональне управління (м. Валенсія, 15-16 жовтня 2007 року) та затверджену Комітетом Міністрів Ради Європи у 2008

році [2].

Стратегія спрямована на досягнення наступних результатів:

- громадяни повинні бути у центрі всіх важливих демократичних процесів у суспільстві;
- органи місцевого самоврядування мають постійно удосконалювати систему управління та надання послуг відповідно до принципів, визначених у Європейській Стратегії;
- органи центральної (державної) влади повинні забезпечити створення та підтримку інституційних передумов для розвитку місцевої демократії та удосконалення системи місцевого самоврядування згідно з положеннями Європейської Хартії місцевого самоврядування та інших правових інструментів європейських інституцій у сфері місцевого та регіонального розвитку.

Законодавство провідних демократичних країн уже не перше десятиліття спрямоване на формування міцної нормативної основи для врегулювання суспільних відносин з урахуванням принципу стійкого (збалансованого) розвитку, який закріплений, серед інших, в Європейській Стратегії. По суті, йдеться про пошук та запровадження оптимальної моделі ефективною реалізації людьми своїх можливостей і забезпечення основних потреб сьогодення та майбутніх поколінь в основних сферах життєдіяльності [3, с. 203].

У цьому контексті варто наголосити на актуальності сьогоднішніх орієнтирів сталого цивілізаційного розвитку на період з 2015 до 2030 року, сформульованих у підсумковому документі Саміту ООН із стійкого розвитку, який відбувся у Нью-Йорку у вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН під назвою “Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері стійкого розвитку до 2030 року” [4].

Про підтримку нашої державою проголошених зазначеною резолюцією Генеральної Асамблеї ООН глобальних цілей сталого розвитку, свідчить Указ Президента України від 30 вересня 2019 року №722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», у якому, зокрема, стійкий розвиток визначається як єдино можливий шлях розвитку вітчизняної економіки та суспільних інститутів задля забезпечення зростання рівня життя громадян, а також для додержання конституційних прав і свобод людини [5].

Проте, російська збройна агресія, розпочата 24.02.2022 р. призвела до колосальних втрат для економіки нашої держави. Після закінчення активної фази війни перед владою постане непростий виклик щодо швидкої та ефективною відбудови країни. Одним із першочергових завдань на цьому етапі повинно бути відновлення вітчизняної економіки та продовження муніципальною реформи.

Нагадаємо, що одним з головних завдань реформи децентралізації влади є формування самодостатніх, економічно-спроможних громад.

Особливої актуальності проблеми економічного зростання у територіальних громадах набувають у сучасних умовах, коли, поряд із завданнями забезпечення сталого розвитку територій, перед органами місцевого самоврядування постають складні виклики воєнного часу. Сьогодні, коли у територіальних громадах ведеться постійна робота, спрямована на вирішення проблем їх життєзабезпечення, дуже важливою є мобілізація зусиль органів місцевого самоврядування на діяльності щодо відновлення місцевого економічного розвитку.

До антикризових заходів, які можуть стимулювати розвиток економіки у територіальних громадах в умовах війни, фахівці, зокрема, відносять застосування таких інструментів економічного розвитку на місцях, як: фінансовий лізинг, аутсорсинг, індустріальні парки, агенції місцевого економічного розвитку, центри залучення інвестицій, бізнес-інкубатори, кооперативи, кластери, соціальне підприємництво та інші [6, с.9]. Європейський досвід застосування цих інструментів засвідчив їх ефективність для розвитку місцевої економіки.

У цьому контексті варто зазначити, що у резолюції Європейського Парламенту від 2 лютого 2023 року, ухваленої напередодні Київського саміту Україна-ЄС, нашу реформу децентралізації влади визнано найуспішнішою серед усіх реформ, що здійснювалися з часу проголошення незалежності України [7]. При цьому, європейські партнери зацентрували увагу на тому, що децентралізація та сильне місцеве самоврядування стали наріжним каменем української демократії та є одним із важливих факторів стійкості України під час війни.

Отже, на виконання рекомендацій європейських інституцій, представникам місцевого самоврядування в Україні варто активно долучатися до розробки заходів з відновлення країни, включаючи забезпечення сталого місцевого розвитку, а також до створення державою чіткого та прозорого механізму залучення інститутів громадянського суспільства до ключових процесів прийняття рішень на місцевому рівні. Крім того, державній владі необхідно ефективно працювати у напрямі зміцнення місцевого самоврядування та подальшої підтримки муніципальної реформи, яка отримала значне визнання на національному і міжнародному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Європейський досвід удосконалення місцевого самоврядування (Серія «Наукові доповіді»; вип. 3, автори доповідей: І. І. Бодрова, П. М. Любченко). Харків: Оберіг, 2012. 64 с.
2. Стратегія інновацій та доброго врядування на місцевому рівні. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/Strategy_for_Innovation.pdf.
3. Децентралізація публічної влади в Україні у контексті зарубіжного досвіду та євроінтеграційних процесів: колективна

монографія / за наук. ред. О.В. Батанова, Р.Б. Бедрія; передмова Ю. С. Шемшученка. Львів: СПОЛОМ, 2021. 388 с.

4. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.

5. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

6. Сторонянська І., Патицька Х., Дуб А. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: антикризові інструменти у воєнний і післявоєнний період. Посібник для органів місцевого самоврядування. Львів, 2022. 71с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf>.

7. Децентралізація у резолюції Європейського Парламенту, присвяченій саміту Україна-ЄС. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16074>

ПРОЦЕС ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА РОЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Болдирєв Сергій В'ячеславович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державного будівництва
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
e-mail: boldirev344@gmail.com

Значущість процесу децентралізації під час війни полягає в тому, що він дає можливість місцевим органам влади забезпечити місцеві потреби, у тому числі забезпечення безпеки населення, належного рівня соціальної та економічної розвиненості, а також координації заходів щодо евакуації та розміщення переселенців, внутрішньо переміщених осіб. Процес децентралізації в Україні під час війни є ціннісним інструментом для забезпечення стійкості та зміцнення територіальної єдності держави, а також розвитку місцевих громад та забезпечення їхніх потреб в умовах збройного конфлікту. Процес децентралізації в Україні під час війни також зустрічає ряд викликів та проблем. Наприклад, у зв'язку зі збільшенням фінансового навантаження на місцеві бюджети, що пов'язане з передачею їм нових повноважень, місцеві органи влади можуть стикатися з фінансовими труднощами та необхідністю здійснення бюджетних реформ. Також можуть виникати труднощі у зв'язку з недостатнім рівнем кваліфікації та досвіду у місцевих органах влади, що може завадити їм ефективно виконувати свої функції.

Місцеве самоврядування в Україні в 2023 році відіграє ключове значення у процесі децентралізації та управління територіями, які стали зонами бойових дій. У цій ситуації, коли влада звертається до громадян з проханням підтримати зусилля збройних сил, місцеві органи самоврядування повинні грати ключову позицію у координації дій та організації допомоги для постраждалих.

Один з найважливіших аспектів предметів відання місцевого самоврядування в Україні в 2023 році під час повномасштабної війни – це забезпечення необхідної інфраструктури для громадян, які вимушені релокуватися із зон бойових дій. Місцеві органи самоврядування повинні забезпечувати безпечні умови перебування, доступ до медичних та соціальних послуг, необхідну підтримку для встановлення нового житла.

Кардинальним аспектом функціонування місцевого самоврядування в цей час є забезпечення безпеки громадян. Місцеві органи самоврядування повинні працювати в тісному співробітництві з правоохоронними органами, щоб забезпечити правопорядок та захист життя та майна громадян. Саме місцеві органи влади є першими, хто знає про проблеми та потреби своїх громадян та може найбільш оперативно на них реагувати. Що стосується забезпечення безпеки населення, то муніципальна влада має підтримувати органи правопорядку та допомагати в організації місцевих варіантів військової оборони та захисту населення від можливих загроз.

Однією з проблем, яку вирішує місцеве самоврядування, є забезпечення місцевої інфраструктури та комунікацій. Під час війни це особливо важливо, оскільки зв'язок з іншими регіонами може бути перерваним, а підприємства та інші об'єкти інфраструктури можуть бути пошкоджені. Місцеві органи влади можуть приймати рішення щодо ремонту та відновлення інфраструктури, що значно полегшує життя місцевого населення.

Виділяємо повноваження муніципальних органів влади щодо забезпечення здоров'я населення. Під час війни може збільшитись ризик поширення захворювань та епідемій, тому місцеві органи влади мають забезпечити доступ населення до медичних послуг, ліків та інших потрібних ресурсів.

Іншим вагомим аспектом діяльності місцевого самоврядування є забезпечення надійної та ефективної комунікації між місцевими органами влади, громадськістю та вищими державними органами. Тільки завдяки належній організації комунікаційних процесів можна забезпечити швидку реакцію на небезпеку та координацію заходів з мінімізації наслідків військових дій.

Необхідно забезпечити залучення громадськості та громадських організацій до процесу прийняття рішень на місцевому рівні. Це дозволить забезпечити більш широку участь громадян, а також забезпечить ефективність виконання прийнятих рішень. Крім того, слід враховувати

обсяг повноважень місцевого самоврядування в забезпеченні соціального захисту мешканців, особливо у разі втрати праці, житла, майна та інших ресурсів внаслідок війни. Місцеві органи влади можуть забезпечити розподіл гуманітарної допомоги, здійснювати контроль за дотриманням прав і свобод людини під час воєнних дій та встановлювати спеціальні механізми для розв'язання соціально-економічних проблем на місцях.

Ефективна діяльність та реалізація функцій місцевого самоврядування в Україні в 2023 році відіграють вагомий складову у процесі відновлення територій, що постраждали від воєнного конфлікту. У зв'язку з цим, місцеві органи влади повинні здійснювати заходи щодо залучення фінансових ресурсів для відновлення інфраструктури, житлового фонду, соціальних об'єктів та іншого, що є необхідним для повного відновлення територій. Одним з можливих шляхів залучення фінансових ресурсів є залучення інвестицій. Місцеві органи влади можуть активно співпрацювати з інвесторами та бізнес-структурами, які зацікавлені в інвестуванні відновлюваних територій, що стали жертвами воєнного конфлікту. Для залучення інвестицій необхідно створити сприятливі умови для бізнесу, зокрема, шляхом зменшення податкових та регуляторних бар'єрів. Суттєво, щоб місцеві органи самоврядування сприяли в приведенні інвесторів на території та забезпечили їм необхідні умови для роботи. Місцеві органи самоврядування можуть організовувати робочі групи з представників громадськості, які будуть займатися вивченням потреб територій, а також координувати процес відновлення інфраструктури та соціальних послуг на територіях.

Також, місцеві органи влади можуть залучати фінансові ресурси шляхом здійснення ефективного управління місцевим бюджетом, зокрема, шляхом оптимізації видатків та збільшення доходів. Крім того, місцеві органи влади можуть отримувати фінансову підтримку від держави, що може бути надано через програми державної підтримки регіонів, що постраждали від війни.

Крім того, вони можуть залучати інвестиції від місцевих бізнесів та підприємств, а також здійснювати співпрацю з міжнародними організаціями, що надають фінансову та технічну допомогу. Однак, варто запровадити прозорість та відкритість у використанні цих ресурсів, щоб уникнути корупції та відмивання коштів. Місцеві органи влади повинні дотримуватися встановлених законів та процедур при здійсненні закупівель та розподілі фінансових ресурсів.

Окрім фінансових ресурсів, органи місцевого самоврядування мають проявляти ініціативу та владну активність у плануванні та координації процесу відновлення територій. Місцеві органи можуть створити спеціальні робочі групи для оцінки стану інфраструктури та розвитку планів відновлення. Крім того, місцеве самоврядування може забезпечити моніторинг процесу відновлення територій, щоб забезпечити ефективність

та якість робіт.

Відновлення територій та залучення фінансових ресурсів для цього – один з ключових викликів для місцевого самоврядування в Україні в 2023 році. Місцеві органи влади повинні працювати разом з урядом та міжнародними організаціями, щоб забезпечити ефективне використання фінансових ресурсів та підтримати розвиток економіки на постраждалих територіях.

Одним зі способів залучення фінансових ресурсів є приватно-громадське партнерство, коли приватний сектор співпрацює з місцевими органами влади для забезпечення фінансової підтримки відновленню територій. Також належить розробити ефективну систему моніторингу та звітності, яка допоможе відслідковувати результати використання фінансових ресурсів та забезпечити прозорість процесу.

Констатуємо, що роль місцевого самоврядування в Україні під час відновлення територій після війни надзвичайно потрібна, оскільки саме на місцевому рівні знаходяться люди, які знають потреби та особливості своєї громади та можуть ефективно керувати ресурсами для досягнення максимального ефекту.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ В ІСПАНІЇ

Бондаренко Ярослав Олександрович,
аспірант НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування
НАПрН України
e-mail: yaroslav7351@gmail.com

Територіальна організація влади в країнах Європейського Союзу вже тривалий час становить чималий науковий і практичний інтерес для юридичної спільноти в Україні. Переважна більшість реформ і змін вітчизняного законодавства стосовно територіальної організації влади в Україні робилися з урахуванням досвіду країн Європи. На сьогодні в Україні продовжуються децентралізаційні процеси, водночас держава потребує формування ефективного регіоналізму. З метою дослідження кращих європейських практик у зазначеній сфері, дана робота висвітлює деякі положення територіальної організації влади в Іспанії.

Як і в багатьох інших Європейських країнах, в Іспанії місцеве самоврядування відіграло ключову роль у політичному розвитку нації. Поняття і ознаки муніципалітету (громади) можна віднайти ще за часів римського панування, позаяк це слово має латинське походження; тоді це була римська провінція з назвою *Hispania*.

У період Середньовіччя Король наділив кілька міст і містечок правами й привілеями, що їх називали по різному - хартії населення, довіреності. Інші міста й містечки мали власні підзаконні акти (*ordenanzas* - розпорядження), які визнавала й не порушувала Корона. За часів абсолютизму (XV-XVIII ст.) ці привілеї (*fueros* - статuti) були поступово звужені, аж поки зовсім не скасовані Монархією, за виключенням певних територій [1, с. 601].

Сучасна Іспанія є однією з найбільш децентралізованих країн Європи. Її ще називають державою регіонів. Публічне управління здійснюється на центральному, регіональному і місцевому рівнях (провінції і муніципалітети).

До 1978 року, прийняття чинної Конституції, Іспанія була централізованою державою, втім чинний Основний Закон передбачив можливість створення автономних спільнот (ст. 143). Рішення про кількість автономних спільнот та територіальну організацію, що виникає, визначаються не Конституцією, а угодою між регіонами, які зацікавлені в тому, щоб заявити про себе як про автономну спільноту (ст. 143) [5].

Зазначені конституційні норми і відсутність єдиної процедури утворення і визначення автономних регіонів призвели до ситуації, коли після прийняття Конституції 1978 року, регіони прийняли власні статuti, відповідно до яких такі регіони наділяються автономією і мають нормотворчі повноваження (зокрема, Країна Басків, Каталонія, Галісія та Андалусія). Сеута і Мелілья, два іспанських автономних міста, розташовані в Північній Африці, прийняли свої статuti в 1995 р. і 2004 р.

Відповідно до статті 137 Конституції Іспанії: «Територіально держава поділена на муніципалітети, провінції і самоврядні (автономні) регіони. Зазначені утворення наділені функціями самоврядування для забезпечення їх відповідних інтересів [5].

На сьогодні країна складається з 17 самоврядних регіонів (*Comunidades Autonomas*), 50 провінцій (*Provincias*), 8131 муніципалітета (*Municipios*) і два автономних міста (Сеута і Мелілья). Канарські острови мають особливий статус найвіддаленіших регіонів [5].

Муніципалітети складають «перший рівень» місцевого самоврядування. Конституція Іспанії визнає муніципалітети та гарантує їхню автономію. Міські ради відповідають за уряд та адміністрацію муніципалітетів.

Провінції та острови формують «другий рівень» місцевого самоврядування, який є невід'ємною частиною держави. Закон «Про принципи місцевого самоврядування» 7/85 визначає ці рівні як «територіальні місцеві утворення» (*entidades locales territoriales*) [4]. Вони наділені, так званою, «інституційною гарантією» (*garantía institucional*), що означає визнання і захищеність Конституцією.

Конституційне закріплення місцевого самоврядування забезпечується

двома принципами:

- існування місцевого самоврядування гарантується Конституцією – ані національний парламент, ані регіональні ради не можуть приймати акти, які обмежують права муніципальної влади;

- правовий режим органів місцевого самоврядування може встановлюватися законодавчими актами Парламенту, а не актами регіональних рад [2, с. 380-382].

Основним елементом всієї системи місцевого самоврядування в Іспанії є ідея «автономії» (іспанська, *autonomía local*). Загалом, ця концепція означає, що самоврядні органи мають право приймати рішення для управління місцевими справами і надання муніципальних послуг, без втручання з боку регіонів і держави.

Іспанська концепція «локальної автономії» передбачає ідею про те, що місцева влада повністю уповноважена розробляти політику, програми та заходи для вирішення місцевих проблем і здійснювати довгострокове планування різних аспектів життя громад, зокрема, щодо землекористування та зонування, культури, транспорту, охорона навколишнього середовища, транспорту тощо.

До структури органів місцевого самоврядування базового рівня (муніципалітети) входять: рада, як представницький орган і мер (*alcalde*), віце-мери, як виконавчі органи самоврядування.

Мер є політичним лідером муніципалітету. На відміну від більшості європейських країн, в Іспанії мер не обирається безпосередньо громадою. Він призначається депутатами і може бути ними відсторонений, внаслідок висловлення недовіри. Водночас у населених пунктах чисельністю менше 100 мешканців муніципальний голова обирається безпосередньо голосуванням більшістю громадян.

Склад ради обирається безпосередньо жителями муніципалітетів кожні чотири роки на місцевих виборах. Кількість депутатів та виборчі процедури регулюються виборчим законодавством [3, с. 7-8].

Відповідно до ст. 141 Конституції Іспанії провінція є місцевим утворенням, яке користується правами юридичної особи. Вона являє собою об'єднання певної кількості муніципалітетів на підставі територіального поділу держави. Будь-яка зміна кордонів провінцій має бути схвалена Парламентом за допомогою прийняття відповідного органічного закону. Провінції існують в основному для координаційних цілей [5]. Провінції мають глибокі традиції в іспанському конституціоналізмі з 1812 року, які залишається з невеликими відмінностями й в чинній Конституції 1978 року.

Територіальна організація влади в Іспанії має оригінальну структуру, яка формувалася, зокрема, завдяки історичним особливостям розвитку країни. Насамперед, це проявляється у неоднорідності статусу територіальних одиниць. Країна має розгалужену систему автономних регіонів з чималим обсягом повноважень. При цьому місцева

самоврядування здійснюється на рівні провінцій і муніципалітетів.

Подальше вивчення іспанського досвіду організації регіональної влади, переходу від централізації до децентралізації, формування сильних муніципалітетів, однозначно, матиме позитивний ефект для удосконалення системи місцевого самоврядування в Україні.

Список використаних джерел:

1. Moreno A.-M. Local government in the Member States of the European Union: a comparative legal perspective. *Local government in Spain*. P. 599-636. URL: <https://eu.vlex.com/vid/local-government-in-spain-394138986>.

2. Brezovnik B., Hoffman I., Kostrubiec J. Local Self-Government in Spain». *Local Self-Government in Europe*. Maribor: Lex Localis Press, 2021. P. 379-410.

3. Caballero F. V. Local Government in Spain Responses to Urban-Rural Challenges. *The System of Local Government in Spain*. P. 1-16. URL: https://www.academia.edu/93929486/The_System_of_Local_Government_in_Spain.

4. Law 7/1985, of April 2, Regulating the Bases of the Local Regime. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1985-5392>.

5. The Spanish Constitution 1978. URL: <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf>.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ЗГУРТОВАНOSTІ В АСПЕКТІ ПОДАЛЬШОЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Гришко Лілія Миколаївна,
кандидат юридичних наук,
завідувача науковим сектором
муніципального права та
місцевого самоврядування
НДІ державного будівництва та місцевого
самоврядування НАПрН України
e-mail: l.m.hryshko@karazin.ua

Згуртованість важлива для досягнення спільних цілей не залежно чи це родина, громадська організація, нація чи держава. В умовах війни складно забезпечити належну реалізацію правової основи інтегрування. Без досягнення реальної згуртованості територій, суспільства, економіки та держави у цілому складно вести мову про повноцінну інтеграцію. Саме тому це питання потребує глибокого вивчення та широкої наукової дискусії.

Згуртованість (cohesion) задекларована як одна з центральних

проблем європейської політики з часів заснування ЄС. Підвищення рівня життя населення як наслідок здійснення політики згуртованості має бути практичним соціальним проявом позитивного ефекту європейської інтеграції [1, с. 6].

О. Прокопчук, О. Ковальчук та Т. Усюк цілком справедливо відзначають, що згуртованість (cohesion) не є природним процесом чи об'єктивною якісною ознакою суспільства. Це скоріше результат боротьби та протиріч. Комплексність даної цілі, згуртування є складним і довготривалим процесом, що має реалізовуватися на усіх інституційних рівнях – територіальних громад, держави, світу [2]. Реалізація принципу згуртованості Україною передбачає забезпечення не лише внутрішньої згуртованості, а й створення передумов для реалізації подальшої інтеграційної згуртованості в межах ЄС. З урахуванням того, що регіональний потенціал нашої держави істотно підірваний війною, необхідно також розглядати реінтеграцію окупованих території як складову впровадження подальшої згуртованості.

Щодо понять єдності та згуртованості слід зробити кілька уточнень. Так, О. Прокопчук, О. Ковальчук та Т. Усюк стверджують, що згуртованість (cohesion) трактується як єдність, солідарність [2].

На думку В. Ортинського, поняття «єдність» у тексті Конституції України вживається у декількох значеннях: історично сформоване державотворення на основі єдності українського народу – народу як єдиного джерела влади в Україні; єдності системи державної влади; єдності системи виконавчої влади, економічного простору, громадянства, державної політики [3, с. 2]. Однак, щодо громадянства, то більш коректно вести мову про єдине громадянство. Щодо поняття «Український народ» доречно вживати словосполучення «єдність Українського народу» як громадян усіх національностей. Поняття «єдність» та «згуртованість» не є тотожними, однак, згуртованості без єдності неможлива. У свою чергу згуртованість народу це якісна характеристика.

Слід відзначити й інші положення Конституції України, які направлені на досягнення згуртованості. Перш за все, це принципи конституційного ладу та конституційні цінності навколо яких згуртувався народ. Також, принципи територіального устрою держави, що закріплено у ст. 132 Конституції України є водночас принципами згуртованості, оскільки принцип єдності та цілісності державної території поєднується з принципами поєднання централізації і децентралізації, а також збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Таким чином, згуртованість на конституційному рівні має низку проявів через принципи, цінності та програмні цілі.

Крім того, що у Преамбулі Основного Закону з урахуванням змін 2019

року проголошено: «...підключись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України...». Очевидно, що згуртованість це поняття з рівня стратегії, а отже передбачає покроковий порядок її реалізації та свідчить про складність та багатоаспектність цього поняття.

Досі немає одностайності щодо змісту поняття «територіальна згуртованість». Оскільки дане поняття розкривається в аспекті євроінтеграції нашої країни, то і відповіді на зміст цього поняття слід шукати у джерелах, що спрямовують діяльність у цьому напрямі держави-члени ЄС. Так, Зелена книга територіальної згуртованості, яка спрямована на перетворення територіальної різноманітності в силу, розкриває перспективи економічної та соціальної згуртованості, досягнення балансу та гармонізації розвитку усіх територій, згуртованість на рівні ЄС та національному рівні, територіальна згуртованість у програмуванні політики ЄС та ін. [4].

Політика згуртованості ЄС сприяє зміцненню економічної, соціальної та територіальної згуртованості. Вона має на меті виправити дисбаланс між країнами та регіонами і водночас виконує політичні пріоритети Союзу, особливо щодо забезпечення зеленого і цифровий переходу. Серед нового в політиці згуртованості ЄС на період 2021-2027 років можна виокремити певні зміни. У 2021-2027 роках політика згуртованості ЄС встановила короткий перелік з 5 політичних цілей, які підтримують зростання на період 2021-2027 років. План спільних дій включає заходи щодо: підвищення конкурентоспроможності та більш кмітливую Європу (smarter Europe); більш екологічній економіці з низьким вмістом вуглецю, перехід до чистої економіки з нульовим вмістом вуглецю; покращення мобільності в Європі та досягнення більшої єдності; більш соціальна та інклюзивна Європа; Європа ближча до громадян шляхом сприяння сталому та інтегрованому розвитку всіх типів територій [5].

Слід відзначити, що політика згуртованості формувалася та реалізовувалася поступово. Так, завдяки систематизації підходів, а також реалізації ухваленої у 2000 році Лісабонської стратегії, було розпочато принципову перебудову політики згуртованості, яка з перерозподілу фондів для зменшення рівнів диспропорційності трансформувалася у політику розвитку на засадах стимулювання інновацій, мобілізації людського та соціального капіталу, розвитку партнерства між громадами та регіонами [1, с. 8]. Слід відзначити і важливі кроки нашої держави у сфері впровадження принципу згуртованості на місцевому рівні. Було прийнято низку важливих законів, які регулюють механізми впровадження принципу згуртованості у різних сферах. Наприклад, Закон України «Про співробітництво територіальних громад» прийнятий у 2014 році закладає правову основу співпраці громад. Згідно Реєстру договорів про співробітництво

територіальних громад починаючи з 2014 року по 28 лютого 2023 року укладено 923 договори про співробітництво територіальних громад (57 з них у 2022 році, а у 2021 році — понад 160). Наприклад, за 2022 рік зареєстровано договори про співробітництво територіальних громад у формі спільного фінансування відділу «Центр надання адміністративних послуг», договори про спільне фінансування комунальних закладів, зокрема, бібліотек, інклюзивно-ресурсних центрів, центрів первинної медико-санітарної допомоги та ін. Безумовно, кількість договорів про співпрацю є незначною, якщо врахувати, що в Україні 1470 територіальних громад. Водночас, прослідковувалася позитивна договірна динаміка в бік зростання у 2020-2021 роках. Законодавець вносить зміни до цього Закону і в редакції від четвертого квітня 2023 року передбачено механізм приєднання громад до вже існуючих договорів про співробітництвом шляхом укладення додаткового договору про приєднання до співробітництва. Водночас, це лише окремі приклади впровадження принципу згуртованості. В аспекті досліджуваного питання слід також зазначити про доповнення законодавства актами щодо регіональної політики України та ін.

Водночас, для України в умовах війни та післявоєнний період питання згуртованості має включати надзвичайні заходи щодо відновлення та збереження навколишнього природного середовища.

Згідно Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки (далі - Стратегія) визначено низьку мобільність населення, як чинник, що впливає на формування згуртованості населення: взаємне відчуження між жителями різних регіонів множитья, а горизонтальні зв'язки слабнуть. Чинниками, які призвели до такого становища, є недосконалість транспортного сполучення, зокрема залізничного [6]. Слід провести паралелі з політикою ЄС щодо згуртованості, оскільки питання покращення транспортного сполучення між регіонами було і залишається актуальним.

У Стратегії з поміж трьох стратегічних цілей державної регіональної політики до 2027 року передбачено формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах. Однак, з урахуванням наслідків війни завдання для досягнення поставлених цілей потребують перегляду та доповнень.

Отже, згуртованість це певний стан відносин у державі, який забезпечує не просто єдність територій, а також єдність та взаємодію в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах. Згуртованість наряду з такими поняттями як «парламентаризм» та «конституціоналізм» не є сталою. Це певний стан відносин у державі, що забезпечується відповідними механізмами.

Список використаних джерел

1. Пріоритет «згуртована країна» у вимірах регіональних стратегій. Київ: УНЦПД, 2020. 32 с.

2. Прокопчук, О., Ковальчук, О., Усюк, Т. Європейська політика згуртування: концептуальні засади, імперативи для України. *Економіка та суспільство*. 2020 № 26. URL: doi: 10.32782/2524-0072/2021-26-13.

3. Ортинський В. Державна єдність і територіальна цілісність України як об'єкти правового забезпечення. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: *Юридичні науки*. 2020. Т. 7. № 2. С. 1-9.

4. Green Paper on Territorial Cohesion: Turning territorial diversity into strength. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0616:FIN:EN:PDF>.

5. New Cohesion policy 2021-2027. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/2021-2027_en

6. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

ІТАЛІЙСЬКИЙ РЕГІОНАЛІЗМ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Гудзь Тетяна Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри конституційного

і міжнародного права

факультету № 4 Харківського національного

університету внутрішніх справ

e-mail: tetyana1522@ukr.net

Децентралізація – це ефективний метод управління, який є важливим для місцевої демократії та розвитку. Саме тому децентралізація розглядається як процес передачі публічної влади від центра в регіони. Серед найважливіших причин, що зумовлюють передачу більшого обсягу повноважень та відповідальності на місця є краща ефективність та підзвітність органів місцевого самоврядування; більш ефективний місцевий розвиток громад; впровадження демократії та захист прав громадян.

Водночас дотепер в Україні все ще зберігається консервативна модель місцевого самоврядування, за якої місцеве самоврядування на рівні регіонів – областей і районів має суто символічний характер. Однак повноцінна система місцевого самоврядування повинна діяти на усіх рівнях організації суспільства. Повчальним у цьому контексті є досвід європейських країн, оскільки практично кожна з них пройшла через процес децентралізації державної влади з метою ефективного здійснення політики регіонального розвитку.

Однією з форм децентралізації влади в унітарних державах виступає регіоналізм або *регіоналістська (регіональна)* держава, яка останнім часом

розглядається як специфічна форма територіального устрою. Вся територія такої держави складається з автономних утворень, а не окремі частини, що і відрізняє її як від унітарної держави, так і від федерації, оскільки суб'єктами федерації автономії не є. Конститується вона як унітарна, але має окремі риси федерації у вигляді ширшої, ніж в унітарній державі, компетенції місцевої влади. Регіоналістські унітарні держави характеризуються існуванням обраних регіональних урядів з конституційним статусом, законодавчими повноваженнями й високим ступенем автономії.

Сучасна Італія – це держава, яка вперше була охарактеризована як регіональна держава. Саме у цій країні були поєднані принципи автономії та широкої адміністративної децентралізації, що дозволило говорити про максимальне наближення статусу адміністративно-територіальних одиниць Італії до статусів автономних суб'єктів у федеративних державах. Але для цього країна мала пройти не простий шлях становлення як єдиної держави, переживши три війни за незалежність. Як зазначає М. Михайленко, «Дискусії щодо обрання децентралізованої моделі управління з передачею регіонам багатьох повноважень тривали ще в процесі приєднання перших держав Апеннінського півострова до Сардинського королівства» [1, с. 48]. Проте спроби запровадити в об'єднаній Італії на регіональному рівні децентралізовану систему управління не мали успіху, що було пов'язано зі страхом перед децентралізацією як підставою для розпаду Королівства. Тож після проголошення Королівства Італії адміністративна організація була заснована на адміністративній та політичній централізації. У Королівстві існували муніципалітети та провінції (хоча пізніше їх мандати були скасовані фашистською владою в 1923 р. та 1927 р.), але регіонів як територіальних утворень ще не існувало. Проте вже у другій половині XIX століття статистик П'єтро Маєстрі для статистичних цілей згрупував провінції в «територіальні округи» чи «відділи», які були попередниками сьогоденних італійських регіонів.

Після приходу до влади фашистів у 1922 році державний лад Італії зазнав суттєвих змін внаслідок ухвалення у 1922–1928 роках низки законів, якими передбачалось створення в Італії корпоративної держави. Вона мала стати як стратегією розвитку економічних відносин, так і формою політичного представництва. Хоча зрозуміло, що створення централізованої держави з контролем корпорацій (профспілок) над промисловим виробництвом через участь їх делегатів у виборчих радах вряд чи могло передбачати децентралізацію в територіальній організації влади. Тож жорсткий централізм понад двадцять років панував у Італії в період фашистської диктатури.

Ухвалення Конституції Італії 1947 року (далі – Конституція) стало поворотним моментом у питанні щодо визначення територіального устрою держави. Італія була проголошена єдиною та неподільною державою, яка

«визнає місцеві автономії і сприяє їх розвитку; здійснює найширшу адміністративну децентралізацію в залежних від держави службах; приводить принципи та методи власного законодавства згідно з вимогами автономії і децентралізації» (ст. 5 Конституції) [2, с. 135]. Крім того, у Конституції з'явився спеціальний розділ V «Регіони, провінції, комуни», який детально визначив автономний статус адміністративно-територіальних одиниць Італійської Республіки, за зразком федеративної держави закріпив розмежування сфери законодавчої компетенції держави та регіонів (областей), визначив систему органів самоврядування регіонів (областей), а також форми державного контролю за їхньою діяльністю. Водночас згадані норми з'явилися у Конституції пізніше, переважною більшістю завдяки ухваленню 18 жовтня 2001 року Конституційному закону № 3. На сьогодні регіон разом із комунами, провінціями, метрополітенськими містами та державою є одним із п'яти складових елементів Італійської Республіки, автономію яких передбачає Конституція, акцентуючи на тому, що здійснюватися вона повинна відповідно до принципів, встановлених Основним Законом (ст. 114 Конституції) [2, с. 150]. Це дозволяє зробити висновок, що Італія розглядається як децентралізована унітарна держава, в якій кожен регіон (область) є автономією. Тобто з одного боку має місце проголошення єдності та неподільності Республіки (характерне для унітарної держави), а з іншого – конститується велика автономія областей (притаманна федеративній державі). Особливо широка автономія в регіонах була запроваджена з метою подолання традиційного централізму влади.

Кожен італійський регіон має офіційний герб і прапор, а також свій статут, у якому відповідно до Конституції встановлюються форма правління й основні принципи організації та діяльності регіону. Статут також регулює здійснення права ініціативи і права призначати референдум стосовно регіональних законів і адміністративних заходів, а також порядок опублікування регіональних законів і регламентарних актів.

Щодо повноважень регіонів, то стаття 117 Конституції встановлює, що законодавча влада належить державі і регіонам і розмежовує сфери їхньої компетенції. Регіонам належить право законодавчої ініціативи у будь-якій сфері, спеціально не визнаною за державою. Крім того, регіони й автономні провінції Тренто і Больцано у сфері своєї компетенції беруть участь в ухваленні рішень, співвіднесених з комунітарним правом. Також у сферах, віднесених до їх компетенції, регіони можуть укласти угоди з іноземними державами і територіальними утвореннями у складі інших держав у випадках і формах, визначених італійським законодавством (ст. 117 Конституції) [2, с. 150]. Проте у законі, який реалізує цю конституційну норму, зазначено, що регіони можуть укласти такі угоди лише після того, як Міністерство закордонних справ наділить їх повними повноваженнями на підписання. В протилежному випадку укладений договір не буде мати

юридичної сили. Іншими словами, володіючи значним ступенем автономії, регіон є і залишається суб'єктом, підпорядкованим державі, і аж ніяк не може розглядатися як суб'єкт міжнародного права. Про це неодноразово у своїх рішеннях наголошував Конституційний суд Італії.

У статті 117 Конституції йдеться і про сферу конкурентного (спільного) законотворення, водночас встановлення основних принципів з питань, віднесених до цієї сфери, визнається за державою.

Підсумовуючи слід зазначити, що Конституція Італії закріплює положення про єдність і неподільність території держави, не вказуючи безпосередньо на унітарний характер країни. При цьому, у Конституції йдеться про право на автономію для регіонів в Італії.

Регіон в Італії на сьогодні представляє собою територіальне утворення, сформоване у законодавчому порядку на рівні, що є безпосередньо нижчим після загальнодержавного, та наділене політичним самоврядуванням. Регіонам Конституція гарантує автономію, самобутність, владні повноваження та організаційний устрій, які виходять далеко за межі повноважень адміністративно-територіальних одиниць у класичних унітарних державах.

Фактично, у сучасних умовах регіональна автономія стала принципом сучасного європейського конституційного права, який опосередковує значний ступінь самостійності при адмініструванні закріплених за автономними одиницями сфер діяльності за мінімального втручання держави. Саме тому, з огляду на успіх політики децентралізації, котра пройшла у більшості європейських країн, вважаємо можливим та доцільним поступове перенесення означеного досвіду і в українські реалії.

Список використаних джерел

1. Михайленко М. Ю. Державна політика національної консолідації Королівства Італія (1861–1896 рр.): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.02. Київ, 2020. 214 с.

2. Марцеляк О. В. Італійська Республіка. *Конституції зарубіжних країн*: навч. посіб. / авт.-упоряд.: В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, О. В. Марцеляк та ін.; за заг. ред. В. О. Серьогіна. Харків: ФІНН, 2009. С. 126–157.

ПРОБЛЕМИ ТА УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Костроміна Олена Георгіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та публічного
управління Запорізького інституту
економіки та інформаційних технологій
e-mail: elenakosina978@gmail.com

Взаємодія органів публічного управління з неурядовими організаціями є необхідною умовою якісного, своєчасного виконання функцій публічної влади. Закон України «Про громадські об'єднання» визначає межі взаємодії громадських організацій з органами публічної влади, способи фінансування та інституціональну основу взаємодії.

На сьогодні існують готові моделі співпраці органів публічного управління з неурядовими організаціями, й головними тут є наявність бажання даних суб'єктів до конструктивної співпраці й, звичайно, намір підвищити якість і стандарти взаємодії, розширити сферу її застосування.

Варто зазначити, що за період незалежності існували комплексні рішення, які не витримали випробування часом. Зокрема, це обмеженість у сфері фінансових механізмів місцевого самоврядування, що призвело до послаблення позиції даних органів у системі управління. Як показує міжнародний досвід, саме органи місцевого самоврядування можуть створити професійний тандем з громадськими організаціями, оскільки вони знаходяться найближче до громади і мають інструменти контролю за актуальною ситуацією у визначеній соціальній групі [1, с. 171].

Взаємодія громадянського суспільства й держави виявляється в тому, що громадянське суспільство:

- слугує соціальною основою держави, не існує поза державою;
- розвивається в системі взаємодії з державою через вибори, представницькі органи влади, а також через групи та об'єднання за інтересами (лобізм);
- впливає на створення і функціонування державних органів;
- потребує від держави охорони і захисту життя, здоров'я, безпеки громадян, але не допускає її втручання в їх приватні інтереси;
- використовує норми права, встановлені і закріплені державою у формах (джерелах) права – нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах, правових прецедентах тощо [2, с. 301–302].

I. Колосовська відмічає, що основними напрямками й формами взаємодії інститутів влади та громадянського суспільства є:

- забезпечення відповідних правових умов для функціонування та

розвитку інститутів громадянського суспільства;

- активізація дієвої співпраці органів публічної влади з громадськістю в процесі вироблення і реалізації політики на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях;

- підтримка ініціатив та залучення потенціалу громадських організацій у сфері надання публічних послуг та вирішення соціальних проблем громадян;

- підвищення рівня інституційної спроможності суб'єктів громадянського суспільства щодо використання механізмів участі громадськості у формуванні й реалізації публічної політики;

- використання інтерактивних форм зв'язків із громадськістю; підвищення рівня інформованості суспільства шляхом провадження ефективної інформаційно-просвітницької роботи щодо діяльності інститутів громадянського суспільства [3, с. 166].

Згідно з роз'ясненням Міністерства юстиції України щодо взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства, сьогодні ця взаємодія відбувається у таких правових формах:

1. Участь інститутів громадянського суспільства у нормотворчій діяльності держави, яка забезпечується участю в розробленні та обговоренні проектів нормативно-правових актів.

2. Участь інститутів громадянського суспільства в правозастосовній діяльності держави, яка забезпечується шляхом:

- передання повноважень державних органів повністю;
- передання повноважень державних органів частково;
- громадського контролю.

3. Участь інститутів громадянського суспільства у правоохоронній діяльності держави, яка забезпечується шляхом:

- реалізації права складати протоколи про адміністративні правопорушення;
- участі інститутів громадянського суспільства в діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення охорони громадського порядку;
- реалізації права вживати спільно з працівниками поліції заходів щодо припинення адміністративних правопорушень і злочинів;
- участі інститутів громадянського суспільства з органами Державної прикордонної служби України в охороні державного кордону [4].

Таким чином, важливим чинником стабільного демократичного розвитку є рівновага між громадянським суспільством і державою, порушення якої призводить до збільшення ролі владних структур, байдужості й політичного безсилля народу.

Нові підходи щодо ефективної взаємодії влади з неурядовими організаціями в Україні мають базуватися на усвідомленні владою й неурядовими організаціями взаємної відповідальності, своєї ролі в налагодженні партнерства й виконання кожною стороною своїх завдань.

Влада повинна взяти такі зобов'язання, як:

- надавати суспільству вчасну, точну та повну інформацію про законодавство, служби, послуги та ініціативи;
- пояснювати свою політику та рішення, інформувати суспільство про пріоритети для країни;
- забезпечувати відкритість, доступність та підзвітність громаді, якій вони покликані служити;
- консультуватися з громадськістю, враховувати інтереси та проблеми людей у процесі встановлення пріоритетів, планування програм та послуг, розвитку ініціатив;
- постійно підтримувати діалог з громадськістю, що є похідним від права громадян звертатися до уряду й бути ним почутим, з метою дослідження, оцінювання та врахування потреб громадян і їх очікувань для отримання найповнішої відповіді на них [4].

Важливою умовою існування правової демократичної держави є взаємодія державних структур з інститутами громадянського суспільства, зокрема, неурядовими організаціями, які виступають партнерами держави в контексті реалізації нормотворчих, правозастосовних і правоохоронних функцій.

Основними проблемами взаємодії органів публічного управління з неурядовими організаціями є: використання неурядових організацій в інтересах певних політичних сил або для реалізації власних цілей у політичному процесі; обмежене фінансування, брак кадрових, організаційних можливостей неурядових організацій; фіктивність деяких організацій; нехтування пропозиціями організацій з боку органів місцевого самоврядування під час прийняття рішень тощо.

Отже, умовами ефективної взаємодії органів публічного управління з неурядовими організаціями є: соціальне й моральне налаштування та готовність учасників до розвитку й зміцнення взаємодії; наявність правових та організаційних меж взаємодії як для влади, так і для неурядових організацій; певна економічна незалежність і стабільний рівень діяльності неурядових організацій, їх спроможність бути повноцінним партнером органів публічного управління.

Список використаних джерел:

1. Лізаковська С. В. Розвиток механізмів взаємодії органів публічного управління з інститутами громадянського суспільства: дис. ... докт. юрид. наук: 25.00.02. Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2021. 383 с.
2. Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства: навч. посіб. / за наук. ред. Ю. П. Сурміна, А. М. Михненка; авт. кол.: Ю. П. Сурмін, А. М. Михненко, Т. П. Крушельницька та ін. Київ: НАДУ, 2011. 388 с.
3. Колосовська І. І. Формування ефективної моделі партнерства

інститутів публічної влади та громадянського суспільства. *Ефективність державного управління: збірник наукових праць*. 2015. Вип. 45. С. 161-166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_45_21.

4. Взаємодія держави та інституцій громадянського суспільства: роз'яснення Міністерства юстиції України від 03.02.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018323-11#Text>.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ МОДЕЛІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В НІМЕЧЧИНІ В КОНТЕКСТІ ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Марченко Володимир Юрійович,
аспірант НДІ державного будівництва та
місцевого самоврядування НАПрН України,
начальник юридичного відділу Комунального
підприємства «Салтівське трамвайне депо»
e-mail: vovamarch1996@gmail.com

Реформи, що відбуваються в Україні, символізують невідпинний рух держави до становлення системи місцевого самоврядування, що базується на європейських стандартах. Цей процес є тривалим та клопітким, переглядається велика кількість норм, правових принципів, змінюються усталені традиції та основи діяльності місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування в Україні необхідно наближати до європейських стандартів, які передбачають демократизацію влади, надання більшої автономії органам місцевого самоврядування, а також більший ступінь довіри населення до місцевої влади, порівняно із тією ситуацією, яка існує в Україні на сьогодні. В умовах майбутньої повоєнної відбудови України ці питання набудуть все більшої актуальності, тому подальший процес проведення реформи децентралізації влади у нашій державі доцільно проводити з урахуванням досвіду європейських держав. Однією з таких держав є Німеччина.

В Основному Законі Федеративної Республіки Німеччина (конституційному законі) не передбачається, що сама Федеративна Республіка Німеччина, землі, муніципалітети і райони мають статус юридичних осіб. Правосуб'єктність таких утворень також прямо не врегульовано на законодавчому рівні. Навіть конституції більшості земель не конкретизують дане питання. Висновок, що всі ці утворення наділені статусом юридичних осіб, можна зробити з того, що в Основному Законі Федеративної Республіки Німеччина та конституціях земель вказують, що Федеративна Республіка, землі, муніципалітети і райони є суб'єктами власних прав.

Слід відмітити, що у конституціях Баварії [1] та Північного Рейну-Вестфалії [2] зазначається, що муніципалітети є корпораціями/об'єднаннями, відповідно із загального контексту можна зробити висновок, що такі утворення є юридичними особами, які наділені власною правосуб'єктністю. В інших землях подібні норми не включаються до конституцій, а включені до їх законів про місцеве самоврядування, що ніяк не суперечить загальній моделі регулювання діяльності муніципалітетів як юридичних осіб публічного права [3]. Зазначимо, що муніципалітети як юридичні особи публічного права мають власні органи, які діють від їх імені та в їх інтересах. Такими органами є мер і рада.

Зазначимо, що місцеве самоврядування у Німеччині існує в кожній із 16-ти федеральних земель та представлене місцевими радами, які обираються населенням відповідної території загальним прямим голосуванням на строк від чотирьох до шести років. Місцеві ради очолюють мери або бургомістри, які обираються або призначаються залежно від організаційно-правової моделі місцевого самоврядування відповідної території. Бургомістр або мер також можуть очолювати виконавчий орган відповідної ради, якщо це передбачене організаційно-правовою моделлю місцевого самоврядування. Строк повноважень такої посадової особи коливається від чотирьох до дев'яти років. Незважаючи на наявність різних організаційно-правових моделей місцевого самоврядування в Німеччині всі органи місцевого самоврядування мають такі спільні повноваження: планування, управління водопостачанням, соціальне забезпечення, будівництво та ремонт шкіл тощо. Тобто спільними для всіх органів місцевого самоврядування є ті повноваження, які забезпечують життєдіяльність на місцях. Також, залежно від законодавства Федеральної землі, деяким радам може бути надано повноваження у питаннях культури, економічного розвитку, енергозабезпечення.

Відзначимо, що громади, общини є основою територіальної організації земель. Вони мають повноваження вирішувати будь-які завдання щодо управління життям на місцях, крім випадків, коли задля впорядкування діяльності органів влади та для забезпечення належної реалізації прав громадян віднесено до компетенції іншого органу. В Німеччині також існують союзи громад, які наділені такими ж повноваженнями, як і класичні громади. Щодо діяльності громад та їх союзів держава обмежується лише наглядом за законністю здійснення такими утвореннями своїх повноважень. Це підкреслює автономію місцевого самоврядування та забезпечує широкі можливості щодо участі громадян в управлінні справами на місцях.

Існують також особливості місцевого самоврядування у містах. Місто відноситься до місцевого, найнижчого, із рівнів управління. Федеральні органи та органи влади земель можуть ставити певні задачі перед місцевими органами влади, на здійснення яких передаються кошти державного

бюджету. Але в рамках здійснення самоврядування міста фінансують свої ініціативи із власного бюджету. Крім того, в рамках власного бюджету міста на власний розсуд вирішують, як і в якому обсязі здійснювати добровільну діяльність. Існує також обов'язкова діяльність муніципалітетів щодо забезпечення життєдіяльності територій, де вони функціонують. Це така діяльність як водопостачання, вивезення сміття, енергозабезпечення тощо. Муніципалітет на свій розсуд приймає рішення у цих сферах та самостійно обирає постачальників послуг з числа комерційних структур.

Наразі у Німеччині функціонує чотири організаційно-правові моделі органів місцевого самоврядування: 1) південнонімецька модель (землі Баварія, Саксонія, Баден-Вюртенберг): місцеве самоврядування представлене бургомістром та радою, які обираються населенням громади. Головою ради та головою виконавчого комітету (який є виконавчим органом ради) є бургомістр. Бургомістр наділений широкими повноваженнями та може вирішувати більшість кадрових питань без погодження із радою, а також має суттєві права у питаннях фінансового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування; 2) північнонімецька модель (землі Нижня Саксонія, Північна Рейн-Вестфалія): основним органом виступає рада, яка обирається населенням. Рада обирає зі складу депутатів бургомістра, який є главою місцевого самоврядування (ради). Окремо функціонують виконавчі органи місцевого самоврядування. Рада обирає директора громади, який самостійно формує виконавчі органи місцевого самоврядування та є їх керівником. Відповідно бургомістр за такої системи організації влади є лише номінальною особою, а директор громади організовує життєдіяльність громади та має реальні повноваження; 3) рада-бургомістр (землі Рейнланд-Пфальц, Саар, сільські громади землі Шлезвіг-Гольштейн): жителі громади обирають раду громади або міську раду, яка обирає зі свого складу бургомістра. Бургомістр має надзвичайно широкі повноваження та фактично одноосібно вирішує питання життєдіяльності громади, у більшості випадків без погодження із радою; 4) рада-магістратура (земля Гессен, земля-місто Гамбург): місцеве населення обирає раду, яка у свою чергу обирає голову ради та формує свій виконавчий орган із числа професійних управлінців (магістратуру) [4]. Характерною особливістю місцевого самоврядування Німеччини є те, що населення конкретної землі самостійно визначає організаційно-правову модель органів місцевого самоврядування на основі особливостей кожної місцевості, а також їх традицій та історичного досвіду.

Вважаємо, що Україні насамперед буде цікавий досвід функціонування південнонімецької моделі місцевого самоврядування, яка є найбільш близькою за структурою та наповненням до української. Тому при продовженні реформи децентралізації влади доцільним виглядає більш детальне вивчення саме цієї організаційно-правової моделі місцевого самоврядування та впровадження окремих її елементів на території України.

Список використаних джерел

1. Verfassung des Freistaates Bayern in der Fassung der Bekanntmachung vom 15. Dezember 1998 (GVBl. S. 991, 992) BayRS 100-1-I (стаття 11 пункт 2). URL: <https://gesetze-bayern.de/> (дата звернення: 07.04.2023).
2. SGV Inhalt: Verfassung für das Land Nordrhein-Westfalen (стаття 78 пункт 2). URL: <https://recht.nrw.de/> (дата звернення: 07.04.2023).
3. Landesverordnung über die Wahlen in den Gemeinden und Kreisen in Schleswig-Holstein (Gemeinde- und Kreiswahlordnung - GKWO) Vom 9. Dezember 2019. URL: <https://www.gesetze-rechtsprechung.sh.juris.de/> (дата звернення: 07.04.2023).
4. Калиновський Б.В. Принцип субсидіарності у системі поділу влади в Україні. *Науковий вісник НАВСУ*. 2005. № 3. С. 62-68.

ПОЛОЖЕННЯ СТАТТІ 8 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ПОГЛЯДУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ

Сердюк Лілія Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії та історії держави і права
факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності,
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
e-mail: liliyadp255@gmail.com

При підготовці тез цієї доповіді автор визначила за мету оцінити коректність приписів, закріплених у ст. 8 Європейської хартії місцевого самоврядування з погляду положень вітчизняної правової доктрини.

Досягнення визначеної дослідницької мети зумовило необхідність використання такого теоретичного інструментарію:

1. Герменевтичного методологічного підходу та спеціально-юридичного методу пізнання, що дозволяють розкрити зміст приписів, закріплених у ст. 8 Європейської хартії місцевого самоврядування;

2. Формально-логічного методу синтезу, що уможливив формулювання узагальнюючих висновків як результатів дослідження.

У методологічному плані важливе значення також мають обґрунтовані вітчизняними правниками положення юридичної науки, що відображають співвідношення терміно-понять «контроль» і «нагляд», які вживаються в національному законодавстві, зокрема, Конституції України, Європейській хартії місцевого самоврядування, законах України та

підзаконних нормативно-правових актах, що торкаються питань функціонування місцевого самоврядування в Україні.

Конституція України в Преамбулі підтвердила європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України; в п. 5 ч. 1 ст. 85 закріпила повноваження Верховної Ради України з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; а в ч. 3 ст. 102 визнала Президента України гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [3].

Реалізація стратегічного курсу нашої держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі не можлива без гармонізації національного законодавства із законодавством вищезгаданого конфедеративного утворення.

Гармонізація законодавства являє собою процес цілеспрямованого зближення й узгодження нормативно-правових актів, з метою досягнення несуперечливого законодавства, усунення юридичних колізій, дотримання міжнародних, європейських і національних стандартів [7, с. 57].

Необхідною умовою досягнення цієї мети є уніфікація юридичної термінології, що використовується суб'єктами законотворчості та підзаконної правотворчості, і є проявом уніфікації в праві. Остання являє собою один із видів уніфікації – процес приведення державою існуючого права до єдиних засад, усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин [6, с. 796].

Після ратифікації Верховною Радою України 15.07.1997 року Європейської хартії місцевого самоврядування, цей міжнародний правовий акт став частиною національного законодавства, що впливає зі змісту ч. 1 ст. 9 Конституції України. У зв'язку з цим виникає питання про коректність приписів, закріплених в ст. 8 Європейської хартії місцевого самоврядування з погляду положень вітчизняної правової доктрини.

Вищезгадана стаття Європейської хартії місцевого самоврядування «Адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування» містить такі правові приписи:

1. Будь-який адміністративний нагляд за органами місцевого самоврядування може здійснюватися тільки згідно з процедурами та у випадках, передбачених конституцією або законом.

2. Будь-який адміністративний нагляд за діяльністю органів місцевого самоврядування, як правило, має на меті тільки забезпечення дотримання закону та конституційних принципів. Однак вищі інстанції можуть здійснювати адміністративний нагляд за належністю виконання завдань, доручених органам місцевого самоврядування.

3. Адміністративний нагляд за органами місцевого самоврядування здійснюється таким чином, щоб забезпечити домірність заходів контролюючого органу важливості інтересів, які він має намір охороняти [2].

Аналіз вищенаведених правових норм свідчить про те, що ратифікувавши текст цієї статті Європейської хартії місцевого самоврядування в пропонованій Міністерством юстиції України редакції, суб'єкт законотворчості своїми діями фактично створив у національному законодавстві юридичну колізію, що виявилася у наявності двох різних функцій (повноважень) державних органів, необхідних для забезпечення законності в діяльності органів місцевого самоврядування. Йдеться, зокрема, про відмінні за своїм змістом, призначенням та суб'єктами здійснення процедури контролю й адміністративного нагляду. Підтвердженням цьому слугують такі судження про вищезгадані державно-правові явища:

1. Термін «контроль» у найбільш загальному розумінні тлумачиться як форма діяльності, спрямована на перевірку правильності, виявлення, запобігання і подальше усунення порушень з метою оптимізації функціонування тієї чи іншої системи [4, с. 244].

Специфіка контролю як юридичної форми діяльності, що свідчить про її самостійність, полягає в такому:

1) особливості юридичної значущості контрольної діяльності – це перевірка правильності, виявлення, запобігання і подальше усунення порушень з метою функціонування тієї чи іншої системи;

2) особливості юридичних процедур контрольної діяльності – класичними прикладами таких законодавчо встановлених процедур є перевірка, звірка, аудит, ревізія, моніторинг тощо;

3) особливості юридичних актів, які створюються в процесі контрольної діяльності – зазвичай ідеться про складання актів перевірки або висновків та прийняття на їх підставі у випадку виявлення порушень індивідуально-правових актів (рішень) [4, с. 247].

2. Державний нагляд – вид державного контролю по забезпеченню законності, дотримання спеціальних норм, виконання загальнообов'язкових правил, що містяться у законах і підзаконних актах. Його здійснення передбачає постійний, систематичний нагляд спеціальних державних органів за діяльністю непідпорядкованих їм органів або осіб з метою виявлення порушень законності. Розрізняють судовий, конституційний, прокурорський нагляд та окремі види адміністративного нагляду (санітарний, пожежний, екологічний, гірничо-технічний та ін.). Органи державного нагляду, які наділені надвідомчими повноваженнями, у межах своєї компетенції можуть застосовувати заходи впливу щодо об'єктів нагляду. До повноважень державних органів, які здійснюють нагляд, належать запобігання правопорушенням, їх припинення та притягнення

винних осіб до юридичної відповідальності [1, с. 140].

3. Адміністративний нагляд – система тимчасових примусових профілактичних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з місць позбавлення волі, що здійснюється органами Національної поліції. Встановлюється з метою запобігання повторному вчиненню вказаними особами злочинів і здійснення виховного впливу на них [8, с. 51].

Способом усунення наявних розбіжностей між нормативними приписами, закріпленими в ч. 4 ст. 143 Конституції та ст. 8 Європейської хартії місцевого самоврядування, що виникли через вживання в них термінів «підконтрольні» й «адміністративний нагляд», відповідно, які позначають відмінні за своїм змістом, призначенням та суб'єктами здійснення процедури, має стати уніфікація юридичної термінології. Задля цього необхідно змінити чинну редакцію ратифікованого Верховною Радою України тексту ст. 8 Європейської хартії місцевого самоврядування, використавши в його новій редакції термін «адміністративний контроль» замість словосполучення «адміністративний нагляд».

Список використаних джерел

1. Андрійко О. Ф. Державний нагляд. *Юридична енциклопедія*. Київ : «Укр. енцикл». 1999. Т. 2. С. 140.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985, ратифікована Законом України від 15.07.1997 № 452/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 10.04.2023).
3. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Косінов С. А. Контроль. *Велика українська юридична енциклопедія*. Харків : Право. 2017. Т. 3. С. 244-247.
5. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Теплюк М. О., Ющик О. І. Уніфікація в праві. *Велика українська юридична енциклопедія*. Харків : Право. 2017. Т. 3. С. 796-798.
7. Трихліб К. О. Гармонізація законодавства. *Велика українська юридична енциклопедія*. Харків : Право. 2017. Т. 3. С. 57-60.
8. Фаренюк С. Я. Адміністративний нагляд. *Юридична енциклопедія*. Київ : «Укр. енцикл». 1999. Т. 1. С. 51-52.

ТЕРИТОРІАЛЬНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДОСВІДУ ПОЛЬЩІ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Стешенко Тетяна Віталіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державного будівництва
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
e-mail: t.v.steshenko@nlu.edu.ua

Дереш Юлія Вікторівна,

студентка 5 курсу
факультету прокуратури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Тривалий час у вітчизняній науковій дискусії першочергову роль відводили реформі децентралізації. Після початку повномасштабної агресії Росії проти України акценти вітчизняного наукового дискурсу було направлено на іншу проблематику, державі потрібно було максимально мобілізувати і централізувати ресурси та посилити єдність. Децентралізація перестала таким чином бути пріоритетною темою для обговорення, хоча і не була відкладена.

Проведення реформи децентралізації є однією з основних умов вступу держав-кандидатів до ЄС, вона є базою галузевої політики, яка функціонує в межах Союзу, тому її успішність є особливо актуальною для нашої держави після довгоочікуваного отримання цього статусу у червні 2022 року. Реформи децентралізації у країнах Європи є яскравим прикладом того, що їх досвід є унікальним та пов'язаним з історичними особливостями розвитку. Варто аналізувати як успіхи, так і недоліки кожної з них, для того, щоб знайти свій унікальний шлях успішних реформ.

Після року повномасштабної війни все частіше піднімаються теми післявоєнного відновлення держави, тому повернення до теми децентралізації в Україні у цьому контексті також є закономірним. Нещодавня заява нового Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України проголосила продовження тісної співпраці з парламентом, органами місцевого самоврядування та громадськістю реформи децентралізації [1]. Необхідно зазначити, що у 2020 р. було завершено етап добровільного об'єднання територіальних громад та здійснено адміністративно-територіальну реформу на районному рівні. Деякі експерти вважають, що політичний етап реформи децентралізації завершено і варто зосередити увагу на економічній, технічній та інших сферах. Однак, згадана вище заява Міністерства свідчить, що ця думка не

зовсім відповідає дійсності, оскільки у ній наголошуються саме на політичних аспектах децентралізації. Слід зазначити, що попри безперечно позитивні здобутки реформи децентралізації в Україні, нам все ще є куди рухатися далі. Для цього одним із найкращих дороговказів є саме порівняння та впровадження досвіду країн, які провели децентралізацію на високому рівні.

Експертами Ради Європи зазначається, що Польща вважається взірцем низки адміністративних перетворень у Центрально-Східній Європі. Як справедливо зазначає вітчизняний науковець О. Батанов, досвід реформи децентралізації Польщі «визнаний та обраний за зразок у процесі сучасних конституційно-проектних робіт у частині щодо децентралізації в Україні» [2, с.6]. Завдяки успішно проведеній реформі децентралізації за десять років Польща стала державою нового типу, пріоритетом якої є служіння власним громадянам, захист та всебічна реалізація їх прав. Плідна історія співпраці України та Польщі, певна схожість вихідних умов обох держав, робить доцільним порівняння особливостей проведення ними територіальної децентралізації.

Процес децентралізації в Польщі почався у 1989 році і проходив у два етапи. Після антикомуністичної революції держава чітко визначила прагнення входження у європейську сім'ю, внаслідок чого і почалися численні політико-правові перетворення. До 1990-тих років у Польщі, як і в решті країн соціалістичного типу (зокрема і в Україні), не було організаційно відокремленої від держави системи місцевого самоврядування. Історично система адміністративно-територіального устрою Польщі (на той час Речі Посполитої) до 1795 року також функціонувала у вигляді трирівневої системи: регіональний рівень – воєводство, субрегіональний – повіт, базовий – гміна. Після 1795 року територію Польщі розділили між собою імперії і до 1918 року на її території існували три різні системи місцевого самоврядування. Після отримання Польщею незалежності і до 1939 року знову функціонувала трирівнева система місцевого самоврядування. У 1975 р. комуністичне керівництво здійснило реформу, в ході якого було прибрано повітовий рівень, натомість кількість воєводств було збільшено до 49. Отже, можна зробити висновок, що трирівнева система місцевого самоврядування має в Польщі глибоке історичне коріння, навіть збережені були назви з XVIII століття. Тривалий історичний час входження в інші держави та соціалістичне минуле є спільними для України та Польщі в контексті впливу на стан місцевого самоврядування.

По початку 90-х для підвищення ефективності системи польські розробники реформи орієнтувались на зменшення кількості воєводств та відновлення повітового рівня. Якщо на рівні гміни серйозного протистояння реформі не було, то воно існувало на вищих ланках управління. Попри це Польщі вдалось протягом кількох років ухвалити закони про

самоврядування на усіх рівнях адміністративно-територіального устрою. На першому етапі відбулася реформа політичної системи, внаслідок якої скасовувалася монопольна роль однієї політичної партії. Другий етап децентралізації характеризувався вже адміністративною реформою, у результаті якої було утворено 2 478 гмін. Це є основна одиниця територіального самоврядування місцевого рівня до компетенції якого були віднесені розпорядження землею, охорона навколишнього середовища, місцеві дороги, місцевий транспорт охорону здоров'я, дошкільну та початкову шкільну освіту тощо. Гміни відповідають регіонам типу NUTS-2 згідно з класифікацією Європейського Союзу.

На проміжному регіональному рівні з'явилися 373 повіти (серед них 65 повітів, що мають статус виділених міст – міста на правах повітів). На рівні повіту органами управління було визначено ради, які обиралися, та створювані ними виконкоми на чолі зі старостами. Як бачимо, на відміну від України, на середньому рівні не було створено органи державної влади. Схожістю з українською реформою є те, що було створено систему делегування повноважень. Старостам та виконкомам делегувалися завдання державної адміністрації.

На регіональному рівні після реформи сформовано 16 воєводств, замість існуючих раніше 49. На цьому рівні співіснували органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Органи виконавчої влади були представлені воєводами, що очолювали так звані об'єднані адміністрації, а також на цьому рівні існують необ'єднані адміністрації, які не підпорядковуються воєводам. Це аналоги українських територіальних підрозділів центральних органів виконавчої влади, які координують свою діяльність з воєводами. Органи місцевого самоврядування на цьому рівні представлені сеймиком та правлінням на чолі з маршалком і до їх компетенції віднесені питання економічного розвитку, освіти, культури, охорони здоров'я та природокористування. Така дуалістична модель управління воєводством через органи виконавчої влади та органи регіонального самоврядування та його самостійність забезпечує унітарність польської держави (що є актуальним для України як унітарної держави), а також взаємозв'язок регіональної політики зі стратегією державної політики.

Варто зазначити, що реформа децентралізації у Польщі не обмежувалась лише зміною адміністративно-територіального устрою. Вона носила комплексний характер, включала у собі реформи у різних галузях суспільного життя. Крім позитивних здобутків варто зауважити про проблеми децентралізації у сусідній країні: 1) реформа місцевого самоврядування не вирішила проблему нестачі фінансових ресурсів регіону, що спричинило соціально-економічне відставання певних воєводств країни (у подальшому питанню фінансової децентралізації приділялося більше уваги); 2) недостатньо високий рівень послуг, які надавались публічною

адміністрацією. На думку Д. Марчука це проявлялося у недбалості, повільності, неефективності адміністрації, низькій якості послуг, браком інформаційної політики [3]. Для України питання покращення якості надання адміністративних послуг є одним із пріоритетним завданням державної політики, тому досвід подолання аналогічної проблеми польськими сусідами є актуальним. Для вирішення даної проблеми польська влада впровадила системи управління якістю. Так, уряд почав співпрацювати з консалтинговою організацією Umbrella, яка займається сертифікацією систем управління якістю.

Підсумовуючи аналіз польського досвіду проведення децентралізації, перш за все потрібно сказати, що у загальному не було кардинальних відмінностей в параметрах умов проведення реформ в Україні та Польщі. Суть концепції української моделі схожа з моделлю місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Польщі. Адміністративно-територіальний устрій України та Польщі ідентичні і базуються на трирівневій системі: область/воєводство, район/повіт, громада/гміна. Такі спільні риси дозволяють нам застосовувати досвід польських сусідів для подальшого вдосконалення проведення децентралізації в нашій державі.

Проблемою проведення децентралізації як в Україні, так і в Польщі, є політизація процесу, що гальмує його. Через це реформу в Польщі відклали на чотири роки, але попри соціальні та політичні суперечності, польські еліти в цілому знайшли консенсус щодо реформи. Багато науковців застосовують до польської ситуації термін «єдиний штаб» [4, с.19], що значно відрізняється від ситуації в Україні. Відсутність єдності негативно впливає на комплексність реформи. Саме такий єдиний підхід до вирішення проблем, який був у Польщі, зараз необхідний нам для успішного завершення децентралізації. Україні також потрібний єдиний «штаб реформ» який складали б представники парламенту, уряду, експерти та неурядові організації, оскільки наразі в державі наявна значна кількість центрів управління реформами, які слабо координують свою діяльність та мають недостатній реальний рівень забезпечення. На сьогодні всю країну як ніколи пронизує дух єдності. Ми маємо унікальний шанс скористатися досвідом польських сусідів, знайти єдиний консенсус і ефективно співпрацювати заради спільної мети – успішного проведення децентралізації та побудови дійсно демократичної держави з європейськими стандартами місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Фокус реформи децентралізації в Україні — підвищення стандартів прозорості, захищеності та підзвітності місцевого самоврядування. 17.02.2023. URL: <https://mtu.gov.ua/news/34047.html>.
2. Батанов О.В., Кравченко В.В. Актуальні проблеми конституційної регламентації статусу територіальних громад в Україні у контексті

зарубіжного досвіду. Теорія та історія публічного управління. 2016. №1-2(27-28). С. 5-16.

3. Марчук Д. Адмінреформа в Україні через призму досвіду Польщі. Главком. 2011. 24 січня. URL: <http://surl.li/eyoxd>

4. Крат М., Софій О. Порівняльний аналіз процесу децентралізації України та Польщі: аналітична записка Аналітична записка Фонду «Відродження» від 2019 р. URL: <http://surl.li/eyfkh>.

РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Турченко Марія Андріївна,
аспірантка кафедри
конституційного і муніципального
права юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: masakatur@gmail.com

У сучасному світі демократичною і правовою може бути визнана тільки та держава, яка характеризується стійким розвитком і зміцненням місцевого самоврядування. У європейському середовищі дедалі більше оформлюються тенденції до розбудови самоврядності територій на принципах субсидіарності і децентралізації. І Україна в даному контексті не є винятком.

Українському місцевому самоврядуванню з часів його становлення характерне тяжіння до європейських позицій розвитку місцевого самоврядування. Це пов'язано з особливостями становлення даного інституту у нашій державі. За радянського періоду місцевого самоврядування не існувало, оскільки проголошувалося «повновладдя рад», а попередні підходи були втрачені за цей історичний період. У 1990 році було прийнято Закон УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування», який був першою спробою окреслити це явище. Законодавець у той час все тяжів до радянської парадигми бачення місцевого самоврядування, де базовим рівнем місцевого самоврядування визначалися сільради, селища міського типу, міста [17]. У зазначеному Законі (ч. 1 ст. 2) підкреслюється державний статус органів місцевого самоврядування - сільських, селищних, районних, міських, районних в містах, обласних Рад народних депутатів та їх органів. При цьому закладаються такі принципи: народовладдя; самостійності і незалежності Рад народних депутатів у межах своїх повноважень у вирішенні питань місцевого значення; економічної і фінансової самостійності території; оптимальної децентралізації та інші. Зазначені

принципи набувають більшого розвитку і пристосування до існуючої правової системи. У зазначений період все ж залишається залежність рад «нижчого рівня» від Рад «вищого рівня». Як зазначають В. М. Віліжінський та М. П. Попов, реформування відбувалося «згори», і часто на місцях не знали та не вміли користуватися отриманими повноваженнями. За таких умов діяв принцип субординації [2, с.85].

Розвиток місцевого самоврядування в «доконституційний» період характеризується пошуком оптимальної конструкції, спираючись на досвід розвинутих країн Європи. Вже у 1992 році Законі України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» питання самоврядування виносить на регіональний рівень, у документі міститься визначення поняття регіонального самоврядування та визначається його територіальна основа [16]. Ця тенденція характерна європейським підходам, де регіональна політика займає значне місце. Так, Договір про заснування Європейської Спільноти 1957 року – в редакції 2005 року (ст. 263) містить положення про Комітет регіонів, що консультує органи ЄС, і до складу якого входять представники регіональних та місцевих органів, які або обіймають виборну посаду в регіональних чи місцевих органах влади [4].

Підписана у 1994 році Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами також утверджувала важливість співробітництва регіональної і місцевої влад сторін підписантів про шляхи і методи сприяння регіональному розвитку (стаття 70) [19].

У цей самий період приймається Закон України «Про Представника Президента України» (1992 рік), Представник Президента – це посада, що запозичена зі французького досвіду представництва держави на місцях, яку виконує префект [3, с.9]. Пункт 1 статті 9 цього закону містив повноваження представника Президента зупиняти дію актів органів місцевого самоврядування, що ним оскаржуються [18]. Але такий підхід до побудови взаємодії місцевого самоврядування та центральної влади не був сприйнятий.

Значним документом для розвитку місцевого самоврядування стало прийняття Закону України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування», який проголошував ради усіх рівнів органами місцевого самоврядування [6, с.109].

Вагомим документом, який вплинув на розвиток місцевого самоврядування в Україні стала Європейська хартія місцевого самоврядування. Хартія була прийнята Радою Європи у 1985 році, тому вона слугувала взірцем розбудови місцевого самоврядування в Україні, хоча ратифікована була у 1997 році [5]. Так, у ст. 47 Конституційного договору між Верховною Радою України та Президентом України 1995 року було закладено нові підходи до визначення місцевого самоврядування було наголошено, що:

1. місцеве самоврядування - це право територіальних колективів громадян та обраних ними органів місцевого самоврядування (що відповідає підходу закріпленому у Хартії місцевого самоврядування, хоча законодавець не зупиняється на принципі спроможності у здійсненні цього права);

2. важливою ознакою є самостійне вирішення всіх питань місцевого значення;

3. первинним суб'єктом стають територіальні колективи громадян, а не територіальні одиниці або органи;

4. територіальні колективи можуть діяти як безпосередньо, так і через обрані ними органи [10].

При цьому в літературі Конституційний договір об'єктивно піддається критиці, оскільки на базі виконавчих комітетів обласних та районних рад було утворено систему органів місцевих державних адміністрацій, які стали частиною державною влади і могли контролювати їх діяльність [6, с.110]. Відповідно до статті 54 Конституційного договору рішення обласних і районних рад з питань власних повноважень могли зупинятися розпорядженнями Кабінету Міністрів України та головами обласних державних адміністрацій відповідно. Зазначені контрольні функції унеможлилювали нормальне здійснення місцевого самоврядування на регіональному рівні.

Переломним моментом у еволюції місцевого самоврядування стало прийняття Конституції України [11], вона закріпила основоположні підходи до розбудови зазначеного інституту. Було окреслено систему органів місцевого самоврядування, визначено основні їх повноваження, питання матеріально-фінансового характеру. Що в свою чергу призвело до ухвалення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» у 1997 році [15], який розширив положення закріплені у Конституції. Зазначений закон піддається критиці на підставі того, що законодавець при розкритті правової основи місцевого самоврядування не посилається на міжнародні договори [13,с.87]. Ця позиція заслуговує на увагу, хоча відсутність посилання на можливість такого застосування у законі, не заважає безпосередньому використанню міжнародно-правових положень, які ратифіковані Верховною Радою.

Важливим кроком до європейської інтеграції є активна співпраця України з Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи. З 1999 року Україна є частиною моніторингових процесів стану місцевої й регіональної демократії, у висновках до яких Конгрес закликав до реформування місцевого самоврядування. За результатами моніторингу 31 жовтня 2013 р. Конгрес ухвалив Доповідь та Рекомендацію «Місцева та регіональна демократія в Україні», що призвело до підписання Дорожньої карти для України (2015 р.), спрямованої на імплементацію відповідних рекомендацій Конгресу [8].

У 2008 році Комітет Міністрів Ради Європи затвердив Європейську Стратегію інновацій та доброго врядування на місцевому рівні, щодо реалізації якої Міністерство регіонального розвитку і будівництва України ухвалило наказ від 09.02.2009 № 62 про план її реалізації. Стратегія націлена на добре врядування в публічному управлінні усіх рівнів, але особливо на місцевому, оскільки він найбільш наближений до громадян. До принципів доброго врядування відносяться, зокрема: ефективність, компетентність, спроможність, інноваційність, сталий розвиток та інші [14].

Наступний етап розвитку місцевого самоврядування розпочався у 2014 році, який ознаменувався реформою децентралізації [1, с.258]. Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні. Першим законом, який був націлений на реалізацію реформи був Закон України «Про співробітництво територіальних громад». Цей закон покликаний забезпечити основоположне право громад на свободу асоціацій. І хоча на практиці громади повністю не реалізували потенціал зазначеного закону, спостерігається активна зацікавленість у реалізації його положень [7, с.200].

Наступним законом для реалізації реформи став Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015 р.) , завдяки ньому було закладено основу для реформування місцевого самоврядування «знизу» за підтримки ініціатив урядом та міжнародними організаціями [7, с.200].

На сьогодні реформування місцевого самоврядування продовжується, навіть в умовах збройної агресії Російської Федерації, у грудні 2022 року Міністерство розвитку громад і територій у партнерстві з Програмою Ради Європи «Децентралізація і реформа публічної адміністрації в Україні» розробили Методичні рекомендації щодо міжнародного муніципального партнерства, що базуються на методології Ради Європи City to City Cooperation. За даними міністерства, 46% громад залучені до міжнародного партнерства, з яких є найактивнішими є ті, що розташовані близько до кордонів з європейськими країнами [12].

Отже, протягом усієї історії незалежності України, розбудова і реформування місцевого самоврядування здійснюється під впливом загальноєвропейських тенденцій. Пошук оптимальної моделі існування зазначеного інституту спирається на надбання правової думки передових країн світу з залученням власного досвіду муніципального будівництва.

Список використаних джерел:

1.Бальцій Ю. Ю. Розвиток місцевого самоврядування в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 257-260.

2. Віліжінський В. М. Реформування системи місцевого самоврядування в Україні з урахуванням національних традицій врядування : монографія / В. М. Віліжінський, М. П. Попов. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. 182 с.

3. Ганущак Ю.І., Чипенко І.І. Префекти: уроки Франції для України / Юрій Ганущак. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2015. 44 с.

4. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) : Договір Європ. екон. співтовариства від 25.03.1957 р. : станом на 1 січ. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 19.03.2023).

5. Європейська хартія місцевого самоврядування : Хартія Ради Європи від 15.10.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 19.03.2023).

6. Загуменна Ю. О., Лазарєв В.В. Становлення та розвиток органів місцевого самоврядування в Україні (1991–2019 роки). *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 106-117.

7. Золотоноша О.В. Реформування місцевого самоврядування в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 198–202.

8. Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи. Сайт Міністерства закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/rada-yeuropi/kongres-miscevih-i-regionalnih-vlad-radi-yeuropi> (дата звернення: 19.03.2023).

10. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України : Конституц. договір від 08.06.1995 № 1к/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.03.2023).

11. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 19.03.2023).

12. Партнерство задля відновлення та розвитку. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua/twincities> (дата звернення: 19.03.2023).

13. Петришин О. В., Петришин О.О. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1. С. 84-91.

14. Принципи доброго врядування: європейський досвід та українські реалії - Мережа UPLAN. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/pryntsyrydobroho-vriaduvannia-ievropeiskyi-dosvid-ta-ukrainski-realii/> (дата звернення: 19.03.2023).

15. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97->

вр#Text (дата звернення: 19.03.2023).

16. Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування : Закон України від 07.12.1990 р. № 533-ХІІ : станом на 26 берез. 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12/ed19920326#Text> (дата звернення: 19.03.2023).

17. Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування : Закон УРСР від 07.12.1990 р. № 533-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12/ed19901207#Text> (дата звернення: 19.03.2023).

18. Про Представника Президента України: Закон України від 05.03.1992 № 2167-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2167-12/ed19920305#Text> (дата звернення: 19.03.2023).

19. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (дата звернення: 27.03.2023).

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦИФРОВІ МОЖЛИВОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Чалабієва Маріям Рзаївна,
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник
НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування
НАПрН України
e-mail: mariam_chalabieva@ukr.net

Президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн у Політичних рекомендаціях Європейського Союзу 2019-2024 року підкреслила, що «цифрові технології змінюють світ з величезною швидкістю, тому їх активне використання допоможе знайти рішення суспільних проблем, починаючи зі сфери охорони здоров'я та сільського господарства, і закінчуючи – питаннями безпеки та виробництва» [1, с. 13].

Електронне урядування є цифровим уособленням державного розвитку згідно вектору цифровізації. Цей концепт успішно реалізується в США та у низці країн західної Європи. Основні критерії, за якими можна відстежити рівень успішності держави-члена Європейського Союзу, консолідовані у «Індексі цифрової економіки та суспільства». Він включає:

- інтегрованість цифрових технологій;
- надання державних послуг через інформаційно-телекомунікаційні технології;
- поширеність серед населення застосування он-лайн-сервісів з

отриманням послуг [2].

Беручи до уваги, що Україна обрала шлях Європейської інтеграції, вбачається необхідним зближення вітчизняних нормативно-правових, економічних, звичаєвих та інших здобутків до рівня країн-членів Європейського Союзу. Цифровізація країни – це європейський стандарт, якому ми повинні відповідати.

Міністерство цифрової трансформації з 2019 року активно лобіює ідею національної цифровізації, зокрема територіальних громад. Завдяки доцільній підтримці органів державної влади та громадськості вже зараз було досягнуто значних успіхів у цій сфері.

Ефективне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в буденне функціонування територіальної громади автоматично покращило взаємодію між державою та населенням. Практичний старт цифровізації відбувся паралельно з процесом децентралізації державної влади: технології пришвидшили ефективність вирішення питань у всіх сферах функціонування територіальних громад.

По-перше, розширення цифрових можливостей територіальних громад привело до оптимізації владних рішень на усіх етапах: від ідеї та прийняття до реалізації. Окрім очевидної ефективності та оперативності державних органів влади, громадськість може відмітити прозорість функціонування громади в контексті оприлюднення публічних даних прямо тут і зараз. Суспільство фактично тримає руку на пульсі, здійснюючи пильний контроль за управлінням громадою.

По-друге, популярність інформаційно-комунікаційних технологій обумовлена їх універсальним характером. Першим випробуванням для цифрового управління стала всесвітня пандемія, яка суттєво похитнула майже усі сфери державного функціонування. Цифрові можливості територіальної громади ефективно компенсували відсутність очного контакту між державними службовцями та населенням. Крім того, електронне надання адміністративних послуг висвітлило ще один вагомий плюс цифровізації – послідовне зменшення корупційного впливу на державні органи.

Військова агресія з боку росії стала новим викликом для нашої країни. Мужній супротив, який демонструє повсякчас Україна, надихає весь світ. Завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям продовжують плідно функціонувати не тільки територіальні громади, а й владна система загалом.

Децентралізація передбачає перерозподіл повноважень та функцій центральної влади і делегування їх на місця. У свою чергу, головною демократичною метою владної роботи – є слугування потребам населенням. Цифровізація стала логічним інструментальним продовженням вектору задоволення запитів громади навіть в тяжких умовах війни. Таким чином, функціонування інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє підвищити адаптивність владної сфери до реальних вимог сьогодення.

У далекому 1978 році Організація Об'єднаних Націй представила світу базову програму «UN-Habitat» про сталий розвиток населених пунктів, яка характеризувалася цілою низкою особливостей [3]. Не зважаючи на суттєвий вік документу, його принципи і сьогодні вбачаються актуальними, а концепція «Good Governance» є чіткою та ефективною. Ідеальне бачення управління передбачає:

- залучення населення до прийняття важливих владних рішень. Згідно вектору цифровізації, мова, зокрема, йде про реалізацію можливості онлайн;
- гарантування прозорості діяльності – відкритий доступ до публічної інформації, яка оперативно оприлюднюється органами державної влади;
- підзвітність – окрім вищевказаної прозорості функціонування, підзвітність передбачає відповідальність кожного державного службовця за власні дії в межах повноважень;
- інноваційність та соціальна направленість – завдяки спрощенню діалогу між владою та громадськістю, усі ініційовані державні проекти мають відповідати потребам населення;
- емпатія та чутливість – фактична здібність відчувати настрої громадськості щодо тих чи інших питань, та реагування;
- доступність – можливість отримати адміністративні послуги онлайн.

Останньою вітчизняною ініціативою з боку Міністерства цифрової трансформації стала пропозиція створити нову цифрову територіальну громаду під патронатом «U-LEAD з Європою». Акселераційна програму «Громада 4.0» спрямована на підтримку цифрових інноваторів, шляхом надання усіх необхідних ресурсів [4]. Загалом концепція охоплює питання цифрової економіки, популяризацію цифрової освіченості, розбудови повноцінної цифрової інфраструктури в громадах, діджиталізацію надання адміністративних послуг.

Всебічна допомога державної влади, лояльність з боку громадськості та міжнародна підтримка – все це гарантує розбудову цифрової концепції України, яка відповідає європейським сучасним стандартам.

Список використаних джерел:

1. Political guidelines for the next European Commission 2019 – 2024 by Ursula von der Leyen. URL: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/political-guidelines-next-commission_en.pdf (дата звернення 09.04.2023).
2. The Digital Economy and Society Index (DESI). URL: <https://ec.europa.eu/digital-singlemarket/en/desi> (дата звернення 09.04.2023).
3. «UN-Habitat». URL: <https://unhabitat.org/> (дата звернення 09.04.2023).
4. Децентралізація. «Час діджитальних змін: нова можливість для

цифровізації українських громад». Офіційний веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16062> (дата звернення 09.04.2023).

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ В АСПЕКТІ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПОГЛЯД З УКРАЇНИ

Чиркін Антон Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
асистент кафедри державного будівництва
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
науковий співробітник
НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування НАПрН України,
експерт Центру політико-правових реформ
e-mail: antonchirkin14@gmail.com

Розпочата в 2014 році реформа децентралізації влади в Україні однозначно наближає державу до європейських стандартів організації місцевої публічної влад. Визначальним документом, головним європейським стандартом організації місцевого самоврядування є Європейська хартія місцевого самоврядування, яка була ратифікована Україною у 1997 році. Саме у відповідність до цього акту Україна має привести національну муніципальну систему і територіальну організацію місцевої влади.

У 2020 р. сформовано новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня, відповідно до якого в Україні сформовано 1469 територіальних громад замість 11 000, і відповідно 136 районів замість 490.

Для подальшого розвитку децентралізації і приведення системи місцевого самоврядування до європейських стандартів, зокрема, необхідно удосконалити законодавчу базу щодо служби в органах місцевого самоврядування, державного нагляду за законністю рішень органів місцевого самоврядування, забезпечити реальні механізми муніципальної демократії, оновити закони “Про місцеве самоврядування” і “Про місцеві державні адміністрації”.

У такому надзвичайно важливому процесі завжди є актуальним вивчення і аналіз зарубіжного досвіду організації місцевої публічної влади країн-партнерів, зокрема, Польщі, Словаччини, Чехії, які пройшли шлях реформування і побудови нової системи місцевого самоврядування, що не в останню чергу й дозволило їм стати членами ЄС [4, с. 632].

У цьому контексті особливу зацікавленість викликає організація

муніципальної влади і процеси імплементації принципів Європейської хартії місцевого самоврядування в національне законодавство таких країн.

Конституційна та правова основа місцевого самоврядування. Відповідно до ст. 2 Хартії принцип місцевого самоврядування визнається в національному законодавстві та, у міру можливості, в конституції [1].

Так, у Польщі принцип місцевої автономії прямо визнаний у Конституції та відповідному внутрішньому законодавстві. Глава VII Конституції присвячена органам місцевого самоврядування (самоврядні території). У ст. 165 зазначено: органи місцевого самоврядування є юридичною особою. Вони користуються майновими правами та іншими правами на спадщину [5]. Автономний характер органів місцевого самоврядування користується судовим захистом. У польській Конституції вживається слово «автономія» (samorząd) або «автономний характер» місцевої влади. Цей же термін використовується для перекладу назви Хартії на польську (Europejska Karta Samorządu Terytorialnego). Крім того, слово "автономний" також використовується в законодавстві як прикметник для "автономних місцевих органів влади" (samorząd lokalny, dans le cas des gminy et des powiaty) і "автономні регіони" (samorząd regionalny ou województwo) [6, с. 8].

У Конституції Словаччини безпосередньо принцип місцевого самоврядування прямо не закріплений, однак він впливає зі ст.ст. 64, 64а, 65, 68 Основного Закону, зокрема, «муніципалітет» (обець) є основним елементом територіального самоврядування. Муніципалітет вважається повноцінною юридичною особою, і «за умов, встановлених законом, самостійно володіє майном і фінансовими засобами». Вважається, що одиниця самоврядування фінансується, перш за все, за рахунок власних доходів, а також завдяки державним дотаціям (ст. 65). Конституція також визнає повноваження муніципалітету «приймати загальнообов'язкові акти з питань територіального самоврядування» (Ст. 68) [3]. В цілому, зміст четвертого розділу Конституції (Територіальне самоуправління) явно пронизаний ідеями «незалежності» і самоврядування (слов. samospráva).

У ст. 8 Конституції Чеської Республіки гарантується місцеве самоврядування, більш докладні норми містяться в Розділі 7 Конституції, який безпосередньо регулює питання місцевого самоврядування [8]. Крім того, існує чимала законодавча основа діяльності місцевого самоврядування, зокрема: № 128/2000 "Про обці" (муніципалітети), № 129/2000 "Про краї" [9, 10]. При цьому варто відмітити, що Чеська Республіка не прийняла ніяких норм, що регулюють застосування Хартії до регіональної влади, яка існує з 2000 року. Тим не менше, основні принципи фінансового регулювання в Чеській Республіці єдині для місцевих і регіональних влад. Як наслідок, варто розглядати їх разом, роблячи певні ремарки в конкретних питаннях.

Отже, у трьох країнах Вишеграду чітко простежується дотримання ст.

2 Хартії. В контексті аналізу ст. 2 Хартії, варто звернути увагу, що і в національному законодавстві України, зокрема в ст. 7 Конституції, чітко передбачено визнання і гарантування принципу місцевого самоврядування. Далі питання місцевої самоврядної влади розкриті у спеціальному XI розділі Основного Закону держави [2].

Концепція місцевого самоврядування.

При оцінці статті 3 Хартії треба враховувати як законодавчі, так і фактичні аспекти. В законодавстві усіх країн містяться положення про те, що органи місцевого самоврядування в межах закону здійснюють регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення. Крім того, передбачені норми й про право органів самоврядування приймати локальні акти з питань територіального самоврядування [1].

Однак коли йдеться про фактичний стан речей, то виникають вже певні особливості, зокрема, щодо поняття “суттєва частка публічних справ”. Якщо говорити про Чехію і Словаччину, то в цих країнах органи місцевого самоврядування в цілому виконують значну частину завдань задля вирішення місцевих питань, при цьому вдається дотримуватись певного балансу між власними і делегованими повноваженнями.

А ось в Польщі на практиці є певні особливості. Після 2015 року почав простежуватися процес передачі (повернення) повноважень місцевого самоврядування на державний рівень. Зокрема, перерозподілення предметів відання відбулось у сільськогосподарській і соціальній сфері, управління водними ресурсами, питання шкільної освіти.

З урахуванням зазначеного і втручання центральної влади Польщі в певні місцеві повноваження, представники Конгресу вбачають лише часткове дотримання ч. 1 ст. 3 Хартії [7].

Вимоги ч. 2 ст. 3 Хартії, в якій передбачено, що право на місцеве самоврядування реалізується радами або зборами, члени яких обираються в ході вільних виборів на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні, чітко передбачені в законодавстві усіх чотирьох країн. Так в Польщі – це ради, і строк їх повноважень становить 5 років, а в Чехії і Словаччині – представництва, строк повноважень – 4 роки [9, 10].

Мер (Староста, Приматор) є вищим виконавчим органом муніципалітету у країнах Вишеграду. Він очолює виконавчі органи самоврядування, здійснює повноваження щодо виконання місцевого бюджету. Обирається безпосередньо жителями муніципалітету на загальних, рівних виборах шляхом таємного голосування на чотирирічний термін у Словаччині і Чехії, і на 5 років у Польщі. Отже, ч. 2 ст. 3 Хартії повністю дотримуються досліджуваними країнами [1, 7].

З урахуванням вимог щодо обсягу наукової доповіді, ми висвітили лише незначну частину положень щодо відповідності муніципального

законодавства країн Вишеградської групи стандартам Хартії. Так, на підставі зазначеного, можемо зробити висновки, що організація місцевого самоврядування в Чеській Республіці і Словаччині, в частині вимог статей 2-3, відповідає стандартам Європейської хартії місцевого самоврядування. Водночас, в Польщі вбачаються певні процеси рецентралізації компетенції, збільшення детального національного регулювання, спрямованого на встановлення стандартів місцевих послуг, що в кінцевому підсумку підриває багато досягнень останніх років.

Список використаних джерел

1. Європейська хартія місцевого самоврядування, м. Страсбург, 15.10.1985. Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
2. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Конституція Словацької Республіки від 11.10.1992. URL: <https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf>.
4. Bytyak Y. P., Serohina S., Bodrova I., Chyrkin A., Shestopal S. S. Reform of decentralization and regional policy in the visegrad. *Opcion*. 2019. Vol. 35. Iss. 90. P. 631-648.
5. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, uchwalony 2 kwietnia 1997 roku przez Zgromadzenie Narodowe, zatwierdzony w ogólnonarodowym referendum 25 maja 1997 roku. *Dz.U.* 1997. Nr 78. Poz. 483.
6. Serohina S., Bodrova I., Novak A. Delegation of State Powers to Local Self-Government Bodies: Foreign Experience and Ukrainian Realities. *Baltic journal of european studies*. 2019. Vol. 9, Iss. 3. P. 262–285.
7. The Congress of Local and Regional Authorities. 36th SESSION. Report. CG 36 (2019) 13 final 2 april 2019. Local and regional democracy in Poland. URL: https://search.coe.int/congress/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680939003
8. Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992 (ústavní zákon č. 1/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., 300/2000 Sb., 448/2001 Sb., 395/2001 Sb., 515/2002 Sb., 319/2009 Sb., 71/2012 Sb. a 98/2013 Sb.). URL: <http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>.
9. Zákon č. 128/2000 Sb. ze dne 12. dubna 2000 o obcích (obecní zřízení). URL: <http://zakony.centrum.cz/zakon-o-obcich/>
10. Zákon č. 128/2000 Sb. ze dne 12. dubna 2000 o obcích (obecní zřízení). URL: <http://zakony.centrum.cz/zakon-o-obcich/>

СЕКЦІЯ 4
ГАЛУЗЕВІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

**APPLICATION OF THE UNIDROIT PRINCIPLES AS AN ELEMENT
OF EU CONTRACT LAW**

Voronov Kyrylo,
PhD in Law, Senior Lecturer
of Civil Law Disciplines Department
Faculty of Law,
V. N. Karazin Kharkiv National University
e-mail: k.voronov@karazin.ua

At the end of the 20th century, the international community received such instruments as the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (Vienna, 1980), the European Principles of Contract Law and the UNIDROIT Principles. This "trinity," according to Lando's just observation, forms the most important part of the new *lex mercatoria* [1, p. 382] and has a significant impact on the understanding of the structure of EU contract law.

The principles represent a completely new approach to unification. Developed by a group of experts recognized in the international legal world (who acted precisely as specialists, not as representatives of states), they reflect the basics of drawing up and implementing international commercial contracts, which are recognized by all legal systems. This led to the evaluation of the Principles in the form of a list of basic rules that combine, according to M. Bonell [2, p. 14], a mixture of tradition and innovation, which ensured their success both among merchants and among arbitrators and judges. This is evidenced by the arbitrators' use of the Principles in their decisions.

The rules contained in the UNIDROIT Principles contain all the hallmarks of social regulators. However, can they be called legal prescriptions? To answer this question, it is necessary to find out whether the specified rules have legal force, whether we can consider them part of contractual law, in particular, the EU.

The opinion that the UNIDROIT Principles are a document of an exclusively recommendatory nature, which does not have signs of general obligation, can be called universally recognized [3, p. 230].

More accurate is the characterization of the Principles as a recommendatory document, the feature of which is the variety of options for its application, recorded in the Preamble:

These Principles set forth general rules for international commercial contracts.

They shall be applied when the parties have agreed that their contract be governed by them.

They may be applied when the parties have agreed that their contract be

governed by general principles of law, the lex mercatoria or the like.

They may be applied when the parties have not chosen any law to govern their

contract.

They may be used to interpret or supplement international uniform law instruments.

They may be used to interpret or supplement domestic law.

They may serve as a model for national and international legislators [4].

However, the variety of cases of application of the Principles leaves room for debate. The most debatable, perhaps, is the question of the consequences of the parties' choice of the UNIDROIT Principles as the law applicable to the treaty.

There were two approaches to solving this issue. First, such a choice can be considered as a material reference, which entails the incorporation of the provisions of the Principles into the contract. In this case, their action is limited by the mandatory norms of the applicable national law (that is, the limits of freedom of contract). This approach can be called traditional and characteristic of national courts.

Secondly, such a choice can be considered as a conflicting reference, the realization of the autonomy of the will in the sense of private international law, which entails the application of the Principles instead of any national law. In the practice of international commercial arbitration, a similar approach has become widespread due to the peculiarities of the arbitrators' determination of the applicable law.

At the same time, the strict sanctioning of specific instruments by the state may not give a positive result, as it will lead to the loss of the flexibility and independence inherent in them now. In our opinion, the preservation of traditional concepts and principles of private international law does not in the least prevent the application of such non-state regulators as UNIDROIT principles.

If the application of UNIDROIT principles is considered as the exercise of contractual freedom by the parties, the scope of their application is limited only to the mandatory norms of the binding statute. In most national systems of private law, contract law (especially the law applicable to international commercial relations) consists mostly of dispositive norms. The number of imperative norms in this area is almost equal to the number of supra-imperative norms that operate independently of the applicable law. In this situation, the limits of action of non-state regulators, incorporated in the contract, in most cases coincide with the limits of action of foreign law.

We believe that the following should be kept in mind when solving this issue. Arbitrators are primarily guided by the agreement of the parties when resolving a dispute. Neither the UNIDROIT Principles nor other non-state regulators are applied by arbitrators as rules with pre-established legal force. In this regard, the lack of choice of law, as well as the reference to the lex mercatoria in the contract, in itself does not involve the application of the principles of

UNIDROIT. However, taking into account the circumstances of the case (including taking into account the fact of the conclusion of the arbitration agreement), the arbitrators may conclude that the parties intended the application of the Principles to their contract or that such application would correspond to their reasonable expectations. Otherwise, the UNIDROIT Principles cannot be used [5, p. 133-150].

In the cases considered by us, the basis of the legal force of the UNIDROIT Principles is the will (direct or indirect) of the parties to an international commercial contract. At the same time, in most cases, this expression of will occurs by including a reference to the Principles in the text of the contract. In this case, the provisions of the principles take effect as individual legal prescriptions (analogous to the contractual conditions) that are binding on the parties to the contract. We can note that compared to the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (Vienna, 1980), the scope of the Principles is wider: their provisions can be applied not only to sales contracts, but to any commercial contracts.

Thus, the very recognition of the UNIDROIT Principles by all legal systems gives them the opportunity not only not to contradict the national legislation of the state, but also to complement it in certain elements of contractual regulation. In addition, the more liberal approach of arbitrators to the decision of the choice of applicable law is due to the specificity of the legal nature of international commercial arbitration. Due to their transnational nature, the UNIDROIT Principles can be used in international arbitration to give meaning to concepts such as *lex Mercatoria*. At the same time, however, it is necessary to ensure compliance with the procedural rights of the parties, giving them the opportunity to state their positions regarding the admissibility of applying the Principles in a specific dispute.

References

1. Lando O. The CISG and Its Followers: A Proposal to Adopt Some International Principles of Contract Law. *American Journal of Comparative Law*. 2005. No 53. P. 1-12. 379–401.
2. Bonell M. J. An International Restatement of Contract Law. New York: Transnational Juris Publications Inc., 1994. 586 p.
3. Bonell M. J. The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and the Principles of European Contract Law: Similar Rules for the Same Purposes? *Uniform Law Review*. 1996. № 26. P. 229–246.
4. Principles of International Commercial Contracts and the Principles. URL: <https://www.unidroit.org/english/documents/2004/study50/s-50-98-e.pdf>.
5. Lowenfeld A. F. *Lex Mercatoria: An Arbitrator's View*. *Arbitration International*. 1990. № 2. P. 133–150.

АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Берестень Артем Валерійович,
аспірант кафедри державно-
правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: avberesten@gmail.com

Визначення перспектив розвитку національної правової системи в умовах активізації євроінтеграції потребує звернення до проблематики розвитку громадянського суспільства та висвітлення змін, які з ним відбуваються. Відповідні аспекти розкриваються за умови акцентування уваги на змісті окремих положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року (далі – Угода про асоціацію).

Нормативні основи для розбудови громадянського суспільства в Угоді про асоціацію містяться Главою 26 розділу V "Економічне та галузеве співробітництво". Зокрема, співпраця між Сторонами у цій сфері передбачає такі напрями спільної діяльності:

- розширення контактів та взаємний обмін досвідом між секторами громадянського суспільства в Україні та державах-членах ЄС;
- залучення організацій громадянського суспільства до реалізації проектів Угоди про асоціацію, зокрема моніторингу її виконання;
- популяризація України, зокрема її історії та культури серед країн ЄС;
- інформування про діяльність ЄС в українських ЗМІ, зокрема про базові цінності, функціонування інституцій та основні політики Європейського Союзу;
- сприяння процесу інституційної розбудови та консолідації організацій громадянського суспільства.

На сьогодні, з метою практичного втілення зазначених положень Угоди про асоціацію виконано певну законотворчу роботу. У контексті адаптації законодавства України у секторі співпраці з ЄС, є підстави виділити таке:

1. Створено Платформу громадянського суспільства Україна – ЄС. Спільний орган ГС, метою якого є контроль за виконанням Угоди про асоціацію, відповідно до статей 469-470 Угоди про асоціацію).
2. Засновано Українську сторону Платформи громадянського суспільства Україна – ЄС . УСП складається з 15 членів – представників

різних секторів ГС - громадських об'єднань, профспілок та організацій роботодавців, які затверджені Асамблеєю УС ПГС відповідно до Регламенту: 6 координаторів робочих груп УС ПГС; 3 представників громадських об'єднань; 3 представників профспілок національного рівня; 3 представників організації роботодавців національного рівня. Головування в УС ПГС здійснюється на ротаційній основі. Відбулося три засідання Платформи громадянського суспільства.

3. Започатковано реалізацію Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки (набрала чинності 29 вересня 2021 р.) та План заходів з її реалізації. Стратегія визначає напрямки співпраці між організаціями громадянського суспільства України та держав-членів ЄС з питань гармонізації вітчизняного законодавства у сфері громадянського суспільства з нормами права ЄС. Документ спрямовано на налагодження діалогу влади з організаціями громадянського суспільства, передусім з питань забезпечення прав і свобод людини [2].

4. Створено Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства зі статусом консультативно-дорадчого органу при Президентові України.

Аналізуючи вплив процесів європейської інтеграції на розвиток громадянського суспільства в Україні є підстави зауважити, що основною ціллю правової політики в сучасній Україні є підвищення якості правового регулювання суспільних відносин, основою чого, без сумніву, є найбільш повне забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Загальна мета правової політики повинна спиратися на такі універсальні правові цінності, як життя, свобода, справедливість, безпека, порядок, та «сприяти їх втіленню у правове життя суспільства» що і буде слугувати однією із умов на шляху до якісної трансформації правової системи України відповідно до європейських стандартів. Крім того, відбудеться гармонізація взаємодії з тими громадськими організаціями, які функціонують у площині європейської інтеграції України, а також з іншими мережами інститутів громадянського суспільства, що ставлять перед собою подібні цілі, зокрема з Українською стороною Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС.

Слід також звернути увагу на те, що в сучасних умовах залишається актуальною необхідністю трансформація українського громадянського суспільства на нових інституційних засадах та з урахуванням необхідності його подальшого розвитку в контексті європейської інтеграції. В першу чергу це стосується подолання таких основних перешкод, які знижують правовий потенціал і суспільний вплив недержавних інституцій, а саме: прогалин в системі нормативно-правового регулювання діяльності інститутів громадянського суспільства; браку дієвих механізмів забезпечення його фінансової спроможності; недостатньої якості людського

та соціального капіталу; наявності комунікаційних проблем, як в середині самого громадянського суспільства, так і в процесі його взаємодії з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також із суспільством загалом; посилення безпекових викликів тощо.

Список використаних джерел:

1. Угода Про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року: URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

2. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. від 27 вересня 2021 року URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>.

3. Оніщенко Н. М. Співвідношення права, правової системи і держави. *Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 16. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. С. 5-10.

4. Скуратівський А. В. Формування та розвиток правової культури в українському суспільстві (філософсько-правовий аналіз) : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2004. 24 с.

5. Оборотов Ю. М. Загальнотеоретична юриспруденція як сучасна теорія держави і права. *Право України*. 2013. № 9. С. 103-116.

ЕКОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ЩОДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Бондар Олександр Іванович,
доктор біологічних наук, професор,
ректор Державної екологічної академії
післядипломної освіти та управління
e-mail: dei2005@ukr.net

Маджд Світлана Михайлівна,
доктор технічних наук, доцент,
професор кафедри водних екосистем
і біоресурсів Державної екологічної академії
післядипломної освіти та управління
e-mail: madzhd@ukr.net

Чернов Сергій Іванович,
доктор наук з державного управління,
професор, президент Української асоціації
районних та обласних рад
email: chernov.sergii@gmail.com

Коваль Олег Михайлович,
кандидат наук з державного управління,
доцент, заступник директора ННІ сталого
розвитку територій Державної екологічної
академії післядипломної освіти та управління
email: kom555ok@gmail.com

Екологічна стандартизація в умовах стрімкого розвитку науково-технічного прогресу та промислового виробництва є надзвичайно важливою сферою суспільної діяльності, яка синергізує в собі цілу низку аспектів – екологічних, технічних, виробничих, господарських, економічних, наукових, юридичних та естетичних. Важливими чинником розвитку сучасного суспільства є широкий спектр проблем пов'язаний з охороною та відновленням стану довкілля. На сьогодні можна виділити пріоритетні проблеми екологічної стандартизації, які зводяться до: розроблення систем стандартів гармонізованих з міжнародними та європейськими; розроблення методик вимірювання концентрації забруднювальних речовин в складових природного середовища; встановлення єдиної системи документообігу та ін. Дані проблеми можливо вирішувати лише на державному рівні, адже в промислово розвинених країнах підвищення рівня виробництва, поліпшення якості продукції й зростання життєвого добробуту населення

тісно пов'язано з застосуванням стандартизації у сфері охорони довкілля [1].

Екологічна стандартизація є одним з атрибутів державності, нормативним засобом, складовою частиною державної системи екологічного управління, одним із чинників прояву екологічних законів розвитку суспільства, а також важливим механізмом контролю та регулювання процесами взаємодії між природою та людським суспільством [1, 2, 3]. Екологічна стандартизація – встановлення вимог, нормативів і засобів їх визначення щодо стану окремих складових довкілля та допустимого впливу антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, висвітлених в екологічних стандартах. Екологічний стандарт – нормативний документ, яким встановлюються вимоги, нормативи чи засоби їх визначення щодо окремих складових навколишнього природного середовища або нормативи допустимого впливу антропогенного навантаження на довкілля під час господарської діяльності [1-4].

В Україні у сфері охорони навколишнього природного середовища діє система національних державних стандартів (ДСТУ), міждержавних стандартів (ГОСТ – країн СНД), європейських (EN – Європейського Союзу) та міжнародних (ISO – спеціалізованої організації під егідою ООН) [2].

Екологічні стандарти у галузі охорони навколишнього природного середовища об'єднуються у стандарти з охорони атмосферного повітря, стандарти з використання та охорони вод, стандарти з якості ґрунту, стандарти в галузі використання та охорони земель, ландшафтів та лісів, стандарти в галузі поводження з промисловими та побутовими відходами, стандарти з радіаційної безпеки.

Основними завданнями стандартизації у сфері охорони навколишнього природного середовища є забезпечення еколого-безпечного стану природних комплексів; прагнення до збереження балансу між розвитком промисловості та станом навколишнього природного середовища; прагнення до відновлення та раціонального прородокористування; удосконалення системи екологічного управління в інтересах нинішніх та майбутніх поколінь [2, 5].

Об'єктами стандартизації є терміни, визначення і системи класифікації; показники якості природних середовищ; параметри викидів і скидів забруднювальних речовин; методи визначення параметрів стану природних об'єктів та інтенсивності антропогенного впливу; вимоги до способів і засобів контролю та вимірювання, а також до пристроїв, апаратів і споруд з охорони навколишнього природного середовища [2, 5].

Занепад екологічної стандартизації за останні десятиріччя, підсилений впливом COVID та наслідками війни України з Російською Федерацією, призвів до накопичення проблем пов'язаних з нестачею нормативних документів у сфері захисту довкілля та контролю рівня

забруднення його складових. На заміну скасованих радянських ГОСТів не було замовлено та розроблено, гармонізованих з міжнародними та європейськими стандартами, ДСТУ. І тому, враховуючи сучасні виклики, які постали перед нашою країною, вкрай пріоритетними напрямом діяльності на шляху до європейської інтеграції України в розвиток екологічної стандартизації є: створення плану розроблення національних стандартів та формування механізмів його реалізації, а також розроблення та впровадження національних екологічних стандартів, які забезпечать відповідність міжнародним та європейським стандартам щодо охорони довкілля та контролю рівня його забруднення.

Список використаних джерел

1. Тарасова В. В., Малиновский А. С., Рибак М. Ф. Екологічна стандартизація і нормування антропогенного навантаження на природне середовище: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 276 с.
2. Хільчевський В. К., Забокрицька М. Р., Кравчинський Р. Л. Екологічна стандартизація та запобігання впливу відходів на довкілля : навч. посібник. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2016. 192 с.
3. Стандартизація і сертифікація довкілля : методичні рекомендації для самостійної роботи студентів / М. Петровська. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 80 с.
4. Маджд С. М. Поліпшення екологічного стану та удосконалення контролю техносфери навколо об'єктів експлуатації і ремонту авіаційної техніки : дис... канд. техн. наук : 21.06.01. Київ, 2010. 183 с.
5. Ладиженський В. М. Конспект лекцій навчальної дисципліни «Екологічна стандартизація і сертифікація». Харків: ХНАМГ, 2011. 23 с.

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОБІГ
ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ**

Васильєв Станіслав Валерійович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та
суспільно-економічних дисциплін
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
e-mail: stas.vasilev.83@ukr.net

Прямуювання України шляхом європейської інтеграції закріплено нормами Конституції України. Процес європейської інтеграції України включає правову інтеграцію норм українського та європейського

законодавства. Процес імплементації норм європейського права охоплює також і сферу правового регулювання обігу лікарських засобів.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 27 червня 2014 року передбачає наближення українського законодавства до норм європейського права [1]. Відповідно до п. 1388 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію одним із заходів на шляху до євроінтеграції визначено формування дорожньої карти адаптації законодавства України до права ЄС у сфері реєстрації та обігу лікарських засобів [2]. Отже, законодавство містить відповідні зобов'язання України щодо приведення законодавства про обіг лікарських засобів до вимог європейського права.

Обіг лікарських засобів у Європейському Союзі регулюється такими нормативними актами європейського законодавства, як Директива № 2001/83/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС «Про звіт законів Співтовариства стосовно лікарських засобів для людини» від 6 листопада 2001 року [3] та Постанова № 726/2004 Європейського парламенту і Ради ЄС «Про встановлення процедур Спільноти для отримання торгової ліцензії та нагляду за обігом лікарських засобів, призначених для людей і застосування у ветеринарії, а також створення Європейського агентства з лікарських засобів» від 31 березня 2004 року [4]. Норми наведених Постанови та Директиви регулюють порядок створення лікарських засобів, отримання торговельної ліцензії для здійснення продажу лікарських засобів, вимоги до виробництва медичних препаратів. Законодавчі акти встановлюють основні поняття у сфері обігу лікарських засобів.

18 квітня 2016 року групою народних депутатів був внесений до парламенту законопроект «По особливості імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу щодо обігу лікарських засобів». Норми цього законопроекту передбачали встановлення визначень «інноваційного», «високотехнологічного», «референтного», «генеричного», «оригінального» лікарського засобу за європейським зразком. Авторами законопроекту було розроблено процедуру отримання торговельної ліцензії для реалізації лікарських засобів замість чинної зараз процедури реєстрації лікарських засобів [5]. Однак, вказаний законопроект не був прийнятий Верховною Радою України, а потім у серпні 2019 року – відкликаний розробниками.

Варто звернути увагу на те, що відповідно до ст. 3 і ст. 4 Постанови № 2004/726/ЄС Європейське агентство з лікарських засобів здійснює видачу торгових ліцензій для розміщення лікарських засобів на ринку [4]. Реєстрація лікарських засобів в Україні зараз здійснюється Міністерством охорони здоров'я. Отже, в межах імплементації європейського фармацевтичного законодавства в Україні може бути створено за європейським зразком Державне агентство з лікарських засобів, яке б

охоплювало завдання з видачі торговельних ліцензій на медичні препарати та контроль якості ліків.

Таким чином, імплементація норм європейського фармацевтичного законодавства до українського права може полягати у внесенні наступних змін до українського законодавства:

1) закріпленні процедури отримання торговельної ліцензії на лікарський засіб за європейським зразком замість української процедури реєстрації лікарських засобів;

2) передачі повноважень з реєстрації лікарських засобів від Міністерства охорони здоров'я України до Державного агентства з лікарських засобів, створеного за європейським зразком;

3) встановлення в українському законодавстві визначень «інноваційного», «генеричного» та «високотехнологічного» лікарських засобів за європейським зразком.

Висловлені у даній статті пропозиції можуть бути використані під час підготовки проектів законів України щодо внесення змін у чинний Закон України «Про лікарські засоби». Досягнуті висновки можуть слугувати підґрунтям для подальшого обговорення проблем імплементації європейського фармацевтичного законодавства до українського права.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 05 квітня 2023 року).

2. План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017> (дата звернення: 05 квітня 2023 року).

3. Про звід законів Співтовариства стосовно лікарських засобів для людини : Директива 2001/83/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу від 06.11.2001. *Official journal of European union*. 2001. L 311. P 67. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2001:311:TOC> (дата звернення: 05 квітня 2023 року).

4. Про встановлення процедур Спільноти для отримання торгової ліцензії та нагляду за обігом лікарських засобів, призначених для людей і застосування у ветеринарії, а також створення Європейського агентства з лікарських засобів : постанова Європейського парламенту і Ради № 726/2004 від 31.03.2004. *Official journal of European union*. 2004. L 136. P1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2004:136:TOC> (дата звернення: 05 квітня 2023 року).

5. Про особливості імплементації окремих положень законодавства

Європейського Союзу щодо обігу лікарських засобів : проект Закону України від 18.04.2016 № 4465. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58784. (дата звернення: 05 квітня 2023 року).

ДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО І СУМІЖНІ ПРАВА»

Волощенко Ольга Михайлівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: o.voloshchenko@karazin.ua

Охорона та захист об'єктів права інтелектуальної власності, у розрізі євроінтеграційних процесів, стали одним із пріоритетних напрямів законотворчої діяльності в Україні. Такий вектор обумовлено сукупністю зобов'язань, які українська влада взяла на себе в результаті підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 році. Прийнята низка законів, дія яких спрямована на удосконалення сфери правового регулювання об'єктів інтелектуальної власності, в переважній більшості, є результатом імплементації норм директив Європейського Союзу. Такий підхід є позитивним з точки зору гармонізації та уніфікації вітчизняного законодавства з законодавством Європейського Союзу.

Прийнятий 1 грудня 2022 року Закон України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон) характеризується значним переліком новел щодо охорони об'єктів авторського права. Варто відмітити багатоманіття нових категорій, серед яких: аудіоскрипція, сирітський твір, сирітський об'єкт суміжних прав, піратський примірник твору тощо. Введено категорії неоригінального твору та права середнього роду. Зазначена новелізація категоріального апарату складає позитивне враження з огляду кількісно-якісного показника. Однак, доктринальний аналіз окремих положень Закону дає підстави стверджувати про наявність недосконалостей, зокрема деяких категорій, які потребують додаткового доопрацювання.

Новелізація положень Закону торкнулась також ознак надання правової охорони об'єктам авторського права. Так, законодавцем було замінено критерій творчого характеру на оригінальність. Згідно п. 35 ч.1 ст. 1 Закону оригінальність твору – це ознака (критерій), що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, прийняті автором під час створення твору [1].

Безумовно, позитивним є те, що така категорія знайшла своє закріплення у законодавстві, однак враховуючи специфіку процесів створення та надання правової охорони об'єктам права інтелектуальної власності, вона потребує як доктринальних дослідження так і доповнення.

Визначення категорії «оригінальності» у доктрині права інтелектуальної власності зводиться до тверджень та розуміння того, що вона є результатом власної інтелектуальної, творчої праці автора та не має ознак заперечення у судовому порядку [2, с.36]. Варто зазначити, що судовий порядок захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав є не єдиною формою застосування способів протидії неправомірній поведінці суб'єктів права. Реалізація права на захист у праві інтелектуальної власності може здійснюватись як у юрисдикційній так і неюрисдикційній формах. Одним із найбільш поширених способів вирішення правових конфліктів є досудове урегулювання спору (претензійна діяльність, медіація тощо). Тому, можливість фіксації існуючих порушень може закріплюватись не тільки судовим рішенням, як кінцевим результатом розгляду спору у судовому порядку, а і мировою угодою, як кінцевим результатом розгляду спору у досудовому порядку (медіація). Тому, вважаємо за необхідне розглядати два способи заперечення ознаки оригінальності твору: у судовому та позасудовому порядках вирішення спорів.

З огляду на вищезазначене, вважаємо доречним доповнити визначення поняття оригінальності твору і подати його у наступній редакції: «оригінальність твору ознака (критерій), що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, прийняті автором під час створення твору презумпція правомірності якого не заперечена у судовому або позасудовому порядках вирішення спорів».

Таким чином, надання визначення оригінальності твору через сукупність складових творчої діяльності та відсутності заперечення авторства у судовому та позасудовому порядках в цілому, відповідає як доктринальним трактуванням зазначеної категорії, так і практичному «баченню» судової практики. [3,р.968]

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.
2. Майданик Л. Поняття оригінальності твору у авторському праві: досвід ЄС, практика України та інших зарубіжних країн. *Підприємництво, господарство і право*. 2018 № 10. С.32-36.
3. Voloshchenko O. M. On the issue of determining the sing of originality of copyright objects. *Modern research in world science: proceedings of the 12th International scientific and practical conference*. Lviv: SPC “Sci-conf.com.ua”, 2023. P. 966-968. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-26-28.02.2023.pdf>.

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НА РІВЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Горулько Владислав Віталійович,
аспірант кафедри державно-
правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: vl.gorulko@karazin.ua

Глобалізація сучасного інформаційного простору призводить до послаблення інформаційного суверенітету держави, а рівень розвитку та безпеки інформаційного простору впливає на стан безпеки будь-якої держави загалом.

Інформаційна безпека є правовим поняттям. Під інформаційною безпекою можна розуміти стан захищеності національних інтересів держави в інформаційній сфері, який визначається сукупністю збалансованих інтересів особи, суспільства та держави [2, с. 4].

Розвиток інформаційного суспільства та процеси цифрової трансформації значно підвищили значення сфери інформації. В інформаційному просторі стався стрибок у розвитку інформаційних загроз, що обумовило місце інформаційної безпеки в загальній системі національної безпеки держави, оскільки є елементом усіх складових системи безпеки, у зв'язку з чим набуває водночас автономного значення. Будь-які виклики чи загроза реальній національній безпеці держави безпосередньо пов'язаний з її інформаційним фактором.

Національна безпека є складною системою, вона має численні підсистеми, елементи та компоненти. Основними елементами національної безпеки є політична, економічна, інформаційна, воєнна, соціальна, екологічна, інноваційна, науково-технічна безпека.

Власне створення інформаційного суспільства спричинило появу багатьох кіберзагроз у важливих сферах життєдіяльності суспільства (банківська, військова, критична інфраструктура тощо), для яких держави справедливо відносять інформаційну безпеку як самостійний елемент національної безпеки до національної безпеки.

Доктрина інформаційної безпеки України, в якій під інформаційною безпекою України розуміється стан захищеності її національних інтересів в інформаційній сфері, що визначаються сукупністю збалансованих інтересів особи, суспільства та держави, зазначає, що основним напрямком політики держави стосовно забезпечення інформаційної безпеки є додержання конституційних прав і свобод людини в інформаційній сфері [3].

Інформаційна безпека – це складне, системне та багаторівневе явище,

на стан і перспективи розвитку якого безпосередньо впливають зовнішні та внутрішні фактори, найважливішими з яких є: 1) політична ситуація у світі; 2) наявність потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз; 3) стан і рівень розвитку інформації та зв'язку в країні; 4) внутрішньополітична ситуація в державі. Разом з тим, інформаційна безпека є складною, динамічною та цілісною соціальною системою, компонентами якої є підсистеми безпеки особистості, держави та суспільства [4, с. 201].

Забезпечення інформаційної безпеки завдяки послідовній реалізації чітко сформульованої національної інформаційної стратегії може суттєво сприяти забезпеченню успіху у вирішенні завдань у політичній, військово-політичній, військовій, соціальній, економічній та інших сферах діяльності держави.

Головні елементи інформаційної безпеки слугують як забезпечення громадян якісною інформацією, так і вільний доступ до різноманітних джерел інформації, а також захист від негативного впливу інформації, що в цілому має сприяти цілісності суспільства.

Система державної інформаційної безпеки є невід'ємною частиною загальної системи національної безпеки держави і являє собою сукупність органів державної влади, недержавних структур і громадян, які повинні скоординовано здійснювати діяльність щодо забезпечення безпеки інформації на основі єдиних правових норм ефективно протистояти інформаційним загрозам у сучасних умовах.

Питання забезпечення інформаційної безпеки є надзвичайно актуальним для держави, що зумовлено необхідністю протидії протиправним посяганням на інформаційний простір. А отже, стратегічно визнаним пріоритетом зовнішньої політики України є євроінтеграція, завданням української влади має стати розвиток ефективного діалогу з ЄС з питань інформаційної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 26.06.1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Нашинець-Наумова А. Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія. Київ: Гельветика, 2017. 168 с.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
4. Гаврильців М.Т. Інформаційна безпека держави у системі національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 200-203.

ІСТОТНА ШКОДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ

Данилова Інна Олександрівна,
аспірантка Харківського національного
університету внутрішніх справ
e-mail: v438099@gmail.com

Еволюція владних відносин всередині ЄС, а також розвиток відносин європейської інтеграції та об'єктивна потреба їх регулювання правовими засобами на шляху їх відповідності основним принципам європейського конституціоналізму, обумовили виникнення унікальної правової системи, що склалася із сукупності установчих договорів Європейських Співтовариств, а пізніше Європейського Союзу – конституційного права ЄС. Доцільність і нагальна потреба постановки у практичному вимірі питання про конституційне оформлення відносин, що склалися на міждержавній основі, й обумовлюють на сьогодні існування зазначеної інституції [2, с. 452].

Зокрема, у ст. 5 Договору про заснування Європейського співтовариства закладений принцип пропорційності, який походить з принципу верховенства права і обумовлений природою основних прав, які відображають загальне право на свободу громадянина від держави та можливості їх обмеження державними органами виключно у випадку переслідування абсолютно необхідного публічного інтересу. Вказаний принцип також закріплений і в інших міжнародних нормативних актах, рішеннях Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини та полягає у тому, що мета обмеження прав людини має бути суспільно вагомою, а органи влади не можуть накладати на громадян обмеження, що перевищують установлені межі необхідності. Водночас, засіб досягнення суспільно важливої мети має бути найменш обтяжливим для людини у конкретних умовах [7, с. 23].

У законодавстві про кримінальну відповідальність України поняття «істотна шкода» використовується у ч. 2 ст. 11 Кримінального кодексу України (далі – КК України) для визначення поняття малозначного діяння, що не є кримінальним правопорушенням. Саме тому, Т. Є. Севастьянова обґрунтовано наголошує, що ознаки малозначності діяння визначаються як кількісні та якісні характеристики об'єктивних та суб'єктивних ознак, що формально містять склад кримінально караного діяння, але знижують ступінь суспільної небезпеки діяння до незначного правопорушення [6, с. 5]. Одночасно Т. Є. Козенко стверджує, що встановлення малозначності діяння залежить від творчого підходу до оцінки кожного конкретного випадку, вивчення судово-слідчої практики та визначення всіх умов

скоєного діяння [1, с. 188].

Таким чином, відповідна ознака є вираженням своєрідної кордону між кримінально протиправним діянням та іншим правопорушенням, за вчинення якого не настає кримінальна відповідальність. Водночас, навіть поверховий аналіз вказаного положення кримінального законодавства України та його сприйняття доктриною кримінального права України засвідчує, що під час конструювання цієї системоутворюючої ознаки законодавець використав поняття, що не має чітко визначеного змісту, яке має бути підставою як для визначення кількісних та якісних характеристик об'єктивних і суб'єктивних ознак, що формально містять склад кримінально правопорушення, так й для оцінки судово-слідчою практикою конкретного діяння та умов його вчинення.

Не можуть слугувати підставою для визначення категорії «істотна шкода» й положення адміністративного законодавства, адже кримінальна відповідальність має пріоритет щодо відповідальності адміністративної. Частина 2 ст. 9 Кодексу України про адміністративну відповідальність (далі – КУпАП) зазначає, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим кодексом, настає, якщо такі порушення за своїм характером не тягнуть відповідно до закону кримінальної відповідальності.

Слід також наголосити на тому, що категорія «істотна шкода», що застосовується у положенні ч. 2 ст. 11 КК України, жодним чином не пов'язана з суспільно небезпечними наслідками, адже характеризує всі без виключення кримінальні правопорушення, а дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі, визнається такою, що не є кримінально протиправною. В той час, як суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінальних правопорушень, і значна їх частина, залежно від законодавчої конструкції як кримінальних правопорушень з формальним або усіченим складом, вважаються закінченими з моменту вчинення кримінально протиправної поведінки. Більш того, підстави кримінальної відповідальності за значну кількість кримінально протиправних діянь, передбачених Особливою частиною КК України, пов'язані із спричиненням не певних матеріальних збитків, а й із збитками немайнового характеру, тобто моральною шкодою, яка таким чином визнається різновидом істотної шкоди, що характеризує кримінальні правопорушення.

Таким чином, системоутворююча ознака, що слугує критерієм відмежування кримінально протиправної поведінки від діянь, які не є кримінальними правопорушеннями, має фундаментальне значення для визначення обсягу дії основоположних прав і свобод людини та

громадянина, а також врегульовує питання обмеження прав і свобод людини і громадянина, на сьогодні на законодавчому рівні не врегульована і має оціночний характер.

Водночас, у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського А. О. щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 141 КУпАП (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху), Конституційний Суд України наголосив, що конституційний принцип правової держави передбачає встановлення правопорядку, який повинен гарантувати кожному утвердження і забезпечення прав і свобод людини (статті 1, 3, ч. 2 ст. 19 Основного Закону України). Конституція України визначає основні права і свободи людини і громадянина та гарантії їх дотримання і захисту, зокрема: права і свободи людини і громадянина, закріплені у Конституції України, не є вичерпними; конституційні права і свободи не можуть бути скасовані; при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ч. 1 ст. 24); юридична відповідальність особи має індивідуальний характер (ч. 2 ст. 61); обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях; усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (ч. 3 ст. 62); конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ч. 1 ст. 64) [3].

Також наголошується, що елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (абз. 2 підпункту 5.4 п. 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005) [4].

Водночас, принцип правової визначеності означає, що «обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» (абз. 3 підпункту 3.1 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010) [5]. Наведені конституційні засади дають підстави стверджувати, що на сьогодні відсутність чітких і зрозумілих законодавчо визначених критеріїв сутності істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі, що слугує основним і єдиним критерієм розмежування кримінально протиправної поведінки та

дії або бездіяльності, яка не є кримінальним правопорушенням, порушує низку основоположних принципів конституційного права.

Список використаних джерел:

1. Козенко Т. Є. Критерії та ознаки малозначності діяння за кримінальним законодавством України. *Наукові записки*. 2000. Т. 18. (Спеціальний випуск). С. 186–188.

2. Ратушний С. М. Конституційне право ЄС: юридичний нонсенс чи об'єктивна реальність? *Правове регулювання економіки*. 2012. № 11–12. С. 451–461.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського А. О. щодо офіційного тлумачення положень частини першої ст. 14-1 КУпАП (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22.12.2010 № 23-рп/2010. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10#Text>.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 92, п. 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22.09.2005 № 5-рп/2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text>.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абз. 8 п. 5 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про міліцію» від 29.06.2010 № 17-рп/2010. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text>.

6. Севастьянова Т. Є. Малозначність діяння за кримінальним законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Т. Є. Севастьянова. Київ, 2003. 19 с.

7. Тертишник В. М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 17-те, доповн. і перероб. Київ : Алерта, 2020. 1088 с.

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА РОЗКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНИХ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Данильченко Юрій Броніславович,
доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України
e-mail: orlov1284@gmail.com

Тенденції цифровізації суспільного життя – невід’ємний атрибут епохи Постмодерну. Кожна сучасна і більш-менш соціально активна людина має свої віртуальні аватари у діджитал-просторі. Мережева техніка і технології міцно увійшли у повсякденність, сформувавши додаткові виміри реальності. В них, в цих вимірах, формуються мотивації, задовольняються потреби, розгортаються багатоповерхові симулякри. Відтак і сучасна гуманітарна наука не може не використовувати ці простори і об’єкти для досліджень як самої особистості, її внутрішніх світів, так і інструментів впливу на них. Не є виключенням і сфера протидії кримінально протиправним порушенням правил дорожнього руху. Цілком зрозуміло, що ця сфера є вельми широкою, а її дослідженню присвячена чимала кількість наукових праць. Тому, виносячи за дужки опис наявних досягнень, акцентуймо увагу лише на деяких напрямках використання цифрової інформації для запобігання та розкриття кримінально протиправних порушень правил дорожнього руху.

1. Активізація, розширення масштабів використання камер фотовідеофіксації порушень правил дорожнього руху. При всій очевидності затребуваності цього кроку змушені констатувати явну недостатність присутності таких камер на автошляхах, мізерні площі покриття. При тому керівництво Національної поліції звітує, що 6 травня цього року відновили роботу камери фотовідеофіксації, а також вимірювання швидкості за допомогою засобів TruCAM. Й лише за перший місяць роботи обох видів фіксації було винесено 1,5 мільйона постанов про притягнення до відповідальності за перевищення швидкості [1]. Вважаємо, цей напрям роботи одним з пріоритетних.

2. Ситуативне використання безпілотних літальних апаратів з метою фіксації оперативної обстановки на автомобільних шляхах, зокрема у місцях великої концентрації транспортних засобів, виникнення автомобільних заторів. Основна мета такого використання – фіксація можливих порушень

правил дорожнього руху особами, які керують транспортними засобами і потрапили до затору. Перебування в заторах, як відомо, зумовлює наростання тривожності, агресивності водіїв, провокує прийняття рішень на користь вчинення правопорушень для прискорення проїзду відповідної ділянки автошляху (виїзд на смугу зустрічного руху з порушенням встановлених правил, порушень правил, обгону, розвороту тощо), що створює загрозу життю і здоров'ю учасників дорожнього руху.

Як засвідчує практика, добре себе зарекомендували для виконання подібних функцій квадрокоптери DJI Mavic, що вже є в арсеналі Державної прикордонної служби України. Безпілотні літальні апарати дозволяють ефективно проводити повітряну рекогносцировку під час супроводження спеціальних операцій, забезпечують публічну безпеку та порядок, а також допомагають у пошуку зниклих осіб. На думку експертів впровадження новітніх технологій мультиспектрального аналізу і 3D-моделювання значно покращить документування та фіксацію кримінальних правопорушень, й слугуватиме джерелом інформації під час розслідування особливо тяжких злочинів [2, с. 6]. Серед іншого DJI Mavic вже себе добре зарекомендував у справі фіксації дорожньо-транспортних пригод Національною поліцією [3]. Але потенціал його використання саме у превентивних цілях, на наше переконання, ще належить розкрити.

3. Протидія нелегальним перевезенням пасажирів через запровадження системи моніторингу з використанням технологій GPS-тракінгу автомобільних транспортних засобів, що займаються пасажирськими перевезеннями.

4. Удосконалення тактики огляду місця події та роботи поліцейських у складів слідчо-оперативних груп. Перш за все йдеться про необхідність розширення функціоналу таких груп та включення обов'язковим пунктом у їх діяльність виявлення виявлення відеокамер як в зоні безпосередньої дорожньо-транспортної пригоди, так і за напрямками імовірного під'їзду та можливого зникнення транспортного засобу, який брав участь у пригоді. Така діяльність сприятиме розширенню можливостей отримання доступу до відеодоказів кримінального правопорушення, а також встановлення ширшого кола свідків – очевидців кримінального правопорушення.

5. Організація та здійснення радіорозвідки як при первинному огляді місця події, так і на подальших етапах розслідування. Здійснення радіорозвідки передбачає можливість отримання інформації про найближчі до місця події станції стільникового зв'язку. Ця інформація в подальшому використовується для формування запитів до операторів мобільного (стільникового) зв'язку про підключені до базових станцій у визначений проміжок часу пристроїв стільникового зв'язку. Надалі застосовується комплекс оперативно-технічних та/або негласних оперативних (розшукових) заходів для визначення, поступового звуження кола осіб, імовірно причетних до дорожньо-транспортної пригоди, зрештою –

ідентифікації конкретної особи за цифровими даними. Як програмне забезпечення для безпосереднього здійснення радіорозвідки використовується застосунок *Netmonitor*.

Окрім зиску від використання радіорозвідки з метою розкриття кримінальних правопорушень, встановлення винних осіб, така діяльність при правильному використанні може мати і превентивний ефект. На нашу думку, не лише прикладне використання інструментів радіорозвідки, а й просвітницька діяльність відповідного спрямування здатна сприяти якщо не запобіганню вчиненню кримінально протиправних порушень правил дорожнього руху особами, які керуються транспортними засобами, то зниженню тяжкості наслідків таких порушень. Широке інформування населення, зокрема цільове інформування водіїв, про можливості радіорозвідки у розкриття кримінальних правопорушень в межах реалізації концепції *Vision Zero* видається перспективним напрямом спеціально-кримінологічного запобігання. Оскільки кримінальне правопорушення, передбачене ст. 286 КК України є в цілому необережним, то і стадія готування йому не властива. Відтак, попередня робота щодо «радіо-підготовки» (придбання нових апаратів й номерів стільникового зв'язку, без шлейфу мережевої роботи, без прив'язки до мережевих аккаунтів, без контактів і т. д.) цілком закономірно не проводиться, особа залишається у зоні радіо-транспарентності. Таким чином розкриття кримінального правопорушення вчиненого такою особою – справа часу, і вельми незначного. Знання цієї обставини з великою часткою вірогідності здатне схилити особу відмовитись від рішення про втечу з місця події (наприклад, при наїзді на пішохода, вчиненні іншої дорожньо-транспортної пригоди, що потягла за собою середньої тяжкості чи інші, більш тяжкі, тілесні ушкодження). Це своєю чергою сприятиме активізації мотиваційного комплексу щодо компенсаторної діяльності, надання допомоги постраждалим, мінімізації завданої шкоди.

Список використаних джерел:

1. Безпека дорожнього руху в Україні: перемоги та нові виклики в умовах війни : огляд експертної дискусії / Центр демократії та верховенства права; ГО «Асоціація велосипедистів Києва». 15.11.2022. URL: <https://cedem.org.ua/news/bezpeka-dorozhnogo-ruhu-v-ukrayini/>.

2. Атаманенко Ю. Ю. Сучасний стан і тенденції використання DJI Mavic в Україні. *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану* : Матер. Всеукр. наук.-практ. онлайн-конференції (м. Кривий Ріг, 27 травня 2022 р.). Кривий Ріг, 2022 С. 6–8.

3. Національна поліція отримала понад 30 нових БпЛА. URL: https://defence-ua.com/news/natsionalna_politsija_ponad_30_novih_bp_la_foto-2537 (дата звернення: 20.11.2022).

ЗЕМЕЛЬНІ АУКЦІОНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Пейчев Костянтин Прокофійович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: peychev@karazin.ua

Досвід Європейського Союзу стверджує, що пріоритетним способом розвитку земельного ринку є його розвиток шляхом стимулювання фермерського методу землеволодіння та землекористування, що сприяє виконанню соціальної функції землею [1].

Реалізуючи концепцію соціальної функції власності, Конституція України вказує, що власність зобов'язує, вона не повинна використовуватися на шкоду людині й суспільству, держава забезпечує... соціальну спрямованість економіки (ст. 13); земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави (ст. 14); використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам і гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі (ст. 41). Указані конституційні норми акцентують увагу на тому, що власність на землю крім задоволення приватних потреб має служити загальному благу.

Процес конструктивного поєднання (балансу) та взаємного узгодження суспільних та приватних інтересів потрібно розглядати як філософську і інтегративну модель [2].

Проаналізуємо перші економічні результати відкриття ринку землі та скасування законодавчого мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України починаючи із 24 лютого по грудень 2022 року укладено 41 979 угод на ринку землі. Вони охоплюють площу в 77 668 га. Найактивнішими регіонами (за площею земель, щодо яких зареєстровано правочини) стали Хмельниччина (8,1 тис. га); Вінниччина (8 тис. га); Полтавщина (8 тис. га); Кіровоградщина (7,8 тис. га); Дніпропетровщина (7,6 тис. га). У цілому, за весь період функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення укладено 142 945 земельних угод за площею в 322 194 га.

Лідерами за площами землі, щодо яких зафіксовано правочини, за увесь період є: Харківщина (39,5 тис. га), Дніпропетровщина (29 тис. га), Полтавщина (26,3 тис. га); Кіровоградщина (26,1 тис. га); Херсонщина (21 тис. га).

Середня ціна 1 га землі в Україні становить 52 462 грн. Такий

показник отримано на основі 117 586 угод із продажу землі за площею в 268,3 тис. га. Вартість одного гектара землі на Івано-Франківщині, яка перебуває в топі рейтингу, сягає 292,7 тис. грн. У грудні 2021 року середня ціна становила 35,6 тис. грн. [3]. Таким чином, можна констатувати збільшення середньої ціни 1 га землі із 35 600 грн. до 52 462 грн.

Позитивні результати можливо відзначити і в запровадженні електронних земельних аукціонів.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок та набуття права користування ними через електронні аукціони» №1444-IX від 18.05.2021 продаж земельних ділянок державної чи комунальної власності та набуття прав користування ними (оренди, суперфіцію, емфітевзису) здійснюються на конкурентних засадах (на земельних торгах) у формі електронного аукціону у випадках та порядку, встановлених главою 21 Земельного кодексу України.

Земельні торги проводяться в електронній торговій системі, що перебуває у державній власності [4].

Порядок функціонування та адміністрування електронної торгової системи затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2021 р. № 1013 [5].

19.11.2022 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель» який виключив підпункт 7 пункту 27 Перехідних положень Земельного кодексу України, що у квітні 2022 року скасував проведення земельних торгів щодо передачі прав оренди, емфітевзису, суперфіцію земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної, комунальної власності. (Офіційний вісник України від 25.11.2022 — 2022 р., № 91, стор. 9, стаття 5641, код акта 114904/2022).

За даними на 23 січня 2023 року усього за час роботи ринку землі земельні аукціони в системі «Прозорро.Продажі» повністю завершилися 2 570 аукціонів. Площа земельних ділянок на оголошених торгах становить 53 811 га, а дохід від укладених угод сягає 843 млн грн. Зокрема, дохід від оренди земель приніс організаторам понад 200 млн. грн. на рік.

За час війни в системі «Прозорро.Продажі» оголосили 4 414 земельних аукціонів зі стартовою вартістю в 2,5 млрд. грн. З них повністю завершено 779 аукціонів, які принесли в бюджет громад 461 млн. грн., ще 251 — на етапі укладання угод.

Після відновлення аукціонів із оренди сільськогосподарських земель державної та комунальної власності на «Прозорро.Продажі» (з 19.11.2022) вже відбулося 49 таких аукціонів на 5,3 млн. грн. Наразі в системі оголошено 856 земельних аукціонів на суму майже 365 млн. грн. З них 185

торгів — з оренди державних та комунальних сільськогосподарських земель. Загальна площа усіх виставлених на торгах ділянок сягає понад 14 тис. га.

У середньому ціна на земельних торгах зростає у понад два рази.

Найактивніше організатори оголошують аукціони з продажу та оренди землі у Київській, Львівській, Одеській, Черкаській, Кіровоградській та Полтавській областях [6].

Висновки: Європейська інтеграція України у напрямку правового регулювання ринку землі повинна враховувати, що його учасники наділені свідомістю та автономною волею, а саме ринкове середовище повинно впорядковуватися не стільки економічними важелями але в більшості екологічними та соціальними пріоритетами.

Класична економічна наука передбачала, що всі учасники ринку діють найбільш оптимально ставлячи за мету одержання найбільшого прибутку, аналіз ринкових відносин та спроби передбачити поведінку учасників ринкових відносин та стан ринку проводився саме в цьому припущенні.

Співставлення наведених даних, свідчить про економічну ефективність європейського вибору України в напрямку реалізації правових норм які регулюють ринок сільськогосподарських земель в короткостроковій ретроспективі (2021-2022 роки).

Список використаних джерел:

1. Kostyashkin I.O., Chudyk-Bilousova N.I., Taranenko L.S., Andrushko A.V., Loginova N.M. Land ownership in Ukraine: Reform issues. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2020. Vol.11. № 4. P. 1175-1183. URL: <https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/5311>.
2. Fedchyshyn D., Ignatenko I. About restrictions of land rights in Ukraine. *Journal of Geography, Politics and Society*. 2019. Vol. 9. № 1. P. 23–27. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16772>.
3. Міністерство аграрної політики та продовольства України, інформаційний лист від 02.01.2023. URL: <https://minagro.gov.ua/news/za-period-vijni-v-ukrayini-ukladeno-majzhe-42-tis-zemelnih-ugod>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок та набуття права користування ними через електронні аукціони: Закон України від 18.05.2021 №1444-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1444-20#Text>.
5. Про затвердження Порядку функціонування та адміністрування електронної торгової системи: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.2021 № 1013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2021-%D0%BF#Text>.
6. Міністерство аграрної політики та продовольства України, інформаційний лист від 23.01.2023. URL: <https://minagro.gov.ua/news/zemelni-aukcioni-v-sistemi-prozorroprodazhi-vzhe-prinesli-organizatoram-843-mln-grn>.

**ПРОБЛЕМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ «АНТИОЛІГАРХІЧНОГО»
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ
ПОГЛИБЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДІАЛОГУ
З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ**

Передерій Олександр Сергійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
e-mail: perederii@karazin.ua

Інноваційні перетворення, які відбувалися останні вісім років у системі національного законодавства України, значною мірою були спрямовані на поглиблення процесу політичної взаємодії держави з Європейським Союзом. Подібна тенденція особливо посилилася у 2022 році, коли відповідно до Резолюції Європарламенту про статус кандидата України, Республіки Молдови і Грузії 2022/2716(RSP) від 23.06.2022 р. Україна як держава набула нового статусу кандидата в члени Європейського Союзу [1].

Після зазначеної події для України відкрилася реальна перспектива стати повноправним членом ЄС. Але досягнення цього буде можливим лише за умови виконання Україною низки вимог європейських партнерів щодо посилення роботи у сфері забезпечення правового статусу особи та зменшення надмірного впливу на політичне, економічне, гуманітарне середовище осіб, які мають значну економічну і політичну вагу в суспільстві (олігархів).

У правовій системі України поняття «олігарх» сьогодні є визначеним на нормативному рівні. Зміст цієї категорії випливає з положень Закону України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» від 23.09.2021 р. № 1780-IX (далі – Закон про олігархів) [2]. У згаданому законодавчому акті олігархами визнаються особи, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті.

Закон про олігархів є абсолютною новеллою для правової системи України, яка не мала національних історичних аналогів. Серцевиною Закону про олігархів є визначення критеріїв (рамок), які призначені розмежовувати великий бізнес і політику, унеможливити використання олігархамисвоєї економічної спроможності для лобювання власних інтересів, що значно обмежить вплив олігархії на економіку країни та політичні процеси. Антиолігархічний закон визначає критерії, за якими особу є підстави вважати олігархом: 1) бере участь у політичному житті; 2) має значний

вплив на засоби масової інформації; 3) є кінцевим бенефіціарним власником суб'єкта господарювання; 4) підтверджена вартість активів особи та суб'єктів господарювання, бенефіціаром, яких вона є, перевищує 1 мільйон прожиткових мінімумів для працездатних осіб.

Слід відзначити, що розробка і прийняття «антиолігархічного законодавства» з самого початку законотворчої процедури мала ознаки технічного заходу, який слід було виконати Україні задля забезпечення прискорення євроінтеграції. Причиною цього є те, що законопроект не був опрацьований Венеційською комісією і на момент прийняття був відсутній висновок щодо відповідності законопроекту стандартам та цінностям правової системи ЄС. Формальних наслідків це не має, але ЄС традиційно довіряє висновкам комісії та рекомендує брати їх до уваги.

Беручи до уваги реакцію ЄС, прийнятий Закон про олігархів все ж був переданий на опрацювання Венеційською комісією після його прийняття. Ймовірним наслідком цього є те, що після висловлення зауважень до вказаного документа, його зміст певною мірою має зазнати змін. Це породжує, по-перше, певну організаційну проблему. Вона полягає у тому, що започаткування законодавчої процедури потребує існування певних часових і організаційних ресурсів. По-друге, наповнення Реєстру олігархів буде правомірним лише після відповідних законодавчих змін, а особливо – у разі кореляції критеріїв віднесення особи до категорії олігархів. У протилежному випадку є умови для формування ситуації, коли прозорий Реєстр олігархів з обґрунтованою аргументацією щодо занесених до нього осіб сформувавши буде проблематично [3]. Так чи інакше, але подібна ситуація призводить до «гальмування» практичної реалізації Закону про олігархів. Так, пояснювальна записка до «антиолігархічного закону» не містить інформації щодо того, досвід і практику якої держави Україна бере на озброєння у процесі формування «антиолігархічного законодавства». Нелогічним виглядає й те, що зазначене питання коментувалося публічно міністром закордонних справ України, який проінформував, що при розробці Закону про олігархів враховувався досвід реалізації антитрестового законодавства США [4]. Вважаємо, що як мінімум, це питання не відповідає компетентності очільника зовнішньополітичного відомства. До того ж, антитрестове законодавство США є, фактично, антимонопольним законодавством та його предмет правового регулювання не є тотожним «антиолігархічному законодавству» України.

Наступною важливою проблемою практичного втілення «антиолігархічного законодавства» в Україні є наявність нормативних конструкцій, регуляторний потенціал яких нівелює принцип верховенства права. Так, критерії, за якими особа може бути віднесена до олігархів є занадто умовними. Зокрема, одним із критеріїв, за яким особу можна вважати олігархом і накласти на неї правові обмеження є підтверджена вартість його активів у сумі, яка перевищує 1 мільйон прожиткових

мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 1 січня відповідного року (п. 4 ч. 1 ст. 2 Закону про олігархів). Але подібний критерій не корелюється з індексом інфляції. Фактично, колосальні темпи знецінення гривні з кожним місяцем опускають «олігархічну планку» і потенційно розширюють коло осіб, які можуть потрапити в Реєстр олігархів. За даними Міністерства фінансів України, у 2022 р. темпи девальвації національної валюти України є рекордними і лише за липень-місяць підвищилися на 23 % у порівнянні з червнем [5]. Відповідно, у «зону ризику» потрапляють громадяни, які офіційно декларують власний капітал у твердій валюті або золоті. До того ж, дискусійним є питання про те, які подібні положення Закону про олігархів співвідносяться з положеннями Конституції України. Зокрема, ст. 24 Конституції України від 28.06.1996 р. передбачає неможливість існування обмежень щодо особи за ознаками майнового стану [6]. Відповідно, потребує поглибленої професійної дискусії питання щодо співвідношення Закон про олігархів і норм Основного Закону України.

Третя група проблем реалізації «антиолігархічного законодавства» пов'язана з тим, що РНБО є органом, який уповноважений вирішувати питання про те, кого слід занести в реєстр олігархів. Оскільки Президент України очолює РНБО і своїми указами вводить рішення РНБО у дію, глава держави набуває статусу головного суб'єкта, який юридично визначає статус конкретної особи як олігарха. Більше того, у процедурі визначення особи як олігарха можуть бути задіяні також Кабінет Міністрів України, член РНБО, Національний банк України, Служба безпеки України, Антимонопольний комітет України (шляхом формування подання). Керівний склад зазначених органів переважно визначається Президентом України. Відповідно, формується ситуація, коли глава держави одноособово акумулює у своїх руках повний пакет як юридичних повноважень, так і організаційно-правових можливостей у реалізації антиолігархічної політики. За цих умов ризик зловживання владою з боку глави держави, що несе як іміджеві, так і фінансові ризики. Певного загострення цій проблемі також надає і той чинник, що Закон про олігархів не містить спеціальних норм, які гарантують право особи оскаржити рішення про внесення її до Реєстру олігархів. Отже, проглядаються ознаки умов для політичного волюнтаризму з боку президентської вертикалі влади щодо визначення осіб, як олігархів. Більше того, зазначене повноваження Президента України є підстави вважати спірним, адже Конституційний Суд України у своїх актах неодноразово викладав юридичну позицію про те, що повноваження Президента України визначаються виключно Основним Законом України і не можуть бути розширені законом або іншим нормативно-правовим актом (рішення від 10 квітня 2003 року № 7-рп/2003, від 7 квітня 2004 року № 9-рп/2004, від 17 грудня 2009 року № 32-рп/2009, від 13 червня 2019 року № 5-п/2019) [7].

Отже, повноцінна реалізація «антиолігархічного законодавства» в

Україні як державі, яка має статус кандидата на вступ до ЄС буде, безперечно, є чинником поглиблення політичного діалогу з ЄС та, у кінцевому рахунку, прискорення євроінтеграційних процесів. Це буде відбуватися через втілення механізмів недопущення шкідливого впливу на політичну і економічну сферу з боку осіб, які мають значні фінансові можливості, буде сприяти підвищенню довіри до України з боку європейських держав-партнерів і інвесторів.

Список використаних джерел:

1. Resolution on the candidate status of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia 2022/2716(RSP). URL: <https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/printficheglobal.pdf?id=739315&l=en> (дата звернення: 09.03.2023).

2. Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів): Закон України від 23.09.2021 № 1780-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 51. Ст. 421.

3. Ростислав Хотин. «Думали, що можна порахувати на пальцях двох рук». Чи справді в Україні до сотні олігархів? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-oliharkhy-zakon-reyestr-danilov-zelensky/31956678.html> (дата звернення: 11.03.2023).

4. Закон про олігархів врахує практику антитрестового законодавства США – Кулеба: інтерв'ю від 2 травня 2021 р. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zakon-oliharhy-kuleba/31234354.html> (дата звернення: 12.03.2023).

5. Девальвація української гривні: інформація станом на 25.08.2022 р. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/devaluation/2022/> (дата звернення: 15.03.2023)

6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 16.09.2020 № 11-р/2020. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/11_p_2020.pdf (дата звернення: 19.03.2023).

РЕЙДЕРСТВО В УКРАЇНІ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Рибалко Гліб Сергійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: hrybalko@karazin.ua

Рейдерство – одна з найбільших проблем в українському бізнесі. Рейдерство погіршує інвестиційну привабливість та ускладнює ведення бізнесу в Україні. Рейдерство можна визначити як процес захоплення підприємств, через використання недосконалої системи законодавства, корумпованість органів державної влади, судових та правоохоронних органів, низький рівень захищеності учасників підприємств та порушення їх прав керівництвом.

Нажаль статистичні данні останніх 10 років свідчать, що кількість рейдерських атак в Україні щороку зростає і тенденція невтішна.

Наприклад, у 2022 році за результатами щорічного дослідження за Індексом захисту прав власності (International Property Rights Index 2022), що проводився Property Rights Alliance Україна посіла 105 місце з 129 країн, що приймали участь у дослідженні [1]. Цей рейтинг вимірює рівень захисту прав фізичної й інтелектуальної власності у 129 країнах світу. Відповідне дослідження проводиться за 3 основними критеріями: правове і політичне середовище (незалежність судової системи, рівень корупції), права на фізичну власність (доступність позик, реєстрація та захист власності), права на інтелектуальну власність (рівень «піратства»). А, відповідно, він є умовним індикатором, що оцінює ефективність захисту права власності, показником економічної привабливості країни, індикатором для потенційних інвесторів із питань інвестиційної привабливості. Та, окрім цього, є й індикатором захисту суб'єктів господарювання від загроз рейдерських атак.

На сьогодні в світі прийнято виділяти такі види рейдерства:

1. «Біле» рейдерство, під час якого рейдер діє винятково за законом, використовуючи і законодавство, і деякі прогалини у ньому; організовує скуповування акцій або боргів підприємства, намагається тимчасово погіршити його економічний та фінансовий стан, здешевити його акції, шукає «дірки» в статуті й т. п. Фактично сьогодні в цивілізованому світі поширений лише цей тип рейдерства, оскільки він є дозволеним, регулюється та контролюється законом. В Україні порядок отримання дозволу на недружнє придбання акцій компанії регулюється нормативними

актами Антимонопольного комітету. При цьому під недружнім поглинанням розуміють придбання, що здійснюється за фактичної протидії з боку суб'єкта господарювання, акції якого скуповуються [2, с. 131–132].

2. «Сіре» рейдерство, за якого рейдер діє на межі закону. Для цього виду характерне використання фальсифікованих документів, подвійного реєстру, незаконних зборів акціонерів, є простір і для корупції суддів [2, с. 132].

3. «Чорне» рейдерство, яке передбачає використання рейдером фальсифікованих документів та інших методів «сірого» рейдерства, ґрунтується на корупції представників адміністрацій, міністерств, правоохоронних органів, суддів. Фактично, корупція і бандитизм – живильне середовище і основа «чорного» рейдерства. Крім незаконних і неправомірних ухвал, «чорне» рейдерство характеризується обов'язковим застосуванням фізичного насильства для реального втілення своїх рішень у життя [2, с. 132–133].

4. Грінмейл (від англ. greenmail – «зелена пошта») – це діяльність, яка спрямована на одержання надприбутку за допомогою маніпуляцій або зловживань акціонера своїми правами щодо суб'єкта господарювання. Мета досягається через придбання такої кількості акцій підприємства, щоб створити загрозу її поглинання з метою подальшого перепродажу цих акцій за завищеною ціною (вище ринкової) тому ж підприємству. Цей термін походить від blackmail («чорна пошта»), що є кримінально караним шантажом, вимаганням. Проте між «зеленою» та «чорною поштою» існує принципова відмінність: класичний грінмейл завжди здійснюється в рамках чинного законодавства [3].

З початку повномасштабної військової агресії з боку РФ, та у зв'язку із введенням в країні 24 лютого 2022 року воєнного стану до існуючих видів рейдерських атак, додався новий вид – зловживання з боку військового командування, а саме неправомірне та необґрунтоване вилучення (примусове відчуження) майна на потреби Збройних Сил і підрозділів територіальної оборони. Цю процедуру внормовано Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 № 4765-VI.

У свою чергу, слід зазначити, що Держава намагається оперативно реагувати на реалії сьогодення, наприклад, приймаючи 12 травня 2022 року Закон України № 2255-XI «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству» (реєстр. №3774) з метою ліквідації низки прогалин та недоліків, які перешкоджають належному захисту права власності та корпоративних прав. Також не слід забувати й про те, що у структурі Мін'юсту продовжує працювати Офіс протидії рейдерству.

Але станом на сьогодні, не зважаючи ані на законодавчі зміни, ані на існування в Кримінальному Кодексі України таких статей як ст. 2051 КК

України «Підробка документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців»; ст. 206 КК України «Протидія законній господарській діяльності»; ст. 2062 КК України «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації»; ст. 190 КК України «Шахрайство»; ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», питання з визначеністю поняття «рейдерство» у кримінальному законодавстві в Україні залишається не врегульоване.

Всі ці згадані вище статті кримінального законодавства лише в деякій мірі охоплюють склад такого правопорушення, як рейдерські атаки. Зокрема, вони передбачають кримінальну відповідальність за протиправне заволодіння майном хоча само «рейдерство» набагато ширше поняття. Проблематика також полягає у відсутності єдиного розуміння рейдерства як наслідок відсутності законодавчого визначення цього поняття та органу, до компетенції якого входить боротьба з рейдерством.

Список використаних джерел:

1. International property rights index 2022. URL: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/#world-map>
2. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Анти- рейдерство / упоряд. Б. М. Андрушків, Ю. Я. Вовк та ін. Тернопіль: Терно-граф, 2008. 424 с.
3. Шевчук І. В. Рейдерство та корпоративний шантаж (грінмейл) як загроза економічній безпеці України. *Університетські наукові записки*. 2017. № 2. С. 231-240. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2017_2_24.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТЕРИТОРІАЛЬНИМ ПРИНЦИПОМ (НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР)

Ріяко Євген Олександрович,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

e-mail: riyako.e@gmail.com

Державний суверенітет України означає, зокрема, що кримінально-правова юрисдикція України, офіційна оцінка кримінальної правомірності/протиправності поведінки особи, законні повноваження суб'єктів, відповідальних за підтримання правопорядку й правосуддя, на застосування щодо правопорушників заходів кримінально-правового характеру поширюється на всю державну територію. Тобто, законодавство України про кримінальну відповідальність (КК України) чинне та діє у просторі на всій її території. Окрім загальних засад суверенітету, цей висновок ґрунтується й на правилах, розміщених статті 6 КК України (головне з яких викладене у формулі «всі особи, які вчинили кримінальні правопорушення на території України, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом») [1]. Закон наразі містить лише один виняток з цього правила – дипломатичний імунітет (ч. 4 ст. 6 КК України).

Для визначення територіальних меж чинності й дії національних кримінально-правових приписів принципове значення має визначення державної території. Наразі її визначено Конституцією України, Законом «Про державний кордон України» [2] і нормами міжнародного права. Так, до складу цієї території входить низка природних об'єктів у межах Державного кордону (суходіл, внутрішні води, надра, територіальне море тощо), а також рухомих штучних об'єктів (наприклад, військові кораблі що ходять під прапором України, незалежно від того, де вони знаходяться) [3, с. 23].

У поточних воєнно-політичних реаліях внаслідок агресивної війни росії у межах міжнародно визнаних державних кордонів України виникають території, на яких українська влада у своїх суверенних повноваженнях, у тому числі й в сфері кримінально-правової юрисдикції, тимчасово фактично обмежена. Статтею 3 Закону України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (далі – Закон № 1207-VII) [4] визначено перелік об'єктів, що визнані тимчасово окупованою територією (ТОТ). На час написання цієї публікації згідно з картами бойових дій ворогом було окуповано (і, відповідно, ефективний контроль влади України тимчасово втрачено), в таких регіонах як Лівобережна Херсонщина, частина

Запорізької області, Луганщина (окупована в 2022 році), Луганщина (окупована з 2014 року), Донеччина (окупована в 2022 році), Донеччина (окупована з 2014 року) і тимчасово окуповані території Криму.

Підкреслимо, що на всі ці території безумовно поширюється юрисдикція органів державної влади України. Втім, вітчизняні правоохоронні й судові органи наразі не можуть нормально реалізувати в їх межах свої завдання щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності за передбачені КК України правопорушення (не можуть вчиняти процесуальні (слідчі, розшукові) дії, застосовувати на цих територіях заходи державного примусу (затримання, застосування заходів забезпечення в кримінальному провадженні), виконувати кримінальні покарання). Більше того, наразі на деяких із цих територій орудують російські загарбники й колаборанти, діє окупаційна адміністрація, і, зокрема, незаконні квазіправоохоронні й квазісудові «органи», які уzurпували властиві відповідним органам державної влади функції.

За цих обставин впливає проблема чинності й дії кримінального закону України на ТОТ. Так, Україна рішучо відкидає визнання будь-яких органів, їх посадових та службових осіб на ТОТ, їх діяльність вважає незаконною, і будь-який акт (рішення, документ), виданий такими органами вважає недійсним і не створює правових наслідків (крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території). Про це, зокрема, ідеться у згаданому вище Законі № 1207-VII. Водночас, і зараз, а тим більше після деокупації цих територій та відновлення на них правопорядку, актуалізується проблема притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які, перебуваючи на ТОТ, вчинили передбачені КК України правопорушення.

За загальним правилом, на будь-яку таку особу поширюється кримінальний закон України згідно з територіальним принципом (ст. 6 КК України) й вона підлягатиме кримінальній відповідальності та покаранню за цим законом. Втім, цей висновок є неповним, хоча й відповідатиме приписам КК України.

Окупація одних територій України була короткою, а регулювання правовідносин у різних сферах на них докорінно не змінилося. Наприклад, 15 березня 2023 року Державне бюро розслідувань повідомило про викриття й затримання осіб, які під час окупації селища Хотімля Чугуївського району Харківської області вчинили умисне убивство двох потерпілих[5]. Їхній подальший кримінально-правовий статус правоохоронні й судові органи України будуть вирішувати за законодавством України на підставі того, що правопорушення скоєне на території України.

Водночас, після деокупації інших територій (наприклад, Криму) вимагатиметься значно більше заходів в рамках перехідного правосуддя [6]. У тому числі це стосуватиметься й відновлення національної кримінально-

правової юрисдикції.

Після звільнення територій, на яких окупація була тривалою, КК України за територіальним принципом чинності й дії, скоріш за все слід буде застосовувати з урахуванням обмежень, встановлених міжнародним гуманітарним правом, зокрема Конвенцією про захист цивільного населення під час війни 1949 року[7]. Зокрема, згідно з її ст. 64 кримінальне законодавство окупованої території залишається чинним, за винятком випадків, коли дія його скасовується або призупиняється окупаційною державою, якщо це законодавство становить загрозу безпеці окупаційної держави або є перешкодою виконання цієї Конвенції. Окупаційна держава, однак, може поширювати на населення окупованої території дію положень, які є необхідними для виконання нею зобов'язань, що покладаються на неї відповідно до цієї Конвенції, підтримання ефективного управління територією, забезпечення безпеки окупаційної держави, особового складу та власності окупаційних сил та адміністрації, а також об'єктів та комунікаційних ліній, які ними використовуються[7]. Таким чином, норми міжнародного кримінального права передбачають обмеження чинності й дії національного законодавства про кримінальну відповідальність. У цьому зв'язку слід застерегти, що територіальний принцип чинності кримінального законодавства в просторі має винятки, в самому законі не передбачені, тобто його регулювання поєднує національно-правовий та міжнародно-правовий компоненти, що слід враховувати при подальшому вдосконаленні зазначеного законодавства та практики його застосування.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.03.2021).
2. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>.
3. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник / В. М. Трубников, М. В. Даньшин, О. О. Житний та ін.; за заг. ред. В. М. Трубникова. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 444 с.
4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.
5. ДБР затримало представників «народної дружини», які під час окупації селища на Харківщині жорстоко вбивали місцевих мешканців. URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-zatrimalo-predstavnikiv-narodnoi-druzhini-yaki-pid-chas-okupacii-selishha-na-harkivshhini-zhorstoko-vbivali-miscevih-meshkanciv>.
6. Харчилава Т. Як відновити справедливість для жертв війни. URL: <https://zib.com.ua/ua/153682.html>.
7. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЧАС» І «СТРОК» У БЮДЖЕТНО-ПРАВОВОМУ АСПЕКТІ

Россіхіна Галина Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: rossikhina@karazin.ua

Загальновідомо, що виникнення, зміна, припинення правовідносин завжди відбувається у часі. При цьому строк є засобом організації людської активності у часі тоді, коли поведінка людей пов'язана із здійсненням ними юридично значущих дій. В бюджетному праві строки забезпечують правову визначеність на усіх стадіях бюджетного процесу. Вплив часу на юридичні відносини обумовлено саме наявністю тих або інших юридичних фактів, які обумовлені або обмежені часом, а не самим існуванням часу як однією з форм буття матерії. При цьому будь-яка спроба дати визначення поняттю «строк» пов'язана з необхідністю виходити із категорії «час», що є досить загальною філософською абстракцією.

У більшості сучасних тлумачних словників під «строком» розуміється «установлений, призначений час, момент» [1]. В юридичних словниках та працях сучасних правознавців визнання строків складається з двох частин: в першій міститься вказівка на те, що строки являють собою моменти (періоди) часу, в другій – на виникнення юридичними строками функції юридичних фактів [2-3]. Саме тому, має сенс розглянути поняття строку в двох аспектах: по-перше, щодо місця строків в системі юридичних фактів; а по-друге, у співвідношенні поняття строку з категорією «час», що виглядає як співвідношення приватного та загального, оскільки строк є похідним від часу.

Праву, як і будь-якому явищу об'єктивної реальності, що існує у часі, притаманні тривалість стану та послідовна заміна одних законів (норм) іншими. На протязі часу фізичні закони не змінюють своєї форми. Це обумовлює наявність таких властивостей часу як ритмічність, однорідність, що дозволяють вимірювати час за допомогою універсальних етапів.

Українським законодавством у Постановах Кабінету Міністрів України «Про порядок обчислення часу на території України» та «Питання Служби єдиного часу і еталонних частот» встановлені спеціальні норми, які регламентують правила і порядок обчислення часу [4-5]. Для забезпечення відтворення, збереження і передачі одиниць часу з найвищою точністю в Україні затверджений державний первісний еталон одиниць часу, що застосовується як вихідний. Одиниці часу та частоти відтворюються і

зберігаються еталонами. Фактично, правом встановлюється особливий режим функціонування фізичних законів в правовій дійсності.

Оскільки право є явищем фактично соціальним, то у дослідженні юридичних строків доцільно розглядати правовий час ізольовано від інших форм часу. В юриспруденції категорія «час» аналізувалась переважно з точки зору проблем, пов'язаних з дією правових норм у часі, аналізом зворотної сили закону.

Категорія «*тимчасовість*» використовуються при визначенні часу підготовки, прийняття, опублікування юридичних актів і вступу їх в силу. Наприклад, ст. 3 Бюджетного кодексу України встановлені тимчасові межі дії закону (рішення) про бюджет з 1 січня по 31 грудня бюджетного року в звичайному порядку [6]. «*Датування*» являє собою встановлення на тимчасовій осі календарних координат. В бюджетному праві категорія датування знаходить своє відображення у встановленні чітких часових меж для реалізації окремих стадій регламентованого строками порядку складання, розгляду, затвердження, виконання бюджету і затвердження бюджетної звітності- стадій бюджетного процесу. Разом з тим в процесі поточного бюджетного року здійснюється як виконання бюджету, так і складання і розгляд проекту бюджету на наступний бюджетний рік, а також складання, перевірка і затвердження бюджетної звітності за минулий бюджетний період. «*Одночасність*» в праві являє собою здійснення дій, що мають юридичне значення, походження подій, реалізація процесів у моменти, які співпадають у часі. Прикладом є повноваження місцевих фінансових органів надати до 15 серпня року, що передує плановому, надати до Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів відповідних місцевих рад прогнози відповідних місцевих бюджетів [6]. «*Послідовність*» – це зміна дій, станів, процесів, що упорядкована у потоці часу. Так, усі стадії бюджетного процесу взаємообумовлені і взаємопов'язані. Реалізація у часі кожної наступної стадії можлива не раніше моменту завершення попередньої. Фактично, бюджетний процес розглядається як цілісне явище, оскільки кожна з його стадій змінюється іншою в строгій послідовності. При цьому кожна з стадій реалізує відповідні цілі і завдання.

На сьогодні в теорії права і галузевих юридичних науках поняття «строк» аналізується значно детальніше і частіше, ніж поняття «час». Це відбувається тому, що категорія часу є досить абстрактною, а їх використання в праві є досить небажаним, коли мова йде про конкретні правовідносини. Вплив часу на правовідносини виявляється у правових наслідках, що пов'язані з тимчасовими відрізками і моментами.

Хотілося б відзначити, що визначення строку, що надається словниками є достатньо загальним, характеризує суб'єктність будь-якого строку, але не здатне розкрито всіх особливостей, які притаманні правовим строкам. В теоретичній юриспруденції існують різні підходи до визначення

правової природи категорії «строк». Однією з особливостей правових строків є те, що будь-який строк важливий не тільки в силу факту його встановлення, а з точки зору настання відповідних юридично значущих наслідків. Це дає можливість вести мову про кваліфікацію строків в юридичній науці в якості юридичних фактів.

Питання щодо місця строків в системі юридичних фактів є дискусійним в правовій науці. Загальновизнаною є класифікація юридичних фактів за підставою відношення юридичного факту до волі людей на дві основні групи – дії (в тій або іншій мірі пов'язані з волею і свідомістю людини) і події (обставини, які не залежать від волі людей).

Найбільш обґрунтованою є позиція, відповідно до якої строки є відносними юридичними подіями. При цьому, саме вплив певного строку, а не перебіг часу має юридичною значущістю для правовідношення. Невстановлений строк не може наступити, а оскільки строк має властивості часу, вплинути на його перебіг в загальному часовому потоці неможливо.

По-перше, за своєю юридичною природою бюджетно-правові строки є владно-регулюючими: вони огорнуті в правову форму, закріплені в нормах бюджетного права: тягнуть для учасників бюджетних правовідносин відповідні правові наслідки.

По-друге, бюджетно-правові строки встановлюються і функціонують для досягнення цілей, поставлених в бюджетному праві. Ключовим інститутом бюджетного права є бюджетний процес, істотну роль для якого грає принцип підпорядкування певним строкам.

По-третє, строки розглядаються в якості елементів механізму бюджетно-правового регулювання. Бюджетне право, як і інші галузі права, має свої засоби правового регулювання, які є властивими його специфічному методу, слугують для досягнення цілей права. Ця мета полягає в гарантованій державою моделі будь-якого соціального процесу, явища або стану, до досягнення якої тягнуться суб'єкти права за допомогою певних для цього юридичних засобів. Тобто строки є елементами механізму правового регулювання.

По-четверте, строки в бюджетному праві мають юридичну силу і забезпечується державою. Їх реалізація забезпечується примусовою силою держави від порушень шляхом застосування певних видів відповідальності.

Таким чином, строки в бюджетному праві є важливим елементом в механізмі бюджетно-правового регулювання. Вони встановлюються і функціонують для досягнення цілей, поставлених в бюджетному праві. Бюджетно-правові строки закріплені в нормах бюджетного права, огорнуті в правову форму, тягнуть для учасників бюджетних правовідносин певні правові наслідки. Належне дотримання в бюджетному праві строків забезпечується державою, а їх реалізація охороняється від порушень примусовою силою держави. Строки в бюджетному праві спрямовані на упорядкування у часі бюджетних правовідносин, встановлення і підтримку

їх стабільності, забезпечення передбачуваності таких правовідносин.

На нашу думку, в якості строку в бюджетному праві можна розуміти юридичну модель календарного часу, яка закріплена в бюджетному законодавстві і використовується в регулюванні бюджетних правовідносин. Це відбувається за допомогою закріплення в бюджетно-правових нормах відповідних моментів або періодів часу, в межах яких може (або повинне) бути прийняте рішення, здійснена певна дія або встановлений обов'язок утримання від них (бездія). При цьому настання спливу таких моментів часу тягне за собою виникнення, зміну або припинення відповідних бюджетних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Строк. *Словник-UA. Портал української мови та культури*. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=строк>.

2. Луць В.В. Методологічне значення категорій «строк» і «термін» у цивільному праві України. *Часопис цивілістики*. 2018. №31. С. 40-59. DOI: <https://doi.org/10.32837/chc.v0i31.105>.

3. Подвірна О.В. Строки та терміни у цивільному праві: темпоральний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №8. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/15>.

4. Про порядок обчислення часу на території України: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.05.1996 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-96-п#Text>.

5. Питання Служби єдиного часу і еталонних частот: Постанова Кабінету Міністрів України № 664 від 2 вересня 2015 р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/664-2015-п#Text>.

6. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text>.

ПРИНЦИП СВОБОДИ ДОГОВОРУ В ПРАВІ ЄС ТА УКРАЇНИ: ВСТУП ДО ПРОБЛЕМАТИКИ

Савченко Віктор Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна;
науковий співробітник Оксфордського університету
e-mail: savchenko.viktor@gmail.com

Принципи права відображають його фундаментальні ідеї, засади, що зумовлюють парадигму розвитку правовідносин та їх правового регулювання. Крізь принципи права можна зрозуміти основу внутрішньої будови національної правової системи, що дозволяє провести кореляцію

українського та європейського законодавства. Євроінтеграційні процеси в Україні вимагають узгодження національного права в принципах ЄС.

Одним з фундаментальних принципів договірної права є принцип свободи договору, який є спеціально-правовим відображенням принципів добросовісності, диспозитивності та справедливості. Принцип свободи договору має настільки принципове значення, що виступає базисом не лише для національного права України, а й для Європейського договірної права [1] та міжнародного договірної права в цілому [2]. Зокрема, свобода договору закріплена у Принципах міжнародних комерційних договорів [3, п.11], а його значимість додатково підтверджується широким застосуванням у загальному праві. Яскравим свідченням цього є справа *Printing and Numerical Registration Co v Sampson* [4]. Свобода договору отримала відображення навіть у Принципах міжнародних комерційних контрактів ОНАДАС (Організація з гармонізації комерційного права в Карибському басейні) [5, ст.1.1].

Європейський суд визнав свободу договору загальним принципом цивільного права [6] який захищено ст. 16 Хартії ЄС про основоположні права [7]. Комісією ЄС принцип свободи договору визначено як основоположну точку відліку для майбутнього розвитку європейського договірної права [8]. Також принцип свободи договору відображено у міжнародному приватному праві в контексті автономії сторін [9].

Разом із принципом недоторканності договорів, цей принцип автономії сторін становить основу транснаціонального договірної права. Свобода договору стосується як рішення сторін укласти договір, так і вибору контрагентів («позитивна» і «негативна» автономія сторін), а також визначення змісту контракту, що дозволяє сторонам створювати власні договірні рамки, адаптовані до специфіки їхньої комерційної угоди [10].

Принцип свободи договору виступає конституційним символом *laissez faire*, який забороняє чи обмежує втручання держави у підприємницьку діяльність [11]. Такий підхід знайшов своє відображення у ст.43 Господарського кодексу України. Для цивільного права, принцип свободи договору виступає прапором теорії договірної права та приватного права в цілому, який підкреслює свободу волі людей та роль закону у сприянні та підтримці свободи укласти будь-які договори, які сторони забажають [12, с. 296]. Саме в цьому контексті принцип свободи договору слід розглядати в цивільному праві України та ЄС.

Принцип свободи договору є яскравою демонстрацією приватно-правового характеру цивільного права, ставши втіленням диспозитивності. Зазначене обґрунтовується тим, що принцип свободу договору наділяє учасників правовідносин правом самостійно узгоджувати зміст договору. У поєднанні з принципами обов'язкового та належного виконання договору, учасники правовідносин можуть створювати власні норми, які набувають силу закону для сторін договору. Тобто, учасники правовідносин

отримують певну нормотворчу суб'єктність, розширюючи державну монополію у сфері розробки правових норм.

Принцип свободи договору підкреслює важливе правове значення автономії особистої волі, доводячи, що саме свобода волі сторін регламентує договірні правовідносини, поряд із законом. Проте, норми законодавства також є проявом свободи волі окремих людей (законодавця), що дозволяє твердити про абсолютний характер свободи волі в зобов'язальному праві.

Таку позицію підтримує І. Тедорадзе, який пропонує розглядати свободу договору в двох аспектах: 1) як економічний принцип, на якому повинні базуватися всі ринкові економіки; 2) як моральний принцип, згідно з яким обґрунтування договірних зобов'язань пов'язане з волею сторін договору. Таке бачення свободи договору виражене у континентальній Європі конструкцією «договірна автономія» або «автономія волі» та має очевидне коріння у філософії Ж.-Ж. Руссо та І. Канта, що можна назвати «волютаристським» баченням свободи договору [13, с.63].

Натомість А.Л. Святошнюк пропонує визнати в якості принципів договірного права принцип свободи договору, принцип диспозитивності сторін та принцип автономії волі сторін договору [14, с.78]. Ми вважаємо таку пропозицію спірною, адже зазначені принципи впливають один з одного і мають однакові базові засади. Принцип свободи договору є проявом принципу диспозитивності і ґрунтується на автономії волі сторін.

Наведене вище підтверджує значимість принципу свободи договору для цивільних правовідносин. З урахуванням євроінтеграційних процесів та необхідності гармонізації національного права України, вбачається доцільним проведення всебічного дослідження практики закріплення та реалізації принципу свободи договору в праві ЄС та України.

Список використаних джерел:

1. Drobnig U. General principles of European contract law. *International sale of goods: Dubrovnik lectures* / ed. by P. Volken, P. Šarčević. New York, London, Rome, 1986. P. 305 et seq.
2. Schroeter U. Freedom of Contract: Comparison Between Provisions of the CISG (Article 6) and Counterpart Provisions of the PECL. *Vindobona Journal of International Commercial Law and Arbitration*. 2002. No. 6. P. 257–266. URL: <https://doi.org/10.31228/osf.io/2877p> (date of access: 02.03.2023).
3. Principles of International Commercial Contracts and the Principles. *UNIDROIT*. URL: <https://www.unidroit.org/english/documents/2004/study50/s-50-98-e.pdf> (date of access: 28.02.2023).
4. *Printing and Numerical Registering Co v Sampson* (1875) 19 Eq 462.
5. OHADAC Principles on International Commercial Contracts. OHADAC. URL: <https://www.ohadac.com/textes/2/ohadac-principles-on-international-commercial-contracts.html?lang=en> (date of access: 28.02.2023).
6. *Spain v European Commission*, C-240/97 (European Court 1999).

7. Explanations relating to the Charter of Fundamental Rights. *Official Journal of the European Union*. 2007. No. 7. P. 120–138. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32007X1214\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32007X1214(01)) (date of access: 01.03.2023).

8. First Annual Progress Report on European Contract Law and the Acquis Review. Brussels : Commission of the European Communities, 2005. 13 p. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3f91ea6c-72b1-4d95-8563-290a70bcfc09/language-en> (date of access: 02.03.2023).

9. On the law applicable to contractual obligations (Rome I) : Regulation (EC) of 17.06.2008 no. 593/2008. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:32008R0593> (date of access: 01.03.2023).

10. Principle IV.1.1 - Freedom of contract. *Trans-Lex.org*. URL: https://www.trans-lex.org/918000/_/freedom-of-contract/ (date of access: 02.03.2023).

11. David C. The Constitution and The Supreme Court: The Protection of Economic Interests, 1889–1910. *University of Chicago Law Review*. 1985. Vol. 52. No. 2. P. 324–388. URL: <https://doi.org/10.2307/1599663> (date of access: 01.03.2023).

12. Shapiro M., Sweet A. On Law, Politics, and Judicialization. *Oxford Academic*. 2002. URL: <https://doi.org/10.1093/0199256489.001.0001> (date of access: 01.03.2023).

13. Irakli T. The Principle of Freedom of Contract, Pre-Contractual Obligations Legal Review English, EU and US Law. *European Scientific Journal*. 2017. Vol 13. no. 4, P. 62-72. URL: <https://doi.org/10.19044/esj.2017.v13n4p62> (date of access: 01.03.2023).

14. Святошнюк А.Л. Принципи договірнього права України: поняття, зміст та система. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 59. С.74-80.

ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Солошкіна Ірина Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського
національного університету імені В.Н.Каразіна
e-mail: isoloshkina@ukr.net

Із початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України та, відповідно, запровадженням правового режиму воєнного стану на підставі Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 [1], регламентувалась можливість обмежувати конституційні права

і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводилися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

Перед відповідними профільними комітетами Верховної Ради України та депутатським корпусом як суб'єктами законодавчої ініціативи постало завдання щодо врегулювання суспільних відносин, які існують та будуть виникати у взаєминах платників податків та органів Державної податкової служби України, її територіальних підрозділів, зокрема стосовно проведення перевірок, притягнення до фінансової відповідальності шляхом внесення відповідних змін до нормативно-правових актів.

Як наслідок, листом від 28 лютого 2022 року Торгово-Промислова Палата України засвідчила як форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили): військову агресію російської федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану. Враховуючи це, Торгово-Промислова Палата України підтвердила, що зазначені обставини з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб по договору, окремим податковим та/чи іншим зобов'язанням/обов'язком, виконання яких(-го) настало згідно з умовами договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів і виконання відповідно яких(-го) стало неможливим у встановлений термін внаслідок настання таких форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) [3].

Крім того, ДПС України у своїх повідомленнях від 27 лютого 2022 року та від 01 березня 2022 року регламентувало обставину, що звільняє від фінансової відповідальності за вчинення податкових правопорушень, а саме вчинення діяння (дії або бездіяльності) внаслідок обставин непереборної сили (форс-мажору).

У випадку відсутності у платника податків можливості своєчасно виконати свій податковий обов'язок, зокрема, щодо дотримання термінів: плати податків та зборів, подання звітності, реєстрації у відповідних реєстрах податкових або акцизних накладних, розрахунків коригування, подання електронних документів, що містять дані про фактичні залишки пального та обсяг обігу пального або спирту етилового тощо, платники податків звільняються від передбаченої Податковим кодексом відповідальності з обов'язковим виконанням таких обов'язків протягом шести місяців після припинення або скасування воєнного стану в Україні.

Також, пеня не нараховується, а нарахована пеня підлягає анулюванню у випадку вчинення діяння (дії або бездіяльності) особою внаслідок введення воєнного, надзвичайного стану.

Приписами абзацу 16 підпункту 69.2 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України прямо передбачено, що у разі виявлення порушень законодавства за результатами проведення перевірок до платників податків застосовується відповідальність згідно з Податковим законодавством, контроль за виконанням яких покладено на контролюючі органи, з урахуванням обставин, передбачених підпунктом 112.8.9 пункту 112.8 статті 112 цього Кодексу, що звільняють від фінансової відповідальності. При цьому вимоги законодавства щодо мораторію на вжиття штрафних санкцій не застосовуються.

Виключення щодо застосування відповідальності передбачено лише для тих платників податків, які вчиняли дії (дії або бездіяльність) внаслідок обставин непереборної сили (форс-мажору), про що прямо вказано у підпункті 112.8.9 пункту 112.8 статті 112 ПК України.

Згідно з підпунктом 69.9 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» ПК України було зупинено перебіг строків. Слід звернути увагу, що відповідно до вказаного пункту є виключення, які стосуються як платників податків, так і контролюючих органів. Пріоритет дотримання податкової дисципліни платників податків та недопущення зловживання дискреційними повноваженнями контролюючого органу законодавець зберігає, тому строки не були зупинені щодо:

- дотримання строків реєстрації податкових накладних, розрахунків коригування до них в Єдиному реєстрі податкових накладних, подання звітності, у тому числі звітності, передбаченої пунктом 46.2 статті 46 цього Кодексу, сплати податків та зборів платниками податків;

- строків проведення камеральних перевірок, складення актів, подання та розгляду заперечень, визначення грошових зобов'язань, прийняття, надсилання та оскарження податкового повідомлення-рішення за результатами камеральних перевірок, нарахування пені;

- строків проведення фактичних та документальних позапланових перевірок, складення актів, подання та розгляду заперечень, додаткових документів та пояснень, визначення грошових зобов'язань, прийняття, надсилання та оскарження податкового повідомлення-рішення, адміністративного арешту майна за результатами фактичних перевірок.

Законом України від 01.04.2022 № 2173 «Про внесення змін до ПК України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» пункт 69 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» ПК України доповнено підпунктом 69.28. У цьому пункті встановлюються правила на підтвердження платником податків даних, визначених у податковій звітності, в разі втрати ним первинних документів через бойові дії та окупацію [4].

У випадку втрати та/або неможливості вивезення первинних

документів платник податків / податковий агент подає до контролюючого органу повідомлення про неможливість вивезення первинних документів.

Таке повідомлення подається в довільній формі. В ньому зазначаються обставини, що призвели до втрати та / або неможливості вивезення первинних документів, податкові (звітні) періоди та загальний перелік втрачених документів (за можливості – реквізити). Повідомлення підписується керівником підприємства та головним бухгалтером. Після подання такого повідомлення запроваджується мораторій на проведення документальних перевірок щодо зазначених в ньому податкових (звітних) періодів.

Якщо після подання повідомлення про неможливість вивезення первинних документів платнику податків / податковому агенту стане відомо про втрату таких документів, цей платник податків зобов'язаний подати до контролюючого органу повідомлення про втрату первинних документів із зазначенням обставин їх втрати. Платники податків / податкові агенти, які подали повідомлення про втрату первинних документів, не підлягають перевірці контролюючим органом щодо зазначених у повідомленні податкових (звітних) періодів, у тому числі після завершення дії воєнного стану.

Таким чином, Законодавець покладає обов'язок доведення відсутності підстав для застосування платником податків / податковим агентом спеціальних правил для підтвердження даних, визначених у податковій звітності платника податків, передбачених підпунктом 69.28 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» ПК України, на податковий орган. Користуючись вказаним правовим механізмом, платник податків / податковий агент отримає навіть після закінчення або припинення військового стану гарантію того, що до нього не прийдуть контролюючі органи з перевіркою, та, у свою чергу, буде звільнений від відповідальності за відсутність документів первинного бухгалтерського обліку, які визначені Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Лист Торгово-промислової палати від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>.
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 01.04.2022 № 2173-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#Text>.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ВТІЛЕННЯ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Спесивцев Денис Володимирович,
аспірант кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна
e-mail: spdspd80@gmail.com

Поняття екологічної безпеки є багатовимірним. Для його розуміння необхідно відокремити поняття безпеки та розглянути його окремо. Слід зазначити, що безпека може мати достатньо велику кількість значень. Так, можна виділити національну безпеку, безпеку життєдіяльності, безпеку споруд і об'єктів, особисту та побутову безпеку.

З точки зору цілісності та стабільності держави і суспільства однією з найважливіших видів є національна безпека, в якій в свою чергу можна виділити: державну безпеку, політичну безпеку, економічну безпеку, воєнну безпеку, екологічну безпеку та інші. При цьому необхідно відзначити, що виділити якусь пріоритетну з них неможливо, адже всі вони є невід'ємною складовою цілого - національної безпеки. Основна відмінність між ними полягає у часі настання негативних наслідків, які настають у разі порушення безпеки. Так, порушення економічної безпеки може призвести до швидкого негативного ефекту у вигляді інфляції, рецесії та, як наслідок, знецінення заробітних плат і падіння соціальних стандартів. У той самий час погіршення екологічного стану через поступовість може бути непомітним, на перший погляд, але може призвести до падіння тривалості життя, або навіть неможливості проживання в окремих регіонах. Тобто, негативні ефекти, як правило, будуть повільнішими, часто густо не такими важкими, але за своїми наслідками можуть коштувати суспільству на порядок більше чи навіть стануть незворотними. Необхідно зазначити, що досить часто навіть в єдиній системі національної безпеки може виникати своєрідна конкуренція або взаємне посилення. Стан, коли один з її видів послаблює інший чи навпаки посилює. Наприклад, воєнна безпека, як правило, є гальмом для економічної безпеки, при цьому може суттєво підтримувати та посилювати політичну безпеку. В свою чергу, екологічна безпека може вводити обмеження для розвитку економіки, створювати додаткові витрати виробництву, тобто послаблювати економічну безпеку складову. Крім того, часто можна спостерігати ситуацію, коли ігноруються питання екологічної безпеки заради економічного та технологічного розвитку та зміцнення держави.

Зазначені процеси можуть викликати негативні наслідки, а час від

часу - катастрофічні. Так, 26 квітня 1986 року Україна пережила найбільшу в історії людства техногенну катастрофу – аварію на Чорнобильській АЕС. Наслідком якої було масштабне, довготривале радіоактивне зараження території країни. Це стало можливим саме через намагання СРСР зміцнити свою економіку, забезпечити дешеве та практичне невичерпне джерело енергії, що вважалося одним з факторів зміцнення економічної безпеки. Таким чином серед складових національної безпеки повинен бути баланс та відсутність випадків, коли одна її складова приноситься в жертву іншій. Послаблення кожної складової може призвести до руйнування державності та зникнення країни з політичної мапи, як самостійного гравця.

Маючи загальне уявлення про безпеку та її види, ми можемо сформулювати саме поняття безпеки. Так, безпеку можна розуміти як сукупність заходів та норм, які мають на меті забезпечення рівноваги системи та здатні зберігати її цілісність і належне функціонування, навіть в умовах негативного впливу, здатні відвернути негативний вплив чи мінімізувати їх наслідки. Наразі метою даної роботи є розгляд саме екологічної безпеки, як сукупності заходів та норм, які мають на меті збереження навколишнього природного середовища, як умови існування людини, забезпечення середі його проживання.

Важливо зазначити, що кожен з перелічених видів так само, як і екологічна безпека, має своє віддзеркалення в багатьох галузях права: кримінальному, адміністративному, цивільному, конституційному та інших. Подібна багатоманітність норм регулювання екологічної безпеки вказує не на відсутність систематизації норм права з цього питання, а навпаки, підкреслює системний підхід до вказаного явища та зайвий раз підкреслює його важливість та всеохоплюючий характер його впливу на життя суспільства.

Регулювання екологічної безпеки забезпечується через низку джерел: суспільними ініціативами громадян, обов'язками взятими на себе державною шляхом підписання міжнародних договорів і на законодавчому рівні нормами, що встановлюють гарантії, обов'язки та права. Основи законодавчого регулювання зазначеного інституту, як правило, закладаються в конституціях багатьох країн світу. В більшості випадків їх відображення в конституційних актах країн світу пов'язано з розвитком основних прав та свобод громадян, які відносяться до третього покоління прав людини. В результаті екологічна безпека має опосередковане закріплення в конституційних нормах, як право громадян на безпечне, здорове і сприятливе довкілля. Найчастіше їх закріплення в конституціях країн світу відноситься до періоду загострення глобальних світових проблем після завершення Другої світової війни.

Поглиблення уваги законодавців до проблеми зміцнення екологічної безпеки має конкретне підґрунтя, адже людство стикнулося з масштабними техногенними катастрофами. Так, крім

сумнозвісної аварії на ЧАЕС були такі випадки, як: а) аварія на заводі пестицидів в індійському Бхопалі 3 грудня 1984 року, де пари понад 40 тон токсичних речовин у газоподібному стані призвели до загибелі близько 30 тисяч людей; б) прорив дамби Баньцяо в китайській провінції Хенань 8 серпня 1975 року, який призвів до затоплення 12 тис. квадратних кілометрів. Офіційно жертвами трагедії визнаються 26 тисяч людей, але влада Китаю не враховує жертв наслідків повені. Згідно з приблизними підрахунками, епідемії та голод у районі повені забрали життя 170-230 тис. людей; в) катастрофу в японській Мінаматі, де японська хімічна компанія Chisso багато років зливала ртуть у затоку Мінамата, а наслідки неправильної утилізації отруйного елемента виявилися лише в 1956 році. Офіційно жертвами "хвороби Мінамати" визнано 2,2 тисячі японців, але згідно з деякими джерелами, кількість постраждалих могла становити 17 тисяч людей; г) «смертоносний туман» у Лондоні 1952 року, де через смог, який утворився від спалення вугілля загинуло 12 тисяч людей. І таких випадків безліч в історії людства [5].

Найчастіше екологічна безпека несе функцію захисту людини, як основної цінності, що відображено в основних конституційних джерелах різних країн. Однак при аналізі механізмів контролю країн світу ми бачимо їх поділ на служби, які спрямовані на захист людей, як то санітарно-епідеміологічні та ті, які сконцентровані на захисті природи, наприклад екологічна інспекція в Україні.

Тенденція звернення уваги не виключно на людину, а і на природне середовище не оминула і конституційне законодавство. Наприклад, у преамбулі Основного закону Угорщини наголошується на захисті Карпатського басейну як природного комплексу. Тобто, в даному випадку мова йде не про захист людини, як такої, а саме про захист навколишнього середовища чи його окремих (визначних) частин. Отже, можна стверджувати, що екологічна безпека в залежності від об'єкту має два виміри: людина та природне середовище. Так, конституційне закріплення екологічної безпеки в країнах Європейського Союзу здійснюється в розділах, присвячених засадам конституційного ладу (ст. 15 I Розділу Конституції Республіки Болгарія; ст. P, I Розділу Основного Закону Угорщини), так і правам та свободам людини (ст. 69 III Розділу Конституції Республіки Хорватії; ст. 23 II Розділу Конституції Королівства Бельгії) або взагалі мають своє відображення в обох цих розділах [2].

Іноді його відображують через обов'язки людини та держави, як це реалізовано у Основному Законі Угорщини [1] або статті 41 Конституції України яка забороняє використання власності у спосіб який призводить до погіршення екологічної ситуації і природної якості землі [3].

Фактично конституційні джерела визначають екологічну безпеку як право людини на безпечне, здорове і сприятливе довкілля, але не дають його визначення. Конституція як основне джерело права в державі не містить

саме визначення екологічної безпеки. Конституція є документом, який визначає пріоритети та напрямки розвитку законодавства. Одночасно з цим наявність та місце її закріплення в Основному Законі є однозначною вказівкою на її важливість для держави. Наприклад у ст. 16 Конституції України зазначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави [3]. У свою чергу, на розвиток зазначених конституційних приписів законодавчі органи приймають профільні закони, які містять чітке визначення та більш розгалужений перелік завдань, цілей та пріоритетів. Так, у статті 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначено основні принципи охорони навколишнього природного середовища, а в статті 50 цього Закону надається законодавче визначення поняття екологічної безпеки – як такого стану навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [4].

Отже, можна дати визначення екологічної безпеки як сукупності заходів (суспільних ініціатив) та норм, які мають на меті забезпечення права людини на безпечне, здорове і сприятливе довкілля а також обов'язки щодо збереження флори та фауни. Необхідно відмітити, що Конституція України не зупиняється на згадуванні екологічної безпеки та затвердженні її пріоритету в державній політиці. Створено розгалужену систему державних органів контролю в сфері охорони природного середовища. Так, Кримінальний кодекс України має окремий розділ, присвячений злочинам проти довкілля. Одночасно, при достатній увазі приділеній проблемі екологічної безпеки та досить сучасній законодавчій базі визнати відсутність проблем в цій сфері неможливо.

Виникає питання. Чи повинні законодавці та науковці працювати над вдосконаленням системи законодавства в сфері екологічної безпеки? Так, безумовно. Необхідно зазначити, що більш ніж скромні повноваження органів місцевого самоврядування в частині контролю стану екології на їх території є проблемою. Ускладнені процедури перевірки, які унеможливають проведення ефективного контролю, є навіть більшою проблемою і таких проблем вистачає. Однак, на наш погляд, навіть того інструментарію, який є у держави та її органів контролю зараз, достатньо для ефективного впливу на стан екологічної безпеки в країні.

Вважаємо, що на сьогодні головною проблемою є неефективна діяльність згаданої системи органів державного контролю, їх незацікавленість в кінцевому результаті. Так, основною метою органів державного контролю є гарний звіт. Зазначену ситуацію неможливо змінити прийняттям ще одного законодавчого акту, допоки органи контролю не будуть оцінюватись за підсумками моніторингу стану екологічної ситуації.

Тобто, на папері ми маємо гарні кількісні результати при перманентному погіршенні екологічного стану та ситуацію, коли законодавчі новації перетворюються в певну негативну історію. Тому пріоритетним завданням для України є кардинальна зміна парадигми і втілення стандартів екологічної безпеки в законодавство України й правозастосовну практику компетентних органів публічної влади.

Список використаних джерел:

1. Конституції країн світу: Республіка Болгарія, Румунія, Угорщина, Республіка Хорватія / перекл. Т.В. Руденко. О.В. Коротюк, О.В. Лавринович. Київ: ОКВ, 2021. 250 с.
2. Конституції країн світу: Королівство Бельгія, Федеративна республіка Німеччина, Королівство Швеція / перекл. Т.В. Руденко. О.В. Коротюк, О.В. Лавринович. Київ: ОКВ, 2021. 370 с.
3. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.
5. 10 Крупнейших катастроф мира в XX-XXI веках. URL: <http://www.mining-portal.ru/publish/10-krupneyshih-tehnogennyih-katastrof-mira-v-xx-xxi-vekah/>

ОГЛЯД СПОСОБІВ СУДОВОГО ЗАХИСТУ, ЗАКРІПЛЕНИХ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Турутя Захар Олегович,
аспірант кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: turutia.z@gmail.com

Якщо особа вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, вона має право звернутись до суду в порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України (надалі за текстом – КАС України), і просити про їх захист у спосіб, передбачений частини 1 статті 15 КАС України, а саме шляхом:

- 1) визнання протиправним та нечинним нормативно-правового акта чи окремих його положень;
- 2) визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень;

- 3) визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій;
- 4) визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії;
- 5) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень;
- б) прийняття судом одного з рішень, зазначених у пунктах 1-4 цієї частини та стягнення з відповідача - суб'єкта владних повноважень коштів на відшкодування шкоди, заподіяної його протиправними рішеннями, дією або бездіяльністю [1].

І якщо з шостим способом захисту права, закріпленому в частині 1 ст. 15 КАС України все зрозуміло, то перші п'ять потребують детального огляду з наданням характеристики, та окреслення проблем щодо їх застосування через призму аналізу актуальної судової практики.

Так суд може визнати нормативно-правовий акт протиправним (незаконним чи таким, що не відповідає правовому акту вищої юридичної сили) та нечинним повністю або в окремій його частині.

У п. 10.2 Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 № 7 «Про судові рішення в адміністративній справі» йдеться про те, що визнання акта суб'єкта владних повноважень нечинним означає втрату чинності таким актом з моменту набрання чинності відповідним судовим рішенням або з іншого визначеного судом моменту після прийняття такого акта. Суд визначає, що рішення суб'єкта владних повноважень є нечинним, тобто втрачає чинність з певного моменту лише на майбутнє, якщо на підставі цього рішення виникли правовідносини, які доцільно зберегти [2].

Як свідчить обширна судова практика, проблемним питанням застосування вказаного способу захисту порушеного права є визначення моменту настання правових наслідків скасування або ж встановлення нечинності нормативно – правового акту. Так в залежності від моменту набрання законної сили відповідним рішенням суду, яким визнано протиправним та нечинним нормативно-правовий акт, можуть різнитися й правові наслідки такого визнання.

З огляду на зазначене, наразі існує нагальна необхідність внесення відповідних змін у Кодекс адміністративного судочинства України, які б надали повноваження судам визнавати протиправним та нечинним нормативно-правові акти чи їх окремі положення з визначеної дати, зокрема з дати прийняття оскаржуваних нормативно правових актів.

З приводу визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень можна навести наступне.

Проблемним питанням застосування вказаного захисту порушеного права присвячена робота Мілієнко А.О. «Аналіз судової практики щодо спорів про визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи

окремих його положень». Варто погодитись з зауваженнями автора про те, що в судовій практиці мають місце випадки, коли суди правильно встановлюють правову природу оскаржуваного акта, але припускаються помилок у визначенні суб'єктів оскарження [3].

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 16.10.2018 в справі № 9901/415/18 вказано, що право на оскарження індивідуального акта суб'єкта владних повноважень надано особі, щодо якої цей акт прийнятий, або прав, свобод та інтересів якої він безпосередньо стосується.

Оскільки позивач не є учасником (суб'єктом) правовідносин зі створення та ліквідації конкретних судів, передбачених в оскарженому Указі індивідуального характеру, то такий Указ не породжує для позивача права на захист, тобто права на звернення з цим адміністративним позовом.

В справах за позовами про визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень особа повинна довести, а суд, в свою чергу, встановити, що їй належать права, свободи і законні інтереси, за захистом яких вона звернулася до суду. При цьому, предметом судового захисту в таких спорах є права, свободи та законні інтереси, які належать саме конкретній особі [4].

Отже право особи на судовий захист шляхом визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень виникає лише у тому разі, коли вказаний акт прийнятий відносно цієї особи, тобто вказана особа є безпосереднім адресатом оскаржуваного акта.

Визнання дій суб'єкта владних повноважень протиправними та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій.

Підставами для визнання протиправним дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень є невідповідність їх вимогам чинного законодавства. При цьому, обов'язковою умовою для визнання таких дій/бездіяльності протиправними є також наявність факту порушення прав чи охоронюваних законом інтересів позивача у справі [5].

У випадку, якщо прийняття рішення на користь позивача передбачає право суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд, суд зобов'язує суб'єкта владних повноважень вирішити питання, щодо якого звернувся позивач, з урахуванням його правової оцінки, наданої судом у рішенні.

У разі, якщо суб'єкт владних повноважень використав надане йому законом право на прийняття певного рішення за наслідками звернення особи, але останнє визнане судом протиправним з огляду на його невідповідність чинному законодавству, при цьому суб'єктом звернення дотримано усіх визначених законом умов, то суд вправі зобов'язати суб'єкта владних повноважень прийняти певне рішення.

Якщо ж таким суб'єктом на момент прийняття рішення не перевірено дотримання суб'єктом звернення усіх визначених законом умов або при прийнятті такого рішення суб'єкт дійсно має дискреційні повноваження, то

суд повинен зобов'язати суб'єкта владних повноважень до прийняття рішення з урахуванням оцінки суду.

Отже, критеріями, які впливають на обрання судом способу захисту прав особи в межах вимог про зобов'язання суб'єкта владних повноважень вчинити певні дії, є встановлення судом додержання суб'єктом звернення усіх передбачених законом умов для отримання позитивного результату та наявність у суб'єкта владних повноважень права діяти при прийнятті рішення на власний розсуд [6].

Визнання бездіяльності суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язання вчинити певні дії.

Верховний Суд у складі Касаційного адміністративного суду в постанові від 11.08.2020 у справі № 320/5970/17 зазначив, що протиправна бездіяльність суб'єкта владних повноважень має місце в тому випадку, коли в межах повноважень суб'єкта владних повноважень існує обов'язок вчинити конкретні дії, але він не виконаний [7].

В свою чергу Велика Палата Верховного Суду у своїх постановах, зокрема у постанові від 08.09.2022 у справі № № 9901/276/19, неодноразово зазначала, що протиправну бездіяльність суб'єкта владних повноважень необхідно розуміти як зовнішню форму поведінки (діяння) цього органу, що полягає (проявляється) у неприйнятті рішення чи в нездійсненні юридично значимих й обов'язкових дій на користь заінтересованих осіб, які на підставі закону та/або іншого нормативно-правового регулювання віднесені до компетенції суб'єкта владних повноважень, були об'єктивно необхідними і реально можливими для реалізації, але фактично не були здійснені.

Водночас для визнання бездіяльності протиправною недостатньо одного лише факту несвоєчасного виконання обов'язкових дій, а важливими є також конкретні причини, умови та обставини, через які дії, що підлягали обов'язковому виконанню відповідно до закону, фактично не були виконані чи були виконані з порушенням строків. Значення мають юридичний зміст, значимість, тривалість і межі бездіяльності, фактичні підстави її припинення, а також шкідливість бездіяльності для прав та інтересів особи.

Самі собою строки поза зв'язком з конкретною правовою ситуацією, набором фактів, умов та обставин, за яких розгорталися події, не матимуть правового значення, якщо в зобов'язаної особи існували певні об'єктивні обставини, які перешкодили належному виконанню функцій державним органом. Сплив чи настання строку набувають (можуть набути) правового сенсу в сукупності з подіями або діями, для здійснення чи утримання від яких устанавлюється цей строк [8].

Встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) суб'єкта владних повноважень.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 26.05.2022 у справі №200/12247/20-а зазначено, що під компетенційними спорами розуміються спори між суб'єктами

владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління (публічної адміністрації), у тому числі делегованих повноважень. Особливістю таких спорів є те, що сторонами у них - як позивачем, так і відповідачем - є суб'єкти владних повноважень. Тобто, позивачем у компетенційних спорах є суб'єкт владних повноважень, якщо він вважає, що інший суб'єкт владних повноважень - відповідач своїм рішенням або діями втрутився у його компетенцію, або що прийняття такого рішення чи вчинення дій є його прерогативою.

Компетенційні спори виникають виключно в межах реалізації функцій публічно-правового характеру суб'єктами владних повноважень. Особливість судового розгляду компетенційних спорів зумовлена необхідністю вирішення питання про те, чи належним чином реалізована компетенція відповідача та чи не порушена при реалізації повноважень відповідача компетенція позивача.

У справі, яка переглядається, позивач – фізична особа, не є суб'єктом владних повноважень, а отже не наділена адміністративною процесуальною дієздатністю в частині пред'явлення позову щодо визнання наявності чи відсутності компетенції (повноважень) у відповідача [9].

При цьому, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у постанові від 23.09.2021 у справі № 160/11892/20 зауважив, що у спорі Дніпровська міська рада діяла не як суб'єкт владних повноважень (в розумінні пункт 7 частини першої статті 4 КАС України), звернення якого до адміністративного суду обумовлено чіткими умовами, а як сторона договору оренди земельної ділянки, укладеного на підставі Земельного Кодексу України та Закону України «Про оренду землі» від 06.10.1998 № 161-XIV [10].

Отже, як бачимо, скористатись таким способом захисту права як встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) може виключно суб'єкт владних повноважень, якщо він вважає, що інший суб'єкт владних повноважень втрутився у його компетенцію. При цьому втручання має відбуватись при реалізації позивачем – суб'єктом владних повноважень функцій публічно-правового характеру.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 №2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
2. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 № 7 «Про судові рішення в адміністративній справі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007760-13#Text>.
3. Мілієнко О.А. Аналіз судової практики щодо спорів про визнання протиправним та скасування індивідуального акта чи окремих його положень. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 4. Том 2. URL: <https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/1569/1/23.pdf>

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.10.2018 в справі № 9901/415/18. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/77654117>.

5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 26.06.2019 у справі №640/12476/16-а. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/82685640>.

6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 11.02.2020 у справі № 0940/2394/18. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/87902555>.

7. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 11.08.2020 у справі № 320/5970/17. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/90927019>.

8. Постанова Великої Палати Верховного Суду 08.09.2022 у справі № 9901/276/19. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/106330152>.

9. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 26.05.2022 у справі №200/12247/20-а. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/104506675>.

10. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 23.09.2021 у справі № 160/11892/20. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/86552198>.

КАТЕГОРІЯ «ЕМОЦІЇ» В ПРИВАТНОПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

Устименко Олена Анатоліївна,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри цивільно-
правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: ustimenkoelena@ukr.net

Практично в кожній державі межі прояву емоцій встановлюються відповідною системою правопорядку. Наведене зумовлено тим, що емоції притаманні людині як біологічній істоті та можуть впливати як на її поведінку, так і на оцінку такої поведінки з боку держави. Дійсно, на сучасному етапі розвитку нашого суспільства для ефективного правового регулювання недостатньо стверджувати тільки про наявність емоцій у суб'єктів правовідносин як у біологічних одиниць. Сучасне суспільство, яке прагне трансформації, беручи до уваги орієнтованість на соціальну цінність людини, вимагає більш виважених і передбачуваних підходів до правового

регулювання емоцій та емоційних станів людини, передусім у приватноправовій сфері.

В українському законодавстві емоції «враховуються» при правовому регулюванні певної категорії приватних відносин. Вочевидь, подібне становище викликане тим, що закон не може вважатися справедливим, якщо не береться до уваги такий фактор як емоції (емоційні стани) людини. При цьому емоції можуть спонукати людину до спонтанних дій, які за своєю природою є юридичними актами (наприклад, укладання заповіту під впливом емоції гніву або подяки). Водночас визначення терміну «емоції» як такого у вітчизняному законодавстві не наводиться. Звертаючись до визначення емоцій як окремої категорії, слід вказати, що емоції трактуються як стани психіки, що накладають відбиток на життя, діяльність, вчинки та поведінку людини. В свою чергу, наслідком виникнення емоцій є емоційні стани людини; до емоційних станів відноситься, наприклад, стан афекту [1, с. 19].

Закріплення окремих різновидів емоцій людини у приватних правовідносинах наводяться в Сімейному кодексі України, де зазначено, що «Регулювання сімейних відносин здійснюється цим Кодексом з метою ... побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки» (ст. 1). Емоції в сімейних правовідносинах можна умовно класифікувати на емоції, що мають місце як при здійсненні сімейних прав: «Кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя» (ст. 4), та на емоції, що мають місце при виконанні сімейних обов'язків: «Дружина та чоловік зобов'язані спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги» (ст. 55); «Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини» (ст. 150) тощо [2]. В першому випадку мова йде про вияв емоцій з боку невизначеного кола осіб, в другому – про вияв емоцій суб'єктами сімейних правовідносин.

Аналогічним чином у спадкових відносинах законодавець передбачив можливість виникнення таких відносин внаслідок наявності позитивних емоцій (почуттів) навіть у тому випадку, коли особа знала про замах на її життя і все одно призначила відповідного суб'єкта своїм спадкоємцем за заповітом (ст. 1224 Цивільного кодексу України) [3]. Мову в даному випадку слід вести, скоріше за все, про наявність стану довіри, прощення тощо, підґрунтям до якого може виступати, наприклад, емоція жалю. Про наявність емоційного стану довіри свідчить також укладення договору довічного утримання (догляду), який традиційно відноситься до фідуціарних правочинів. Також при регулювання приватноправових відносинах законодавцем використовується термін «прощення» як підстава припинення зобов'язання – «зобов'язання припиняється внаслідок

звільнення (прощення боргу) кредитором боржника від його обов'язків, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора» (ст. 605 Цивільного кодексу України). А.В. Коструба вказує, що в даному випадку позиція боржника не є принциповою для цивільно-правових відносин в силу того, що прощення боргу відноситься до категорії безумовних правочинів, й тому буде вважатися юридичним фактом. Як вказує дослідник, безпосередньо сам факт прощення кредитором боргу є підтвердженням факту задоволення інтересу кредитора й тому учасники цивільно-правових відносин повинні презюмувати, що зобов'язання виконане в повному обсязі і жодна зі сторін не може посилається на обставину прощення як на факт, що свідчить про неповне виконання зобов'язання боржником перед кредитором [4, с. 159]. Тобто, мова йде про фактичне превалювання емоційного стану кредитора, що може бути викликаний як позитивними, так і негативними емоціями, над його законодавчо визнаною можливістю вимоги виконання боржником зобов'язання.

Враховуючи наведені приклади емоцій в приватноправовому регулюванні, слід зауважити, що законодавцем щодо них використовується така конструкція: 1) зовнішнє вираження емоції в форматі відповідної поведінки (суб'єктивна складова); 2) оцінка зовнішнього вираження емоції з боку держави (об'єктивна складова). Остання, вочевидь, може мати місце лише у випадку, коли такий прояв емоції певним чином має вплив на інших суб'єктів права.

Список використаних джерел:

1. Вишневський С. В. Механізми виникнення емоцій, їх види, прояви та стани. *Актуальні напрями психопрофілактичних заходів у закладах вищої освіти: матеріали I Всеукраїнського круглого столу* (м. Дніпро, 18 травня 2018 р.). Дніпро, ДДУВС, 2018. С. 19-24.
2. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22, ст. 135 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44, ст. 356 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Коструба А. В. Прощення боргу як правоприпиняючий юридичний факт в цивільному праві. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 158-161.

ДОМІНАНТИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПОЛОЖЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЄС

Харченко Вадим Борисович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального
права та кримінології факультету № 6,
Харківський національний
університет внутрішніх справ
e-mail: vadim-kharchenko@ukr.net

Національні інтереси нашої країни безпосередньо пов'язані з поступовою інтеграцією України до Європейського союзу. Одним із найважливіших інструментів для реалізації цієї задачі є конституційне право ЄС. Зазначене обумовлено тим, що складовою права Європейського союзу стала Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, і Європейським союзом та його державами-членами, з іншого боку, яка завдяки створенню зони вільної торгівлі стає першим кроком на шляху інтеграції нашої країни до Європейського союзу. З набранням чинності у 2014 році закріплені у цьому документі норми права ЄС стали також частиною українського законодавства і створили унікальні умови для регулювання процесів зближення України з європейським інтеграційним об'єднанням.

Все це вплинуло й на національну правову характеристику та природу відповідних обмежень щодо особи у разі вчинення нею правопорушення, які, у першу чергу, залежать від характеру протиправної поведінки та рівня її шкідливості. І не в останню чергу зазначене стосується одного з принципів конституційного права ЄС – принципу *ne bis in idem* – право не бути засудженим або двічі покараним у кримінальному провадженні за одне й те саме кримінальне правопорушення (ст. 50 Хартії основних прав Європейського Союзу). На сьогодні, виходячи із положень п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, а також відповідальність за них визначаються виключно законами України. Саме на підставі цього положення можна стверджувати, що в Україні передбачено лише чотири види юридичної відповідальності: дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну.

Конституційний Суд України при тлумаченні цієї норми виходить з того, що склад правопорушення як підстава притягнення особи до юридичної відповідальності та заходи державно-примусового впливу за його вчинення визначаються виключно законом, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер, що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як

правопорушення [3]. Особливо у своєму рішенні Конституційний Суд звернув увагу на положення ст. 61 Конституції, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.

Право не бути притягненим до суду або покараним двічі за одне й те саме діяння (*non bis in idem*) також закріплено у ст. 4 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція): «Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано у порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави» [1].

Крім того, принцип «*non bis in idem*» знайшов своє широке закріплення у низці інших міжнародних документів, зокрема у такому основоположному міжнародному акті, як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [2]. Так, у п. 7 ст. 14 цього Пакту зазначається, що ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінального процесуального права кожної країни. Таким чином, принцип «*non bis in idem*», який є одним із найдавніших принципів західної цивілізації, й на сьогодні у цілому не змінив своїх сутності та значення, отримав широке визнання як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Зазначене положення набуває особливої актуальності у разі вчинення кримінального правопорушення. Будучи підставою кримінальної відповідальності, таке протиправне діяння одночасно може розглядатися і як підстава дисциплінарної або цивільно-правової відповідальності. Зазначені положення не суперечать нормам Конституції України, адже ч. 1 ст. 61 встановлює заборону притягнення за одне й те саме правопорушення двічі виключно щодо за одним видом юридичної відповідальності. Більш того, норми національного законодавства передбачають застосування щодо підозрюваного або обвинуваченого певних обмежень, які за своїм змістом не є кримінальним покаранням. Отже, поєднання кримінальної, дисциплінарної та/або цивільно-правової відповідальності особи за вчинення одного й того ж правопорушення, не тільки не суперечить положенням Конституції України та інших національних нормативно-правових актів, а й не викликає жодних суперечок у доктринах кримінального, трудового та цивільного права.

На відміну від наведеного, питання про конкуренцію кримінальної та адміністративної відповідальності у разі вчинення правопорушення не є таким очевидним та безсумнівним. У ч. 2 ст. 9 КУпАП наголошується, що кримінальна відповідальність має пріоритет щодо відповідальності адміністративної. У наведеному положенні звертає на себе увагу визначення «якщо ці порушення за своїм характером (виділення моє – В Х.) не тягнуть

за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності». Вбачається, що законодавець, використовуючи таке визначення, мав на увазі саме характер і ступінь суспільної небезпечності (шкідливості) правопорушення, адже саме ця ознака усталено визначається головною та слугує основним критерієм розмежування адміністративних та кримінальних правопорушень.

Водночас, на сьогодні вид юридичної відповідальності залежить не тільки і не стільки від диференціації юридичної відповідальності за національним законодавством, як від загального характеру законодавчого положення, яке порушено, а також від профілактичної та каральної мети обмеження (стягнення або покарання). У рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справах «Езтюрк проти Німеччини», «Лауко проти Словаччини», «Рибка проти України», наголошується, що справи про адміністративні правопорушення є кримінальними для цілей застосування Конвенції. Очевидно, що ЄСПЛ відносить до кримінально-правових й окремі види адміністративних правопорушень, сформулювавши критерії оцінки двох правопорушень як тотожних. Тотожність стосується не лише назви правопорушень за законом, а, що головніше, змісту та мети правопорушень.

Рішенням від 14 жовтня 2010 року у справі «Щокін проти України» визначено концепцію якості закону, зокрема з вимогою, щоб він був доступним для заінтересованих осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні. Відсутність у національному законодавстві необхідної чіткості і точності порушує вимогу «якості закону». В абз. 3 підпункту 3.1 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 також наголошується, що обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [4].

У разі коли національне законодавство припустило неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків осіб, національні органи зобов'язані застосувати найбільш сприятливий для осіб підхід. Тобто вирішення колізій у законодавстві завжди тлумачиться на користь особи. Рішенням Європейського суду з прав людини від 14 жовтня 2010 року у справі «Щокін проти України» визначено, що у разі коли національне законодавство припустило неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків осіб, національні органи зобов'язані застосувати найбільш сприятливий для осіб підхід. Тобто вирішення колізій у законодавстві завжди тлумачиться на користь особи [5]. На підставі наведеного, необхідно констатувати, що на сьогодні положення ч. 2 ст. 9 КУпАП суперечать не тільки положенням ч. 3 ст. 62 Конституції України, що усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь, а й основним міжнародно-правовим актам у цій сфері, які, відповідно до ч. 1 ст. 9

Конституції України, є частиною національного законодавства України.

Зазначена проблема цілковито може бути вирішена завдяки впровадження у правову систему України нового кримінального кодексу. На прикладі Франції, Німеччини та скандинавських країн, вбачається більш ніж доцільним, що адміністративні правопорушення повинні охоплювати виключно сферу «влада–підпорядкування». Відсутність адміністративної відповідальності як одного з видів юридичної відповідальності для фізичних осіб, цілковито компенсується визнанням такої поведінки як кримінального проступку [6].

На підставі наведеного, вважаю доцільним і виправданим врешті решт визнати, що вид юридичної відповідальності визначається не виключно галуззю законодавства, яка передбачає відповідне діяння, та погодитися з позицією ЄСПЛ, що правовим наслідком адміністративних правопорушень, на які поширюються положення ч. 2 ст. 9 КУпАП, є за своєю природою кримінальна відповідальність.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України, ч. 1, 3 ст. 2, ч. 1 ст. 38 КУпАП (справа про відповідальність юридичних осіб) від 30.05.2001 № 7-рп/2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text>.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абз. 8 п. 5 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про міліцію» від 29.06.2010 № 17-рп/2010. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text>.

5. Справа «Щокін проти України» (Заяви № 23759/03 та № 37943/06) Європейський суд з прав людини, Заява від 14.10.2010. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text.

6. Хавронюк Н. И. Административная преюдиция и институт рецидива с точки зрения уголовного права европейских стран. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30850280#pos=3;-110.

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ (БЛАГ)

Цибань Артем Андрійович,
кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського
національного університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: tsyban@karazin.ua

Світова кон'юнктура зумовлює необхідність подальшої поглибленої інтеграції України з Європейським союзом. На цьому шляху актуальним стає питання уніфікації вітчизняного законодавства із законодавством ЄС. З огляду на визначений напрямок руху, актуальним вбачається кластеризація та аналіз чинного законодавства з метою приведення його до необхідної відповідності. Не є виключенням й право інформаційних технологій, або ІТ-право, яке у свою чергу має власну структуру правових інститутів, щодо яких існує потреба в приведенні до належного стану. У цьому аспекті, окремої уваги заслуговують питання пов'язані із правовим регулюванням віртуальних активів (благ), ринку та обігу криптовалют які завжди виступають доволі динамічним сегментом ІТ-індустрії. Не буде перебільшенням також вказати й на те, що Україна вже є одним із лідерів у даному сегменті, адже, вона посідає третє місце серед 146 країн у глобальному індексі використання криптоактивів, про що свідчать дані дослідження аналітичної блокчейн-компанії Chainalysis, при цьому не маючи належного правового регулювання.

Варто зазначити, що окремим питанням правового регулювання віртуальних активів (благ) присвячували увагу наступні науковці: М.В. Гребенюк, Б.В. Деревянко, О.І. Кулик, Р.В. Лук'янчук, О.А. Туркот, Н.І. Майданик, Л.Р. Майданик, Є.О. Мічурін, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova та інші. Однак, на даному етапі не сформовано єдиного підходу до праворозуміння вказаного явища та його прикладного значення.

Законодавець в межах Закону України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 № 2074-IX, наразі який ще не набрав чинності, пропонує нам дефініцію віртуального активу, під яким слід розуміти нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. При цьому, існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Такий актив, також може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [1].

Відповідно до ст. 4 вищевказаного Закону України «Про віртуальні активи», визначаючи їх правовий статус, законодавець пропонує доволі просту їх класифікацію на забезпечені та незабезпечені віртуальні активи,

різниця між якими полягає у тому, що перші як раз можуть посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав на відмінно від других [1].

З огляду на таку концепцію можна сміливо зазначити, що її ідеєю по відношенню до криптовалюти було встановлення для неї чітких рамок існування у правовій площині, зокрема наявність відповідного забезпечення (на кшталт валютних цінностей), їх випуск резидентом України, тощо. При цьому, розуміючи про певні паралелі із електронними грошима у контексті їх визначення відповідно до Закону України «Про платіжні послуги», як одиниць вартості, що зберігаються в електронному вигляді, випущені емітентом електронних грошей для виконання платіжних операцій (у тому числі з використанням наперед оплачених платіжних карток багатоцільового використання), які приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж їх емітент, та є грошовим зобов'язанням такого емітента електронних грошей постала необхідність в їх відмежуванні [2]. Тому було визначено, що змістом правового статусу віртуальних активів є їх неможливість бути засобом платежу на території України та виступати предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги) навіть якщо вони по суті забезпечені валютними цінностями.

Однак, зважаючи на важливість та значення емісійного центру, одним із основних критеріїв можливості використання валюти як засобу платежу є довіра до неї, що формується за ринковим принципом попиту та пропозиції. Тим паче наводячи власний приклад цифрової валюти у вигляді е-гривні, заснованої на блокчейні та відмінної з точки зору законодавця від електронних грошей, по-суті ще раз підтверджується здатність віртуального активу виконувати платіжну функцію.

Європейським управлінням з цінних паперів та ринків опубліковано Пораду щодо віртуальних активів та первинного розміщення монет (Advice on Initial Coin Offerings and Crypto Assets) та тим самим запропоновано класифікацію віртуальних активів, які можуть складатися з трьох видів: платіжні, інвестиційні та службові активи [3]. Одразу слід додати, що віртуальний актив буде вважатися платіжним, якщо він відповідає зазначеному у Директиві № 2009/110/ЕС ознакам електронних грошей, хоч і має іншу технічну природу [4, с.73].

Крім того, у ЄС було підтримано законопроект про регулювання ринку віртуальних активів, що має назву Markets in Crypto-assets Regulation (далі – MiCA), яким зокрема запропоновано більш вдале на наш погляд визначення віртуального активу саме як цифрове вираження вартості або прав, які можуть передаватися та зберігатися в електронному вигляді з використанням технології розподіленого реєстру або аналогічної технології [5]. Оскільки віртуальний актив може бути виражений через відповідний токен, то вказаний нормативно-правовий акт також класифікує їх на токени, прив'язані до активу, токени електронних грошей та службові токени. Як раз

токен електроних грошей, відповідно до запропонованої концепції, визначається у якості криптоактиву, основна мета якого полягає у використанні як засобу обміну і який покликаний підтримувати стабільну вартість, посилаючись на вартість фіатної валюти та який слід вважати законним платіжним засобом [5].

Отже, з огляду на вказане бачення сутності та функцій які можуть виконувати віртуальні активи, цілком логічним є висновок щодо необхідності їх класифікації не лише за засобами забезпечення, а й за функціональним призначенням. При цьому, абсолютно виправданим вбачається виключення імперативного правила щодо неможливості жодним віртуальним активом виступати у якості засобу платежу.

Список використаних джерел

1. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074- IX (не набрав чинності). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 05.04.2023).

2. Про платіжні послуги: Закон України від 30.06.2021 № 1591- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 05.04.2023).

3. Advice on Initial Coin Offerings and Crypto-Assets. European Securities and Markets Authority. URL: https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esma50-157-1391_crypto_advice.pdf

4. О.І. Кулик. Правові засади впливу Європейського союзу на ринок віртуальних активів. Економіка та право. 2021. № 1. С. 71 – 79.

5. Regulation of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets, and amending Directive (EU) 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0593>

НАСИЛЬСТВО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ (ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ)

Чередниченко Вікторія Віталіївна,
аспірантка кафедри кримінально-
правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: vika1267@ukr.net

Перш ніж приступити до розгляду поняття «насильства» як кримінально-правової категорії, необхідно звернутися до етимології даної лексичної одиниці української мови. Такий підхід дасть усвідомити суть кримінально-правової категорії насильства.

Філософський енциклопедичний словник встановлює, що насильство - це «застосування сили або загроза її застосування». У найширшому смислово-контексті, сила – це вияв свавілля та його здійснення відповідно до намірів певного суб'єкта. З огляду на це, насильство є обмеженням аж до зведення нанівець, можливостей вільної життєдіяльності індивідів та людських спільнот. Насильство включає нав'язування у той чи інший спосіб суб'єктам неадекватних їхній природі умов життєдіяльності; зазнавати насильства означає втрачати свободу [5, с. 342].

У свою чергу, словник української мови визначає насильство «як застосування фізичної сили до кого-небудь для досягнення чого-небудь» [3, с. 702]. Насильний – це який здійснюється всупереч чийсь бажанням, чийсь волі. Вважаємо, поняття «насильство» у цьому словнику має дуже вузьке значення та розглянуто тільки як здійснення фізичного впливу на особу для досягнення цілей, але у ньому виділяється важлива ознака для насильства, як примус, вчинення дій проти волі або всупереч волі потерпілого.

За Юридичним словником поняття «насильство» визначається, як фізичний чи психічний вплив однієї людини на іншу. Протиправність насильства зумовлюється, що воно порушує гарантоване Конституцією України право людини на особисту недоторканість.

Фізичне насильство полягає у безпосередньому діянні на тіло людини – завданні тілесних ушкоджень, введенні психотропних речовин, тощо.

Психічне насильство – це вплив на психіку людини шляхом залякування, погроз щодо самого потерпілого чи його близьких, тощо.

Так, з юридичної точки зору «насильство» - це фізичний чи психічний вплив однієї людини на іншу, який порушує конституційне право громадян на особисту недоторканість. Види насильства у юриспруденції характеризуються, як вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду. Такий вплив здійснюється шляхом умисних діянь, які характеризуються активною поведінкою особи [7, с. 540].

Розглянувши семантику поняття «насильство» можна дійти висновку, що насильство має два види: фізичне та психічне, але насильницькі дії можуть мати різні різновиди такі як залякування, примус і позбавлення волі; бути спрямовані як на окрему особу так і на усіх членів родини або проти окремих соціальних груп.

Враховуючи вищевикладене, робимо висновок, що основними ознаками поняття насильства визначено: 1) це дії направлені проти волі або всупереч волі потерпілого; 2) застосування сили або погроза її застосування; 3) кримінальна протиправність; 4) порушення конституційних прав певних людей.

У науковій літературі воно визначається у двох значеннях: 1) широкому – розглядається як вчинення фізичної шкоди так і як спосіб

вчинення кримінального правопорушення; 2) вузькому – у цьому значенні насильство пов'язується з впливом на людину. Розглянемо різні визначення поняття «насильство».

Машинська Н.В. проаналізувавши фізичне та психічне насильство дає визначення поняття насильство у широкому значенні. Під ним розуміє свідомий акт веління однієї людини щодо іншої, спрямований проти її вільного волевиявлення, що завдає або здатне шкоди інтересам, охоронюваним кримінальним правом [1, с. 79].

Гумін О.М. вважає під фізичним насильством умисне порушення фізичного здоров'я чи посягання на життя, тобто суть фізичного насильства полягає у нанесенні однією особою іншій побоїв, тілесних ушкоджень, незалежно від тяжкості та заподіяння смерті [1, с. 71].

У свою чергу, Йосипів О. визначає юридичну природу фізичного насильства, як протиправний вплив на організм потерпілого, вчинений проти його волі [2, с. 127].

На думку, Храмцова О.М. під «фізичним насильством» як кримінально-правовою категорією розуміють умисний, суспільно небезпечний, протиправний вплив на іншу особу, що зумовлюється ворожою, інструментальною або негативістською мотивацією та здійснюється фізичними діями чи бездіяльністю всупереч чи поза волею людини, таким чином впливаючи на свободу її волевиявлення та завдаючи їй фізіологічної та (або) психічної шкоди чи створюючи реальну загрозу їхнього заподіяння [6, с. 22].

Отже, вважаємо, що основними ознакам фізичного насильства є: 1) умисна форма вини; 2) кримінальна протиправність; 3) суспільно небезпечний характер діяння; 4) кримінальна мотивація (ворожа, інструментальна або негативістська); 5) здійснюється у формі дії чи бездіяльності; 6) вплив всупереч чи поза волею людини; 7) завдання фізичної чи психічної шкоди; 8) завдається або створюється загроза завдання шкоди.

Доволі дискусійним у науці є питання визначення поняття психічного насильства. Деякі науковці вважають психічне насильство науковою категорією, що не має юридичного значення. В свою чергу, на думку Панова М.І., відносно насильницьких злочинів необхідно використовувати замість терміну «психічне насильство» термін «погроза насильством», тобто погроза застосування фізичного насильства [4, с. 33].

Можна дійти висновку, що метою психічного насильства, на думку науковців, є бажання викликати у особи почуття страху, які доводять потерпілого до стану емоційної невпевненості та втрати здатності захищати себе, піти на умови, які йому продиктовані злочинцем. Через психічне насильство страждає психіка, яка викликає різноманітні душевні явища.

Погоджуємось з Гаухманом Л.Д. та Машисенькою Н.В., що насправді психічне насильство має вираз в погрозах викликати фізичний, моральний,

матеріальних збиток, позбавити будь-яких благ або примус до вчинення будь-яких дій [6, с. 10, 12].

Вважаємо, що вищенаведені визначення терміна «психічне насильство» мають вузьке значення. На нашу думку, найбільш повне значення цього поняття дає Храмцов О.М., на його думку «психічне насильство як кримінально-правова категорія є умисним, суспільно небезпечним, протиправним впливом на психіку іншої особи або групи осіб, що зумовлюється ворожою, інструментальною або негативістською мотивацією та здійснюється інформаційним (діями або бездіяльністю) чи позаінформаційним шляхом всупереч або поза волею людини, таким чином впливаючи на свободу її волевиявлення та завдаючи їй психічної та (або) фізіологічної шкоди.» [6, с. 22-23].

Враховуючи вищевикладене, можемо визначити основні ознаки психічного насильства, а саме: 1) суспільно небезпечне діяння; 2) умисна форма вини; 3) протиправний вплив на психіку; 4) кримінальна мотивації (ворожа, інструментальна або негативістська); 5) всупереч волі людини чи поза волею людини; 6) вплив на свободу волевиявлення; 7) завдається або створюється загроза завдання шкоди.

Загалом дослідивши роль поняття насильства як категорії кримінального права України можна констатувати наступне:

1) насильство як кримінально-правова категорія зустрічається як в нормах Особливої, так і в нормах Загальної частини законодавства про кримінальну відповідальність.

2) встановлені наступні ознаки насильства: це дії направлені проти волі або всупереч волі потерпілого; застосування сили або загроза її застосування; протиправність; порушення конституційних прав певних людей; кримінальна протиправність.

3) видами насильства є фізичне та психічне насильство;

4) основними ознаками фізичного насильства визначено: умисна форма вини; кримінальна протиправність; суспільно небезпечний характер діяння;

наявність мотивації (ворожої, інструментальної або негативістської); здійснюється у формі дії чи бездіяльності; вплив всупереч чи поза волею людини; завдання фізичної чи психічної шкоди; завдається або створюється загроза завдання шкоди.

5) основними ознаками психічного насильства визначено: суспільно небезпечне діяння; умисна форма вини; протиправний вплив на психіку; наявність мотивації (ворожої, інструментальної або негативістської); всупереч волі людини або поза її волею; вплив на свободу волевиявлення; завдається або створюється загроза завдання шкоди.

Список використаних джерел :

1. Гумін О. М. Кримінально-насильницька поведінка особи: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ,

2009. 360 с.

2. Йосипів А.О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2009. 23 с.

3. Паламарчук Л. С. Словник української мови. Українська енциклопедія: Київ, 2000. 980 с.

4. Панов Н. И. Понятие насильственного преступления по законодательству Украины. *Проблеми боротьби з насильницькою злочинністю*: зб. матер. наук.–практ. конф. Харків: ПФ "Книжк. вид-во "Лествиця Марії", 2001. С. 5-12.

5. Шинкарук В.І. Філософський енциклопедичний словник: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Київ, 2002. 742 с.

6. Храмцов О.М. Насильство як категорія Загальної частини кримінального права України (теорія, практика, зарубіжний досвід): монографія. Харків: Нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2017. 260 с.

7. Шемшученко Ю.С. Словник юридичний: Юридична енциклопедія. Київ, 2003. 736 с.

ДИСТАНЦІЙНІ ЕЛЕКТРОННІ ДІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ СФЕРИ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Шульга Анатолій Матвійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
фундаментальних та юридичних
дисциплін факультету № 6
Харківського національного
університету внутрішніх справ
e-mail: a.shulga1959@gmail.com

Одним із видів дій, що здійснюються у просторі є *дистанційні дії* (безконтактні дії), котрі мають юридичне значення у випадку, коли гіпотеза норми права передбачає відповідну дію як *юридичний факт* (такого роду конкретна дія може бути предметом «правової кваліфікації» для вирішення питання про її правомірність чи протиправність). Загальнотеоретичне поняття правозначущої дистанційної дії робить логічний наголос на тому, що такого роду дія здійснюється у спосіб, який уможлиблює певну (істотну, неістотну) віддаленість у просторі суб'єкта дії та її об'єкта (суб'єкта) впливу (взаємовпливу).

Правозначуща дистанційна дія [1] як актуальне поняття

загальнотеоретичної юриспруденції в умовах сьогодення має відношення і до фізичного, і до віртуального (цифрового) простору («кіберпростору»). З огляду на види правозначущих дистанційних дій в *Інтернеті*, приміром, можна виокремлювати *електронні дії*: персоніфіковані та анонімні (наприклад, Tor Browser забезпечує анонімність користувача Інтернету), аутентичні («інтернет-адресант» і «суб'єкт інтернет-дії» збігаються) і сфальсифіковані. Прикладом вчинення сфальсифікованої дистанційної електронної дії *фінансового характеру* може бути ситуація, коли громадянка України звернулася із заявою до кіберполіції і у подальшому з'ясувалось, що вона дистанційно «узляла кредит» через *додаток Дія*, хоча реально вона свій телефон з такою метою не використовувала і не могла використати, оскільки не була зареєстрована у «Дії» на момент отримання кредиту) [2].

Зазначений приклад демонструє актуальність проблеми захисту *прав людини і громадянина у сфері фінансових послуг* як на національному, так і міжнародному рівні правового регулювання. На сьогодні існує сила силенна публікацій, що прямо або опосередковано звертають увагу на актуальність даної проблеми. Приміром, на сайті Мінюсту України є інформація про «Державний захист прав громадян як споживачів фінансових послуг» [3]. На сайті ООН, зокрема, розміщено попередження «Остерігайтеся шахраїв, що нібито мають відношення до ООН», «які можуть намагатися отримати гроші і/або персональні дані...» [4].

Особливість зазначеної проблеми – її актуальність постійно загострюється як закономірний наслідок усталеного розвитку *інтернет-технологій*. Не випадково у доповіді Генерального секретаря ООН «Дорожня карта цифрового співробітництва» (2020 р.) [5] зроблено наголос, що «до 2024 року потенційні витрати, пов'язані з порушеннями конфіденційності даних у всьому світі, складуть більше 5 трлн дол. США» (п. б), «Захист даних не встигає за досягненнями у царині злону електронних систем і шпигунства» (п. 43), тому украй важливою є потреба «упровадити відповідні захисні механізми, наприклад, такі як децентралізоване зберігання даних, зашифровані повідомлення» (п. 48) тощо.

З огляду на різного роду поточні англомовні джерела у контексті з'ясування логічних наголосів щодо перспективи актуалізації проблеми захисту праввідносин у сфері фінансових послуг, на нашу думку, доцільно звернути увагу насамперед на загальносвітову тенденцію розширення сфери застосування *цифрових грошей* і наближення виникнення (в межах існуючої *цифрової епохи*) стадії широкого застосування *квантових комп'ютерів*.

На сьогодні, 81 країна (їх частина у світовому ВВП перевищує 90%) вивчає можливості впровадження *цифрової валюти центрального банку* («Central Bank Digital Currency», скорочено – «CBDC») у свої економіки [6]. На сайті ФРС США є стаття «Що таке програмовані гроші?» («What is programmable money?») [7]. Термін «програмовані гроші» застосовується для

характеристики «цифрової валюти центрального банку» («CBDC»). CBDC має витиснути (повністю замінити) традиційні гроші («старі гроші»): насамперед – *готівку*, а також – *безготівкові гроші*. Пояснюється це тим, що *програмування* цифрової валюти є інструментом надання за допомогою цифрових технологій даним «новим грошам» певних, скажімо так, інноваційних якісних характеристик, яких не було і не могло бути у «старих грошей».

*На сьогодні існують як адепти, так і представники критичної думки щодо CBDC як доцільного соціального явища. Останні (приміром, Layah Heilpern, авторка книги «Undressing Bitcoin: A Revealing Guide to the World's Most Revolutionary Asset», 2021 р.) зазвичай звертають увагу на те, що результатом впровадження CBDC стане «електронний концтабір», адже CBDC як «нові гроші» стануть тим інструментом управління поведінкою людини, що може перетворити її на робота (з огляду на свободу волі особи). CBDC як «нові гроші», скажімо так, є безальтернативними *грішми* (інших не існує), тому, приміром, заблокований банківський рахунок означає фактичну абсолютну відсутність у людини грошей і така гіпотетична ситуація нагадує, що наявність, образно кажучи, в кишені людини пластикової банківської платіжної картки не означає наявність в кишені грошей. Зазначений критичний погляд на CBDC загалом пояснюється тим, що програмування CBDC (за його основними потенційно можливими напрямками) – це, умовно кажучи, програмування їх (даних грошей) предметної, просторової, темпоральної (часової) купівельної спроможності, інакше кажучи, програмування – це надання CBDC адресно-спеціалізованої, функціонально-обмеженої здатності бути засобом платежу. Предметна, просторова, темпоральна обмеженість функцій CBDC, на нашу думку, можуть (поряд з «безальтернативністю» CBDC) розглядатись як їх основні відмітні ознаки, тобто загалом дані гроші можна буде витратити на будь-які товари та послуги, але певній категорії населення (приміром, залежно від їх «соціального рейтингу») принципово (за планом-переліком) надається можливість купувати лише певні (конкретно визначені) речі (послуги), купувати виключно у межах певного географічного простору і в певних часових межах (своєчасно невитрачені CBDC є назавжди втраченими). Приміром, James T. Areddy (Wall Street Journal, 2021 р.) пише про експериментальний програмований цифровий юань, що має «строк придатності» (з метою стимулювання попиту громадян) [8].*

Незважаючи на дискутабельність питання «CBDC» (без і у зв'язку з футурологічним аспектом розвитку України), сфера застосування «цифрових (електронних) грошей», «електронних гаманців», «дистанційних (безконтактних) платежів», «електронного банкінгу» тощо на сьогодні в Україні, як і у більшості сучасних країн, постійно розширюється як результат планомірної розбудови «цифрової (електронної) економіки», «цифрового суспільства». У доповіді Генерального секретаря ООН «Дорожня карта

цифрового співробітництва» (2020 р.) термінопоняття «*Цифрові суспільні блага*» («Digital public goods») припускає необхідність усталеного глобального розширення доступу людей до таких благ. Проте одним із *майбутніх* чинників, що здатні істотно актуалізувати (ускладнити) проблему юридично унормованого функціонування сфери цифрових фінансових послуг може стати поява такого прогресивно-інноваційного явища як *квантові комп'ютери*. Jack Hidary наголошує, що не можна ігнорувати результати розвитку «квантових обчислень»: квантові технології здатні зробити радикальний вплив, зокрема, на банківську справу, вони спричинюють необхідність кардинальної зміни глобальної архітектури кібербезпеки. І такий процес вже починається в 2023 р., адже існуючі злочинні спільноти знають про можливості квантових технологій і накопичують (викрадають) «конфіденційні дані», проводять кібератаки за принципом «зберігати зараз, розшифрувати пізніше» (збережене розшифрують квантові комп'ютери). За даними America's Department of Homeland Security, розшифровка цих даних може стати можливою вже в 2030 р. За наявності такої *реальної* можливості будь-які отримані сьогодні зашифровані дані матимуть максимальний термін конфіденційності – вісім років [9].

Усе зазначене, як висновок, звертає увагу на актуальність і перспективи актуалізації проблеми захисту сфери фінансових послуг, на необхідність існування і постійного вдосконалення *системи превентивних заходів* щодо захисту *прав споживачів фінансових послуг* в умовах, коли основним способом реалізації цих прав стають відповідні *правозначущі дистанційні електронні дії*. У зазначеному плані *Стратегія фінансового сектору України до 2025 року* [10], зокрема, передбачає низку превентивних заходів: вивчення основ *фінансової грамотності* (приміром, є навчальний посібник з курсу «Фінансова грамотність» для учнів 10-11 класів, проводяться відповідні тренінги для різних аудиторій, є відео та аудіо ролики про систему гарантування вкладів фізичних осіб, є «Національний проєкт з фінансової грамотності»). У свою чергу, приміром, *кіберполіція України* інформує населення про найпоширеніші схеми *онлайн-шахрайства* через свій канал в Telegram, у Viber. Окрім того, *Стратегія національної безпеки України* потребує (зокрема, з огляду на низку питань *фінансової безпеки*) врахування багатоаспектних викликів перспективи, пов'язаної з тенденцією щодо впровадження *цифрової валюти центрального банку*, а також врахування наближення епохи *квантових комп'ютерів*.

Список використаних джерел:

1. Шульга А. М. Дистанційна дія як вид юридично значущих дій. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12251>
2. Цифровий апокаліпсис в Україні оголошується відкритим. URL: <https://dou.ua/forums/topic/33960/>
3. Державний захист прав громадян як споживачів фінансових послуг. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_35029

4. Fraud alert. URL: <https://www.un.org/en/about-us/fraud-alert>.
5. Report of the Secretary-General Roadmap for Digital Cooperation. URL: <https://www.un.org/en/content/digital-cooperation-roadmap/>
6. The Global Introduction of Central Bank Digital Currency (CBDC). URL: <https://intacapitalswiss.com/news/central-bank-digital-currency/?gclid>.
7. Alexander Lee. What is programmable money? URL: <https://www.federalreserve.gov/econres/notes/feds-notes/what-is-programmable-money-20210623.html>
8. James T. Areddy. China Creates Its Own Digital Currency, a First for Major Economy. URL: <https://www.wsj.com/articles/china-creates-its-own-digital-currency-a-first-for-major-economy-11617634118>
9. Jack Hidary says you can't afford to ignore quantum computing. URL: <https://www.economist.com/the-world-ahead-2023>.
10. Стратегія фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sectoru_ua.pdf

СЕКЦІЯ 5
КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ЄС ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В СФЕРІ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ДОСВІД УКРАЇНИ**

Бенюх Олександр Володимирович,
аспірант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

Проблема боротьби зі злочинністю, особливо з організованими транснаціональними формами злочинності, наразі набуває глобального характеру, про що свідчить значна кількість публікацій науковців та практиків, які досліджують зазначену проблематику. На перший план виходять такі види злочинів, як міжнародний тероризм, організована транснаціональна злочинність, торгівля людьми, незаконна міграція, наркобізнес, торгівля зброєю та інші, які становлять небезпеку не тільки для окремих держав, але й для всього людства, що потребує спільних зусиль і повсякденного міжнародного співробітництва правоохоронних органів.

Стаття 5-1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає міжнародне співробітництво у сфері оперативно-розшукової діяльності: «Співробітництво у сфері оперативно-розшукової діяльності між міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами, до складу яких входять оперативні підрозділи, визначені у статті 5 цього Закону, та правоохоронними і спеціальними службами інших держав, які мають у своєму складі відповідні підрозділи, а також з міжнародними правоохоронними організаціями здійснюється відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна» [1]. Концепція державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю [2] серед шляхів та засобів розв'язання проблеми визначає такі:

- зміцнення міжнародного співробітництва;
- додержання міжнародних стандартів щодо збирання й аналізу даних стосовно злочинів, які вчиняються організованими злочинними угрупованнями;
- удосконалення системи моніторингу криміногенної ситуації в частині діяльності організованих злочинних угруповань у державі в цілому та її регіонах зокрема, а також у сусідніх та інших державах;

- дослідження рівня криміналізації окремих сфер суспільного життя у державі в цілому та у галузях національної економіки зокрема, виявлення чинників, що сприяють криміналізації, зростанню латентної злочинності; формування громадської думки з метою сприяння ефективній реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю;

- надання засобам масової інформації відомостей для об'єктивного інформування населення України про проблеми боротьби з організованою злочинністю і корупцією;

- сприяння в отриманні іноземними громадянами необхідної для захисту їх прав інформації про органи та систему боротьби з організованою злочинністю і корупцією в Україні;

- створення умов для залучення громадських та інших організацій, засобів масової інформації до поширення інформації про діяльність організованих злочинних угруповань, обміну інформацією, що стосується боротьби з організованою злочинністю, на міжвідомчому та міждержавному рівнях.

Правову основу міжнародного співробітництва в оперативно-розшуковій діяльності складають: міжнародні, міждержавні договори (двосторонні і багатосторонні) – пакти, конвенції, договори, угоди; міжурядові угоди з окремих питань, які стосуються взаємодії в боротьбі зі злочинністю; міжвідомчі договори (угоди); національне законодавство з питань надання міжнародної правової допомоги; неписані норми (звичаї) міжнародного права (міжнародна ввічливість, взаємність і ін.) [4, с. 77].

Важливим кроком у сфері боротьби з організованою злочинністю міжнародного характеру стало створення Європолу (європейське управління поліції). До основних позитивних рис співробітництва з Європолем дослідники відносять: міжвідомче співробітництво (поліція, прикордонна служба, митна служба, жандармерія (з безпосереднім доступом до національних баз даних)); багатомовна платформа співробітництва – Бюро офіцерів зв'язку; безпечна, швидка, вигідна система обміну інформацією; вивчення ситуації щодо злочинності в Європі; надання допомоги в проведенні заходів і розслідувань – аналіз, експертизи, спільні оперативно-слідчі групи (ЖТ); проекти навчання і спеціалізовані тренінги; обмін знаннями Portal EuroOPS, Knowledge Center [3, с. 21].

На сьогодні в Україні міжвідомче співробітництво щодо обміну інформацією між правоохоронними органами існує на низькому рівні. Держави ЄС мають систему різноманітних форм взаємодії у правоохоронній сфері, але, на жаль, в Україні відсутня належна правова база для більшості таких форм, що призводить до бездіяльності в цьому напрямі [3, с. 21].

Підтримуючи думку М.А. Погорецького, необхідно зазначити, що при внесенні змін до проектів оновлених Кримінально-процесуального кодексу України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»,

наближених до законодавства ЄС, використовуючи передовий зарубіжний досвід, слід враховувати, що норми використання матеріалів ОРД у кримінальному процесі зарубіжних країн сформульовані в інших типах кримінального процесу, кожен з яких удосконалювався протягом тривалого часу. [5, с. 148].

Список використаних джерел:

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
2. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: Указ Президента України від 21.10.2011 № 1000/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011#Text> (дата звернення 20.04.2023).
3. Міжнародне співробітництво органів внутрішніх справ з правоохоронними органами зарубіжних країн: Проблеми теорії і практики: Матер. круглого столу. Дніпропетровськ, 2010.
4. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність: підруч. Харків, 2002. Ч. I.
5. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків, 2007.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Білоус Олександр Петрович,
аспірант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

Торгівля людьми - це одне з найбільших порушень прав людини в світі. Щоб боротися з цим явищем, існують різні міжнародно-правові засади, що регулюють дії держав у цій сфері. Основні міжнародні інструменти, які встановлюють правову основу боротьби з торгівлею людьми, включають наступні:

1. Всесвітня декларація прав людини (1948 рік) - заявляє про необхідність захисту прав людини, зокрема від торгівлі людьми.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транскордонної організованої злочинності (2000 рік) - визначає торгівлю людьми як один з видів транскордонної організованої злочинності та встановлює правові засади для її боротьби.
3. Протокол до Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю щодо запобігання,

придушення та покарання торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми (2000 рік) - визначає мінімальні стандарти захисту прав потерпілих від торгівлі людьми та встановлює механізми співпраці держав у цій сфері.

4. Додатковий протокол до Конвенції про боротьбу зі злочинністю, пов'язаною з наркотиками (2000 рік) - визначає торгівлю людьми як злочин, пов'язаний з наркотиками.

5. Рамкове рішення Ради Європи про боротьбу з торгівлею людьми (2005 рік) - встановлює мінімальні стандарти захисту прав потерпілих від торгівлі людьми та вимагає від держав-членів прийняття національних законів, що передбачають кримінальну відповідальність за торгівлю людьми.

6. Директива Європейського Союзу про запобігання та боротьбу з торгівлею людьми та захист її жертв (2011 рік) - встановлює мінімальні стандарти захисту прав потерпілих від торгівлі людьми та вимагає від держав-членів прийняття національних законів, що передбачають кримінальну відповідальність за торгівлю людьми.

7. Договір Організації Американських Держав про запобігання, придушення та покарання торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми (2004 рік) - встановлює мінімальні стандарти захисту прав потерпілих від торгівлі людьми та вимагає від держав-членів прийняття національних законів, що передбачають кримінальну відповідальність за торгівлю людьми.

8. Декларація про боротьбу з торгівлею людьми (2002 рік) - закликає всі країни світу прийняти необхідні заходи для боротьби з торгівлею людьми та забезпечити захист прав потерпілих [2].

Ці міжнародні інструменти встановлюють мінімальні стандарти захисту прав людей, що потрапили в жертви торгівлі, а також вимагають від держав прийняття необхідних заходів для запобігання та боротьби з цим явищем. Для ефективної боротьби з торгівлею людьми, необхідно, щоб держави дотримувалися цих міжнародних стандартів та забезпечували розробку та реалізацію національних стратегій та планів дій для боротьби з торгівлею людьми. Крім того, важливо забезпечити ефективну співпрацю між державами у сфері запобігання та боротьби з торгівлею людьми, включаючи обмін інформацією та досвідом.

До інших важливих інструментів боротьби з торгівлею людьми належать міжнародні конвенції, такі як:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з торгівлею людьми (2000 рік) - встановлює загальні стандарти щодо визнання торгівлі людьми як злочину та захисту прав жертв торгівлі.

2. Додатковий протокол до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, що стосується запобігання, придушення та покарання торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми (2000 рік) - встановлює стандарти захисту прав жертв торгівлі та

заходи для запобігання торгівлі людьми.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашньому насильству (стандарт Крайнього заходу) (2011 рік) – визнає торгівлю людьми як форму насильства щодо жінок та встановлює стандарти захисту прав потерпілих від цього злочину [1].

Всі ці міжнародні інструменти мають на меті забезпечити захист прав людей від торгівлі, запобігання цьому явищу та покарання винних, а також забезпечити підтримку та захист жертв торгівлі людьми.

Крім міжнародних інструментів, багато країн приймають національні закони та стратегії для боротьби з торгівлею людьми. Наприклад, у США був прийнятий закон «Протидія торгівлі людьми» в 2000 році, який створює платформу для співпраці між федеральними та місцевими владами, правоохоронними органами та громадськістю для боротьби з торгівлею людьми [4].

У багатьох країнах також створюються спеціальні служби для боротьби з торгівлею людьми, які забезпечують координацію різних відомств та створюються мережі для обміну інформацією та координації дій.

Окрім правових та інституційних заходів, ефективна боротьба з торгівлею людьми передбачає також соціальну підтримку та освіту населення. Наприклад, організації громадянського суспільства можуть проводити роботу з попередження торгівлі людьми та надання допомоги жертвам. Також важливо підвищувати свідомість громадськості про ризики торгівлі людьми та навчати людей впізнавати ознаки цього злочину [3].

Отже, боротьба з торгівлею людьми вимагає комплексного підходу та координації зусиль різних відомств, країн та організацій.

Список використаних джерел:

1. Міністерство соціальної політики України (2021). Боротьба з торгівлею людьми URL: https://www.msp.gov.ua/ua/dep_human/btl.html. (дата звернення 20.04.2023).
2. Міністерство внутрішніх справ України (2021). Профілактика та боротьба з торгівлею людьми URL: <https://mvs.gov.ua/ua/poslugi/profilaktika-ta-borotba-z-torgivleyu-lyudmi>. (дата звернення 20.04.2023).
3. Національне бюро розслідувань України (2021). Торгівля людьми. URL: <https://npu.gov.ua/torgivlya-lyudmi.html>. (дата звернення 20.04.2023).
4. Закон США "Протидія торгівлі людьми" (2000). Закон про захист жертв торгівлі людьми URL: <https://www.congress.gov/bill/113th-congress/house-bill/898/text>. (дата звернення 20.04.2023).

ПОНЯТТЯ КОНТРЗАХОДІВ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Бялий Гліб Анатолійович,
аспірант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

У міжнародному праві контрзаходи — це заходи, які вживає держава у відповідь на міжнародно-протиправне діяння іншої держави і спрямовані на те, щоб спонукати останню державу виконувати свої юридичні зобов'язання. Як пояснив Міжнародний суд у справі «Проект Габчіково-Надьмарош», контрзаходи можуть виправдовувати протиправну поведінку, «вжиту у відповідь на попередні міжнародні протиправні дії іншої держави та [...] спрямовані проти цієї держави». Це також відображено в статті 22 Статей про відповідальність держави, яка передбачає, що «протиправність дії держави, яка не відповідає міжнародному зобов'язанню щодо іншої держави, виключається, якщо і в тій мірі, в якій діяння є контрзаходом, вжитим проти останньої держави [1].

Умови законних контрзаходів відповідно до міжнародного звичаєвого права кодифіковані в статтях КМП про відповідальність держав. Зокрема, стаття 49 передбачає:

«1. Потерпіла держава може вживати контрзаходів проти держави, яка несе відповідальність за міжнародно-протиправне діяння, лише для того, щоб спонукати цю державу виконати свої зобов'язання [...]

2. Контрзаходи обмежуються невиконанням на даний момент міжнародних зобов'язань держави, яка вживає заходів щодо відповідальної держави.

3. Контрзаходи, наскільки це можливо, вживаються таким чином, щоб дозволити відновлення виконання відповідних зобов'язань».

Крім того, стаття 51 додає, що контрзаходи мають бути пропорційними. Нарешті, стаття 50 передбачає, що контрзаходи не впливають на різноманітні правові зобов'язання, такі як зобов'язання щодо застосування сили, захисту прав людини та зобов'язання згідно з гуманітарним правом.

Функції та мети контрзаходів спрямовані на припинення протиправного діяння, на відновлення порушених прав та відшкодування матеріальної та нематеріальної шкоди. Контрзаходи припиняються, як тільки досягнуто переслідуваної мети. Вони можуть бути застосовані у разі, коли порушуються не права, лише інтереси. У КМП наводився такий приклад: може бути контрзаходом припинення надання допомоги розвитку. За контрзаходами не повинна визнаватись каральна функція незалежно від мотивів, що спонукали потерпілу державу до їх застосування.

Контрзаходи припиняються, як тільки держава, що несе відповідальність, виконує свої зобов'язання. Державі-правопорушнику, яка є об'єктом контрзаходів, надано можливість використовувати процедури мирного врегулювання. Воно може також вимагати зупинення контрзаходів, якщо сумлінно співпрацює в обов'язковій процедурі врегулювання спору. Право потерпілої держави має бути правом зловживання. При застосуванні контрзаходів значення має пропорційність, це впливає з режиму відповідальності держави, який «має визначатися з дотриманням якісної та кількісної пропорційності». Пропорційність визнається як найважливіший елемент при реалізації контрзаходів і як критерій врегулювання. Контрзаходи, що застосовуються потерпілою державою, не повинні бути невідповідними зі ступенем тяжкості міжнародно-протиправного діяння та його наслідками для потерпілої держави [2].

Поведінка потерпілої держави має бути пропорційним двом законним цілям контрзаходів: припинення протиправного діяння та відшкодування. КМП ООН відзначила взаємозв'язок між регулюванням контрзаходів та регулюванням суперечок. Хоча норми про врегулювання суперечок не пов'язані безпосередньо з темою про відповідальність держав, проте водночас будь-яке врегулювання контрзаходів не повинно відбуватися у відриві від процедур регулювання спорів. Процедура регулювання входить у режим застосування контрзаходів. У зв'язку з цим у КМП розглядалося питання про повноваження Ради Безпеки ООН з контролю застосування контрзаходів та про те, чи може він вказувати на те, що контрзаходи є невідповідними. Виходячи з функцій Ради Безпеки, було визначено, що вона може просити загублену державу відкласти прийняття контрзаходів, коли, на думку Ради Безпеки, вони викликать заострення ситуації та призведуть до виникнення загрози міжнародному миру та безпеці та коли є реальні перспективи мирного врегулювання. Якщо держава-правопорушник відмовляється припинити свою протиправну поведінку або не погоджується з мирним врегулюванням, то Рада Безпеки може просити про розумну відстрочку і, крім цього, не має жодного права вимагати, щоб держава не вживала законних контрзаходів [2].

Контрзаходи традиційно розглядаються у поєднанні з міжнародно-правовими санкціями, і нерідко їм протиставляються.

Список використаних джерел

5. O'Connell M. E. *Unilateral Countermeasures. The Power and Purpose of International Law: Insights from the Theory and Practice of Enforcement*. New York, 2008. URL: <https://academic.oup.com/book/5338/chapter/148114760> (дата звернення 20.04.2023).

6. Schachter O. *Dispute Settlement and Countermeasures in the International Law Commission. The American Journal of International Law*. 1994. Vol. 88. No 3. P. 471–477.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ПРАВОЗАХИСНИКІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Варнавська Кароліна Андріївна,
аспірантка кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: varnavska06@gmail.com

На шляху до досягнення мети побудови миролюбного, справедливого та відкритого суспільства ще доведеться подолати чималу відстань. В останні роки не вдалося досягти відчутних успіхів у справі викорінення насильства, сприяння верховенству права, зміцнення установ на всіх рівнях, а також розширення доступу до правосуддя. Мільйони людей стикаються з посяганнями на їхню безпеку, права та можливості, а напади на правозахисників та журналістів гальмують процес розвитку. Поширюється кількість країн, які наращують зусилля щодо виявлення цих порушень прав людини та розробки таких законів та правил, які сприяли б побудові більш відкритого та справедливого суспільства. Однак для того, щоб забезпечити належну практичну реалізацію цих механізмів, необхідно зробити ще більший обсяг роботи.

Питанню правового регулювання статусу правозахисників приділяється суттєва увага в межах актів, прийнятих під егідою міжнародних регіональних організацій, не є виключенням і Європейський Союз (далі – ЄС, Союз), яким розроблено низку актів щодо правового становища та діяльності правозахисників. Зокрема, Європейський Парламент у своїй резолюції визнав вирішальну роль, яку відіграють юристи в демократичному суспільстві в забезпеченні поваги основних прав, верховенства закону і безпеки при застосуванні закону тощо. Парламент також підтвердив важливість правил, які необхідні для забезпечення незалежності, компетентності, сумлінності та відповідальності представників юридичних професій, щоб гарантувати якість їхніх послуг на благо своїх клієнтів і суспільства в цілому і для того, щоб захищати суспільні інтереси [1].

Керівні принципи ЄС щодо правозахисників розроблено для розгляду конкретних питань, що викликають стурбованість стосовно правозахисників, проте їх використання є доцільним також при роботі з третіми країнами на всіх рівнях та в межах багатосторонніх форумів із прав людини для того, щоб підтримати і зміцнити поточні зусилля Євросоюзу з просування та заохочення дотримання права на захист прав людини [2].

Питанню правового статусу правозахисників було приділено увагу в Директиві Ради 77/249 / ЄЕС від 22 березня 1977 року (зі змінами) щодо

сприяння ефективному здійсненню адвокатами свободи надання послуг. Зокрема, зазначено, що діяльність, пов'язана з представництвом клієнта в судових розглядах або в державних органах, має здійснюватися в кожній приймаючій державі-учасниці відповідно до умов, встановлених для юристів у цій державі, за винятком будь-яких умов, що вимагають проживання або реєстрації у професійній організації в цій державі. Адвокат, який займається цією діяльністю, повинен дотримуватися правил професійної поведінки приймаючої держави-члена без шкоди для своїх зобов'язань у державі-члені, з якої він прибув (ст. 4). Крім цього, з метою належного та якісного виконання професійних функцій, у тому числі тих, що стосуються захисту прав і основоположних свобод людини, передбачено норму щодо можливості підтвердження отриманої кваліфікації юриста на прохання компетентного органу приймаючої держави (ст. 7) [3].

Директивою 98/5 / ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16 лютого 1998 року (зі змінами) про сприяння постійній практиці юридичної професії в державі-члені, крім тієї, в якій отримана кваліфікація також визначено правила професійної поведінки, зокрема, вказано, що практикуючий юрист, повинен підкорятися тим же правилам професійної поведінки, що і практикуючі юристи приймаючої держави-члена щодо всієї діяльності, яку він здійснює на її території; юристам має бути надано відповідне представництво в професійних асоціаціях приймаючої держави-члена (ст. 7) [4].

Виходячи з означеного слід констатувати, що в межах ЄС розроблено норми, направлені на забезпечення виконання правозахисниками покладених на них обов'язків з однієї сторони, і, створення для них відповідних умов з боку держав. Зокрема державами рекомендовано вживати всіх заходів щодо недопущення неправомірного обмеження свободи вираження думок, свободи зібрань та асоціацій, що завдають шкоди роботі правозахисників; створити відповідну інфраструктуру і програми допомоги правозахисникам з групи ризику; встановити гуманітарні візові схеми або прийняти будь-які інші відповідні заходи для правозахисників, які стикаються з неминучою небезпекою або потребують перепочинку через постійні переслідування в третіх країнах або, принаймні, полегшення видачі їм екстрених віз в таких ситуаціях; повною мірою використовувати, якщо вони є державами-членами Союзу, Керівні принципи ЄС для правозахисників у третіх країнах і застосовувати їхні принципи в межах своїх власних кордонів тощо.

Список використаних джерел:

1. European Parliament resolution on the legal professions and the general interest in the functioning of legal systems. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52006IP0108> (дата звернення 01.04.2023).

2. Керівні принципи ЄС щодо правозахисників. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/150476.pdf> (дата звернення 03.04.2023).

3. Consolidated text: Council Directive of 22 March 1977 to facilitate the effective exercise by lawyers of freedom to provide services (77/249/EEC). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A01977L0249-20130701> (дата звернення 07.04.2023).

4. Consolidated text: Directive 98/5/EC of the European Parliament and of the Council of 16 February 1998 to facilitate practice of the profession of lawyer on a permanent basis in a Member State other than that in which the qualification was obtained. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A01998L0005-20130701> (дата звернення 09.04.2023).

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ СТРУКТУРИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ЖЕРТВ ТЕРОРИЗМУ

Гладкий Андрій Олегович,
аспірант кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: gland.kino@gmail.com

Тероризм є однією з найсерйозніших загроз миру, безпеці та стабільності, а також здійсненню прав людини і соціально-економічному розвитку на просторі Європейського Союзу (далі – ЄС, Союз) та за його межами. Тероризм має намір підірвати ті цінності, які об'єднують ЄС. Крім того, тероризм є серйозною загрозою безпеці ЄС. Водночас держави-учасниці однозначно відкидають зв'язок тероризму з якоюсь конкретною расою, національністю чи релігією. Тому Союз сповнений рішучості у запровадженні ефективних заходів щодо запобігання тероризму та боротьби з ним у всіх його формах та проявах як із серйозним злочином, який не має жодного виправдання, хоч би якими були його мотиви чи походження.

Суттєве значення має й організаційна підтримка жертв тероризму. У межах ЄС запроваджено низку ініціатив у цьому напрямку. Так, Союзом створено Центр експертизи ЄС для жертв тероризму (далі – Центр ЄС) [1], який має за мету надання експертних знань, рекомендацій та допомоги національним органам влади й організаціям щодо підтримки жертв. Він допомагає забезпечити належне застосування правил ЄС щодо жертв тероризму; сприяє обміну передовим досвідом та досвідом між практиками і фахівцями із різних країн. Центр ЄС не передбачає прямої допомоги

конкретним жертвам тероризму, але допомагає консолідувати надання професійної допомоги та підтримки жертвам тероризму в кожній країні ЄС.

Європейська мережа з прав потерпілих (далі – ЄМПП) [2] – створена для активної співпраці між експертами – політиками і практикаками, які працюють під контролем національних державних органів держав-членів ЄС, що відповідають за права потерпілих. Місія ЄМПП полягає в тому, щоб стати центром громадських експертів для розробки загальної та стійкої бази знань, яка допоможе реалізувати права жертв, пов'язані із законодавством ЄС, та більш ефективно застосовувати транспоноване законодавство; ініціювати пропозиції щодо розробки нового законодавства і брати активну участь у розробці політики на рівні ЄС. ЄМПП переслідує такі цілі: підтримувати та розвивати співпрацю та координацію між професіоналами держав-членів у галузі прав потерпілих, приділяючи особливу увагу транскордонним справам; надавати ексклюзивні форуми для розвитку співробітництва, що могло б привести до кращого розуміння методів реалізації відповідного закону ЄС та покращення практичного застосування транспонованого закону; продовжувати розвиток сталої бази знань на яку можуть покластися політики; безпосереднє звернення до жертв шляхом інформування громадськості про права жертв через свій веб-сайт www.envr.eu; допомога громадськості та спеціалістам у транскордонному напрямку жертв за допомогою інструменту «Знайти мою службу підтримки жертв».

Платформа прав жертв тероризму (далі – Платформа) [3] забезпечує більш горизонтальний підхід до прав жертв. Об'єднує всіх учасників рівня ЄС діяльність яких стосується прав жертв. До її складу входять 34 члени, у тому числі представники мереж, агентств, органів та організацій громадянського суспільства на рівні ЄС, які дотичні до реалізації Стратегії ЄС щодо прав жертв.

З метою розгляду більш горизонтальних питань щодо прав жертв, члени Платформи збираються не рідше ніж один раз на рік на пленарному засіданні. Крім того, Комісія регулярно організовує спеціальні зустрічі Платформи, присвячені конкретним темам у рамках Стратегії ЄС щодо прав жертв (жертви тероризму, цифровізація правосуддя, доступ до правосуддя для вразливих дорослих як жертв злочинів, доступ до правосуддя для незаконних мігрантів як жертв злочинів, насильство щодо жінок, діти як жертви злочинів, компенсація та ін.).

Робоча група по боротьбі з тероризмом (далі – Робоча група) [4] створена з метою підтримання мережі організацій жертв, які вижили внаслідок тероризму. Вона щорічно організовує поминальні церемонії 11 березня, в Європейський день пам'яті жертв тероризму (день терактів у Мадриді у 2004 році). Мета заходу – розпочати розмову про тероризм та його вплив на окремих людей і спільноти. Захід є відкритим, долучитися до нього запрошуються усі не байдужі особи, а також особи, які самі пережили

тероризм. Крім того, Робоча група транслює голоси жертв, які вижили в результаті тероризму в рамках профілактичних заходів щодо протидії радикалізації. Після заходів і нарад робочої групи у документі ex-post висвітлюються викладені уроки, ідеї та подальші ініціативи.

Підсумовуючи слід констатувати, що спеціалізовані структури з надання допомоги жертвам тероризму є складовою правозахисного механізму ЄС та сприяють удосконаленню існуючої правової й інституційної основи, крім того, вони є свідченням небайдужості громадкості, Союзу в цілому до проблем знедолених категорій осіб.

Список використаних джерел:

1. EU Centre of Expertise for Victims of Terrorism. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/eu-centre-expertise-victims-terrorism_en (дата зверення 06. 04.2023).
2. European Network on Victims' Rights. URL: <https://envr.eu/> (дата зверення 01. 04.2023).
3. Victims' Rights Platform. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights/victims-rights-platform_en (дата зверення 29.03.2023).
4. Victims/survivors of terrorism Working Group (RAN VoT). URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/radicalisation-awareness-network-ran/topics-and-working-groups/ran-vot_en (дата зверення 30.03.2023).

СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНИХ МЕДИКО-САНІТАРНИХ ПРАВИЛ 2005 РОКУ

Головатенко Марина Юріївна,
аспірантка кафедри конституційного
та адміністративного права
юридичного факультету,
викладач кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

Міжнародні медико-санітарні правила 2005 р. (ММСП) були прийняті Всесвітньою асамблеєю охорони здоров'я в травні 2005 р. і набули чинності в червні 2007 р. Вони є юридично обов'язковими для 194 держав-учасниць ММСП, включаючи всі держави-члени ВООЗ. ММСП встановлює фундаментальні глобальні законодавчі вимоги для всіх країн щодо міжнародної координації у виявленні та розслідуванні ризиків для здоров'я

населення (і пов'язаних з ними питань), у тому числі деяких, що виникають у контексті передачі туберкульозу на літаках, і реагування на них.

Метою та сферою застосування ММСП (стаття 2) є запобігання, контроль та реагування на ризики міжнародного поширення захворювань «у спосіб, який відповідає ... ризикам для здоров'я населення та дозволяє уникнути непотрібного втручання в міжнародний рух і торгівлю». Сфера застосування ММСП, пов'язана з захворюваннями, є надзвичайно широкою (по суті підхід «усі ризики»), охоплюючи не лише інфекційні хвороби, але й ризики, що виникають від хімічних або радіоядерних джерел, а також інші біологічні ризики для здоров'я населення [1].

Для усунення ризиків для здоров'я населення ММСП містить кілька основних прав і зобов'язань держав-учасниць, багато з яких можуть застосовуватися в контексті туберкульозу, зокрема:

Звітування/повідомлення/перевірка державами-учасницями ВООЗ. Повідомлення ВООЗ вимагається для всіх випадків: (i) певних уточнених захворювань; та (ii) усі події, що включають принаймні два з наступних чотирьох критеріїв, незалежно від конкретного захворювання чи ризику: серйозність впливу на здоров'я населення; незвичайний або несподіваний характер; ризик міжнародного поширення; і ризик втручання в міжнародну торгівлю. Повідомлення про події, пов'язані з туберкульозом, підпадають під другу категорію. Інші положення вимагають додаткового звітування до ВООЗ або перевірки подій у сфері охорони здоров'я за запитом до ВООЗ

Спроможність громадського здоров'я. Зобов'язання держав-учасниць розвивати національний основний потенціал охорони здоров'я для виявлення, оцінки, контролю та звітування про події у сфері охорони здоров'я, а також у деяких міжнародних портах, аеропортах і наземних переходах.

Мандрівники. Зобов'язання держав-учасниць щодо забезпечення належного поведіння з міжнародними мандрівниками, включаючи деякі права людини та інші засоби захисту, такі як захист персональних даних про стан здоров'я, попередня інформована згода на обстеження та процедури та інші положення.

Заходи. Дозволи та обмеження медичних/санітарних заходів, які можуть застосовуватися державами-учасницями до міжнародних мандрівників, транспортних засобів (наприклад, літаків, кораблів), вантажів і товарів.

Одним із найважливіших аспектів ММСП (2005) є вимога до країн виявляти та повідомляти про події, які можуть становити потенційну надзвичайну ситуацію для охорони здоров'я міжнародного значення (PHEIC) [2].

Згідно з ММСП (2005), Всесвітня організація охорони здоров'я оголошує PHEIC, якщо ситуація відповідає 2 із 4 критеріїв:

- Чи серйозний вплив події на здоров'я населення?

- Подія незвичайна чи несподівана?
- Чи існує значний ризик міжнародного поширення?
- Чи існує значний ризик міжнародних подорожей або торгових обмежень?

Після того, як країна-член ВООЗ визначає подію, що викликає занепокоєння, країна повинна оцінити ризики для здоров'я населення протягом 48 годин. Якщо визначено, що подія підлягає повідомленню відповідно до ММСП, країна повинна повідомити інформацію ВООЗ протягом 24 годин. Деякі хвороби завжди вимагають звітування відповідно до ММСП, незалежно від того, коли та де вони виникають, тоді як інші підлягають повідомленню, коли вони представляють незвичайний ризик або ситуацію.

Завжди сповіщається:

- Віспа.
- Поліомієліт, спричинений поліовірусом дикого типу.
- Грип людини, викликаний новим підтипом.
- Важкий гострий респіраторний синдром (SARS).

Інші події, про які можна повідомити:

- Може включати холеру, легеневу чуму, жовту лихоманку, вірусну геморагічну лихоманку та лихоманку Західного Нілу, а також будь-які інші, які відповідають критеріям, викладеним ММСП.

- Інші біологічні, радіологічні або хімічні події, які відповідають критеріям ММСП.

- З моменту введення в дію ММСП (2005) ВООЗ оголосила наступні РНЕІС:

- Грип H1N1 (2019–2010).
- Поліомієліт (2014–теперішній час).
- Ебола (2014–2016) і (2019–2020).
- Вірус Зіка (2016).
- COVID-19 (2020–теперішній час)
- Мавпяча віспа (2022–теперішній час) [3].

Коли оголошується РНЕІС, ВООЗ допомагає координувати негайну відповідь з ураженою країною та іншими країнами світу.

Список використаних джерел:

1. Gostin L. The International Health Regulations and beyond. *The Lancet*. 2004. Vol. 4. Issue 10. P. 606–607.
2. International Health Regulations (IHR). URL: <https://www.cdc.gov/globalhealth/healthprotection/ghs/ihr/index.html>
3. Heymann D. Global health security: the wider lessons from the west African Ebola virus disease epidemic. *The Lancet*. 2015. Vol. 385. Issue 9980. P. 1884–1901.

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ОРГАНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПРОТИДІ ЕКОЛОГІЧНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Гришаков Максим Володимирович,
аспірант кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Екологічні злочини охоплюють весь спектр дій, що порушують природоохоронне законодавство і завдають значної шкоди або ризику для навколишнього середовища, здоров'я людини або того й іншого. Ці правопорушення можуть містити, але не обмежуватися: неправильним збір, транспортування чи утилізацію відходів; незаконну експлуатацію підприємства в якому здійснюється небезпечна діяльність чи в якому зберігаються небезпечні речовини або препарати; убивство, знищення, зберігання або торгівлю видами диких тварин або рослин, що охороняються; виробництво, імпорту, експорту, збуту чи використання озоноруйнівних речовин тощо. Згідно з дослідженням 2011 року, 3 із 12 найбільш прибуткових у фінансовому відношенні транснаціональних злочинних дій пов'язані з екологічними злочинами. До них відносяться незаконний обіг: дикої природи (оцінна річна вартість: від 7,8 до 10 мільярдів доларів США); деревина (оцінна річна вартість: 7 мільярдів доларів США); риби (оцінна річна вартість: від 4,2 до 9,5 мільярда доларів США). Загалом річний обсяг транснаціональних екологічних злочинів оцінюється на суму від 70 до 213 мільярдів доларів США на рік [1].

Транскордонний аспект екологічних злочинів у цій галузі наголошує на необхідності загальноєвропейського реагування з боку правоохоронних органів. Безперечно, провідна роль у цьому напрямку відводиться Агентству Європейського Союзу із співробітництва правоохоронних органів (Європол) [2] однією з ключових цілей якого є надання правоохоронним органам Європейського Союзу (далі – ЄС, Союз) оперативної підтримки в режимі 24/7. Підтримка надається у підвідомчих сферах, а також у випадках, які перетинають декілька кримінальних сфер. Агентство підтримує розслідування, ініційовані державами-членами. Робота Європолу зазвичай полягає у розгляді злочинів, які потребують міжнародного підходу та співпраці між кількома країнами як усередині, так і за межами ЄС, серед цих злочинів слід вказати: тероризм; міжнародний оборот наркотиків та відмивання грошей; організоване шахрайство; підробка євро; торгівля людьми; екологічні злочини та ін. Європол підтримує проведення оперативних заходів у протидії означеним злочинам. Зокрема, у межах глобальної операції OPSON по боротьбі з шахрайством і

продуктами харчування вилучено підроблені продукти харчування і напої на суму 230 мільйонів євро [3].

Рішення про те, яким злочинам віддати пріоритет, приймає Європейська міждисциплінарна платформа проти злочинних загроз (ЕМРАСТ), яка має чітку методологію для встановлення, реалізації та оцінки пріоритетів у боротьбі з організованою та серйозною міжнародною злочинністю спрямовану на послідовне методологічне усунення найбільших загроз для ЄС, шляхом покращення та зміцнення співпраці між відповідними службами держав-членів, інститутів та агентств ЄС, а також третіх країн та організацій, у тому числі приватного сектору, де це доречно. Слід зазначити, що одним із пріоритетних напрямків ЄС у боротьбі із серйозною та організованою злочинністю в рамках ЕМРАСТ 2022-2025 роки, є екологічна злочинність задля протидії якої означено завдання: зруйнувати злочинні мережі, причетні до всіх форм екологічних злочинів, з особливим акцентом на торгівлю відходами та дикими тваринами, а також злочинні мережі та індивідуальні злочинні підприємства, здатні проникати у легальні бізнес-структури на високому рівні або створювати власні компанії для полегшення своїх злочинів [4].

Мережа боротьби з екологічними злочинами (EnviCrimeNet) [5] є неформальною мережею, що об'єднує поліцейських та інших борців з екологічною злочинністю на місцях. EnviCrimeNet також називають Європейським центром передового досвіду з кримінальних справ, пов'язаних із цією незаконною сферою. EnviCrimeNet має за мету розвиток відповідної діяльності з метою залучення учасників до кримінального переслідування екологічних злочинів та створення групи для обміну найкращими практиками й уроками, отриманими з попереднього досвіду. EnviCrimeNet також працює і за межами ЄС. Досвід, накопичений під час роботи в Мережі, використовується для експорту цієї моделі в інші регіони з великим впливом на боротьбу з екологічними злочинами, такі як Африка чи Латинська Америка, сприяючи обміну та створенню синергії.

Виходячи з вищезначеного, слід констатувати, що функціонування означених структур сприяє обміну досвідом у протидії екологічній злочинності, як на рівні держав-членів Союзу, так і з державами-кандидатами, державами, що співпрацюють з ЄС на підставі відповідних угод у правоохоронній сфері та з іншими міжнародними структурами до компетенції яких віднесено протидію злочинності.

Список використаних джерел:

1. Environmental Crime. URL: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-statistics/crime-areas/environmental-crime> (дата звернення 30.03.2023).
2. Regulation (EU) 2016/794 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol) and replacing and repealing Council Decisions

2009/371/ЈНА, 2009/934/ЈНА, 2009/935/ЈНА, 2009/936/ЈНА and 2009/968/ЈНА. *Official Journal of the European Union*. 2016. L 135/53. P. 1-62. (дата звернення 07.04.2023).

3. Operations. URL: <https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/operations?q=Environmental%20crimes> (дата звернення 01.04.2023).

4. EU Policy Cycle – EMPACT. URL: <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/eu-policy-cycle-empact> (дата звернення 29.03.2023).

5. EnviCrimeNet. URL: <https://www.envicrimenet.eu/> (дата звернення 29.03.2023).

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЄС У КОНТЕКСТІ ІДЕЇ «ЄВРОПИ КІЛЬКОХ ШВИДКОСТЕЙ»

Жук Наталія Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
НДІ державного будівництва та
місцевого самоврядування НАПрН України,
доцент кафедри публічного управління,
адміністрування та права
Національного університету «Полтавська
політехніка імені Юрія Кондратюка»
e-mail: nazhuk2016@gmail.com

Пропозиція запровадження в Європейському Союзі на рівні принципу організації його функціонування ідеї «Європи кількох швидкостей» (Multi-speed Europe) набула широкого резонансу у 2017 році на фоні обставин, викликаних фактором «Brexit» та у світлі перспектив розвитку ЄС та контурів його майбутньої політики після виходу Великобританії зі складу Союзу.

У представленій головою європейської комісії Ж.-К. Юнкером у березні 2017 року «Білій книзі майбутнього Європи до 2025 року» [1] було викладено концепції п'яти найімовірніших варіантів майбутнього розвитку ЄС (за винятком сценарію дезінтеграції Союзу). Серед них був озвучений сценарій 3 - «ті, хто бажають більшого, роблять більше», більш відомий як концепція «Європи кількох швидкостей». Остання описана в «Білій книзі...» таким чином: «27 країн діють, як визначено сьогодні, але дозволяючи країнам-членам, які бажають, глибше співпрацювати у визначених сферах, зокрема, з питань оборони, внутрішньої безпеки, оподаткування та соціальної політики. Відтак, можуть виникнути одна або декілька «коаліцій доброї волі» у різних сферах політики» [2]. Дещо згодом основні положення

цієї концепції знайшли своє відображення і в Римській декларації, підписаній керівниками країн-членів ЄС у березні того ж року.

Загалом термін «Європа різних швидкостей» вперше з'явився у 1975 році у звіті Лео Тіндеманса, тогочасного прем'єр-міністра Бельгії та активного учасника процесів євроінтеграції, у контексті аналізу ситуації, коли не всі держави-члени можуть або хочуть інтегруватися однаковими темпами при потребі узгодити інтереси різних груп держав. І хоча від його пропозиції запровадити підхід «Європи різних швидкостей» ЄС того року відмовився, аби не призвести до розколу і втрати єдності Союзу, однак наприкінці 1970-х років різношвидкісну інтеграцію дозволили на рівні Європейської валютної системи, запроваджуючи європейський механізм обмінних курсів. На науковому рівні це знайшло своє відображення у появі терміну *«гнучка інтеграція»* (*«гнучка інтеграція в ЄС»*) та всебічному дослідженню цього феномену [наприклад, 5].

Нагадаємо, що в числі передумов появи такої ідеї цього разу - вкрай неоднорідний розвиток держав ЄС за різними параметрами (наприклад, у сфері фінансів – зростання суверенних боргів країн Південної Європи (Іспанії, Португалії, Греції та Італії) на тлі профіциту бюджету Німеччини), а також відмова керівниками держав-лідерів ЄС від політики знаходження компромісних рішень усередині ЄС.

У світлі підписаної 2014 року Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та зобов'язань, узятих українською державою, у т.ч. в частині адаптації вітчизняного законодавства до європейського, варто додатковий раз звернути увагу на дискусії стосовно перспектив зміни фундаментальних правових принципів інтеграційного розвитку ЄС та на зміст пропозицій щодо останнього. З урахуванням того факту, що ці формальні зовнішні аспекти є лише відбитком тих глибинних процесів, які обумовлені власною соціальною природою ЄС, мотивами його створення та закономірними причинно-наслідковими зв'язками його розширення, що наочно проявляється як раз у часи загострення усіх протиріч, що ми спостерігаємо саме в цей час.

Отже, зазначена концепція передбачає можливість виникнення в Союзі однієї або декількох груп держав («коаліцій бажаючих»), які різняться за ступенем готовності до більш глибокої інтеграції в певних сферах. Інтеграція такого типу, на думку її авторів, не суперечить і не загрожує принципу єдності Союзу, не передбачає ізоляції держав, що відстають, і гарантує врахування їхніх інтересів при прийнятті рішень. Основні ідеї цієї концепції такі:

- всі країни-члени ЄС продовжують розвиватися у загальному напрямку та прагнути спільної мети

- у межах ЄС формується певне «ядро» - *єврозона*, тобто єдиний економіко-політичний альянс та внутрішній ринок із загальною валютою та особливим оподаткуванням, учасниками якої зможуть бути лише деякі

держави – члени ЄС (в особі шести держав-фундаторів ЄС – Німеччини, Франції, Італія, Іспанія та країн Бенілюкс)

- у рамках «ядра» передбачається наявність особливих відносин та виключно тісної співпраці між Німеччиною та Францією, що виконують функцію основних гарантів поступального розвитку ЄС в цілому

- правила функціонування єврозони встановлюються країнами «ядра» без урахування позицій інших країн-членів ЄС

- наявність певної системи гарантій і компенсацій з боку країн «ядра» решті країн – членів ЄС.

Серед політико-правових та соціологічних переваг запровадження такого принципу європейської інтеграції можна зазначити перспективу надання державам-членам більшої свободи для формування окремих блоків та визначення політики (що, зокрема, здатне забезпечити ефективність функціонування ЄС на рівні окремих груп в умовах, коли досягти однаковості на рівні ЄС неможливо), а також зменшення розриву між очікуваннями громадян та реальною політикою у тих державах-членах, які оберуть шлях поглиблення інтеграції.

Серед очікуваних негативних наслідків - поглиблення інтеграції між державами в рамках ЄС лише між членами його «ядра» та, відповідно, дезінтеграцію спільного ринку та єврозони. Як підсумок – створення двох різних ЄС всередині самого ЄС, загострення поділу всередині ЄС на «Стару» та «Нову» Європу, поглиблення різниці в соціальних стандартах між країнами «ядра» та іншими країнами (бо обсяг прав громадян, наданих законодавством ЄС, змінюватиметься залежно від того, в якій із держав-членів вони проживають), вторинність країн неєврозони при вирішенні ключових питань практично у всіх сферах ЄС, включаючи сфери кадрової політики та впливу у наднаціональних структурах ЄС, трудової міграції та продовольчої безпеки тощо. Не дивно, що серед основних аргументів «проти» впровадження в ЄС такого підходу його критики зазначають відсутність чітких критеріїв визначення кола держав, які мають перебувати в «ядрі» ЄС, а які – ні, а так само те, що він означатиме відмову від одного із засадничих принципів ЄС: досягнення рівності шляхом дедалі більшої інтеграції [4].

Отже, узагальнюючи зміст існуючих в політичній та науковій площинах протилежних підходів стосовно оцінки цієї концепції, можна зазначити, що перспектива створення груп країн так званого «обганяючого розвитку» («обганяючого співробітництва») в ЄС могла б розглядатися більш позитивно у разі ухвалення варіанту просування ними інтеграційних процесів у вигляді пілотних проектів, які у разі підтвердження їх ефективності були б реалізовані всіма країнами-членами ЄС шляхом включення їх на правовому та інституційному рівнях. У найгіршому варіанті такий підхід може викликати прояв усередині ЄС групових фрагментацій, що діють у різних напрямках, поза контекстом спільних цілей

та завдань, поза правовими рамками ЄС.

Як відомо, 5 березня 2017 року за підсумками зустрічі у Версалі керівників 4 провідних держав ЄС (Німеччини, Італії, Франції та Іспанії) ідею створення «Європи двох швидкостей» безумовно підтримали лідери Німеччини, Італії та Франції, умовно - Іспанії. Втім країни потенційної «периферії» ЄС (в особі країн Скандинавії, Південно-Східної та Центральної Європи, Вишеградської групи (Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина), розуміючи суть і ступінь негативних для них наслідків у випадку реалізації такого сценарію розвитку ЄС, намагалися вчинити певні кроки задля недопущення цього. Так, зокрема, за підсумками засідання держав Вишеградської групи, проведеного після оголошення підтримки зазначеними вище країнами-лідерами ЄС концепції «Європи кількох швидкостей», вони оголосили свою офіційну позицію стосовно цієї ідеї: «Кожна форма поглибленого співробітництва має бути відкритою для усіх бажаючих країн-членів. Потрібно уникнути будь-якої дезінтеграції загального ринку, Шенгенської зони та власно ЄС» [3], і висунули пропозицію щодо посилення позицій національних парламентів при підготовці директив ЄС та збереження права вето з питань подальших інтеграційних процесів у рамках ЄС [3].

У цілому ж механізм «обганяючої» співпраці передбачений основним договором ЄС [6] і застосовувався в ЄС вже неодноразово, у тому числі під час створення Шенгенської зони (її членами стали 22 держави з 28 держав-членів ЄС) та зони євро (відповідно, 19 держав увійшли до цієї зони з 28 держав-членів ЄС). Що ж стосується правових можливостей реалізації цієї концепції як основного принципу реалізації інтеграційних проєктів у рамках ЄС, то чинний договір ЄС виключає таку можливість – отже, зміна принципів основ розвитку ЄС можлива лише після його перегляду.

На довершення додамо, що на прикладі практичного обговорення концепції «Європи кількох швидкостей» та факту її очевидної підтримки з боку країн-лідерів ЄС на фоні несприйняття іншими країнами-членами ЄС ми знаходимо підтвердження основного висновку світ-системного аналізу Іммануїла Валлерстайна щодо закономірного розвитку економіки капіталістичної світ-системи шляхом виокремлення в її межах «ядра» (країн центру) та «периферії».

Список використаних джерел:

1. European Commission. White Paper on the Future of Europe: reflections and scenarios for the EU27 by 2025. URL: https://european-union.europa.eu/sites/default/files/whitepaper-future-of-europe_en.pdf.
2. Георгиев Е. Европа на няколко скорости не отрича Европа на нациите. URL: <http://www.investor.bg/evropa/334/a/emil-georgiev-evropa-na-niakolkoskorosti-ne-otricha-evropa-na-naciite-236810/> (дата звернення 09.04.2023)
3. «Багатошвидкісний ЄС» – це план для єднання чи розриву? Радіо

Свобода, 29 березня 2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28398445.html> (Дата звернення: 08.04.2023).

4. Гнучка інтеграція: історичний досвід Європи та значення для України / В. Липов. - Український щорічник з європейських інтеграційних студій. Випуск III. Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації. Луцьк: Терен, 2019. 214 с. URL: http://www.repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/21550/3/Гнучка%20інтеграція_Липов.pdf

5. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 01.01.2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text.

ІНСТИТУТ ПРЕДСТАВНИЦТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВ'ЯЗАННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ

Кадар Артем Миколайович,
аспірант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

Інститут представництва є важливим інструментом для розв'язання міжнародних спорів. Він полягає у призначенні третьої сторони, яка виступає в якості посередника між конфліктуючими сторонами з метою забезпечення мирного врегулювання спору.

Теоретично, інститут представництва заснований на ідеї взаємовигідної співпраці сторін. У рамках цієї співпраці третя сторона допомагає сторонам дійти до компромісу, що задовольняє їхні інтереси та потреби. Таким чином, інститут представництва допомагає знизити напругу між сторонами та запобігти ескалації конфлікту [4, с. 76]

Суттєві зміни в суспільних відносинах, які набули поширення з початку 90-х років, а також конституційне закріплення правових основ нової демократичної країни зумовили необхідність докорінного перегляду правового статусу осіб, які можуть здійснювати представництво інтересів осіб та держави та їх представницьких функцій.

Питання належного представництва, приміром, в цивільній справі потребують перегляду не лише за процесуальними особливостями цього інституту, а й за тими матеріально-правовими аспектами, що зумовлюються матеріальними основами представництва. При цьому слід зазначити, що останнім часом з'явилося доволі багато матеріалів, присвячених окремим аспектам представництва, але вони не узагальнені в єдиному комплексному дослідженні. Крім того, багато публікацій в юридичній літературі висвітлюють представницькі функції, здійснювані адвокатом. Інші автори

присвячують свої роботи представництву інтересів юридичних осіб в цивільному праві.

Конституцією України особі гарантується право на захист в суді, при цьому юрисдикція суду поширюється на всі правовідносини, що виникають в державі. Одночасно за ст. 110 Цивільного процесуального кодексу України громадянам надане право вести свої справи в суді особисто або через своїх представників. Справи ж юридичних осіб у суді мають вести їх органи, що діють в межах повноважень, наданих їм законом, статутом чи положенням. Але на цьому всі аспекти представництва для юридичних осіб не вичерпуються, оскільки повноважні представники юридичних осіб можуть передоручити ведення справи в суді іншим представникам [1, с. 112-116].

Нині на світовій арені держави забули про вирішення спорів і конфліктів мирними способами, дедалі частіше використовуючи війну як інструмент «усунення конфліктів». Виникає логічне питання про ефективність переговорів як засобу вирішення спорів в сучасних умовах міжнародних відносин. Так, І. Лукашук вважає, що протягом століть найважливішим інструментом дипломатії були переговори – один із найдавніших інститутів, який з'явився одночасно з міжнародними відносинами [3, с. 15].

Практика показує, що інститут представництва є ефективним інструментом для розв'язання міжнародних спорів. Багато держав та міжнародних організацій активно використовують цей інститут для врегулювання своїх спорів. Наприклад, ООН, Європейський Союз та інші міжнародні організації регулярно залучають треті сторони для вирішення своїх спорів.

Звичайно, інститут представництва має свої обмеження та недоліки. Наприклад, іноді третя сторона може бути необ'єктивною або не має достатньої експертизи для розв'язання конкретного спору. Крім того, сторони можуть бути не готовими до компромісу або не довіряти третій стороні. Однак, взагалі, інститут представництва є важливим інструментом для забезпечення мирного врегулювання міжнародних спорів.

Інститут представництва є досить розповсюдженим інструментом для розв'язання міжнародних спорів, оскільки його використання дає можливість сторонам досягти мирного вирішення конфлікту без необхідності використання силових методів [5, с. 98-100]

У міжнародному праві існує два основних види представництва: представництво уряду та представництво народу. Представництво уряду полягає в тому, що уряд однієї держави може виступати представником іншої держави в конфлікті між цією державою та іншою стороною. Представництво народу полягає в тому, що окремі особи, групи чи організації можуть представляти інтереси народу, який є об'єктом конфлікту.

Інститут представництва зазвичай залучається для розв'язання міжнародних спорів, що виникають між двома державами або між державою та іншою стороною. Такі спори можуть стосуватися територіальних питань, ресурсів, прав людини, торгівлі тощо.

Одним з прикладів використання інституту представництва є Міжнародний суд ООН, який вирішує спори між державами та надає поради з правових питань, які мають міжнародне значення. У разі виникнення спору між двома державами, кожна з них може призначити свого представника, який буде виступати в її інтересах перед судом [2, с. 23].

Іншим прикладом використання інституту представництва є арбітражні суди, які також зазвичай залучають третю сторону для вирішення міжнародних спорів. Арбітраж може бути використаний для вирішення таких різноманітних міжнародних спорів, як торговельні, інвестиційні, адміністративні, енергетичні тощо. Арбітражні суди дозволяють сторонам вільно обрати третю сторону для вирішення спору, зазвичай це є професійна імпарціальна міжнародна організація. Арбітражні рішення є біндуючими і можуть бути виконані відповідно до національного законодавства. Отже, арбітражні суди також можуть використовуватися як ефективний інструмент для вирішення міжнародних спорів, залучаючи третю сторону в процес [6, с. 76-77].

Список використаних джерел:

1. Лукашук І.І. Сучасне право міжнародних договорів. 2 т. Т. 1: Укладання міжнародних договорів. 2004. 672 с.
2. Мартин О. Інститут представництва в міжнародному праві. Київ: Юрінком Інтер, 2018.
3. Сівак О. Міжнародне право: курс лекцій. Київ: КНЕУ, 2016.
4. Губерська Л. Міжнародне право. Київ: Атіка, 2015.
5. Серета О. Міжнародне публічне право. Київ: Юридична думка, 2016.
6. Крижевський В. Міжнародне право: підручник. Київ: Вид. дім "Ін Юре", 2019.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА КОРИСТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТАМИ НАУКОВОГО ПРОГРЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Коломоєць Карина Сергіївна,
аспірантка кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: kolomoets.karina0905@gmail.com

Право на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування є одним з основоположних прав людини, яке визнане міжнародним правом. Дане право визнає важливість наукових досліджень та інновацій у сприянні розвитку технологій, покращенні якості життя для людей, зокрема в аспектах охорони здоров'я, освіти та безпеки, а також сприяє збереженню довкілля тощо. Значення права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування важко переоцінити, зважаючи на швидкий розвиток науки і технологій у ХХІ ст. та на всі виклики, з якими стикається зараз світ: зміна клімату, збройні конфлікти і пандемії. Завдяки реалізації цього права покращується діагностика та лікування хвороб, зменшуються викиди в атмосферу, створюються нові технології, такі як безпілотні літальні апарати, які можуть гарантувати більшу безпеку національних кордонів тощо. На універсальному міжнародному рівні досліджуване право гарантується Загальною декларацією прав людини 1948 р. та Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., на яких ґрунтуються і регіональні міжнародно-правові акти. У Європейському Союзі (далі – ЄС) право на користування результатами наукового прогресу забезпечується за допомогою складної системи нормативно-правових актів, спрямованих на сприяння науковому прогресу, одночасно забезпечуючи захист прав людини та суспільних інтересів. Саме тому є актуальним і необхідним огляд нормативної бази ЄС щодо права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування.

Так, Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р. прямо визнає право на користування перевагами наукового прогресу та свободу проводити дослідження. Ст. 13 Хартії окреслює, що мистецтво та наукові дослідження є вільними від обмежень, а академічна свобода має забезпечуватися [1]. Дана стаття зазначає про важливість академічної свободи та незалежності наукових досліджень у сприянні просуванню знань та інновацій. Завдяки ст. 13 встановлюється право окремих осіб та установ проводити наукові дослідження без зовнішнього втручання, цензури або примусу, а також право на користування результатами наукових досліджень для будь-яких осіб на засадах рівності.

Договір про функціонування ЄС (далі – ДФЄС) встановлює правову основу політики ЄС, пов'язаної з дослідженнями та інноваціями. Зокрема, у розділі XIX «Дослідження, технічний розвиток і космос», у ст. ст. 179-190 окреслюються рамки дослідницької політики ЄС, включаючи просування наукових знань, координацію дослідницької діяльності та поширення результатів досліджень. Незважаючи на відсутність прямої згадки про досліджуване нами право, даний міжнародно-правовий акт є необхідною складовою для функціонування цього права у межах ЄС. Однією з ключових цілей дослідницької політики ЄС, як встановлено у ч. 1 ст. 179 ДФЄС, є сприяння науковому та технологічному прогресу та їх зміцнення в ЄС. Ця мета відповідає праву на користування результатами наукового прогресу, як це визнається у ст. 27 Загальної декларації прав людини та ст. 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Крім того, науково-дослідницька політика ЄС спрямована на забезпечення того, щоб переваги науково-технічного прогресу розподілялися між державами-членами та їхніми громадянами. Зокрема, ч. 2 ст. 179 ДФЄС, наголошує на необхідності заохочувати до участі держав-членів і регіонів у дослідницькій діяльності через підприємства, дослідницькі центри, університети та окремих осіб [2]. Разом з тим, цим розділом ДФЄС встановлюється принцип фінансування досліджень ЄС, які включають сприяння соціальній та економічній згуртованості та зменшенню диспропорцій між регіонами, та підкреслюється важливість поширення результатів досліджень і заохочення їхнього використання.

Регламент (ЄС) 2021/695 є ще одним правовим актом ЄС, який забезпечує реалізацію права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування. Даний Регламент присвячений заснуванню Horizon Europe – рамкової програми досліджень та інновацій – яка є безпосереднім інструментом для покращення можливостей використання досліджуваного нами права. Одними з фундаментальних принципів цієї програми є відкрита наука, доступ до наукових публікацій і досліджень, використання наукових знань, а також залучення всіх учасників суспільства, як громадян так і організацій, до спільного провадження досліджень і використання їх результатів з метою поглиблення взаємозв'язку між наукою та суспільством. Зазначені у ст. 3 Регламенту (ЄС) 2021/695 цілі програми прямо корелюються з правом на користування результатами наукового прогресу. Зокрема, ч. 2 (с) ст. 3 вказує на необхідність заохочувати всі форми інновацій, сприяти технологічному розвитку, передачі знань і технологій, а також використанню інноваційних рішень [3].

Варто також зазначити про Регламент (ЄС) № 536/2014 щодо клінічних випробувань лікарських препаратів для людини, який спрямований на оптимізацію процесу затвердження клінічних випробувань лікарських засобів у ЄС. Даний регламент має на меті сприяння науковому

прогресу шляхом полегшення проведення клінічних випробувань, а також надання безпеки та захисту учасників випробувань. Регламент заохочує розробку інноваційних методів лікування, одночасно гарантуючи безпеку та добробут учасників клінічних випробувань [4].

Серед директив можна виокремити Директиву 98/44/ЄС про правовий захист біотехнологічних винаходів. Ця директива регулює патентоспроможність біотехнологічних винаходів у ЄС і спрямована на те, щоб право на вигоду від наукового прогресу було збалансовано з суспільним інтересами у захисті людської гідності, громадського здоров'я та навколишнього середовища [6].

З правом на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування також корелюється Директива (ЄС) 2016/801, оскільки вона забезпечує правову основу для громадян третіх країн, які бажають в'їхати та проживати в ЄС з метою дослідження, навчання, стажування, волонтерства тощо. Директива полегшує мобільність дослідників і студентів із третіх країн, що може сприяти міжнародні співпраці та обміну науковими знаннями. Директива гарантує, що такі особи повною мірою зможуть брати участь у науковій діяльності, не стикаючись з перешкодами чи дискримінацією [5].

Отже, підсумовуючи викладене вище, можемо дійти висновку, що в межах Європейського Союзу прийнято низку актів, що стосуються забезпечення окремих аспектів права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування. Більшість регламентів та директив ЄС спрямовані на мінімізацію або повне усунення негативних наслідків для здоров'я людей, суспільних інтересів, безпеки і навколишнього середовища при здійсненні наукових досліджень або користуванні результатами наукового прогресу. Разом з цим, у нормативно-правових актах ЄС приділяється достатня увага поширенню інновацій та новітніх технологій для користування як науковими установами, так і окремими особами.

Список використаних джерел:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 2012. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj (date of access: 30.03.2023).
2. Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12016ME/TXT> (date of access: 30.03.2023).
3. Establishing Horizon Europe – the framework programme for research and innovation, laying down its rules for participation and dissemination, and repealing regulations (eu) no 1290/2013 and (eu) no 1291/2013 : Regulation (EU) 2021/695 of 28.04.2021. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2021/695/oj> (date of access: 30.03.2023).
4. On clinical trials on medicinal products for human use, and repealing

directive 2001/20/ec : Regulation (EU) No 536/2014 of 16.04.2014. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2014/536/oj> (date of access: 30.03.2023).

5. On the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of research, studies, training, voluntary service, pupil exchange schemes or educational projects and au pairing : Directive (EU) 2016/801 of 11.05.2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/801/oj> (date of access: 04.05.2023).

6. On the legal protection of biotechnological inventions : Directive no. 98/44/EC of 06.07.1998. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31998L0044> (date of access: 30.03.2023).

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Курило Євгеній Віталійович,
аспірант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

Розвиток України як правової держави у XXI столітті зумовив реалізацію низки процесів, пов'язаних із вдосконаленням законодавства. Сфера інтелектуальної власності не є винятком, і міжнародна поведінка відіграє основну роль у її правових нормах.

Національне законодавство щодо захисту прав інтелектуальної власності застосовується лише на національному рівні. Винаходи або оригінальні твори можна легко нелегально вивезти за межі країни походження, позбавляючи винахідника права на отримання винагороди за використання. Необхідність вивчення міжнародних норм у сфері інтелектуальної власності залежить від зобов'язань України за міжнародними та міжурядовими угодами, особливо в рамках вступу України до СОТ, ВОІВ тощо.

Найважливішими у сфері інтелектуальної власності є Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності 1967 р., Паризька конвенція про охорону промислової власності 1883 р. та Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 1886 р.

Всесвітня організація інтелектуальної власності є однією зі спеціалізованих організацій системи ООН, яка відповідає за координацію низки заходів міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності. Слід зазначити, що Всесвітня організація інтелектуальної власності була створена на основі Паризької конвенції про охорону промислової власності, укладеної в 1883 році, і Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, укладеної в 1886 році.

Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності була укладена в 1967 році, але набула чинності лише через три роки. Місія організації полягає в тому, щоб сприяти захисту інтелектуальної власності в усьому світі через співпрацю держав і, у відповідних випадках, через взаємодію з будь-якою іншою міжнародною організацією. ВОІВ сприяє захисту інтелектуальної власності в усьому світі, гармонізує певні норми міжнародного права у сфері інтелектуальної власності, встановлює та підтримує законність прав промислової власності.

Україна є членом ВОІВ, а тому виконує свої зобов'язання майже за всіма існуючими міжнародними документами у сфері інтелектуальної власності.

Метою Паризької конвенції про охорону промислової власності є правова охорона результатів інтелектуальної діяльності з метою істотного поліпшення якості товарів. Дія Конвенції поширюється на об'єкти промислової власності (винаходи, зразки, торгові марки, фірмові назви, географічні зазначення, корисні моделі, захист від недобросовісної конкуренції) [4].

Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів містить такі матеріально-правові норми:

дані авторів і творів, що охороняються, умови і правила охорони фільмів, фотографій, радіо- і телепередач, антологій, лекцій, фольклорних творів, аудіо носіїв та інших охоронюваних матеріалів [1].

Всесвітня конвенція про авторське право була розроблена та прийнята спеціальною конференцією, що відбулася в Женеві 6 вересня 1952 року під егідою ЮНЕСКО. Це стосується таких видів творчості, як письменництво, музика, драматургія, кінематограф, живопис, графіка та скульптура. Конвенція чітко передбачає процедури публікації творів, реєстрації авторів, а також спеціальні гарантії матеріальних і нематеріальних прав авторів [5, с.26].

Договір ВОІВ про авторське право, ухвалений Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 р. поширює захист авторського права на форму вираження, а не на саму ідею, процес, метод або математичну концепцію. Він передбачає, що інформація про керування авторським правом – це інформація, яка ідентифікує твір, автора, власника прав на твір або умови використання твору, яка з'являється у зв'язку з копіюванням твору або публічним розповсюдженням, якщо таке є.

Згідно зі статтею 14 Договору ВОІВ про авторське право, сторони вживають невідкладних заходів для запобігання подальшим порушенням, щоб мати можливість ефективно виправляти порушення прав, передбачених цим Договором [3].

Страсбурзька конвенція про Міжнародну патентну класифікацію (1971) поділяє всі галузі техніки та технології на вісім розділів, що містять приблизно 71 000 заголовків. Кожен рубричний індекс складається з літер

латинського алфавіту та арабських цифр, і ці індекси додаються до всіх патентних документів, опублікованих заявок і виданих патентів на винаходи [6].

Лісабонська конвенція про правову охорону географічних зазначень і міжнародну реєстрацію прав на них (1958 р.) сприяє забезпеченню правової охорони географічних зазначень шляхом міжнародної реєстрації прав на географічні зазначення. Ці права реєструються Міжнародним бюро Всесвітньої організації інтелектуальної власності в Женеві за заявою компетентних органів Договірних Сторін. Крім того, згідно з Лісабонською угодою, країни-учасниці повинні забезпечити правову охорону географічних зазначень, доки вони охороняються законом у країні походження [5, с.342].

У рамках СОТ питання прав інтелектуальної власності регулюються Угодою СОТ про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. Новим для багатосторонніх міжнародних договорів про захист прав інтелектуальної власності є визначення принципу найбільшого сприяння. Він передбачає, що будь-які пільги, допомога, привілеї чи імунітети, надані державою-учасницею, повинні негайно і безумовно надаватися громадянам іншої держави. Надається громадянам усіх інших держав-членів за визначенням одноразового вилучення.

Тому в сучасній ситуації міжнародна система захисту прав інтелектуальної власності прагне до формування та функціонування єдиного підходу. Проте, незважаючи на стрімкий розвиток технологій, з'являються нові методи порушення у сфері прав інтелектуальної власності. У зв'язку з цим потребують подальшого розвитку та вдосконалення міжнародно-правові акти у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Бернська конвенція з охорони літературних і художніх творів від 24.07.1886. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051 (дата звернення 20.04.2023).
2. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20.03.1883. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_123 (дата звернення 20.04.2023).
3. Рожкова М.А. Міжнародні договори в сфері інтелектуальної власності (актуальний огляд багатосторонніх угод): навчальний посібник. Київ: Освіта. 2017. 770 с.
4. Страсбурзька угода про Міжнародну патентну класифікацію від 24.03.1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999_001 (дата звернення 20.04.2023).
5. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018 (дата звернення 20.04.2023).

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Левченко Юрій Вікторович,
аспірант кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
Університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: levyra@gmail.com

Служба внутрішнього аудиту Європейської комісії (далі – СВА, Служба) була створена рішенням Комісії від 11 квітня 2000 року задля підвищення та захисту організаційної цінності шляхом надання об’єктивних гарантій, консультацій й аналітичних висновків, що базуються на оцінці ризиків [1]. У 2003 році СВА отримала мандат на проведення аудиту агентств ЄС – і сьогодні її діяльність охоплює понад 40 агентств та органів [2]. У 2014 році рішенням Комісії відбулася реорганізація функцій внутрішнього аудиту в Європейській Комісії та виконавчих органах шляхом її централізації в межах СВА, що стало однією з найбільш значущих подій другого десятиліття існування Служби. Це передбачало, що діяльність з внутрішнього аудиту в генеральних директоратах мала бути поступово припинена, а основні робочі файли підрозділу внутрішнього аудиту передані до СВА. Така реорганізація стала значною зміною в існуючій архітектурі управління внутрішнім аудитом в Комісії і надала можливість продовжити еволюцію професійного внутрішнього аудиту в Комісії [3].

Так, Служба внутрішнього аудиту виконує свою роботу відповідно до Фінансового регламенту, Міжнародних стандартів професійної практики внутрішнього аудиту та Кодексу етики Інституту внутрішніх аудиторів. Діяльність СВА направлена на здійснення оцінки та надання рекомендацій щодо вдосконалення процесів управління ризиками, контролю та керівництва для досягнення таких цілей, як: просування належної етики і цінностей в організації, забезпечення ефективного управління діяльністю організації та підзвітності, а також ефективна передача інформації про ризики і контроль у відповідні підрозділи організації. Означена діяльність спрямована, передусім, на сприяння розвитку культури ефективного та результативного управління [1].

Забезпечуючи впевненість суб’єктам аудиту, СВА безпосередньо сприяє досягненню загальної мети Комісії, яка полягає у створенні сучасної, високоефективної європейської системи державного управління, підвищенні довіри громадськості до Європейського Союзу та покращенні його іміджу. Опосередковано вона також сприяє загальним політичним амбіціям і цілям Європейського Союзу шляхом проведення аудиту систем

управління та контролю і надання впевненості в ефективності процесів управління ризиками, контролю та управління іншим службам Європейської Комісії, Європейській службі зовнішніх справ, виконавчим агентствам, Європейським школам, агентствам ЄС та іншим автономним органам, які отримують внески з бюджету ЄС [4].

Діяльність Служби базується на засадах незалежності та об'єктивності, що передбачено у Фінансовому регламенті та Хартії місії, ухвалених Комісією. Це означає, що для забезпечення об'єктивності у своїх судженнях та уникнення конфлікту інтересів аудитор СВА повинні зберігати свою незалежність щодо діяльності та операцій, які вони перевіряють. Внутрішній аудитор не повинен отримувати або запрошувати жодних інструкцій або зазнавати обмежень у будь-який спосіб щодо виконання покладених функцій. Якщо об'єктивність внутрішнього аудитора фактично або видимо порушена, деталі порушення повинні бути розкриті [5; 6].

Крім того, у своїй діяльності внутрішній аудитор користується повним і необмеженим доступом до всієї інформації, зокрема, інформаційних систем, записів, майна та персоналу Комісії, необхідних для виконання його або її обов'язків, а також, у разі необхідності доступом на місці, в тому числі в державах-членах і в третіх країнах [6; 1]. З огляду на те, що внутрішній аудит передбачає оцінку придатності й ефективності систем внутрішнього управління та діяльності підрозділів у реалізації політики, програм і заходів, ефективності та результативності систем внутрішнього контролю та аудиту, що застосовуються до кожної операції з виконання бюджету, СВА може: проводити інтерв'ю з персоналом, відповідальним за ці операції; аналізувати первинну документацію (внутрішні інструкції, контрольні списки, здійснені платежі тощо) та транзакції в інформаційних системах; а також оцінювати функціонування систем внутрішнього контролю, запроваджених керівництвом щодо цих операцій [7].

Таким чином, можемо зробити висновок, що Служба внутрішнього аудиту, заснована на принципах незалежності та об'єктивності, здійснює важливу місію, яка полягає у підвищенні і захисті організаційної цінності шляхом надання об'єктивних гарантій, консультацій та аналітичних висновків, що базуються на оцінці ризиків. Крім того, Служба сприяє інститутам і самому Союзу у досягненні їхніх цілей, застосовуючи систематичний і дисциплінований підхід до оцінки та підвищення ефективності процесів управління ризиками, контролю та керівництва.

Список використаних джерел:

1. Mission Charter of the Internal Audit Service of the European Commission in relation to bodies set up under the TFEU and the Euratom Treaty having legal personality and receiving contributions charged to the budget. URL: <https://www.ela.europa.eu/sites/default/files/2022-02/management-board-16->

2021-annex.pdf (дата звернення: 07.04.2023).

2. Internal Audit Service (IAS) history. URL: https://commission.europa.eu/about-european-commission/departments-and-executive-agencies/internal-audit-service/internal-audit-service-ias-history_en (дата звернення: 07.04.2023).

3. Assurance and Advice – A journey through the last 20 years and into the future. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. URL: <https://op.europa.eu/webpub/ias/assurance-and-advice/en/#annex2> (дата звернення: 07.04.2023).

4. Annual Activity Report 2021 Internal Audit Service (DG IAS). URL: https://commission.europa.eu/system/files/2022-05/annual-activity-report-2021-internal-audit-service_en.pdf (дата звернення: 07.04.2023).

5. Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the Court of Auditors. Annual report to the Discharge Authority on internal audits carried out in 2021 COM(2022) 292 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0292> (дата звернення: 07.04.2023).

6. Commission Delegated Regulation (EU) 2019/715 of 18 December 2018 on the framework financial regulation for the bodies set up under the TFEU and Euratom Treaty and referred to in Article 70 of Regulation (EU, Euratom) 2018/1046 of the European Parliament and of the Council. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019R0715> (дата звернення: 07.04.2023).

7. How the IAS processes and protects your personal data (Privacy Statement). URL: https://commission.europa.eu/about-european-commission/departments-and-executive-agencies/internal-audit-service/how-we-work-internal-audit-service_en#independence (дата звернення: 07.04.2023).

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЩОДО ПРОТИДІЇ МОВІ ВОРОЖНЕЧІ В МЕЖАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Мартюхіна Наталія Олександрівна,
аспірантка кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
e-mail: martyuhina@i.ua

Независницькі висловлювання охоплюють багато форм висловлювання, які пропагують, підбурюють, заохочують або виправдовують ненависть, насильство і дискримінацію щодо індивідів або

груп осіб з цілої низки причин. Це створює серйозну небезпеку для згуртованості демократичного суспільства, захисту прав людини та верховенства закону, що може мати своїм наслідком акти насильства і конфлікти в ширшому масштабі. У цьому сенсі розпалювання ненависті є крайньою формою нетерпимості, яка сприяє злочинам на ґрунті ненависті [1].

Так, усі форми ненависті та нетерпимості є несумісними з фундаментальними правами та цінностями, на яких заснований Європейський Союз (далі – ЄС, Союз), як-от: повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини. Така ненависть впливає не лише на окремих жертв, вона становить загрозу для процвітаючих демократій і плюралістичного суспільства [2]. Жертви мови ворожнечі та злочинів на ґрунті ненависті стають об'єктами нападів через їхні незмінні характеристики або через ті, що є основою їхньої ідентичності. Як наслідок, вони відчують себе знеціненими, небажаними, приниженими та зневаженими в суспільстві через свою ідентичність. Мова ворожнечі та злочини на ґрунті ненависті також мають потужний суспільний вимір. Вони становлять загрозу демократичним цінностям, соціальній стабільності та миру, посилюють соціальний поділ, підривають соціальну згуртованість і провокують відплату, що призводить до насильства та контрнасильства. Дослідження також демонструють, що мова ворожнечі в соціальних мережах призводить до збільшення кількості злочинів проти меншин у фізичному вимірі та призводить до зростання насильства щодо біженців, іммігрантів, етнічних та релігійних меншин тощо [3].

У зв'язку з цим, у межах ЄС ведеться плідна робота, спрямована на боротьбу і викорінення мови ворожнечі та злочинів на ґрунті ненависті. Так, зокрема Рамкове рішення 2008 року про боротьбу з деякими формами і проявами расизму та ксенофобії засобами кримінального права передбачає, що кожна держава-член вживає заходів щодо криміналізації публічного підбурювання до насильства або ненависті, спрямованого проти групи осіб або члена такої групи, що визначається за ознакою раси, кольору шкіри, релігії, родового, національного або етнічного походження, зокрема шляхом публічного розповсюдження або розповсюдження трактатів, зображень або інших матеріалів [4].

У 2021 році Комісія ухвалила Повідомлення «Більш інклюзивна та захищена Європа: розширення переліку злочинів ЄС на мову ворожнечі та злочини на ґрунті ненависті», яке має за мету ініціювати рішення Ради, що розширює на мову ворожнечі та злочини на ґрунті ненависті чинний перелік так званих «злочинів ЄС», викладений у ст. 83 ДФЄС [5]. Важливість такого розширення зумовлюється тим, що Європейський Парламент і Рада можуть за допомогою директив, ухвалених відповідно до звичайної законодавчої процедури, встановлювати мінімальні правила щодо визначення

кримінальних правопорушень і санкцій у сферах особливо тяжких злочинів, що мають транскордонний вимір, зумовлений характером чи впливом таких злочинів або особливою необхідністю боротьби з ними на загальних засадах. На сьогоднішній день, до таких сфер злочинності належать: тероризм, торгівля людьми та сексуальна експлуатація жінок і дітей, незаконний обіг наркотиків, незаконний обіг зброї, відмивання грошей, корупція, підробка платіжних засобів, комп'ютерна злочинність та організована злочинність [6].

Питання щодо мови ворожнечі та злочинів на ґрунті ненависті також було предметом розгляду Парламенту у його численних резолюціях. Зокрема, у резолюції про зростання неофашистського насильства в Європі (2018/2869(RSP)) Парламент відзначив зв'язок між поширенням мови ворожнечі та насильством, підкресливши негативну роль, яку можуть відігравати політики та політичні партії в цьому відношенні. У резолюції 2020 року (2020/2009(INI)) Парламент зазначив, що мова ворожнечі та дезінформація все частіше використовуються в політичних цілях як засіб посилення соціальної поляризації та повторив свій заклик до держав-членів впроваджувати і застосовувати заходи для запобігання, засудження та протидії мові ворожнечі і злочинам на ґрунті ненависті. Резолюції 2021 року (2021/2557(RSP); (2020/2035(INL))) стосувалися безпосередньо мови ворожнечі проти ЛГБТІК тощо [7].

Таким чином, підсумовуючи викладене доходимо висновку, що в межах Європейського Союзу ведеться активна діяльність, направлена на протидію злочинам на ґрунті ненависті і мові ворожнечі. У світлі цього, важливе значення має ініціатива, спрямована на ухвалення рішення Ради, що поширює на злочини на ґрунті ненависті та мову ворожнечі поточний список так званих «злочинів ЄС». Таке рішення надасть змогу зміцнити правову базу щодо боротьби з мовою ворожнечі та злочинами на ґрунті ненависті в ЄС.

Список використаних джерел:

1. European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). Hate speech and violence. URL: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/hate-speech-and-violence> (дата звернення: 08.04.2023).

2. Combating hate speech and hate crime. Measures to prevent and combat different forms of hatred and to protect victims. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/combating-hate-speech-and-hate-crime_en (дата звернення: 08.04.2023).

3. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. A more inclusive and protective Europe: extending the list of EU crimes to hate speech and hate crime COM(2021) 777 final. URL:

https://commission.europa.eu/system/files/2021-12/1_1_178542_comm_eu_crimes_en.pdf (дата звернення: 08.04.2023).

4. Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008F0913> (дата звернення: 08.04.2023).

5. Extending EU crimes to hate speech and hate crime. The Commission initiative to include hate speech and hate crime in the list of 'EU crimes' in the Treaty. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/extending-eu-crimes-hate-speech-and-hate-crime_en (дата звернення: 08.04.2023).

6. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (дата звернення: 08.04.2023).

7. Combating hate speech and hate crime in the EU. European Union, 2022. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/733520/EPRS_ATA\(2022\)733520_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/733520/EPRS_ATA(2022)733520_EN.pdf) (дата звернення: 08.04.2023).

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Матієва Яна Сергіївна,
аспірантка кафедри конституційного
та адміністративного права
юридичного факультету
Національного авіаційного університету

Економічна інтеграція – це угода між державами, яка зазвичай включає зменшення або усунення торговельних бар'єрів і координацію монетарної та фіскальної політики. Економічна інтеграція має на меті скоротити витрати як для споживачів, так і для виробників і збільшити торгівлю між країнами, що беруть участь в угоді [1].

Економічну інтеграцію іноді називають регіональною інтеграцією, оскільки вона часто відбувається між сусідніми державами.

Економічну інтеграцію можна пояснити таким чином, що коли регіональні економіки погоджуються на інтеграцію, торговельні бар'єри спадають, а економічна та політична координація посилюється.

Фахівці в даній галузі виділяють сім етапів економічної інтеграції: зона преференційної торгівлі, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, економічний і валютний союз і повна економічна інтеграція. Останній етап являє собою повну гармонізацію фіскальної

політики та повний валютний союз [2].

Переваги економічної інтеграції поділяються на три категорії: створення торгівлі, можливості працевлаштування, консенсус і співпраця.

Якщо говорити точніше, економічна інтеграція, як правило, призводить до зниження вартості торгівлі, покращення доступності товарів і послуг і їхнього ширшого вибору, а також підвищення ефективності, що призводить до підвищення купівельної спроможності.

Економічна інтеграція може зменшити витрати на торгівлю, покращити доступність товарів і послуг і збільшити купівельну спроможність споживачів у країнах-членах

Можливості працевлаштування, як правило, покращуються, оскільки лібералізація торгівлі веде до розширення ринку, обміну технологіями та транскордонних інвестицій.

Політична співпраця між країнами також може покращитися завдяки міцнішим економічним зв'язкам, які створюють стимул для мирного вирішення конфліктів і ведуть до більшої стабільності.

Незважаючи на переваги, економічна інтеграція має вади. Вони діляться на три категорії:

- Відволікання торгівлі. Тобто торгівля може бути спрямована від не членів до членів, навіть якщо це економічно згубно для країни-члена.

- Розмивання національного суверенітету. Члени економічних союзів, як правило, зобов'язані дотримуватися правил торгівлі, грошово-кредитної політики та фіскальної політики, встановлених невиборним органом зовнішньої політики.

- Зміщення та скорочення зайнятості. Економічна інтеграція може змусити компанії перемістити свої виробничі операції в регіони економічного союзу, де ціни на робочу силу нижчі. І навпаки, працівники можуть переїхати до районів з кращими зарплатами та можливостями працевлаштування.

Оскільки економісти та політики вважають, що економічна інтеграція приносить значні вигоди, багато установ намагаються виміряти ступінь економічної інтеграції в країнах і регіонах. Методологія вимірювання економічної інтеграції зазвичай включає численні економічні показники, включаючи торгівлю товарами та послугами, транскордонні потоки капіталу, трудову міграцію та інші. Оцінка економічної інтеграції також включає заходи інституційної відповідності, такі як членство в профспілках і силу інститутів, які захищають права споживачів та інвесторів.

Прикладом економічної інтеграції є Європейський Союз. Європейський Союз (ЄС) був створений у 1993 році і включав 27 держав-членів у 2022 році [3]. З 1999 року 19 із цих країн прийняли євро як спільну валюту [4].

Згідно з даними Світового банку, у 2021 році на ЄС припадало приблизно 18% світового валового внутрішнього продукту [5].

Отже, економічна інтеграція, або регіональна інтеграція, – це угода між країнами щодо зменшення або усунення торговельних бар'єрів і узгодження фіскальної політики. Європейський Союз являє собою повну економічну інтеграцію.

Список використаних джерел

1. Pressbooks. Core Principles of International Marketing Regional Economic Integration. URL: <https://opentext.wsu.edu/cpim/chapter/2-4-regional-economic-integration/> (дата звернення 20.04.2023).

2. Allianz Global Investors. "From TPP to USA: 7 Stages of Economic Integration URL: <https://www.allianzgi.com/en/insights/investment-themes-and-strategy/from-tpp-to-usa-seven-stages-of-economic-integration> (дата звернення 20.04.2023).

3. European Central Bank. Five Things You Need to Know About the Maastricht Treaty. URL: https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me-more/html/25_years_maastricht.en.html (дата звернення 20.04.2023)

4. European Commission. EU Countries and the Euro. URL: https://commission.europa.eu/euro-0/eu-countries-and-euro_en (дата звернення 20.04.2023).

5. The World Bank Group. GDP (Current US\$) - European Union, World URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=EU-1W> (дата звернення 20.04.2023).

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Мулявка Вікторія Євгенівна,
аспірантка кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

Уряди та багатонаціональні організації вводять економічні санкції, щоб спробувати змінити стратегічні рішення державних і недержавних акторів, які загрожують їхнім інтересам або порушують міжнародні норми поведінки. Критики кажуть, що санкції часто погано продумані та рідко успішно змінюють поведінку цілей, тоді як прихильники стверджують, що останніми роками вони стали більш ефективними та залишаються важливим інструментом зовнішньої політики.

Економічні санкції визначаються як припинення звичайних торгових і фінансових відносин для цілей зовнішньої політики та політики безпеки. Санкції можуть бути всеохоплюючими, забороняючи комерційну діяльність щодо всієї країни, як-от тривале ембарго США

щодо Куби, або вони можуть бути цілеспрямованими, блокуючи транзакції з окремими підприємствами, групами чи окремими особами.

Після 11 вересня відбувся явний зсув у бік цілеспрямованих або так званих розумних санкцій, спрямованих на мінімізацію страждань невинних цивільних осіб. Санкції приймають різні форми, включаючи заборону на поїздки, заморожування активів, ембарго на постачання зброї, обмеження капіталу, скорочення іноземної допомоги та торгові обмеження [1].

Національні уряди та міжнародні органи, такі як Організація Об'єднаних Націй і Європейський Союз, запровадили економічні санкції, щоб примусити, стримати, покарати або присоромити організації, які ставлять під загрозу їхні інтереси або порушують міжнародні норми поведінки. Санкції використовувалися для досягнення цілого ряду зовнішньополітичних цілей, включаючи боротьбу з тероризмом, боротьбу з наркотиками, нерозповсюдження, просування демократії та прав людини, вирішення конфліктів і кібербезпеку.

Хоча санкції є формою втручання, вони зазвичай розглядаються як менш витратний і менш ризикований курс дій між дипломатією та війною. Політики можуть розглядати санкції як відповідь на зовнішні кризи, коли національні інтереси є менш ніж життєво важливими або коли військові дії є неможливими. Країни-лідери час від часу вводили санкції, коли вони оцінювали більш каральні заходи. Наприклад, Рада Безпеки ООН запровадила комплексні санкції проти Іраку лише через чотири дні після вторгнення Саддама Хусейна в Кувейт у серпні 1990 року. Рада Безпеки дозволила застосування військової сили лише через кілька місяців.

Економічні санкції можуть бути введені в односторонньому порядку однією країною або багатосторонньою групою країн або міжнародною організацією. Санкції передбачають:

- Ембарго – торговельне ембарго – це широка заборона на торгівлю з країною, хоча інколи воно може включати винятки для постачання продуктів харчування та ліків з гуманітарних міркувань. Куба, Іран, і Північна Корея вже давно перебувають під торговим ембарго США.

- Експортний контроль – експортні обмеження забороняють постачання певних продуктів, послуг та інтелектуальної власності до цільових країн. Вони часто обмежують продажі зброї, технологій військового призначення або, як зараз для Росії, технологій і обладнання для буріння нафти.

- Контроль над капіталом. Контроль над капіталом може обмежити інвестиції в цільові країни чи галузі або широко заборонити доступ до міжнародних ринків капіталу для емітентів країни.

- Торговельні санкції – торговельні санкції можуть включати контроль імпорту для певних країн, регіонів або галузей.

- Заморожування або арешт активів – активи в межах юрисдикції санкцій можуть бути арештовані або заморожені, запобігаючи їх продажу або вилученню.

- Обмеження на подорожі – офіційним особам і приватним громадянам, а також найближчим членам родини може бути відмовлено у доступі до подорожей до юрисдикцій, які застосовують санкції [2].

Успіх санкцій можна виміряти досягненням бажаних цілей політики або просто їхньою вартістю для цільових країн і окремих осіб, якщо метою є покарання. Вони також можуть накладати витрати на громадян країни-мішені, а також на компанії країни-санкції.

Якщо мета полягає в тому, щоб змінити поведінку цільових країн і окремих осіб, їхні стимули та варіанти матимуть, зрештою, значення принаймні настільки ж, як і важелі впливу санкційних повноважень.

Список використаних джерел

1. What Are Economic Sanctions? URL: <https://www.cfr.org/backgrounders/what-are-economic-sanctions> (дата звернення 20.04.2023).
2. How Economic Sanctions Work. URL: <https://www.investopedia.com/articles/economics/10/economic-sanctions.asp> (дата звернення 20.04.2023)

РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В ІРАКУ

Теплицька Наталія Василівна,
аспірантка кафедри конституційного
та адміністративного права
юридичного факультету
Національного авіаційного університету

У світлі тривалої історії серйозних порушень прав людини та надзвичайного політичного насильства в Іраку, проблеми розробки законних та ефективних процесів протистояння минулому є величезними. Сотні тисяч убитих або зниклих безвісти, сотні братських могил, покалічені державні інституції та політична культура, сформована трьома десятиліттями однопартійного правління та диктатури, — це лише чотири сучасні реальності. До цього додаються обставини самого перехідного періоду, який є результатом військового вторгнення та окупації під керівництвом іноземних держав, здійснених без чіткого дозволу Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (ООН).

Інтегративні, відновлювальні та миротворчі функції заходів перехідного правосуддя найбільш ефективно реалізуються, коли стратегії точно відображають (часто суперечливі) потреби, ставлення та сприйняття населення. Відповідно, розуміння місцевого ставлення до правосуддя

перехідного періоду та соціальної реконструкції є надзвичайно важливим для формування законних стратегій, які можуть сприяти розвитку стабільного, мирного суспільства. Це особливо важливо там, де перехідний період не був результатом внутрішньополітичних подій і де суспільство розшаровується за етнічними, релігійними та політичними ознаками [1].

У суспільстві, спустошеному спадщиною жорстокого авторитарного правління, політичного насильства та масових порушень прав людини, і в даний час знаходиться під іноземною окупацією, виклики для відновлення суспільства та ефективної боротьби з минулим є різноманітними. Досвід перехідного правосуддя кожної країни є унікальним і сформований її історією, а також її поточними політичними, правовими, соціальними та економічними обставинами. Відповідно, розуміння потреб місцевого населення, його ставлення та сприйняття правосуддя перехідного періоду та соціальної реконструкції є невід'ємною частиною розвитку законних процесів, які допомагають забезпечити стабільність, мир і справедливість.

Притягнення до відповідальності винних у порушеннях прав людини шляхом справедливого та публічного судового розгляду, який гарантує, що покарання відповідають злочинам є основою концепції справедливості. Більшість визначили Саддама Хусейна, його сім'ю та його найближчих прихильників як тих, хто має бути притягнутим до відповідальності, і вони наголосили на необхідності розрізняти лідерство партії Баас і простих членів партії.

Загалом, ставлення до міжнародної участі — у тому числі Сполучених Штатів, інших арабських держав та Організації Об'єднаних Націй — у судових процесах над членами колишнього режиму зумовлювалося різними суперечливими почуттями: недовірою до міжнародної політики; гнів і образа на міжнародне співтовариство; розчарування, недовіра та поранена гордість щодо США за попередню підтримку Саддама Хусейна та як держави-окупанта; прагнення до справедливого суду; неоднозначне ставлення до суддів і адвокатів старого режиму, визнаючи необхідність міжнародного досвіду та допомоги. Додатковим джерелом гніву та недовіри до міжнародного співтовариства є вплив багаторічних санкцій та Програми «Нафта заради їжі». Висловлені думки ясно дали зрозуміти, що віру в законність судового процесу потрібно формувати поступово [2].

Хоча іракці висловили велике бажання притягнути до відповідальності винних у минулих порушеннях прав людини, дуже важливо, щоб цей процес був справедливим і законним. Щоб забезпечити легітимність і справедливість, роль США має бути зменшена, а допомога та досвід мають бути розширені, щоб включати незалежних акторів через незалежний механізм, який надає підтримку та досвід іракцям. Повинні бути встановлені стандарти та умови, які дозволять створити процес підзвітності, зокрема: мають бути пред'явлені звинувачення у найтяжчих злочинах за міжнародним правом відповідним особам (геноцид, злочини проти людства

чи військові злочини); суди мають бути незалежними, неупередженими, публічними та справедливими; слід розробити програму захисту свідків; і, у погодженні з відповідними іракськими представниками, слід запропонувати міжнародну технічну допомогу у сфері судового внеску та/або консультацій. Враховуючи величезне бажання громадськості до смертної кари, міжнародні радники повинні будуть тісно співпрацювати з відповідними органами влади Іраку щодо міжнародної тенденції до скасування смертної кари [3].

Поки що політика та програми правосуддя перехідного періоду в основному формувалась державою-окупантом, головним чином урядом Сполучених Штатів, у консультації з Тимчасовою керуючою радою, призначеною США. Основним внеском у сферу судового переслідування стала розробка статуту спеціального трибуналу під керівництвом Іраку з юрисдикцією щодо будь-якого громадянина Іраку або жителя Іраку, обвинуваченого у злочинах геноциду, злочинах проти людства, військових злочинах та порушеннях передбачених законом. Тимчасовий коаліційний орган також зробив перші кроки для реформування кількох іракських законів та інституцій.

Незважаючи на явне бажання іракців притягнути до відповідальності винних у минулих порушеннях прав людини, дуже важливо, щоб цей процес був справедливим і законним.

Список використаних джерел:

1. Transitional justice in Iraq. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/amman/18948.pdf> (дата звернення 20.04.2023).
2. International Center for Transitional Justice in Iraq. URL: <https://www.ictj.org/location/iraq> (дата звернення 30.04.2023).
3. Ihsan M. Transitional Justice in Iraq After 2003. *Iraq After ISIS* / J. Eriksson, A. Khaleel (eds). Palgrave Pivot, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-00955-7_3 (дата звернення 30.04.2023).

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ ПОЛІЦЕЙСЬКИМ ОФІСОМ (ЄВРОПОЛОМ) ЯК СПЕЦІАЛІЗОВАНИМ ОРГАНОМ ЄС З ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Устименко Олена Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ
e-mail: olena.ustymenko@univd.edu.ua

Виклики сьогодення, зокрема розвиток міжнародної транскордонної злочинності, що становить одну з основних проблем міжнародної спільноти та створює реальну загрозу світовій безпеці, вимагають посиленої та якісної співпраці як на універсальному, так і регіональному рівнях між державами у правоохоронній сфері з метою запобігання та зниження рівня злочинності, підтримання законності та стабільності у державах тощо.

Важливим кроком у євроінтеграційному курсі нашої держави є співробітництво України з інституціями Європейського Союзу (далі – ЄС) з підтримки і забезпечення правопорядку.

До таких інституцій належать: Європейський поліцейський офіс, Європейська Агенція з питань управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах Європейського Союзу, Європейська організація з питань юстиції тощо. Крім того, у Європейському Союзі існують і інші спеціалізовані установи, наприклад: Європейський моніторинговий центр з наркотиків та наркотичної залежності, Постійний комітет з питань оперативного співробітництва в сфері внутрішньої безпеки, Європейська мережа з запобігання злочинності, Європейське бюро підтримки з питань притулку, Європейське управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству, діяльність яких також спрямована на зміцнення правопорядку [1, с. 91].

Створення Європейського поліцейського офісу (далі – Європол), як спеціалізованого органу ЄС, який координує оперативно-розшукові дії поліцейських служб держав-членів, займається збором, аналізом та обміном інформації про злочини та осіб, які причетні до його вчинення, стало першим кроком до ефективного співробітництва між правоохоронними органами європейських держав. Важливо також звернути увагу на те, що Європол поширює свою діяльність на територію держав-членів ЄС, а також компетентний співпрацювати з третіми державами, які не входять до складу ЄС, міжнародними організаціями та установами [2, с. 150].

Європол – правоохоронна установа, призначена для надання практичного сприяння та інформаційної підтримки правоохоронним

органам, з власною правосуб'єктністю (статусом юридичної особи) [3, с. 189].

До компетенції Європолу відноситься протидія таким злочинам як незаконний обіг наркотиків, незаконна міграція; боротьба з мережею торгівлі людськими органами, незаконний обіг транспортних засобів, кіберзлочинність, порушення інтелектуальної власності, тероризмом тощо [4].

Співробітництво України з Європейським поліцейським офісом розпочалося з укладання Угоди про стратегічне співробітництво, що набрала чинності 16 листопада 2010 року. У статті 1 цієї Угоди передбачено, що її метою є посилення співробітництва держав-членів Європейського Союзу, які діють через Європол, з Україною у запобіганні, виявленні, припиненні та розслідуванні серйозних форм міжнародної злочинності шляхом обміну стратегічною й технічною інформацією [5, ст. 1].

Крім того, варто зазначити, що 11 березня 2015 р. у м. Києві, 19 березня 2015 р. у м. Гаага підписано Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європолом щодо встановлення захищеної лінії зв'язку. Це надало можливість здійснювати обмін інформацією між Україною та державами-членами ЄС через Європол в режимі реального часу та поглибити практичну взаємодію з інституціями ЄС, зміцнити зусилля держав у протидії міжнародній злочинності на національному та міжнародному рівнях [6].

Новим кроком у розвитку співпраці стало підписання 14 грудня 2016 року Угоди між Україною та Європолом про оперативне та стратегічне співробітництво. Вищезазначена Угода набрала чинності 12 липня 2017 року та скасувала Угоду між Україною та Європолом про стратегічне співробітництво.

Стаття 4 Угоди між Україною та Європолом про оперативне та стратегічне співробітництво передбачає, що відповідно до завдань Європолу, які визначені Рішенням Ради Європолу, крім обміну інформацією, співробітництво може реалізовуватися і у таких формах, як: обмін спеціальними знаннями, інформацією, загальними зведеннями, результатами стратегічного аналізу щодо кримінальних розслідувань, методів попередження злочинності, участь у навчальних заходах, консультація та підтримка в окремих кримінальних розслідуваннях [7, ст.4].

На підставі вищевикладеного, можна зазначити, що сьогодні представники правоохоронних органів України мають можливість брати участь у спільних заходах разом з європейськими колегами, у тому числі освітніх та наукових, здійснювати обмін і аналізувати отриману інформацію, розраховувати на аналітичну, технічну та фінансову підтримку, залучатися до створення та роботи спільних слідчих груп тощо.

Співробітництво України з Європолом сприяє не лише підвищенню рівня правопорядку і законності в нашій державі, але й вдосконаленню

заходів та можливостей щодо правового регулювання правоохоронної сфери, розвитку співробітництва між правоохоронними органами на регіональному рівні з метою протидії транснаціональній злочинності.

Список використаних джерел:

1. Грицаєнко Л. Органи Європейського Союзу з боротьби зі злочинністю та правові засади їх співробітництва з Україною. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 1. С. 91-95.

2. Черноус Ю.М. Завдання міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 144-152.

3. Стрельцова О. В. Організаційний механізм Європейського Союзу в сфері спільної кримінальної політики. *Юридична наука*. 2011. № 4-5. С. 185-191.

4. Офіційний сайт Європолу. URL: <https://www.europol.europa.eu> (дата звернення: 05.04.2023).

5. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво від 04.12.2009. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_954 (дата звернення: 05.04.2023).

6. Про ратифікацію Меморандуму про взаєморозуміння між Україною та Європейським поліцейським офісом щодо встановлення захищеної лінії зв'язку: Закон України від 04.06.2015 № 507-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/507-19> (дата звернення: 05.04.2023).

7. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво від 14.12.2016. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16 (дата звернення: 05.04.2023).

ЗМІСТ

Пленарне засідання**Кагановська Т. Є.**

Європейський правопорядок як прояв багаторівневого конституціоналізму 4

Eckhardt K.

Constitutional consequences of accession to the European Union. Selected remarks in the context of the polish experience 10

Žalimas D.

EU Law in National Constitutional Paradigm: Lithuanian Experience 13

Баймуратов М. О., Кофман Б. Я.

Становлення європейського муніципального права: до питання про основоположні засади 20

Батанов О. В.

Конституціоналізація муніципального права та тенденції його розвитку в умовах європейської інтеграції 30

Боняк В. О.

Конституювання принципу верховенства права в Україні та окремих європейських державах 37

Воронов М. М.

Правова природа європейського конституціоналізму 41

Камінська Н. В.

Європейське виборче право: природа, особливості, основні складові 44

Марцеляк О. В.

Конституціоналізація Україною права Європейського Союзу: перспективи та напрями 48

Марчук М. І.

Конституціоналізація правовідносин в Європейському Союзі 52

Мельник С. М., Григоренко Є. І.

Конституційні засади становлення законодавства про національний спротив 54

Пархоменко Н. М.

Імплементация європейських цінностей у законодавство України в контексті його конституціоналізації 58

Савчин М. В.

Тренди розвитку конституційного права та криза світового порядку 62

Серьогін В. О.

Конституційне право Європейського Союзу як закономірний результат конституціоналізації його правового порядку 65

Серьогіна С. Г.

Багаторівневе управління як елемент конституційного правопорядку Європейського Союзу 69

Стецюк П. Б. <i>Конституційне закріплення незворотності європейського та євроатлантичного курсу України як складова її євроінтеграційних процесів</i>	77
Терлецький Д. С. <i>Прихильність України до конститутивних цінностей ЄС: доктринальний та практичний виміри</i>	80
Щербанюк О. В. <i>Утворення та ліквідація районів в Україні: шлях до регіоналізації чи зміна територіального устрою</i>	84

Секція 1. Конституційне право та процеси галузевої диференціації права ЄС

Барвіцька Д. В. <i>Порівняльний аналіз організації та діяльності Секретаріату Конституційного Суду України та Офісу Конституційного Суду Литовської Республіки</i>	88
Берестень А. В. <i>Аспекти трансформації громадянського суспільства в Україні в умовах активізації євроінтеграції</i>	92
Бзова Л. Г. <i>Конституціоналізація права та закону</i>	94
Ганжук О. А. <i>Форми партисипативної демократії в Європейському Союзі</i>	97
Гринь І. О. <i>Конституційні принципи примусового виконання рішень суду. Теоретико-правовий аспект</i>	100
Гудзь Л. В. <i>Напрямки вдосконалення стандартів роботи ЗМІ під час виборчого процесу в контексті європейської інтеграції України</i>	105
Заковоротний Д. О. <i>Види заходів конституційного примусу в Україні</i>	108
Зубенко Г.В. <i>Відшкодування витрат політичних партій на здійснення передвиборної агітації та парламентських виборах в Україні та державах-членах ЄС</i>	111
Костюк О.С. <i>Інститут представника Президента України в механізмі взаємодії гілок влади</i>	115
Падалка А. В. <i>Соціальний діалог в Україні в контексті позитивного досвіду ЄС: до постановки проблеми</i>	118

Плескач В. Ю.	
<i>Місце органів конституційного контролю в євроінтеграційних процесах</i>	122
Пустовалова І. С.	
<i>До питання про сучасну кризу економічної конституції Європейського Союзу</i>	126
Сердюк І. А.	
<i>Техніко-юридична досконалість припису, закріпленого в статті 145 Конституції України з погляду положень теорії правотворчої техніки</i>	129
Стецюк Н. В.	
<i>Виконання Україною вимог Європейської комісії, оприлюднених при наданні їй статусу кандидата на членство у Європейському Союзі (проблеми інтерпретації та їхні наслідки для процесу євроінтеграції України)</i>	132
Черненко М. В.	
<i>Діяльність Конституційного Суду України як чинник впровадження Статуту Міжнародного кримінального суду в національну правову систему</i>	136
Ях'яєв З. С.-М.	
<i>Деякі аспекти організаційних форм роботи парламента під час дії воєнного стану</i>	139
<u>Секція 2. Верховенство права та повага до прав людини як конституційні цінності ЄС: виклики для України.</u>	
Афоніна О. В.	
<i>Цифрова особистість як необхідний елемент функціонування електронної демократії</i>	144
Борщевська О. М.	
<i>Захист прав споживачів медичних послуг під час воєнного стану</i>	147
Воронова І. В.	
<i>Правова природа та сутність громадянства Європейського Союзу</i>	151
Галінкіна В. С.	
<i>Особливості правового регулювання порядку комерційного використання персональних даних за законодавством Європейського Союзу</i>	154
Гришина Н. В.	
<i>Верховенство права як динамічний процес</i>	160
Данічева К. П.	
<i>Верховенство права як базовий принцип міжнародного співробітництва Європейського Союзу та України</i>	162
Дьякова А. А.	
<i>Конституціоналізація прав та свобод засуджених</i>	166

Кулочок-Тітова Л. В.	
<i>Правове забезпечення недопущення дискримінації в трудових відносинах</i>	169
Марцеляк С. М.	
<i>Повага до прав людини як конституційна цінність ЄС: виклики для України (на прикладі інституту омбудсмана)</i>	175
Мицак М. С.	
<i>Обмеження права людини на розгляд її кримінальної справи судом присяжних в умовах воєнного стану</i>	179
Псьота Т. В.	
<i>Конституційні основи правового статусу особи в Європейському Союзі</i>	181
Федотов І. С.	
<i>Місця компактного поселення як соціальна гарантія вимушено переміщених осіб</i>	184
Філіпська Н.О.	
<i>Безбар'єрне середовище як запорука дотримання права на життя осіб з обмеженими можливостями в умовах війни</i>	188

Секція 3. Конституційні засади територіальної організації влади в ЄС перспективи децентралізації влади в Україні.

Roskoshnyi I. V.	
<i>Constitutional approaches to the involvement of constituent entities in state public administration in unitary Italy and Spain</i>	192
Баймуратов М. М.	
<i>Компетенція органу місцевого самоврядування: до формування нової парадигми в період воєнного стану в Україні</i>	195
Бедрій Р. Б.	
<i>Європейські стандарти сталого місцевого розвитку у контексті муніципальної реформи в Україні</i>	205
Болдирєв С. В.	
<i>Процес децентралізації та роль місцевого самоврядування в Україні під час війни</i>	208
Бондаренко Я. О.	
<i>Конституційно-правові засади територіальної організації влади в Іспанії</i>	211
Гришко Л. М.	
<i>Окремі питання конституційно-правових засад згуртованості в аспекті подальшої євроінтеграції України</i>	214
Гудзь Т. І.	
<i>Італійський регіоналізм: досвід для України</i>	218

Костроміна О. Г.	
<i>Проблеми та умови ефективної взаємодії неурядових організацій з органами публічного управління</i>	222
Марченко В. Ю.	
<i>Організаційно-правові моделі місцевого самоврядування в Німеччині в контексті проведення реформи децентралізації влади в Україні</i>	225
Сердюк Л. М.	
<i>Положення статті 8 Європейської хартії місцевого самоврядування з погляду вітчизняної правової доктрини</i>	228
Стещенко Т. В., Дереш Ю. В.	
<i>Територіальна децентралізація через призму досвіду Польщі та напрямки вдосконалення для України</i>	232
Турченко М. А.	
<i>Розвиток місцевого самоврядування в Україні в умовах євроінтеграції</i>	236
Чалабієва М. Р.	
<i>Децентралізація влади в Україні: європейські цифрові можливості територіальних громад</i>	241
Чиркін А. С.	
<i>Місьцеве самоврядування в країнах Вишеградської групи в аспекті дотримання принципів Європейської хартії місцевого самоврядування: погляд з України</i>	244
<u>Секція 4. Галузеві проблеми європейської інтеграції України</u>	
Voronov K. M.	
<i>Application of the UNIDROIT principles as an element of EU Contract Law</i>	248
Берестень А. В.	
<i>Аспекти трансформації громадянського суспільства в Україні в умовах активізації євроінтеграції</i>	251
Бондар О. І., Маджд С. М., Чернов С. І., Коваль О. М.	
<i>Екологічні виклики щодо європейської інтеграції України</i>	254
Васильєв С. В.	
<i>Правове регулювання імплементації норм європейського законодавства про обіг лікарських засобів</i>	256
Волощенко О. М.	
<i>До питання удосконалення категоріального апарату Закону України «Про авторське право і суміжні права»</i>	259
Горкулько В. В.	
<i>Вплив інформаційної безпеки на рівень національної безпеки</i>	261
Данилова І. О.	
<i>Істотна шкода кримінального правопорушення та принцип пропорційності у конституційному праві</i>	263

Данильченко Ю. Б. <i>Можливості використання цифрової інформації для запобігання та розкриття кримінально протиправних порушень Правил дорожнього руху</i>	267
Пейчев К. П. <i>Земельні аукціони як елемент європейської інтеграції України</i>	270
Передерій О. С. <i>Проблематика реалізації «антиолігархічного» законодавства України як чинник ефективності поглиблення політичного діалогу з Європейським Союзом</i>	273
Рибалко Г. С. <i>Рейдерство в Україні: реалії сьогодення</i>	277
Ріяко Є. О. <i>Деякі проблеми реалізації законодавства України про кримінальну відповідальність за територіальним принципом (національний та міжнародний вимір)</i>	280
Россіхіна Г. В. <i>Щодо співвідношення понять «час» і «строк» у бюджетно-правовому аспекті</i>	283
Савченко В. О. <i>Принцип свободи договору в праві ЄС та України: вступ до проблематики</i>	286
Солошкіна І. В. <i>Підстави звільнення від фінансової відповідальності за порушення податкового законодавства в умовах правового режиму воєнного стану</i>	289
Спесивцев Д. В. <i>Актуальні питання екологічної безпеки в Україні в контексті втілення стандартів Європейського Союзу</i>	293
Турутя З. О. <i>Огляд способів судового захисту, закріплених в адміністративному судочинстві України</i>	297
Устименко О. А. <i>Категорія «емоції» в приватноправовому регулюванні</i>	302
Харченко В. Б. <i>Домінанти Кримінального кодексу України у контексті положень конституційного права ЄС</i>	305
Цибань А. А. <i>До питання правового регулювання віртуальних активів (благ)</i>	309
Чередниченко В.В. <i>Насильство в кримінальному праві (поняття, ознаки, види)</i>	311

Шульга А. М.

Дистанційні електронні дії і перспективи актуалізації проблеми захисту сфери фінансових послуг

315

Секція 5. Конституціоналізація права ЄС та сучасні тенденції міжнародного права

Бенюх О. В.

Деякі аспекти міжнародного співробітництва в сфері оперативно-розшукової діяльності та досвід України

320

Білоус О. П.

Міжнародно-правові засади боротьби з торгівлею людьми

322

Бялий Г. А.

Поняття контрзаходів у сучасному міжнародному праві

325

Варнавська К. А.

Правове регулювання статусу правозахисників у Європейському Союзі

327

Гладкий А. О.

Спеціалізовані структури Європейського Союзу у сфері захисту жертв тероризму

329

Головатенко М. Ю.

Суть та особливості Міжнародних медико-санітарних правил 2005 року

331

Гришаков М. В.

Спеціалізовані органи Європейського Союзу в протидії екологічній злочинності

334

Жук Н. А.

Деякі проблеми перспектив розвитку правової системи ЄС у контексті ідеї «Європи кількох швидкостей»

336

Кадар А. М.

Інститут представництва як інструмент розв'язання міжнародних спорів

340

Коломоєць К. С.

Забезпечення права на користування результатами наукового прогресу Європейським Союзом

343

Курило Є. В.

Міжнародно-правова охорона інтелектуальної власності

346

Левченко Ю. В.

Деякі аспекти внутрішнього аудиту Європейського Союзу

349

Мартюхіна Н. О.

Деякі аспекти щодо протидії мові ворожнечі в межах Європейського Союзу

351

Матієва Я. С.	
<i>Визначення поняття економічної інтеграції</i>	354
Мулявка В. Є.	
<i>Визначення поняття економічних санкцій у міжнародному праві</i>	356
Теплицька Н. В.	
<i>Регулювання перехідного правосуддя в Іраку</i>	358
Устименко О. С.	
<i>Співробітництво України з Європейським поліцейським офісом (Європол) як спеціалізованим органом з протидії злочинності</i>	361

Наукове видання

Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЄС В АСПЕКТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

(м. Харків, 21 квітня 2023 року)

Відповідальний за випуск: В.О. Серьогін

Комп'ютерна верстка: В.О. Серьогін

Підписано до друку: 05.05.2023 р. Формат 60x90/16
Обсяг 23,3 ум.-друк. арк. Папір офсетний. Друк різнограф.
Наклад 100 прим. Зам. № 184.

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг».
Свідоцтво про держ. реєстрацію ю.о. А00 № 507350.
61003, м. Харків, пров. Соляниківський, 4
Тел. (057) 771-00-92, 771-00-96, (057) 700-53-51, 714-34-26

